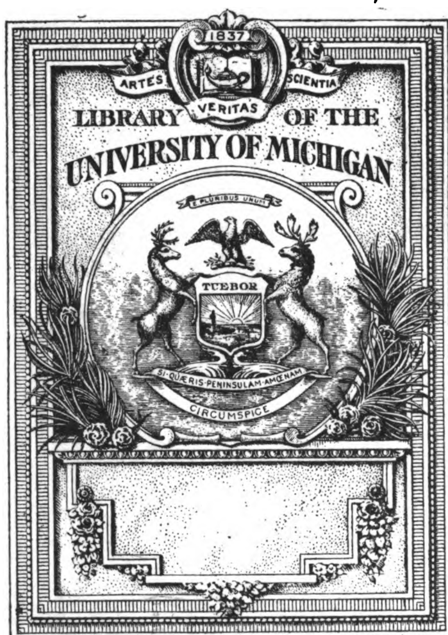

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUÆRIS PENINSULAM AMŒNAM
CIRCUMSPICE

MEDEDEELINGEN

van wege het

NEDERLANDSCHE ZENDELINGGENOOTSCHAP

BIJDRAGEN TOT DE KENNIS
DER ZENDING EN DER TAAL-,
LAND- EN VOLKENKUNDE
VAN NEDERLANDSCH INDIË

Onder Redactie van Prof. C. POENSEN

Een-en-Vijftigste Jaargang

Te Rotterdam, bij M. WYT & ZONEN
Drukkers van het Nederlandsche Zendelinggenootschap.
1907.

INHOUD.

Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Oost-Indië.

Dagboeken, Verslagen en Brieven uit de Zending.

Zendingwetenschap.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH OOST-INDIË.

De Zending in Bolaäng-Mongondow,

door W. DUNNEBIER.

Bolaäng-Mongondow! Hoevele malen is deze naam reeds genoemd in de vergaderingen van ons Genootschap! Telkens weer werden de nooden van de bewoners dezer landstreek onder de aandacht van Heeren Bestuurders en die der Gemeente gebracht. Met welk een warmte is er niet — tientallen jaren geleden — door velen op aangedrongen om toch het volk in Bolaäng-Mongondow, dat in duisternis zat, een groot licht te doen zien, en degenen, die zaten in een land en schaduw des doods, in de zegeningen des Evangelies te doen deelen. Hoe vurig sprak en ijverde reeds Br. Ulfers voor de zending naar Bolaäng-Mongondow. (Med. III pag. 21 v.v. en Med. XII pag. 1 v.v.) Hoe moedigde de uitslag van de reis der Zendelingen N. P. Wilken en J. Alb. T. Schwarz aan, het zendingswerk hier te beginnen. En welk een offervaardigheid toonde de Gemeente in die dagen! Arbeiders voor dit land werden dan ook reeds aangewezen. De zendingsvrienden dachten niet anders of weldra zou ook het volk van Bolaäng-Mongondow de groote daden Gods in zijne eigene taal hooren verkondigen. 't Ging immers alles zoo goed! En toch ...... toch zouden er nog een veertig jaren moeten verloopen, aleer de zending in Bolaäng-Mongondow een feit zou kunnen worden genoemd. Vreemd, zeer vreemd!

Br. S. Ulfers moest dus ten grave dalen, zonder een vurig gekoesterden wensch vervuld te zien. Director Neurdenburg zou niet meer beleven dat met de uitvoering der zaak, waar hij zich zoo met hart en ziel voor interesseerde, een begin zou worden gemaakt! Evenmin zou Br Wilken het aanschouwen dat iemand met een „heiligen last" Mongondow binnentrok. En met hen zijn zoovelen heengegaan zonder in deze hunne verwachtingen vervuld, hunne gebeden verhoord te zien.

Maar richtten velen den blik naar Bolaäng-Mongondow zonder iets van het lichten van den dag des heils te ontwaren, bleven die bergen voor hen steeds in duisternis gehuld, toch zou het gloren van den morgenstond niet uitblijven; ja, een enkele van hen, die reeds veertig jaren geleden hoopten dat de nacht in Mongondow niet lang meer zou duren, zou hier nog getuige van mogen zijn. En dat deze laatsten verblijd zijn over het feit dat Bolaäng-Mongondow voor de zending geopend is, ook al zien zij dit eerst aan den avond van hun leven, weet ik.

Vele namen zal ik niet noemen, maar ik kan het niet laten dien van den grijzen Br. J. Alb. T. Schwarz te vermelden. Hoe verheugde hij zich over het besluit van Heeren Bestuurders de zending in Bolaäng-Mongondow te beginnen. Hoe goed deed het hem dat de zaak, waarvoor hij zoo zeer heeft geijverd en zichzelven als jong zendeling vol geestdrift aanbood, eindelijk een feit was. Hij sta mij toe hem met deze gebeurtenis hierbij geluk te wenschen en tevens verzoek ik hem mijne welgemeende hulde en dank te willen aanvaarden voor hetgeen hij in vereeniging met Br. N. P. Wilken over 't land, volk en de taal van Bolaäng-Mongondow heeft bericht. Moge het hem aangenaam zijn te weten dat wij

aan deze mededeelingen veel hebben gehad en hebben.

En waar ik nu heb gewaagd van hen, voor wie de Zending naar Bolaäng Mongondow een zaak des harten was, die hiervoor ijverden met alle krachten zonder echter hunne pogingen met een gewenschten uitslag bekroond te zien, daar hoop ik, dat, nu de zending in Bolaäng-Mongondow een feit is, er onder de tegenwoordige Christenen velen worden gevonden, die zich niet minder vurige strijders voor de hoogste belangen van het Mongondowsche volk zullen toonen. Hebben velen vóór ons reeds het hunne gedaan voor de zending naar Bolaäng-Mongondow. zonder dat de deur werd geopend, nu de toegang is ontsloten en Evangeliedienaren dit land mogen binnentrekken, hoop ik, dat er niet weinigen gevonden worden, die eveneens ernst maken met de bede „Uw Koninkrijk kome." Met blijdschap las ik reeds herhaalde malen in de lijst der giften „voor Bolaäng-Mongondow." Mede hierdoor werd het ons duidelijk dat menigeen deze zaak zijne aandacht waardig keurt en niet schouderophalend of ongeloovig glimlachend over de dwaasheid dat een Genootschap met een chronisch tekort, nu weer een nieuw arbeidsveld opent, aan deze dingen voorbijgaat. Neen! velen begrijpen dat dit alles in 't geloof, onder ernstig opzien tot God, is ondernomen, dat het onverantwoordelijk zou zijn de bevolking van Bolaäng-Mongondow nog langer ongehinderd eene prooi te laten worden van het geestdoodende islamisme. Om deze reden wend ik mij thans dan ook met vertrouwen tot U, Lezer, met 't verzoek om hulp, om steun. Wilt gij ons niet helpen, den Mongondowers eene goede tijding te boodschappen, vrede te verkondigen? Wilt gij niet met ons den dag verhaasten dat de schoone Mongondowsche bergen vrede zullen dragen, de heuvelen gerechtigheid, dat Christus hier als Koning

heerscht en alle Mongondowers in Hem gezegend worden?

Wilt gij dit — en als gij waarlijk van Christus zijt, kunt gij niet anders — steunt ons dan door uwe bede „Uw Koninkrijk kome" waar te maken met al uwe kracht? Meer vraag ik van U niet. U toch bij deze om eene stoffelijke gave te verzoeken, zou zijn alsof ik dacht dat iemand, die in waarheid bidt, 't niet een voorrecht zou achten om ook eene geldelijke bijdrage te mogen afzonderen voor het werk Gods.

En nu ik uwen steun, uwe medewerking voor den Zendingsarbeid in Bolaäng-Mongondow heb ingeroepen, zij 't mij vergund 't een en ander over de algemeene toestanden in dit land mede te deelen.

De belangstellende zendingsvrienden, die in de gelegenheid zijn geweest te lezen hetgeen de zendelingen N. P. Wilken en J. Alb. T. Schwarz indertijd over Bolaäng-Mongondow en zijne bewoners hebben meegedeeld, weten dat het toen hier in alle opzichten met de bevolking zeer treurig was gesteld, dat toen met recht van „nacht" kon worden gesproken. De machten der duisternis vierden hier haar triomfen. Groot waren dan ook onkunde, bijgeloof en de bedreven ongerechtigheden. De kleine man was daarbij geheel overgeleverd aan de willekeur van den radja en vele andere heerschzuchtige hoofden. Direct toezicht van Europeesch bestuur toch was geheel afwezig. Voor de „Compania", die rechtvaardig is en den schuldige straft, behoefde de radja bij zijne onrechtvaardige handelingen dus niet bevreesd te zijn. Tot hier drong immers het waakzame oog der „Compania" niet door. Hier kon hij derhalve naar hartelust zijn volk uitpersen ten voordeele van zichzelven en zijnen aanhang. Hier had de kleine man zich gedwee te onderwerpen aan hetgeen hem bevolen of op-

legd werd. Tot wien toch zou hij zich wenden bij eene geheel willekeurig opgelegde boete of onverdiende straf? Er was immers niemand, die een luisterend oor leende aan zijne klachten. En wee dengene, die het waagde zijne ergernis te laten blijken, zijn door geleden onrecht verkropt gemoed te luchten; hem wachtten nog heel wat ergere dingen.

In dit uitbuiten van den gewonen Mongondower werd de radja getrouw gevolgd door de andere hoofden. Ja, ieder, die maar eenigszins aanspraak kon maken op den een of anderen titel, of verwant was met wat men hier „van adel" gelieft te noemen, achtte het ver beneden zich door eerlijken handenarbeid in zijn onderhoud te voorzien, en leefde derhalve op kosten der mindere luitjes. Hetgeen niet goedschiks werd gegeven, wisten zij zich wel met geweld toe te eigenen. Veiligheid van personen en eigendom was in die dagen dan ook ver te zoeken, en meer dan eens moesten de bewoners van het dorpje Po'po' — Minahassische uitgewekenen — 't aanzien dat door deze van den roof levende Mongondowers, hun rijpe padi werd geoogst, hun vruchtboomen werden kaal geplukt, hun paarden meegenomen.

En van de pressie, uitgeoefend door de hoofden om het volk en vooral de Minahassische uitgewekenen Mohammadaan te maken, zal ik maar zwijgen. In Med. XI pag. 278 v.v. is hierover reeds het een en ander meegedeeld. Tot op den huidigen dag is het nog geenszins vergeten, hoe sommigen in 't blok werden gesloten — een vreeselijke pijniging — alleen omdat ze weigerden Mohammadaan te worden.

Als men bedenkt, dat vele dezer wandaden door den radja en zijne mantĕri's werden gepleegd in naam der „Compania", dan is 't zeker niet te verwonderen, dat de voorstelling, welke de kleine man zich van deze hem

onbekende grootheid maakte, niet al te vleiend was voor ons „geëerd Bestuur." Zeer begrijpelijk ook, dat alleen 't looze gerucht: „er komen zich hier Controleurs vestigen", reeds groote sensatie verwekte, en sommigen beweerden liever te willen sterven, of wel deze ambtenaren te zullen vermoorden, dan zulke vertegenwoordigers van het Nederlandsche gezag in hun midden te dulden. (Med. XI pag. 291 v.v.) Nu, 't was onnoodig zich reeds toen zoo op te winden, want al voorspelde een „vogelhoorder" dat het bezoek van de twee pandita's (N. P. Wilken en J. Alb. T. Schwarz) de vestiging van Controleurs ten gevolge zou hebben (Med. XI pag. 280), zoo heel spoedig zou dit nog niet gebeuren. En wanneer dit plaats zou hebben, zouden hunne gedachten aangaande deze ambtenaren zich spoedig wijzigen. Hetgeen toch de reeds meermalen genoemde zendeling-reizigers van 1866 schreven, nl. dat met de plaatsing van Controleurs eene weldaad aan het volk van Bolaäng-Mongondow zou worden bewezen (Med. XI pag. 293), is geheel bewaarheid. Ook hier is weder ten volle gebleken, welk een zegen ons Bestuur met zich medebrengt. Eene vergelijking van den tegenwoordigen geordenden toestand met het wanbestuur van vroeger, doet dit allergunstigst uitkomen. Vooral treft dit, omdat de nauwere aanraking van 't Gouvernement met Bolaäng-Mongondow, waarbij niet alleen de hoofden, maar ook de bevolking iets van de „Compania" merkte, van zoo'n betrekkelijk jongen datum is.

Wel werd reeds veertig jaar geleden de wenschelijkheid betoogd om hier Controleurs te plaatsen, doch het zou nog ettelijke jaren duren, aleer het hier toe kwam. Sedert een tiental jaren maakte Bolaäng-Mongondow deel uit van de afdeeling. „Noordkust van Celebes" en stond dus onder 't toezicht van een Controleur, maar de

uitgestrektheid dezer afdeeling in aanmerking genomen is het zeker niet te verwonderen, dat wel de kustplaats Bolaäng nu en dan door dezen Controleur werd bezocht, doch de hoogvlakte moeielijk in eene reisroute scheen te kunnen worden opgenomen. Dit belangrijkste deel van Bolaäng Mongondow bleef tenminste steeds van zulk een bezoek verschoond.

In 1901 werd echter Bolaäng Mongondow onder een afzonderlijken Controleur gebracht. [1]) Dit was eene groote schrede voorwaarts in de goede richting. Maar nog beter was het, toen de eerst te Bolaäng wonende ambtenaar zich op de h ogvlakte ging vestigen. Dit had Bolaäng-Mongondow noodig en zou de bevolking een geheel ander idee van 't Nederlandsche gezag doen krijgen dan tot nu toe het geval was. Van een aantal verbeteringen werden zij nu getuigen. Om te beginnen werd er een groote verandering in 't zelfbestuur van Bolaäng-Mongondow gebracht. De toenmalige radja R. M. Manoppo werd ontslagen, beschuldigd van tal van misdadige handelingen, en vervangen door Datoe Cornelis Manoppo, die den 2en October 1905 definitief in zijn ambt werd bevestigd. Het lot van door een ander vervangen te worden, ondergingen vele der toen fungeerende hoofden. Tevens werd inkrimping van het aantal bestuurders noodig geoordeeld en derhalve menig ambt afgeschaft. In die dagen toch werden hier gevonden: een radja, een djogoegoe, twee presidenten radja, drie kapiteins-laut, vier panghoeloe's, en voorts

(1) Tot de „afdeeling" Bolaäng-Mongondow behooren ook de rijkjes: Bolaäng Oeki, Binta oena, Bolaäng Itang en Kaidipan. Hetgeen in 1901 bij wijze van proef werd gedaan, had zoo'n gunstig gevolg dat bij Staatsblad 1903 No. 249 bovengenoemde vijf landschappen tot eene tijdelijke en later bij Staatsblad 1906 No. 41 tot eene definitieve afdeeling werden verheven.

bobato's, sangadi's, kimelaha's, kapiteins radja negeri, kapiteins radja dimoeka radja, hoekoem-majoor's, majoors, luitenants, kapala opas, kapala-kodato (Med. XI pag. 293 v.v.). En al deze hoofden had de bevolking naar de oogen te zien; zij had er zorgvuldig voor te waken de ontevredenheid van niet een dezer heeren gaande te maken. Vermindering van het aantal waardigheidsbekleeders was dus hoogstgewenscht. Tot in den laatsten tijd is hiermede doorgegaan. Dit jaar nog werd het ambt van kapitein-laut met dat van djogoegoe samengesmolten, zoodat het tegenwoordige Zelfbestuur van het landschap Bolaäng-Mongondow bestaat uit:

Radja, genaamd Datoe Cornelis Manoppo,
Djogoegoe genaamd Poesoeng Abraham Soegeha,
vier Panghoeloe's of eerste districtshoofden,
vier Majoor kodato's of tweede districtshoofden.

Verder treft men in iedere plaats één dorpshoofd aan, „Sangadi" genaamd, welke door één, soms door twee helpers (porbis) wordt bijgestaan.

Na deze regeling werd een krachtig begin gemaakt met het verzamelen van 't volk in negorijen — waar dit nog niet was geschied — en toegezien dat deze goed werden aangelegd. Vervolgens werd veel werk gemaakt van de wegen. Waren niet lang geleden de dorpen slechts door smalle voetpaden verbonden, tegenwoordig treft men overal flinke breede ruiterwegen aan. In de tweede helft van 1905 werd ook een goede afvoerweg naar Bolaäng aangelegd en de verbindingsweg met de Minahassa — 't Mongondowsche gedeelte — aanmerkelijk verbeterd. En in dit jaar is een weg van de hoogvlakte naar Kota-boenan tot stand gekomen. In ongeveer één jaar tijds is dus de hoogvlakte zoowel met de Noord- als met de Zuidkust door goede wegen verbonden geworden.

Van vele andere verbeteringen en maatregelen, als dat de inkomsten van ieder hoofd werden vastgesteld, een nieuwe belastingregeling — door 't volk met veel instemming begroet — werd ingevoerd, die de cijns van f 4000 op f 12000 bracht, alle instructies in strafzaken den Controleur gezonden moeten worden aleer vonnis werd geslagen en bij groote misdrijven de instructie door hem persoonlijk zou worden geleid, een heerendienst- en negorijdienstreglement werd ingevoerd, alle slaven en pandelingen werden vrij verklaard, — van al deze wijzigingen zij de bloote vermelding voldoende.

Op één ding wil ik echter meer in 't bijzonder de aandacht vestigen en wel op 't verzoek van het Zelfbestuur om volksscholen.

In den tijd der Oost-Indische Compagnie werd te Bolaäng wel eene school gevonden, en ook in het begin der vorige eeuw werd hier nog wel een onderwijzer aangetroffen, maar na 1831, toen aan den hier geplaatsten inlandschen schoolmeester P. Bastiaan „honorabel ontslag uit deze zijne betrekking" werd verleend (Med. XXV pag. 81), bleef Bolaäng-Mongondow van alle onderwijs verstoken. Dat dit gebeurde, is echter noch het Genootschap, noch der Regeering te wijten. Alleen de hoofden dragen hiervan de schuld. Op hun tegenzin en onverschilligheid voor 't ontvangen van onderwijs, die oorzaak waren van het sluiten der school in 1831, stuitten alle pogingen af, welke ten doel hadden, de Mongondowsche jeugd van onderwijs te laten profiteeren. Noch van Genootschaps-, noch van Gouvernementsscholen waren ze gediend. (Alleen de Minah. uitgewekenen verlangden naar scholen. Zie Med. XX pag. 160; XXV pag. 85). Zoowel Br. J. Alb. T. Schwarz, die sprak over Genootschapsscholen, als der door den Resident van Menado naar Bolaäng-Mongondow ge-

zondene „Commissie voor de zaken in Bolaäng-Mongondow", welke informeerde of de hoofden geen Gevernementsscholen wilden hebben, werd dit duidelijk te verstaan gegeven. (Med. XX pag. 163, 175, Med. XXV pag. 84 v.v.) Hun kinderen ontvingen Mohammadaansch onderricht en dit was genoeg. Indien men door de scholen leerde hoe 't Gouvernement te bestrijden, dan zou 't een ander geval zijn, dan zou men ze wel willen hebben. (Med. XX pag. 175.)

Maar was in vroeger dagen de stemming der hoofden alleszins tegen onderwijs, tegen ontwikkeling van het volk, duchtten zij hiervan niets dan nadeel voor zichzelven, onder invloed van den Controleur A. V. Veenhuyzen schijnen hun denkbeelden aangaande 't nut van volksonderwijs belangrijke wijzigingen ondergaan te hebben. In het jaar 1903 toch werd door het Zelfbestuur van Bolaäng-Mongondow bij genoemden Controleur een request ingediend behelzende een verzoek om niet minder dan 10 volksscholen. En als men weet dat in dit jaar 1906 niet 10, maar 14 zendingsscholen zijn geopend en de bevolking voor schoolgebouwen, banken en onderwijzerswoningen zorgde — al moest ze ook wel eens aangespoord worden — zal men moeten erkennen dat het 't Zelfbestuur ernst was met zijn verzoek en dat dit meer dan vele andere dingen getuigt van veranderingen ten goede in Bolaäng-Mongondow.

Het hierboven meegedeelde moge voldoende zijn om te doen zien hoe door de nauwere aanraking van ons Bestuur met het landschap Bolaäng-Mongondow er veel eene merkwaardige verbetering heeft ondergaan, en de bevolking, vooral de kleine man, niet anders dan zeer tevreden kan zijn met de meerdere inmenging van de „Compania" in de Mongondow-zaken.

Voor zoover ik heb kunnen nagaan, is zij dat dan ook.

Wel had in 1902 iets plaats, dat dit schijnbaar tegenspreekt, doch bij nader inzien volstrekt niet doet. In genoemd jaar gebeurde nl. het volgende:

't Was in den namiddag van den 19en Augustus 1902, omstreeks vier uur, toen een bende Mongondowers — zoowel mannen als vrouwen — voorzien van blanke wapens te Po'po' — de toenmalige tijdelijke verblijfplaats van den Controleur met zijne ondergeschikten — verscheen, en onder luid geschreeuw de invrijheidstelling eischte van iemand, die dienzelfden middag om twee uur gevangen was genomen. Het woeste gebrul dezer opgewonden menigte maakte natuurlijk een geweldigen indruk op de Minahassische politiesoldaten — vele Minahassers hebben nog altijd een zeker gevoel van vrees voor den Mongondower; dit dateert stellig nog van vroeger, toen de verstandhouding tusschen de bewoners van de Minahassa en die van Mongondow te wenschen overliet —; sommigen zonk de moed dan ook zoodanig in de schoenen, dat zij hun plicht vergaten en hun Instructeur, de heer C. Verboom, zijn sabel moest gebruiken om allen in 't gelid te krijgen. Na zijne ± 30 manschappen opgesteld te hebben, ging genoemde Instructeur, die in zijne militaire loopbaan wel voor heel wat heetere vuren had gestaan en dus de zaken heel kalm opnam, geheel alleen op den troep Mongondowers, waarvan sommigen reeds binnen de omheining waren gedrongen, af, vroeg den aanvoerder die wat Maleisch verstond: „Zeg, wat heeft dit te beduiden? Willen jelui wel eens gauw maken, dat jelui wegkomen!" Hierop antwoordde de aangesprokene: „O, Mijnheer, wij zijn niet boos op de Compania, maar alleen op den radja." (Deze toch had hun makker gevangen laten nemen). Vanwege het oorverdoovende getier en het woest opdringen der achterstaanden, liet de Heer Verboom den aanvoerder, een

slavenhoofd, Tarik genaamd, echter niet kalm uitspreken, maar schreeuwt iemand die een wapen naar hem ophief, toe: „Naar beneden met dat ding!" ontneemt een anderen Mongondower fluks een zwaren knuppel en brengt dezen nu in minder zachte aanraking met de hoofden van hen, die steeds dichter om hem heen waren komen te staan. Terwijl hij zoo bezig is en de binnen de omheining gedrongen Mongondowers reeds voor een deel heeft doen retireeren, klinken ineens de schoten der politiesoldaten. Hun chef midden onder die woeste Mongondowers ziende, rechts en links klappen uitdeelende, waanden zij hem in gevaar, en vuurden, zonder hiertoe bevel te hebben ontvangen, hun geweren op die dicht op een gepakte menschenmassa af. Dadelijk riep de heer Verboom wel: „Staakt het vuren!" doch een zestien Mongondowers waren reeds doodelijk getroffen en vele andere gewond. Verschrikt door deze vreeselijke uitwerking der vuurwapens, vergaten zij hun gevangen kameraad, en sloegen in allerijl op de vlucht, de gewonden en voor een deel ook de gedooden meesleurende. Om er de schrik nog een beetje meer in te brengen, liet genoemde Instructeur zijne mannen de vluchtelingen eenige salvo's losse patronen navuren. Binnen eenige minuten was nu van de geheele bende niemand meer te bespeuren dan de achtergelaten dooden. Deze gesneuvelden werden nog dienzelfden avond ter aarde besteld.

Was nu dit opstootje een uiting van verzet van het Mongondowsche volk in zijn geheel en eene poging om den vertegenwoordiger van het Hollandsch Bestuur te verjagen of te vermoorden? Geenszins! Bleek dit al reeds uit 't gezegde van den aanvoerder van den troep „wij zijn niet boos op de Compania, maar op den radja," nog duidelijker kwam dit aan het licht toen uit het

naar aanleiding van bovenvermelde gebeurtenis gehouden onderzoek bleek, dat deze bende, voor zij naar Po'po' trok, er over beraadslaagd had, waar zij nu naar toe moest: naar Kotobangon om den radja aan te vallen omdat deze haar makker had laten gevangen zetten, of naar Po'po' om haar vriend te bevrijden. 't Vermoorden van den Controleur en andere hier aanwezige Europeanen lag echter heelemaal niet in haar bedoeling. De geheele aanval was dan ook niet meer dan een boos zijn van een troep kwaadwilligen — destijds maakten geregelde dievenbenden 't land onveilig — over de gevangenneming van een hunner en een willen bevrijden van dezen. Met het Mongondowsche volk in zijn geheel had dit niets te maken. Integendeel, de bevolking is, zooals ik reeds boven opmerkte, dankbaar dat de Compania hier is, daar er met haar orde en veiligheid van persoon en eigendom zijn gekomen.

Maar hebben de economische toestanden alhier eene belangrijke wijziging ondergaan, 't behoeft zeker niet gezegd te worden dat onder al deze op zichzelf zeer voortreffelijke dingen de Mongondower in geestelijk opzicht dezelfde is gebleven. 't Behoeft geen betoog dat door een betere bestuursregeling, 't aanleggen van nette dorpen en goede wegen, het zedelijk- en godsdienstig leven niet op een hooger peil wordt gebracht, de geestelijke nooden niet worden gelenigd. Neen, op dit gebied geldt nog immer: het is nog nacht. In de donkerheid van het Mongondowsche heidendom, vermengd met islamisme, drong nog geen enkele straal van hooger licht door; de boeien waarmede ook de Mongondower aan de zonde is gekluisterd, zijn nog geenszins verbroken. Men behoeft niet lang onder dit volk te verkeeren om te gevoelen „welk een berg van ongerechtigheid en onwaarheid het Evangelie van Gods zondaarsliefde heeft te slechten" in Bolaäng-Mongondow.

Vele hoofden zouden ongetwijfeld zeer verontwaardigd zijn, zoo zij hoorden in geestelijk opzicht nog vrijwel gelijk gesteld te worden met de Mongondowers van vroeger dagen, en dadelijk uitroepen: ,,Wat, wij gelijk aan onze onbeschaafde voorvaderen, die domme heidenen waren! en wij hebben Europeesche kleeding, volgen graag Hollandsche gewoonten na, de meesten van ons hebben korter of langer eene school in de Minahassa bezocht, twee onzer zelfs de hoofdenschool te Tondano, en...... wij verstaan reeds de kunst van bier- en wijndrinken, zijn allesbehalve afkeerig van een glaasje jenever, en stelt gij ons dan nog niet eens boven onze voorouders?" Nu, als het op 't uiterlijk aankomt, geef ik gaarne toe, dat de hoofden hier al heel wat schijnen te zijn, en als men bijv. den tegenwoordigen radja in officieel costuum ziet, krijgt men zeer zeker een heel anderen indruk van een Mongondow's vorst, dan bij het lezen van Med. XX pag. 166 en v.v., waar deze ons wordt voorgesteld als een allerongemanierdst individu, maar of het verschil wel zoo diep gaat, ben ik zoo vrij te betwijfelen. Het vernisje beschaving, door sommige hoofden opgedaan in de Minahassa, is nog zoo heel dun en aan alle kanten komt hun eigenlijke natuur er zoo verraderlijk doorheen gluren. Hetgeen iemand maakt tot een waarlijk beschaafd mensch, is nog zoo ver van hen. Voorbeelden van een reinen levenswandel — om niet meer te noemen — zijn de zoogen. adellijken nog allesbehalve.

Door 't bovenstaande is volstrekt niet bedoeld 't Mongondowsche volk en in 't bijzonder de hoofden zoo ongunstig mogelijk voor te stellen, maar wel, opdat men nog weer eens hoore, nog meer overtuigd worde van de noodzakelijkheid dit volk het Evangelie te brengen. Ook denke men niet dat deze dingen als een verwijt bedoeld zijn. Verre van dat. Evenmin als van een kwa-

den boom goede vruchten worden gelezen, kan worden verwacht bij de Mongondowers — geheel aan zichzelf overgelaten — reine zeden en een onbevlekten godsdienst aan te treffen.

En dat het islamisme, hoewel op duizenden beslag leggende, geen licht in deze duisternis kon brengen, doch slechts vermocht den nacht nog zwarter te maken, zal duidelijk zijn aan ieder, die weet door wie en hoe deze godsdienst in deze streken werd en wordt gebracht. Het Mohammadanisme toch dat hier der bevolking is opgedrongen is alles, wat het Evangelie niet is; het kweekt bijv. in hooge mate eigengerechtigheid, een laag en verachtelijk neerzien op allen die geen Mohammadaan zijn en — o gruwel! varkensvleesch eten; het hier verbreidde Mohammadanisme is geheel naar den mensch, laat hem ongestoord in zijne zonden voortleven en staat hem toe zijn heidensche offers te brengen, zijn eigen priesters te raadplegen. Juist door deze eigenschappen worden de tot het Mohammadanisme overgegane heidenen zoo ongevoelig voor de prediking van het Evangelie; hunne harten worden hierdoor als met een stalen pantser omhuld, waarop de door den Evangeliedienaar afgeschoten pijlen maar al te dikwerf afstuiten.

Mede om deze reden zal de strijd dan ook heet zijn, aleer het licht der waarheid hier triomfeert over de machten der duisternis en het volk van Bolaäng-Mongondow des Heeren zal zijn.

Na deze algemeene mededeelingen over de toestanden en het volk alhier, wensch ik nog even stil te staan bij ons werk en een beknopt overzicht te geven van hetgeen hier in de verstreken maanden is voorgevallen.

Wij zijn hier nog niet lang en dus was ons werk in hoofdzaak: kennismaken met volk, land en taal. Allereerst moesten wij zoowel met de hoofden als met de ge-

wone Mongondowers op een goeden voet zien te komen. Hiertoe bezocht ik zooveel mogelijk de dorpen op de hoogvlakte en trachtte met de luitjes in aanraking te komen. Van veel dienst waren me daarbij de door het Gouvernement verstrekte medicijnen. Deze toch werden heel gaarne ontvangen en derhalve duurde het veelal niet lang, als ik met eene volgepakte trommel een dorp binnentrok, of ik had een troepje Mongondowers om me heen. Op deze manier maakte ik met een massa lui kennis en kwam in vele huizen, waar ik anders wellicht nooit gekomen zou zijn. Verschillende keeren kwamen er van deze Mongondowers naderhand naar Po'po' om meer te vragen. Ook kwamen zij mijne hulp wel inroepen bij ernstige verwondingen of zij brachten de (n) patient mee naar ons huis. Vooral geschiedde dit door de Minahassische uitgewekenen van 't dorp Po'po'. Er waren er wel die vreemd opkeken als ik in sommige gevallen met mijn naaiinstrumentjes voor den dag kwam, doch later gingen zij deze behandeling zelf aanprijzen bij anderen en vertoonden hun mooi genezen wonden bij wijze van: wees maar niet bang voor die naald. Tot mijne verwondering — een Inlander is zoo bang voor instrumenten — kwam ook het trekken van kiezen meermalen voor. Het meest hadden we echter wond- en malariapatienten te behandelen. Bijna dagelijks kwamen dezen zich aanmelden. Maar hoewel velen gaarne onze medicijnen ontvangen, vindt menigeen het in geval van ziekte toch nog 't veiligst zich tot de priesteres (walian) te wenden om de weggegane zielestof terug te krijgen. Ook worden er gevonden, die denken: men kan het eene doen en het andere niet nalaten, en dus zoowel de priesteres als ons laten komen. Zoo dacht stellig ook een oude blinde walian, die een tijd lang iederen dag bij ons kwam om haar kleinzoontje te laten

behandelen. Terwijl ik bezig ben met patienten, krijg ik soms allerlei over de wondermacht der walian's te hooren. Het is echter wel eigenaardig dat het veelal vroegere walian's zijn, welke met zulke bijzondere gaven waren toegerust. Een gewoonte hier in 't dorp Po'po' is: de zieken laten verhuizen. Is iemand ernstig ongesteld, dan wordt hij van het eene huis naar het andere gebracht. Meer dan eens bij het gaan bezoeken van een patient trof ik hem niet thuis en kreeg te hooren: „hij is nu in 't Noorden" (of in eene andere windstreek). Een volgenden dag zat hij dan weer in 't Zuiden, Oosten of Westen. Dit verhuizen geschiedt om den boozen geest, die het op den patient gemunt heeft, het spoor bijster te maken.

Werd en wordt alzoo een belangrijk deel van onzen tijd in beslag genomen door het uitreiken van medicijnen en het behandelen van gewonden, in de tweede helft van dit jaar kon ik niet zoo vaak naar de verschillende dorpen met „obat" trekken, omdat de scholen toen gereed kwamen en ik het mijne moest doen om onderwijzers te krijgen en hetgeen verder noodig was om eene school te kunnen openen. Het ging wel niet zonder eenige moeite en van de zijde van verschillende Br. Hulppredikers in de Minahassa niet zonder opoffering, maar toch verkreeg Bolaäng-Mongondow een voldoend aantal Minahassische onderwijzers.

Den 31en Juli opende ik de eerste school op de hoogvlakte en wel te Kotobangon. Deze opening had plaats in tegenwoordigheid van de heeren Controleurs Coomans en Buchholz, den radja, drie panghoeloe's, majoor kodato's en vele dorpshoofden en nieuwsgierigen. Het aantal kinderen was dien dag nog wel niet zoo heel groot — ruim tachtig — maar klom de volgende dagen tot over de honderd. Tegenwoordig is het gemiddeld aantal

gezet opkomende leerlingen honderd vijftien, waarvan vijf en dertig meisjes.

Den volgenden dag werd de school te Mojag geopend. Ook hier was de radja weer tegenwoordig. Bij iedere volgende schoolopening waren één of meer leden van het Zelfbestuur aanwezig.

Den 4en Sept. werd de elfde en laatste school op de hoogvlakte geopend. Door ziekte van eenige goeroe's en het niet op tijd komen van anderen kon dit niet eerder plaats hebben.

De drie scholen aan de Noordkust van Bolaäng-Mongondow, welker belangen de Hulpprediker van Koemĕlĕmboeai, Br. J. S. de Vries welwillend behartigde, werden in de tweede helft van Juli gopend. Na dien heeft hij echter met 't oog op zijn a.s. vertrek naar Holland deze scholen aan mij overgedaan.

Bij elkaar genomen, telt Bolaäng-Mongondow nu veertien scholen. Aan iedere school zijn twee of drie onderwijzers werkzaam. Ik hoop, dat de zendingsvrienden niet vergeten welk eene zware uitgave-post deze voor 't Genootschap vormen.

Voor het aantal kinderen, 't welk getrouw het onderwijs volgt, alsmede voor den openingsdatum van iedere school, ben ik zoo vrij naar den hierbij gevoegden staat te verwijzen. Hieruit blijkt dat de opkomst in de meeste scholen bevredigend mag worden genoemd. Dat zij niet nog beter is, ligt voor een deel aan vrees — er waren kinderen die uit het dorp naar den tuin vluchtten en zich daar verborgen om toch maar niet als scholier geboekt te worden, want een Hollander — zoo hadden zij gehoord — zou onderwijs geven en van zoo'n iemand moesten zij niets hebben. Naar aanleiding hiervan merkte een panghoeloe heel gemoedelijk op: als zij de goeroe's zien zullen zij wel van gedachten veranderen.

Een tweede reden voor het niet komen van vele kinderen is 't gebrek aan voldoende kleeren. Ook zijn er, die moeilijk kunnen worden gemist bij het werk in de tuinen. Gaarne zou ik ook het getal meisjes op vele scholen grooter zien. Te Kotobangon, Po'po', Nonapan en Nanasi komen er betrekkelijk veel, maar in de andere plaatsen laat dit te wenschen over. De reden hiervan is niet ver te zoeken: een meisje heeft nu eenmaal geen meerdere kennis noodig dan voor koken en tuinarbeid wordt geeischt. En daar de meeste meisjes de hiervoor noodige vaardigheid veelal reeds bezitten als ze nog te jong zijn om de school te bezoeken, is 't niet te verwonderen dat het schoolgaan heelemaal overbodig wordt geacht. Dat niet alleen gewone menschen, maar ook adellijken van dit gevoelen zijn, bleek o.a. toen mijne vrouw eenige „prinsessen" voorstelde te leeren lezen enz. Glimlachend werd dit van de hand gewezen. Een, die getrouwd was zei dan nog: de anderen zouden desnoods zooiets kunnen doen, maar als men al een man had, waren deze dingen onnoodig.

„En wat verwacht ge nu in de toekomst van die scholen? Zullen die het gewenschte resultaat hebben? is misschien iemand geneigd te vragen. Laat ik hierop mogen antwoorden dat ik liever niet fantaseer over hetgeen de scholen tengevolge kunnen hebben; beter dan om dadelijk te groote verwachtingen hieraan vast te knoopen, schijnt het me toe af te wachten en toe te zien of God misschien ook een zegen in dit zeer zeker gebrekkige werk wil leggen. Gebeurt dit, dan zal er iets heerlijks voor 't volk van Bolaäng-Mongondow uit opbloeien.

Mijn werk bepaalde zich in hoofdzaak tot de hoogvlakte. Slechts een enkele maal nam ik verderop een kijkje. Zoo bezocht ik o.a. Doemoga-bĕsar, de Noord-

kust, de Zuidkust en bij wijze van ontspanning ook het groote ± 3250 voeten boven zee gelegen meer Danow moöat (= water waar steenen zijn; oat = rolsteen, steen van eene rivierbedding. [1])

Doemoga-běsar ligt eigenlijk ook wel op de hoogvlakte, maar daar het bijna dertig paal van hier verwijderd is, noem ik het niet in een adem met de twee en dertig dorpen aan welke toch allereerst wordt gedacht bij 't noemen van de hoogvlakte.

Bij mijn bezoek aan deze plaats had ik gelegenheid op te merken, welk een ideale plaats dit zou zijn voor de vestiging van een zendeling, zoo hij tenminste alleen Doemoga-běsar zou hebben te verzorgen. Dit dorp toch telt ruim 1500 zielen, is bijna nog geheel heidensch, van 't rumoer en de slechte invloeden van buiten vrijwel afgesloten en ligt aan de groote rivier Ongkag Doemoga. Het volgend jaar hoop ik hier eene school te kunnen openen.

Mijn reisje naar de Noordkust — waar eene week mee gemoeid was — had ten doel de scholen aldaar te bezoeken en tevens kennis te maken met de luitjes in die plaatsen. Br. J. S. de Vries deelde reeds het een en ander over Mariri enz. mede en dus kan ik volstaan met te zeggen dat ik met aangename indrukken van daar terugkeerde en het werk hoopgevend vind.

In November bezocht ik de Zuidkust en wel de plaatsen: Molobog, Motongkad, Togid, Tombolikat, Kajoe mojondi, Loeak en Kotaboenan. De weg, die tot voor korten tijd nog steeds zeer moeielijk te begaan was (zie Med. XI pag. 246 en v.v.) is nu, een enkel gedeelte daargelaten, goed te noemen. In twee dagen en zoo het

---

(1) In het tijdschrift van het Kon. Ned. Aardr. Gen., deel XX, No. 1, pag. 42 wordt „moöat" in verband gebracht met „stinken"; dit is onjuist.

moet in één dag — is Kotaboenan te bereiken. In laatstgenoemde plaats bevindt zich reeds eene school. Aangespoord door het tot stand komen van zoovele scholen op de hoogvlakte, richtte de panghoeloe A. P. Mokoginta, het meest ontwikkelde hoofd van Bolaäng-Mongondow, er ook in zijn district eene op. Met ingang 1907 wordt deze eene Genootschapsschool. Ook te Motongkad en te Noeangan zullen waarschijnlijk het volgend jaar onderwijzers geplaatst kunnen worden. Het is jammer dat sommige dorpen van het district Kotaboean, dat in 't geheel slechts 4679 zielen telt, niet alleen zoo ver van elkaar liggen, maar soms ook moeielijk te bereiken zijn.

En hiermede meen ik voor dezen keer genoeg gezegd te hebben over Bolaäng-Mongondow en het zendingswerk alhier. Van groote dingen, van een vragen en verlangen naar geestelijke zegeningen kon ik niet gewagen. Niemand zal dit ook denken, vermoed ik. Hoe toch zou men reeds van goede verwachtingen van den oogst kunnen spreken, als er nog niet eens is gezaaid? We beginnen pas met het omkappen van 't bosch, en eerst als dit is gevallen en ook het struikgewas en het gras zijn uitgeroeid en de grond is bewerkt, kan er met zaaien een begin worden gemaakt. En als dan na de uitstrooiing van het zaad God regen en wasdom schenkt, ja dan zullen ook hier eens witte velden worden aanschouwd, waarvan de oogst juichend door de Engelen zal worden binnengehaald. Zoo worde het.

Po'po', December 1906.

De grenzen van Bolaäng-Mongondow.

In eene missive van den Resident van Menado aan zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, dd. Mei 1906, behelzende het verzoek om machtiging tot het wijzigen van de grenzen der vijf landschappen, waaruit de afdeeling Bolaäng-Mongondow bestaat, worden de grenzen van het rijk Bolaäng-Mongondow opgegeven als volgt:

ten Noorden

De Celebeszee.

ten Westen

Van de monding der Sangkoebrivier stroomopwaarts tot waar de Biauwrivier zich in eerstgenoemde rivier stort, vervolgens de Biauwrivier stroomopwaarts tot aan hare bronnen op de primaire waterscheiding tusschen Noord- en Zuidkust, vervolgens die waterscheiding volgende tot aan den Goenoeng Sogoeo en eindelijk van hier den uitlooper van deze waterscheiding, die zich in ongeveer Zuidelijke richting over de bergen Tapa, Tolondad en Panang tot aan zee uitstrekt bij Tandjong Labotan.

ten Zuiden

De Tominibocht.

ten Oosten

De Poigarrivier van hare uitmonding in de Celebeszee tot haren oorsprong uit het meer Danow moöat, de Noordelijke oever van dit meer tot de uitmonding daarin van het riviertje Mojontagoi, verder dit riviertje stroomopwaarts tot deszelfs oorsprong op den berg Koladoön, vervolgens de waterscheiding tusschen de Tominibocht en de Celebeszee tot den oorsprong van de Boejat kiri op het Liandoek gebergte en verder de Boejatrivier tot hare uitmonding in de Tominibocht.

Voor eensluidend afschrift,

W. DUNNEBIER.

Zielental van Bolaäng Mongondow, medio 1906.

I. District BOLAANG.

		Aantal zielen.	AANTEEKENINGEN.
1	Nanasi	172	Nanasi, Po'po' Nonapan, Mariri-baroe en Mariri-lama worden door Minahassische uitgewekenen bewoond. Bij het riviertje Loeboek — tusschen Nonapan Bolaäng en Mariri — houden eenige inwoners van Bolaäng tijdelijk verblijf. *Bolaäng*, *Ambang*, *Tengah* en *Telaga* vormen te zamen de hoofdplaats Bolaäng, waar de panghoeloe woont en de djogoegoe vaak tijdelijk verblijf houdt.
2	Poigar Bolaäng	305	
3	Po'po' Nonapan	92	
4	Nonapan Bolaäng	304	
5	Mariri-baroe [Mariri matani]	581	
6	Mariri-lama [Mariri wale ure]	750	
7	Bantik [Soemoit]	355	
8	Bolaäng	833	
9	Ambang	450	
10	Tengah	989	
11	Telaga	172	
12	Inobonto	140	
13	Lombagin	366	
14	Langagon	525	
15	Solimandoengan	534	
16	Solog	561	
17	Lolak	930	
18	Motabang	317	
19	Ajong	133	
20	Domisil	330	
21	Sangkoeb	1242	
	Totaal	10081	

II. District PASSI.

		Aantal zielen.	AANTEEKENINGEN.
1	Kotobangon	715	Kotobangon, verblijfplaats van den radja.
2	Mogolain	369	
3	Gogagoman	413	
4	Mojag	2516	
5	Lokoejoe	139	
6	Biga,	346	
7	Dajanan atas	167	
8	Dajanan bawah	96	
9	Genggoelang	286	
10	Pontodon	1413	
11	Pangian	123	
12	Po'po' Mongondow	357	De bewoners van Po'po' Mongondow zijn Minahassische uitgewekenen. — Passi, standplaats van den panghoeloe.
13	Bilalang	1417	
14	Passi	1018	
15	Bintau	400	
16	Boeloed	444	
17	Otam	694	
18	Wangga	940	
	Totaal	11853	

III. District LOLAJANG.

		Aantal zielen.	AANTEEKENINGEN.
1	Motoboi-besar	872	Motoboi-besar, standplaats
2	Kobo-besar	364	van den panghoeloe.
3	Kobo-ketjil	583	
4	Pojowa-besar	1037	
5	Tabang	1001	
6	Kopandakan	1505	
7	Pojowa-ketjil	713	
8	Motoboi ipota	299	
9	Mongkonai	1248	
10	Molinow	1015	
11	Motoboi-ketjil	1305	
12	Poboendajan	829	
13	Matali-besar	1020	
14	Sinindian	269	
15	Doemoga-besar	1569	
16	Kinalantagon	115	
17	Doemoga-ketjil	92	
18	Dolodoeö	545	
19	Hoentoek	146	
	Totaal	14527	

IV. District KOTABOENAN.

		Aantal zielen.	AANTEEKENINGEN.
1	Boejat	452	
2	Kotaboenan	686	Kotaboenan, standplaats
3	Doöep	424	van den panghoeloe.
4	Loeak	69	
5	Togid	115	
6	Tombolikat	243	
7	Kajoe mojondi	274	
8	Motongkad	586	
9	Molobog	154	
10	Noeangan	656	
11	Onggoenoi	162	
12	Matandoi	50	
13	Tobajagan	57	
14	Mataindo	171	
15	Ojoeod	64	
16	Kombot	79	
17	Pinolosian	163	
18	Linawan	274	
	Totaal	4679	

Totaal der vier districten **41140** zielen.

STAAT der Scholen in Bolaäng-Mongondow in 1906.

School te:	Doet tevens dienst voor:	Geopend:	Onderwijzers:	Gemidd. aantal leerlingen					
				Ingeschreven:			Gezet opkomend:		
				J.	M.	T.	J.	M.	T.
Nanasi.......	Poigar Bolaäng..	14 Juli.	J. Rondonuwu'.	36	21	57	29	21	54
			S. Sondak.						
Po'po' Nonapan	Nonapan Bolaäng	16 Juli.	H. Werung.	49	22	71	22	17	39
			A. Rembet.						
Mariri baroe..	Mariri lama....	17 Juli.	E. Tampemawa'.	79	11	90	61	10	78
	Mogolain.......		K. Palapa.						
	Lokoejoe.......								
Kotobangon...	Biga...........	31 Juli.	J. Pandegirot.	110	47	157	80	35	115
	Dajanan bawah..		M. Tumbelaka.						
	Gogagoman.....								
Mojag.......	....	1 Aug.	L. Mandagi.	104	6	110	59	3	62
			P. Assa.						
	Genggoelang....		J. Ngongoloi.						
Pontodon.....	Bilalang.......	2 Aug.	M. Tombokan.	147	18	165	106	11	117
	Dajanan atas....		W. Tandaju.						
Passi.........	Bintau.........	3 Aug.	Th. Kawuwung.	96	30	126	63	15	78
	Boeloed........		A. Wuisan.						
Po'po'.......	Pangian........	4 Aug.	S. Saroïnsong.	72	39	111	64	35	99
			J. Mandagi.						
Otam........	Wanggа........	6 Aug.	J. Kodong,	70	–	70	50	–	50
	Kobo-besar......		S. Supit.						
Motoboi-besar .	Kobo-ketjil.....	9 Aug.	A. Kuhu'.	170	8	178	129	6	135
	Pojowa-besar....		S. Mamesah.						
	Matali-besar....		K. Angkau.						
Poboendajan ..	Sinindian.......	10 Aug.	A. Sumanti.	160	34	194	92	13	105
	Tabang........		F. A. Najoan.						
Kopandakan...	....	20 Aug.	H. Lumanau.	62	2	64	53	2	55
			P. Kamasi.						
Pojowa-ketjil..	Motoboi-ketjil...	1 Sept.	D. T. Matindas.	88	3	91	65	3	68
	Motoboi-ipota...		F. Gumogar.						
Mongkonai....	Molinow.......	4 Sept.	Th. Masinambau.	106	15	121	87	11	98
			A. Supit.						

Javaansche raadsels,

door S. LUINENBURG.

---

1. [illegible]

[illegible]

Houdt men het in 't water, 't wordt niet nat; steekt men het in brand, 't verbrandt niet.

Antwoord: de schaduw van iemand.

2. [illegible]

[illegible]

Zonder pooten, zonder vleugels; als hij (met de vlakke hand) geslagen wordt, (geeft hij het geluid) broeng boer.

Antwoord: tamboerijn.

Broeng en boer zijn klanknabootsende woorden voor het wegvliegen van vogels.

3. [illegible]

[illegible]

Als hij zit is hij hooger dan wanneer hij staat.

Antwoord: Een hond

4. [illegible] 14 [illegible] 2 [illegible]

[illegible]

[illegible]

Hij heeft 14 beenen, als hij loopt gebruikt hij slechts 2 en rust hij dan gebruikt hij ze allen.

Antwoord: iemand die saté (stukjes vleesch aan 't spit gebraden) of ḍawĕt (een drank) verkoopt.

Opheldering. De man heeft 2 beenen, zijn ḍingklik (bankje) waarop hij zit, heeft er 4, zijn beide manden waarin hij zijn koopwaren draagt hebben ieder 4 pooten. Verkoopt

hij dan worden allen gebruikt: loopt hij dan draagt hij zijn dingklik en manden zoodat alleen zijn eigen beenen dienst doen.

5. [illegible] 4 [illegible] 2 [illegible] 3

[illegible]

[illegible]

In 't begin heeft hij 4 beenen, later 2 en als hij oud is 3.
Antwoord: een mensch.

Opheldering. Nog jong kruipt een kind op handen en voeten ([illegible]), later loopt het gewoon, is het oud dan wordt een stok gebruikt.

6. [illegible]

[illegible]

Nog klein is hij een helper, als hij groot is, is hij een vijand.
Antwoord: vuur of water.

7. [illegible]

[illegible]

De kinderen worden getrapt, de moeder wordt gegrepen.
Antwoord: een ladder.

8. [illegible]

[illegible]

De moeder wordt getrapt, de kinderen gegrepen.
Antwoord: bruggetje of vlonder met leuningen.

9. [illegible]

[illegible]

[illegible]

Bij de geboorte is hij groot, maar hoe ouder hij wordt hoe kleiner, ja ten slotte blijft er niets van over.
Antwoord: de ontong (de bloem van de pisang).

10.

De buik is achter, de rug vóór.

Antwoord: de voet of beter het scheenbeen (de kuit als buik voorgesteld).

11.

Daar zijn 10 kraaien. Door er op te schieten worden 3 getroffen. Hoeveel blijven er over?

Antwoord: De 3 die getroffen zijn.

Opheldering. Het woord [illegible] beteekent zoowel *over-blijven*, als *achter-* of *terugblijven*.

12.

De mond is in den buik, de staart op den rug.

Antwoord: een schaaf.

13.

Met elkaar vechten in de hoogte beneden elkaar schieten.

Antwoord: Iemand die kokosnoten van den kokospalm haalt.

Opheldering. Wordt de palmboom voor 't eerst beklommen dan hakt men al klimmende aan weerskanten van den stam inkervingen om daarin bij 't klimmen den voet te zetten. Dit hakken wordt in het raadsel als vechten aangeduid, terwijl het schieten op het neer vallen van de noten betrekking heeft (door het geluid bij het neerploffen).

14. [illegible]

[illegible]

Daar is een woord dat uit 3 letters bestaat, als er 1 letter van afgenomen wordt blijft er 5 over.

Het woord dalimå = benaming van eene vrucht (lima = 5).

15. [illegible]

[illegible]

Zijn naam is zijn bedrijf.

Antwoord: [illegible] = dief *en* = stelen.

16. [illegible] Javaansche woordspelingen.

[illegible] = verkorting van [illegible] = pad; [illegible] = verkorting van [illegible] = wakker zijn. Dus: [illegible] = Een pad wakker zijnde kan loopen.

17. [illegible] 2 [illegible] 3 [illegible]

[illegible] : A [illegible] B [illegible] B [illegible] C [illegible] A [illegible] B [illegible] C [illegible] 3 [illegible] 4.

Daar zijn 2 moeders en 2 kinderen. Deze deelen samen 3 citroenen, doch ieder vraagt een heele citroen. Hoe kan dat?

Opheldering. A b.v. heeft een kind B, en B heeft een kind C, dus A is moeder; B is haar kind maar is ook moeder (van C). C blijft kind. Voor 3 menschen dus 4 benamingen.

18. [illegible]

[illegible]

'sMorgens is hij in 't Westen, 'savonds in 't Oosten doch midden op den dag in 't midden.

Antwoord: De schaduw.

19. [illegible]

[illegible]

Hij hangt en is toch geen vrucht; hij vliegt is toch geen vogel.

Antwoord: Kalong (groot soort vleermuis). Overdag hangen die beesten aan de takken der boomen.

20. [illegible] D.i.: [illegible] = [illegible]; [illegible] = [illegible]; [illegible] = [illegible]; [illegible] = [illegible]; [illegible] = [illegible] [illegible] = [illegible]

Allen woordspelingen. 't Geheel is:

[illegible] = De bosch-obi is zeer lang, en het talĕs-blad is zeer breed.

21. [illegible] Ook woordspeling. [illegible] = [illegible] [illegible] = [illegible]; [illegible] = [illegible] = [illegible]; [illegible] = [illegible] dus [illegible] Z. v. a. De Kalong komt des nachts op de rijpe djoewĕt of ḍoewĕt af.

22. [illegible] 3 [illegible] 2 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Daar zijn 3 komforen welke met 3 stukken hout gestookt worden doch zóó dat ieder komfoor met 2 stukken hout gestookt wordt.

Opheldering. De stukken hout worden in den vorm van een driehoek gelegd; op ieder hoekpunt wordt een komfoor gezet. Aldus

23. [illegible]

[illegible] (Een woordspeling [illegible] en [illegible])

Vergelijk boven No. 14, dat nauwkeuriger is; het woord [illegible] heeft eig. **3** aksårå's, doch **2** lettergrepen = *wandå* of *kètjap*.

24. [illegible]

[illegible]

Een loewak draagt (in den bek) een rasé.

Opheldering. Loewak is een soort marter of bunzing, rasé = een civetkat.

De beteekenis van het raadsel is dat een gescheurde aloe = rijststamper de rijstkorrels draagt (door de scheur blijven de korrels er aan vast zitten). Overigens zijn de woorden weer verkortingen.

[illegible] = [illegible]; [illegible] = [illegible]; [illegible] = [illegible]

25. [illegible]

[illegible]

Verklaring: [illegible]

26 [illegible]

[illegible]

Een blinde buffel heeft hoeveel oogen?
Antwoord: Zes.
Immers: ꦏꦼꦧꦺꦴꦥꦶꦕꦏ꧀; ꦥꦶ = ꦱꦥꦶ; ꦕꦏ꧀ = ꦕꦼꦕꦏ꧀꧈ dus ꦏꦼꦧꦺꦴꦥꦶꦕꦏ꧀꧈ [illegible] = een buffel, koe en hagendis hebben te zamen zes oogen.

27. ꧋ [illegible]

ꦧꦼꦢꦤꦺ꧇ [illegible]

28. ꧋ [illegible]

ꦧꦼꦢꦤꦺ꧇ ꦏꦼꦭꦸꦠ꧀꧈

Een kip met verkeerd staande veeren loopt rond op de amben.
Antwoord: Een kĕloet. (een soort veger van de vezels van de kokospalm).

29. ꧋ [illegible]

ꦧꦼꦢꦤꦺ꧇ [illegible]

Opheldering. [illegible] = een soort lekkernij van kĕtan. 't Is hier ook weer een woordverkorting.

30. ꧋ [illegible]

ꦧꦼꦢꦤꦺ꧇ ꦱꦭꦏ꧀꧈

Daar is een handje vol rijst waar om heen de tinggi's (wandluizen) zitten.
Antwoord: Salak (naam van een vrucht).

DAGBOEKEN, BRIEVEN EN VERSLAGEN UIT DE ZENDING.

Een en ander over Bantik.

Door J. G. DE HAAN, te Taratara (Minahassa).

Het district Bantik, in de afdeeling Mĕnado der residentie van dien naam, wordt door de hoofdplaats Mĕnado, waar een geheel andere bevolking leeft, in twee deelen verdeeld. In het noordelijk deel ben ik niet bekend, doch het andere, kleinste deel, omvattende twee dorpen, behoort tot mijn werkkring en dus heb ik daar met eenige toestanden kennis gemaakt. Hierover wil ik in de volgende regelen iets mededeelen.

De twee genoemde dorpen zijn Malalajang, 6 K.M. van de hoofdplaats Mĕnado en Kalasei, 12 K.M. daar vandaan. Het is wel eenigszins merkwaardig, dat deze plaatsen, betrekkelijk zoo dicht bij Mĕnado en aan een hoofdweg gelegen, zoo, wat de Minahassa gaarne gĕlap (= duister) noemt, zijn; het valt den oppervlakkigen voorbijganger dadelijk op, dat ook uiterlijk de ontwikkeling en beschaving in Bantik minder vergevorderd zijn dan in andere deelen der Minahassa; het Bantiksche doip geeft nog zoo'n echt heidenschen indruk. Hebben de dorpen in de andere Minahassa-districten meest een net en geregeld aanzien: elk huis een eigen erf, door een heg van het naastgelegene gescheiden, niet alzoo in Bantik; ongeregeld staan de huizen en hutten, meest goor en zwart-achtig-vuil, twee, drie vier, soms meer in getal op één stukje grond, dat erf zou kunnen heeten, maar de grens tusschen de onderscheidene erven is zeer

twijfelachtig; 't gelijkt wel wat op een spel door elkaar „geroerde" domino-steenen; en dan de huizen en hutten, ze staan op palen, doch de totaalaanblik doet denken aan afgeleefde mannetjes met kromme beentjes. Eertijds zijn ze gewit geweest, maar nu is dat wit al meer dan halfweg om zwart te worden. Zoo'n huiske bestijgt men met een van bamboe-gemaakt laddertje zonder leuning; is men boven gekomen zonder ongelukken en zonder door onder- en bovenstaande, blaffende honden gebeten te zijn dan krijgt men soms vreesaanvallen van door den zwiependen bamboevloer te zullen zakken.

Woont in het overige deel der Minahassa meest één huisgezin in één huis, in Bantik wordt zoo'n huis gedeeld door twee, drie, vier, ja misschien wel meer huisgezinnen, die hier bij dapoers (= keukens) geteld worden; elk huisgezin bestaande uit man, vrouw en een aantal kinderen; ruimte is er dus niet veel voor een ieder, doch als elk 's n a c h t s maar een klein plaatsje op den grond heeft, dan is dat voldoende; het is warm genoeg om het overige deel van den dag buiten door te brengen.

Getrouwd volgens de hier geldende „wettigheid", d.w.z. ondertrouw voor den Controleur en voltrekking door den godsdienstvoorganger, is er nog zoowat niemand; alleen het dorpshoofd (hoekoem toewa), de Inlandsche leeraar (pĕnoeloeng indjil), het tweede districtshoofd (hoekoem kĕdoewa) en een oud-dorpshoofd. Men zegt, dat de mannen wel wettig willen trouwen, maar dat de vrouwen daar geen lust in hebben, want nu zijn zij de baas in huis, doch, zeggen ze, „zijn we getrouwd voor den Controleur, dan zijn wij onze macht kwijt, dan is de man de baas." Eens deden we in Malalajang huisbezoek en waren daar een huisje ingeklauterd van een gezin, waarvan de man getrouw ter kerk komt. Toen

we een poosje hadden zitten praten, vroeg ik: „zijn jelui al getrouwd?" „Neen", was het antwoord, „want we leven pas een jaar samen; we zijn van plan later te trouwen." Ik wees den man er op, dat „later" wel eens te laat kon worden, maar dit geloofde de man niet, want, zei hij ...... „ik bid elken avond om een lang leven." Toch gaat het trouwen op hun manier geheel naar den vorm met bruidschat en voorwaarde dat de man een jaar knecht bij zijn schoonouders wordt; en zoolang ze niet op hun wijze „wettig" gescheiden zijn, laat de echtelijke trouw haast niet te wenschen over, terwijl bij de andere Minahassa-stammen, hoewel wettig gehuwd, het nog te veel voorkomt, dat de huwelijkstrouw geschonden wordt.

Een schaduwzijde van het Bantiksche huwelijk is de vrij gemakkelijke manier van scheiden en van elkaar wegloopen; onbestorven weduwen en weduwnaars zijn er te over en schamen ze het zich allerminst. Dat doet ons Westerlingen nu wel niet aangenaam aan, voor zoover de moderne huwelijksbegrippen nog niet door ons gehuldigd worden, maar wij kunnen de Bantikers, die nog niet zoo gevoelen en denken als wij, er niet al te hard om vallen; hun huwelijk is meer op uiterlijkheden dan op innerlijke verbinding der harten gegrond. Bij een ander huisbezoek kwam ik bij een woning, waarvoor een vrouw stond rijst te stampen. Ik vroeg haar of ze nogal vaak de „onderlinge samenkomst der gemeente" bijwoonde; dit beantwoordde zij toestemmend, maar dadelijk daarop steeg uit de huizen rechts en links een schamper lachen op, waardoor ik dadelijk op het spoor der waarheid kwam. Trouwens op het punt van ja en neen wordt het hier niet nauwer genomen dan in het lieve vaderland maar al te vaak gebeurt; men neemt hier tegenover een, voor spreker of spreekster,

gunstig antwoord maar met een lachend gelaat een gereserveerde houding aan. Ik riep nu eerst de beide uitlachende vriendinnen van de ,,trouwe" kerkgangster, die dan ook spoedig, op haar manier netjes aangedaan, verschenen en zoo gingen we met dat drietal op de voorgalerij van een huis wat zitten praten. Ik kwam al spoedig op de mannen van haar. De ,,trouwe" vertelde: ,,mijn man en ik konden het samen niet best meer vinden en dus zijn we gescheiden; hij woont in dit huis (op welks voorgalerij we zaten) en ik woon in het huisje er naast" (waaruit een der schamper-lachtsters was gekomen). Nummer twee verklaarde: haar man was zoo'n slechte en daarom was ze van hem weggeloopen; terwijl de derde vriendin moest bekennen: ,,mijn man is van mij weggeloopen"; of hij dat gedaan had, omdat zij slecht was, vertelde ze er niet bij. Of zij drieën erg gebukt gingen onder dat ,,echtelijk leed", het was niet uit te maken, want ze vertelden het alles met een lachend gelaat.

De begraafplaatsen geven heel iets anders te zien, dan men voor het meerendeel elders in de Minahassa op der dooden rustplaats ziet. Veel orde en regelmaat is er niet op die te Malalajang en de meeste graven hebben boven zich een afdak van aaneengenaaide gedroogde bladeren, rustend op bamboe staken, zoodat men een miniatuur dorpje met kleine hutten te zien krijgt; hoemeer geliefd de doode, hoe beter onderhouden het graf, hoe meer er ook onder dat afdakje gevonden wordt. Belangwekkend is, zoo men tenminste geen spokenvrees heeft, om tegen den avond een kijkje te nemen; men ziet dan onder dat afdakje een brandend lampje en een brandend houtvuur en bij het licht van beide ziet men nog veel meer: een ledikant met een gordijn er omheen, daarin een matras en kussens en vaak daarover heen een

mooi laken met kant naar Indisch gebruik; vóór dat bed een stoel, een tafel met van alles: borden, schalen, kannen, flesschen, al dan niet met eet- en drinkwaren gevuld, ook vorken en lepels; verder op den grond: haardsteenen, potten, pannen, in één woord alles, wat in een inlandsch huishoudinkje te pas komt. 's Avonds worden de lamp en het houtvuur aangestoken, want zoo'n doode ziel, die op het hoofd rondwandelt, moet toch kunnen zien, koken, eten enz.; in één woord, zij leeft als een mensch, met menschelijke behoeften ook na den dood, hoewel ze, ook naar des Bantiks meening, naar Toehan Allah (de Heere God) toe gaat. Een enkelen keer heb ik met de verwanten van zoo'n doode bij zoo'n pas aangestoken graflamp en haardvuur staan praten; ze gaven mij dan steeds den indruk, dat het verlies hen zeer getroffen had; bewogen vertelden ze van het pas gestorven kind, dat op school ging, van den eenigen zoon, die al 18 jaar oud was; vroeg ik, waarom ze dat licht aanstaken, waarom ze die hut onderhielden, dan was het antwoord: „dat is volgens de gewoonte hier in het dorp"; vroeg ik verder of ze dan meenden, dat de dooden eten en drinken noodig hadden, dan deed men als begreep men mij niet; op een graf zag ik een Maleisch Nieuw Testamentje, het was het graf van een schoolkind, dat op school dat boekje gebruikt had. Zeide ik tot zoo'n treurende aan het graf: „we houden van avond godsdienstoefening, ge moest ook zien te komen", dan kreeg ik tot bescheid: „ja, maar als er pas een kind (in 't algemeen: iemand) van ons gestorven is, dan past het niet naar de kerk te gaan, want dat is een plaats van vreugde, en vreugde en droefheid kunnen toch niet samen gaan."

De godsdienstoefeningen worden gehouden in de kerk en in de huizen der menschen. Wel den voorganger, die over een goede dosis geduld beschikt; men zal bijv.

de avondgodsdienstoefening, met het oog op de strandhitte, tegen den avond houden; maar op verzoek van bezorgde moeders, die haar zuigelingen ten doop brengen, niet later dan 6 uur. Hoewel er driemaal, met tusschenruimten van een half uur, op een trom (in de Minahassa een zeer gewone manier van de menschen ter kerk te roepen) geslagen is, komt niemand in de kerk, als men niet eerst den voorganger en de hoofden heeft zien gaan; daarna loopt de hoekoem toewa met zijn helpers nog een paar maal het dorp door om de menschen toe te roepen, dat nu tijd wordt om te komen; druppelsgewijs komen een moeder, een vader, een kind, een toehoorder, haast geen toehoorderessen, de kerk indruppelen; is de kerk eindelijk een beetje vol, dan begint men maar, om niet de kans te loopen, dat men te middernacht nog staat te preken. Eerbiedige stilte heerscht er niet direct; schreeuwende candidaatjes, sussende moeders, die maar voor je heen en weer staan te wiegen met het bovenlijf, en kinderen buiten de kerk zorgen wel, dat er leven in de brouwerij is; tot stilte vermanen geeft heel weinig; men sta maar onbewogen als een rots tusschen dat alles in en trachte de beteekenis van den doop duidelijk te maken; daarna wordt tot de doopplechtigheid overgegaan, wat het schreeuwen van het candidaatje nu niet direct doet verminderen; men vraagt naar de moeder; O, die is hier; en de vader? ja, die is in den tuin (het veld) gebleven; ,,zoo, ja maar dat gaat zoo niet, dan is het beter, dat ge wacht tot een volgenden keer, tot ik weer kom en zeg dan tot den vader, dat hij moet zien meê te komen." Is de plechtigheid tot een goed einde gebracht, dan houdt men een kort preekje en komt men daarna de kerk uit, dan is het laat en dan weet men van vermoeienis des geestes en des lichaams een weinig meê te spreken, zoodat men naar

niet veel meer dan naar rust verlangt. Zoo'n godsdienstoefening in de huizen der menschen zelf heeft ook wel iets eigenaardigs; als om half negen, negen uur een behoorlijk aantal bijeen is, dan is het mooi; ieder die komt, maakt een bevallige buiging voor den spreker (de Bantiker, man zoowel als vrouw is zeer slank gebouwd, zeer blank van huidskleur, heeft zeer regelmatige gelaatstrekken en is sierlijk in bewegingen); telkens komt er nog een, soms juist als alles is afgeloopen.

Dinsdag 24 Juli 1906 was een groote dag voor de gemeente Malalajang. Bij mijn komst in dezen werkkring was het kerkgebouwtje volkomen in overeenstemming met het geheele aanzien van het dorp: onaanzienlijk; 't was een schuurtje, dat al aardig aan het vervallen was. Verder had het plaatsje reeds gedurende meer dan 1½ jaar geen onderwijzer, daar (het was vóór mijn komst hier) de laatste het niet met de bevolking of de bevolking het niet met hem had kunnen vinden; waarschijnlijk was beide wel waar. Op genoemden datum echter kreeg Malalajang een nieuwen Genootschaps-onderwijzer, in den persoon van Pieter Loemĕntoet, en een nieuwe kerk in den vorm van een voor die omgeving flink houten gebouwtje. Daar de nieuwe onderwijzer-gemeentevoorganger in dat gebouw moest bevestigd worden, ging de kerkinwijding aan die bevestiging vooraf. Aan de inlandsche leeraars en Genootschaps-onderwijzers had ik verzocht dien dag tegenwoordig te zijn, vertrouwende, dat men hen in Malalajang met de, ook in de Minahassa, bekende gastvrijheid zou ontvangen; op het laatste oogenblik kwam het verzoek alleen maar de inlandsche leeraars te laten komen, daar er voor zooveel menschen geen plaats was; later bleek, dat men gemeend had, dat al die luitjes moesten overnachten en men schaamde zich in hun huisjes vreemde-

lingen te ontvangen. Al was het een week eten aan hen te geven, daartegen had men geen bezwaar. Later, toen de vreemdelingen er waren, vocht men haast om een gast te krijgen, zag men sommigen niet vertrekken voor ze s middags om 5 uur avondeten gebruikt hadden, dat anders om 7 of 8 uur pas pleegt gegeten te worden en was hij, die geen gast gekregen had, haast boos daarover. 's Maandags te voren waren mijn vrouw en ik gekomen om nog een en ander te regelen. Den volgenden morgen om 7 uur arriveerden in een ossenwagen Mevrouw Ten Hove van Maumbi en de beide damesonderwijzeressen der Meisjesschool te Tomohon, Schuurmans en Jacobs, die met vacantie waren; verder waren gekomen het Eerste districtshoofd van Bantik met familie, de dorpshoofden van de Bantiksche dorpjes, de inlandsche leeraars uit den werkkring van den Predikant van Měnado.

Om 9 uur zouden de plechtigheden een aanvang nemen, maar het werd 10 uur voor het zoover was, dat er kon begonnen worden. Dit geschiedde met het zingen van psalm 118 : 1, 12 en het voorlezen van psalm 146; daarna had de inwijding plaats met een toespraak van mij, waarin ook hulde gebracht werd aan het Eerste districtshoofd, door wiens krachtige medewerking de gemeente nu in het bezit is van een gebouw, dat aan de behoefte voldoet en dat in verhouding tot de andere huizen mooi kan genoemd worden. Het meet lang 6.65 M., breed 9.40 M. en hoog 2.90 M.; het is geheel van hout opgetrokken, met planken vloer (vroeger was moeder aarde de vloer); de zoldering is gevlochten bamboe; het dak wordt gedekt door gedroogde, aaneengenaaide bladeren, een gewone dakbedekking in het binnenland van de Minahassa. Het kerkje heeft ééne deur en geen vensters; in plaats van deze laatste is het bovendeel van

den wand opengelaten en die opening aangevuld met latwerk, dat voldoende lucht en licht geeft. Na de opwekking om het gebouw in eere te houden, door trouw kerkbezoek en door toepassing in het dagelijksche leven van wat in het gebouw gehoord zou worden en na het zingen van een inwijdingsgezang, werd overgegaan tot het bevestigen in zijn ambt van den nieuwen onderwijzer gemeentevoorganger Pieter Loemĕntoet. Hij heeft in Juni het eindexamen op de Kweekschool te Koeranga (Tomohon) afgelegd en werd voor dezen werkkring welwillend afgestaan door den Predikant van Mĕnado, voor wiens werkkring hij de Kweekschool bezocht had. Na de gemeente geluk gewenscht te hebben met de komst van een onderwijzer voor haar kinderen, iets waarnaar ze reeds zoo lang met verlangen had uitgezien, werd den jeugdigen onderwijzer als levenswoord bij het vervullen van zijn ambt voorgehouden Paulus' woord in Fil. 4 : 8 en hem gewezen op de belofte in het daaraanvolgende 9e vers, zoo hij getrouw zou zijn in het bedenken en in het doen van het aanbevolene. De ouders werden vermaand hunne kinderen trouw ter schole te zenden. Na het bevestigend beantwoorden van een tweetal vragen, werd hem des Heeren hulp en zegen toegebeden en toegezongen. Daarna spraken : eerst de nieuw-aangestelde, vervolgens het dorpshoofd uit een naburig Bantiksch dorp, een oud man uit Malalalang en de inlandsche leeraar ter plaatse. Om ca. 11½ uur waren deze plechtigheden afgeloopen. Na den middagmaaltijd zou om 2 uur een gezellig samenzijn in de nieuwe kerk plaats hebben. Om 2½ uur was nog niemand aanwezig; de dames-gasten konden niet blijven; wel was de Predikant van Mĕnado, Ds. Steller, die 's morgens wegens drukke bezigheden niet op tijd had kunnen zijn, gekomen. We gaven maar het goede voorbeeld om naar de kerk te

gaan in de hoop, dat ook hier voorbeelden zouden trekken. Daarop begon het menschen en menschjes te druppelen. Er was afgesproken, dat men koekjes, pakjes gekookte rijst, koffie, thee in de kerk zou brengen; 't was al halfvier, maar van thee en wat verder mond en maag kon streelen, was nog niets te zien; gelukkig had mijn vrouw nog al een goeden voorraad koekjes meegebracht en dus werd maar een begin gemaakt met de „gezelligheid". Eerst werd gezamenlijk een gezangvers gezongen, toen gaven de kinderen wat te hooren; mooi klonk niet wat gezang moest heeten, maar een genot was het de snuitjes van de kleine zangers en zangeressen te bestudeeren: ze gingen er in op; het zijn leuke, „pintere" kinderen. Na hun — wat we nu maar zullen noemen — gezang, gingen de koekjes rond en sprak Ds. Steller een kort woord om de gemeente geluk te wenschen met haar dubbele blijdschap. Daarna sprak een inlandsch leeraar van een andere plaats en onderwijl kwam men met thee en wat dies meer zij; het was echter niet meer twee, maar reeds vier uur des namiddags. 't Begon nu eerst gezellig te worden; velen hadden een woordje te zeggen; kan anders zoo'n inlandsche redenaar ook wel eens niet het slot vinden, dat was nu niet het geval; met gepaste kortheid zei ieder, wat hij te zeggen had. Men had nog niet veel lust om naar huis te gaan, maar voor hen, die van een andere plaats waren gekomen, was het daartoe toch tijd en dus sloten we de bijeenkomst met het zingen van den avondzang. Hadden wij om 3 uur spijt die ongezellige „gezellige bijeenkomst" te hebben georganiseerd, later en na afloop niet meer, toen het heusch een „gezellige bijeenkomst" geworden was en ieder voldaan huiswaarts ging.

Mij werd later door een mijner inlandsche leeraars gevraagd, hoe ik er toch toegekomen was om te beweren,

dat de Malalajangers de vreemdelingen niet konden ontvangen, want ze waren een en al hartelijkheid geweest. Nu, ik vond het zoo aangenamer dan omgekeerd. Verder beweerde deze bezadigde voorganger: „voor 26 jaar was ik ook in Malalajang, maar het is in die jaren zeer vooruitgegaan."

Dat blijven we hopen, Lezer en Lezeres, dat het in Malalajang steeds mag vooruitgaan, vooral op geestelijk gebied; voorwaar, het is nog geen gemeente zonder vlek of rimpel, maar ik geloof, dat de hoop niet ongegrond is, dat niet alleen Malalajang, doch geheel Bantik meer en meer zal afstand doen van wat het nog aan Heidendom aankleeft, en dat er minder dan nu Christenen naar naam slechts en meer dan nu Christenen naar het hart zullen gevonden worden. Onze hoop worde niet beschaamd, ons geduld verlate ons niet.

DELI-ZENDINC.

I.

Ressort Kaban-djahe (Hoogvlakte).

Het jaar 1906,

door E. J. VAN DEN BERG.

> Het Koninkrijk Gods is gelijk
> aan een zuurdeesem.

Met een opgeruimd gemoed zet ik mij neder tot het schrijven van mijn jaarverslag, en omdat een jaarverslag den totaalindruk moet geven van het voorbijgegane jaar, met nauwkeurige zekerheid moet teekenen den gang van het werk, daarom ben ik verheugd, maar ook ...... daarom vrees ik. Kan ik wel zuiver uitzeggen hoe het met het werk hier staat, is daarvoor de tijdruimte van een jaar, als een gedachte voorbij gevlogen, niet te kort?

Zeker, in zoo'n jaar gebeurt veel. Een zendeling gaat op reis, hij bezoekt posten, hij spreekt met deze en gene, hij werkt in huis en op school, en op zoovele andere gelegenheden oefent hij invloed uit, er gebeurt genoeg, maar de moeielijkheid is de opgevangen beelden te ontwikkelen, te fixeeren; grooter nog is echter de moeielijkheid om reproducties er van te geven en die zoo te rangschikken, dat het een panorama wordt, of met de woorden van hierboven, dat de lezer het stadium voelt van het jaar 1906.

Nu ik mij dus hiervoor ga nederzetten, schijnt de zorg over de blijdschap de overhand te zullen nemen; en vraag ik: „wat is nu een jaar?" Maar meer nog, wijl er door andere zendelingen weleens zooveel meer „zicht- en toonbaar" werk wordt verricht. Ik kan jaloersch worden, als ik hoor of lees van zendelingen, die 10—20

posten onder hun toezicht hebben, die jaarlijks zóóveel doopen en zóóveel huwelijken sluiten enz.

Ik moet den Lezer teleurstellen als hij groote dingen verwacht!

Er is hier weinig gebeurd!

Zoo redeneeren wij! Het is echter de vraag of we zoo mogen redeneeren. Als er weinig zichtbaars tot stand komt is er dan ook weinig gebeurd?

Mij troostte, toen ik deze dingen overdacht, het rustig ontkiemen van de rijstkorrel — het is nu juist onze zaaitijd — heel diep verborgen in het binnenste binnenste heeft er werking plaats; van buiten gebeurt er niets aan de korrel, maar toch......

God ziet anders dan wij!

Daarom zijn we verheugd, want we beseffen iets, heel flauw, van dat hoogere, dieper ,,zien", en daarom vragen we ons niet af: Leeft de korrel wel, al heeft zij, sinds het zaaitijdstip geen anderen vorm aangenomen.

Moet ik dit jaarverslag zoo schrijven, dan zou ik haast bang zijn te beginnen, want ik zou dan ook over het karakter van de lieden hier moeten schrijven en over het land met zijne moeielijkheden eveneens.

Ik ga probeeren U eenige reproducties te geven en begin bij Kaban djahe.

Er is hier niets veranderd-...... maar toch als we de data 31 Dec. 1905 en 31 Dec. 1906 met elkaar vergelijken, dan zeggen wij ,,de korrel mag niet veel veranderd zijn, maar zij leeft!"

Ik denk nu terstond aan de kerstfeestviering en hierdoor zondig ik nu wel tegen de chronologische volgorde, maar in dit verband past het nu juist.

God heeft ons iets doen voelen van de zegenrijke kracht van het Christendom, eene kracht onzichtbaar, maar onwederstaanbaar sterk.

In 1905 kwamen de lui hier ook kerstfeestvieren; toen

zagen ze ook vol bewondering naar den boom, toen luisterden ze ook naar de kerstboodschap, misschien wel grager dan nu, maar nu hebben we gevoeld, dat de lieden veel dichter bij ons staan dan toen, toen nieuwsgierigheid, nu belangstelling; en nu kan het best zijn, dat die belangstelling zich nog voorloopig concentreert om het zendingsgezin, (ik geloof niet, dat een inlander erg analyseert), maar het nieuwe, dat mijnheer en mevrouw en hun medehelpers brengen staat hem of haar aan, en dat is het wat beantwoordt aan zijn of haar zoeken. Dit verlangen openbaart zich kennelijk. Daar zijn onder de vrouwen, die uit den drang des harten naar mijn vrouw komen om allerlei wat in de Zondagssamenkomsten gesproken werd nog eens te bepraten.

We mogen inderdaad spreken van zegen, al kunnen wij nog niet op gevolgen wijzen.

Ik denk aan het doopfeest van onzen jongsten zoon. Wat heb ik toen veel moeten vertellen na de toespraak over de beteekenis van het doopen en toen wij, en allen, die de plechtigheid hadden bijgewoond, thuis waren gekomen en onder het rooken van een strootje en het gebruik van een pruimpje de dingen van den voorbijgeganen morgen nog eens bespraken, werd het ons hoe langer hoe duidelijker, dat de Heilige Geest werkt. Wie zal echter zeggen hoe lang het duren zal, tot het licht doorbreekt? We verheugen ons vooral over de belangstelling van het vrouwelijk deel van de inwoners van ons dorp, die vooral bij het vertoonen van de tooverlantaarnplaatjes bleek. Een groote kring om, voor en achter het scherm, die met belangstelling luisterden naar de verhalen. We hoorden later, dat er over die verhalen nog lang werd gesproken.

Wat ons vooral met goede hoop omtrent ons werk vervult, is de vri ndschap, waarin wij leven met de dorpshoofden van Kaban djahe; ik mocht wel zeggen vorsten,

want één er van althans, Pa Pĕlita, bekleedt inderdaad een hooge post. Deze vriendschap is van groote beteekenis, want in de oogen van het volk zijn de vorsten de mannen die het weten, volgen zij ons dan is het voor het volk uitgemaakt, dat allen dit doen moeten. Dat we het vertrouwen genieten van de hoofden en niet alleen van die van Kaban djahe, blijkt ook nog hier uit, dat 4 vorsten ons gevraagd hebben hunne zonen bij ons in huis te mogen brengen, om door ons onderwezen, maar vooral opgevoed te worden.

Dat geeft hoop voor de toekomst!

Ik breng nog even onze kerstfeestviering in herinnering. Met welk een opgewektheid kwamen de luitjes aanloopen, bijeen geroepen door ons klokgelui. Eerst kwamen de vorstenvrouwen, nu niet meer zoo schuw, weldra gevolgd door anderen, vrouwen en mannen, jongens en meisjes. Met welk een opgewektheid werden de kerstliederen gezongen door de schooljeugd, die dapper er voor gestudeerd had, al lang van te voren.

Op verschillende wijzen hebben we toen gesproken tot onze vrienden van Kaban-djahe en Dokan (want van deze nieuwe post waren de scholieren met hun onderwijzer-voorganger voor de kerstfeestviering naar Kaban-djahe gekomen) van Gods groote liefde ook voor Bataks.

Ik moet nog iets vermelden dat tot blijdschap stemde, maar dit is iets van heel anderen aard. Zoo pas zei ik, dat de feestgangers bijeen geroepen werden door de kloktoonen. Wij hebben een klok in Kaban-djahe, nog wel zonder kerk, maar die komt later wel, de klok is er, die elken Zondag aan onze omgeving zegt, dat het Zondag is, maar ook de schare bijeenroept tot het bijwonen van de Godsdienstoefening.

Door de vriendelijke zorg van een Rotterdamsche dame met veel zendingsliefde in het hart, die gesteund werd door de leerlingen van hare Zondagschool — waarop

schrijver dezes ook geen onbekende is — en een onbekenden gever kregen wij in den loop van het jaar een prachtklok toegezonden, heel groot en heel zwaar, waardoor het transport naar onze hoogvlakte zeer bemoeielijkt werd; maar zij hangt nu stil en rustig op haar hooge plaats, met geduld de tijdstippen afwachtende, waarop zij haar plicht mag doen. Deze klok is ons een „sprekend" bewijs, dat er in ons vaderland vrienden zijn die aan de Zending denken.

Ik kan niet over Kaban-djahe eindigen, zonder gesproken te hebben over een deel van ons werk waardoor wij veel invloed op de lui krijgen. Ik bedoel het uitreiken van geneesmidelen. Daar is dit jaar weer een dankbaar gebruik gemaakt van de gelegenheid geneesmiddelen te ontvangen.

Bijna 5000 malen reikte ik medicijnen uit.

Het waren vaak gevallen, die niets te beduiden hadden, maar er waren ook zieken die ik met zorg zag komen en die toch hersteld of bijna hersteld ons weer verlieten. Vaak reikte ik ook medicijnen uit aan lieden, die ze voor anderen kwamen halen, maar dan heb ik dikwijls met de handen in het haar gezeten.

Ik kan hier niet over uitweiden, het zou anders de moeite loonen eens na te gaan welk een invloed men hiermede verkrijgt.

Een belangrijke verbetering heb ik dit jaar aan onze „Kamar obat" aangebracht.

Ik heb namelijk twee kamertjes er aan getimmerd, waardoor ik zieken, die van andere dorpen komen onderdak kan brengen. Deze lieden zorgen dan voor hun eigen eten enz. en ik heb hen onder mijn toezicht, dat in vele gevallen zeer, zeer noodig is daar een Batak van ziekenbehandeling niets afweet. Zoo heb ik nu een jongen man al eenige maanden onder behandeling met een

vreeselijke beenwond, tengevolge van het springen van een dynamietpatroon; en hij is niet de eerste.

Dankbaar zijn de Bataks niet erg, maar toch zijn ze vaak erg gevoelig voor betoonde hulp; als ik een dorp bezoek waar een oud-patient van mij woont, kan ik meestal rekenen op vriendelijke ontvangst althans van dezen.

Maar ik moet ook een en ander vertellen van Boekit, onze eerste bijpost.

Over Boekit heb ik niets dan lof!

In het begin van dit jaar begonnen we aan een huisje voor den goeroe, die na zijn huwelijk met een dochter van den overleden pĕngoeloe van dat dorp een gewoon Bataksch huis — een Bataksche djaboe (deel van een huis) betrok. Al lang was mij dit een doorn in het oog geweest. Onze onderwijzers, die door hunne opleiding wat hooger staan dan hun rasgenooten, verlangen zelf ook naar een eigen huisje, al is het dan ook wat klein, maar voor het behouden van hunnen geestelijken rijkdom is dit ook zeer noodig. Zoo spoedig zakt zoo'n Batak terug!

De lieden van Boekit hebben flink geholpen: hout gesleept en idjoek (= dakbedekking) gehaald. Zelfs van andere dorpen boden ze hulp, die ook gretig werd aangenomen.

In Boekit was nog iets dat reden tot blijdschap gaf. Bijna alle huisgezinnen hebben van het hunne een weinig afgezonderd om den timmerman te helpen betalen. „Wij een deel, de toewan de rest," zeiden zij. Gaarne wilde ik, dat ze op alle plaatsen, waar ik wil beginnen, zoo spraken. Maar zoover zijn we nog niet. Zóóveel voelen ze er nog niet voor, maar aan dit denkbeeld blijf ik wel vasthouden, en ben nu al zeker, dat ze het later gaarne betalen.

Ik ben over Boekit nog niet uitgepraat!

Ik zei al niets dan lof te hebben over dezen post. In het laatst van dit jaar hebben eenige lieden om dooponderricht gevraagd, en trouw wordt de school door een 8-tal meisjes bezocht.

Zulke dingen stemmen tot dank, want dat wijst op de werking van Gods Geest.

Op den 31en Aug. werd het goeroehuis ingewijd. Dat was een blijde dag. Wat was daar een opgewektheid onder de schooljongens, de genoodigden en de goeroefamilie. Een inlander laat maar zelden toe, dat iemand een blik in zijn hart slaat, maar het was nu inderdaad vermakelijk om te zien, hoe de goeroe en zijn vrouw zich overal lieten zien vragende of er niets te kort was, meelachende als er ook om hun blijde gezichten grapjes werden gemaakt. En dat de goeroe het naar zijn zin had, dat kon ik me voorstellen, maar dat zijn vrouw, nog zoo kort geleden tot ons overgekomen, zich zoo spoedig aanpast, zie dat maakte me stil van blijdschap.

Alles werkte mee om dezen dag tot een vreugdedag te maken. We zaten en...... aten buiten. Gewoonlijk is het Bataksche huis, dat ingewijd wordt de plaats voor het feest; maar een Bataksch huis is berekend voor 8 of 16 gezinnen, dit goeroehuis voor één gezin. Veel nieuwsgieriger dan anders bij een huisinwijding waren de lui nu; er moest uitgelegd worden, waarom de stijlen niet versierd waren, waarom de deelhebbers aan het feest niet gepoetard werden (witte stippen ontvangen op wangen en voorhoofd), waarom mijnheer, op verzoek van den goeroe bad en de lieden toesprak. Waarom dit eten zoo geregeld ging enz. enz. Daar was een massa te vragen, veel dat vreemd was, maar ook veel in dat vreemde, wat insloeg, dat blijkt ons nu.

Ook vergeet ik niet, dat aan de toenadering tot de nieuwe agama (Godsdienst) ook meehelpt de handhaving van den Christenvorst, voor de getrouwe Lezers van onze

berichten geen onbekende, Si Sampe. Eenige vroegere dorpshoofden deden hun oud — indertijd geroofd — gezag weer gelden en meenden reeds het pleit gwonnen te hebben. De Assist.-Resident C. J. Westenberg vond echter geen reden deze vorderingen in te willigen en zoo bleef Si Sampe pĕngoeloe.

Maar wat ook invloed oefene op ons werk, we weten, dat het alles rust in Gods hand en dat Hij alles kan dienstbaar maken aan de uitbreiding ervan.

Ten slotte over Boekit nog, dat we er een gezegend kerstfeest vierden. Ieder wilde zien, ieder wilde hooren, een rustig oogenblikje om te eten had ik haast niet, dan kwam deze wat vragen, dan die wat zeggen.

Boekit belooft de eerstelingen te brengen.

Wij openden ook in Dokan een nieuwen post. Al sinds lang had ik mijn oog op deze zijde van ons terrein geslagen. Dit dorp had nog altijd oude rechten. Indertijd nl. toen de pogingen tot vestiging in Kaban-djahe telkens mislukten stelde Dokan met bijzonder veel genoegen zijn poorten voor ons open. Onderhandelingen werden aangeknoopt, maar weer plotseling afgebroken omdat er geen verhindering meer was in Kaban-djahe. Nog altijd was Dokan jaloersch op Kaban-djahe.

Daarbij komt dat dit dorp het moederdorp is van een landschap. Het is aan den nieuwen weg gelegen en is door zijn connecties met het landschap Goenoeng goenoeng een drukke doortrekplaats. Het zou me te lang ophouden als ik ging vertellen hoe alles verliep vanaf mijn eerste bezoek tot aan de huisinwijding.

Laat ik dit nog zeggen, dat de lieden nog ver van hun voorganger afstaan, maar dit verwondere ons niet, daar we eerst eenige maanden hier bezig zijn; den 24en Oct. werd het goeroehuis daar ingewijd. Maar mogen ze ook nog niet veel begrijpen van ons werk, gewilligheid

om te luisteren en te leeren is er genoeg en om te helpen evenzoo.

Nog zie ik een 30-tal vrouwen een heuveltje, waar het huis zou worden opgetrokken met opgewektheid met de patjol afgraven, en dat alleen omdat de goeroe met een half woord had te kennen gegeven, dat hij dit wilde doen.

Wat een pret onder die vrouwen toen mijn kampil (sirihzakje) onder hen rondging. We waren met de inwijding van dit huis niet zoo gelukkig. Het was een regendag als een Hollandsche herfstdag, de regen joeg ons zelfs uiteen en noodzaakte ons een schuilplaats te zoeken. Maar ofschoon het begin van het programma verongelukte, het slot — het vertoonen van sciopticonplaatjes (Oud- en Nieuw Testament) — viel goed uit. Daar was geen groote lokaliteit, waar we het doek konden spannen, daarom vertoonden wij buiten begunstigd door een donkeren avond.

Teekenen van leven geeft Dokan nog niet, maar de lieden zijn begeerig naar de blijde boodschap, en er wordt een dankbaar gebruik gemaakt van de school, die 19 leerlingen telt. Eigenaardig is het de lieden zelf nu en dan eens toe te spreken. De laatste keer toen ik Dokan bezocht — Zondag vóór Kerstmis jl. — hadden we een bepaald gezellig samenzijn.

De lui komen nog samen in de djamboer (vreemdelingverblijf), daar zetten we ons neder onder het licht van een walmend petroleumlampje. We vingen aan om ± 7 uur en eindigden om 12 uur. Het is merkwaardig hoe Bataks praten kunnen. De meest verschillende onderwerpen werden van alle kanten bezien en aan vragen was geen gebrek.

Zulke avonden, zulke samenkomsten laten een spoor na, al is voorloopig de werking nog verborgen, maar

ook zulke samenkomsten zijn leerzaam voor den zendeling; gewoonlijk ga ik wijzer heen, dan ik er kom.

Eigenaardig is het verschil op te merken tusschen de besproken posten.

Voor Kaban-djahe heb ik veel hoop voor de toekomst, en hoewel de lieden van Kaban-djahe veel dichter bij ons staan dan ooit en er teekenen van leven zijn, toch is Kaban-djahe nog ver van het Koninkrijk Gods. Hiertoe werken allerlei omstandigheden samen. Hier bijv. voelt zich alles vorst, in andere plaatsen als bijv. Boekit niet. De lieden van Kaban-djahe zijn leegloopers, want het past toch niet voor een vorst om te werken — dat wekt ontevredenheid. In Boekit daarentegen zoekt ieder iets te doen. In Kaban-djahe stug-onwillig; in Boekit vriendelijk-volgzaam.

In Dokan is het weer gansch anders. Daar heerscht een zekere vrees voor alles wat hooger staat dan een gewoon dorpeling. Hun pĕngoeloe vreezen ze, maar mij ook nog; overigens is hun aard gemoedelijk.

Eigenlijk kenmerkt deze karaktertrek alle Bataks.

We herinneren ons, als de dag van gisteren, den tijd, dat men ons bang maakte voor de lieden van de Hoogvlakte en nu vragen wij ons af: zijn ze wel ooit te vreezen geweest? In ieder geval komen ze ons van overal opzoeken en vaak vragen ze dan om een goeroe. Helaas, dat we niet meer helpers hebben.

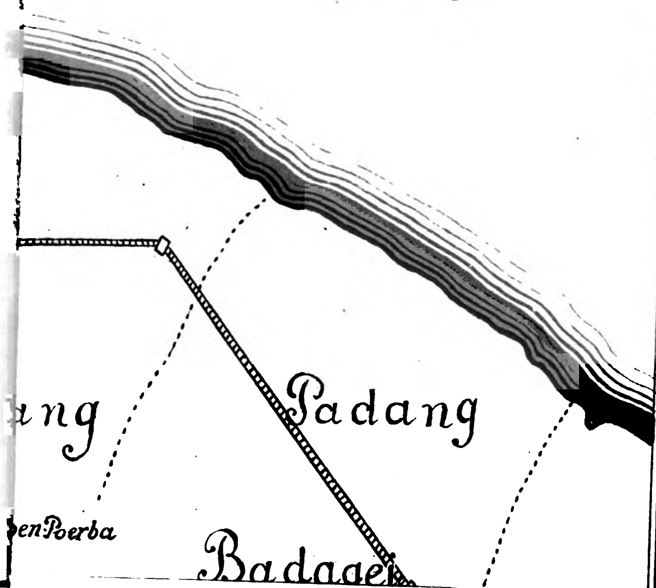
Als de Lezer nevensgaand kaartje bekijkt ziet hij eenige plaatsen met een kruisje aangegeven, die ik graag zou willen bezetten.

Door Pĕrbĕsi te bezetten heb ik invloed op het geheele westelijk deel van de Hoogvlakte, de zoogen. Goenoeng goenoeng.

Maar zoo staat het ook met Tjingkĕs, waardoor ik het oostelijk deel in handen zou hebben......

Res. Sumatr. Oostkust.

Straat van Malaka

Zoo werkt hier de zuurdeesem door, verborgen maar zeker en het kan niet anders of na korter of langer tijd is het meel geheel doorzuurd.

Tot nog toe sprak ik over de geestelijke zijde van ons werk, maar ik heb ook nog maatschappelijke zijden te vermelden. Daaronder reken ik in de eerste plaats het toezicht op de kĕde (winkel) aan de Tongkĕh.

Dit toezicht, dat alleen ten doel heeft de Bataks te leeren handel drijven, om hierdoor den Islam te weren, bezorgde mij veel werk omdat de lieden in het geheel niets verstaan van handeldrijven. De zaken moeten dus eerst een tijdje marcheeren willen die lieden er in thuis komen. De vraag is dan ook niet of er veel gewonnen wordt (dat kan ook niet, zij moeten concurreeren met barang (koopwaren-) dragers, die met weinig winst tevreden zijn en geen onkosten hebben); de vraag blijft voorloopig: behouden we het terrein voor den Batak? Is hij dan later door de ervaring geleerd, dan is intusschen de Hoogvlakte van gedaante veranderd en zijn land voor hem behouden.

Niet minder maatschappelijk is een nieuwe tak van werkzaamheid, voor mij in den loop van het jaar geboren.

Onder de vele lijders, die medicijnen kwamen vragen, waren ook vele slachtoffers van de vreeselijke melaatschheid, die hier vrij veel voorkomt en evenals overal gevreesd wordt.

Hoe vaak is mij toen de gruwelijke zelfzucht van den heiden gebleken.

Er kwam dan soms een geheele familie zulk een lijder brengen. Mijnheer moest dien zieke dan maar eens behandelen en hem maar bij zich houden ook, want in zijn dorp stond men niet meer toe, dat hij er woonde. Zelf bang voor besmetting waagden zij er een ander maar aan.

Wel vaak heb ik toen gedacht: Och kon ik op de een of andere manier maar wat voor deze ongelukkigen doen. Totdat de WelEd. Gestr. Heer Westenberg, Ass.-Resident, op een doorreis bij ons logeerde en dit punt ook ter sprake bracht. Hij nam zich voor op de vergadering met de Karo-hoofden ook over deze zaak te spreken en te vragen naar een geschikt terrein, waar water was voor de op te richten kolonie doch dat dan ook niet door andere dorpen kon of mocht worden gebruikt.

Nu zulk eene plaats was weldra gevonden (met een kwadraatje aangeduid op nevensgaand kaartje.)

Alle vorsten van de Hoogvlakte spraken hunne vreugde er over uit. Wel wordt een lepralijder door de Bat. maatschappij uitgestooten, die dan zijn heil zoekt in een schuurtje op een rijstveld of in een bosch, maar zelfs de Bataks voelden, dat door het verzamelen van leprozen op één plaats, het besmettingsgevaar enorm verminderen zou.

De Heer Westenberg zou voor de uitvoering van het plan zorgen, en ik zou het toezicht en de behandeling op mij nemen. De hulp van de Regeering werd nog ingeroepen, maar ofschoon het Hoofd van het Gew. Bestuur zeer met deze plannen was ingenomen, kon toch geen steun worden toegezegd. Voorloopig moet dan deze leprozenkolonie maar heel, heel primitief blijven, totdat we later over fondsen kunnen beschikken en het besmettingsgevaar door doelmatige inrichting nog kleiner kunnen maken.

Voor het voedsel voor de lijders wordt door de bevolking gezorgd. De familieleden van den lijder moeten voor zout, tabak, enz. zorgen, terwijl alle huisgezinnen van de Hoogvlakte eens of tweemaal per jaar een maat gebolsterde rijst er heen brengen, overeenkomende met ongeveer 3 pond.

Dit geschiedt op voorstel van een der groote hoofden: „Wij zijn nu blij, dat de leprozen in één plaats verzameld zijn, laten wij, gezonden, dan voor hun eten zorgen!" zei hij en zoo gebeurt het nu ook.

Er zijn op dit oogenblik 69 lijders opgenomen, die zich, (uitzonderingen — mopperaars zijn overal — niet medegerekend) er eenmaal zijnde veel beter thuis gevoelen dan in de Bataksche maatschappij, waar ieder van hen gruwt.

Ik ben aan het einde van mijn verslag; ik heb getracht U het stadium van ons werk in het nu bijna afgeloopen jaar te doen zien, en hoop, dat U evenals wij gevoelen zult, dat een en ander hoop geeft voor de toekomst; dat we daarom rustig de werking van den zuurdeesem kunnen afwachten, intusschen voortwerkende ziende op onzen verhoogden Heiland, die ons verzekerde, „dat alle macht Hem is gegeven in hemel en op aarde."

Daarom gaan we voort en herinneren ons de schoone woorden van Luther:

Halleluja! God en Heer!
Maak het slapend leven wakker!
Bloei' de liefde meer en meer
Op den grooten wereldakker!
Vader!... trek ons tot Uw troon!
Zegen ons, Gij, 's Vaders Zoon!
en Gij, Geest van Zoon en Vader
Breng deez' aard den Hemel nader.

(Gez. 266 : 3.)

Kaban-djahe, 31 December 1906.

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring *Kaban-djahe Hoogvlakte* op ultimo Dec. 1906.

GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS en HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar.					Aangenomen Leden.			Gemiddelde opkomst in de Kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal scholen op ultimo December 1906.	Aantal leerlingen op de Scholen.					
																					Christenen.		Heidenen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Getal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal der ingeschrevenen.	Geregeld opkomenden.
Kaban-djahe..	Si Toehan	5	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	45	1	46	40
Boekit	Si Ngĕndĕs..	2	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	23	8	31	27
Dokan	Si Mantĕri..	1	1	1	2	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	19	—	19	15
.. ..	.. ..	8	2	2	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		16	3	3	2	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	87	9	96	82

Voor de opgave,

E. J. VAN DEN BERG.

II.

Ressort Sibolangit.

Het jaar 1906.

door J. H. NEUMANN.

Het jaar loopt ten einde. Hoe snel is het omgevlogen en wat is er geschied in deze korte spanne tijds? Oppervlakkig vrij veel; het werk ging zijn gewonen gang zonder belangrijke stoornissen; het aantal gedoopten was (voor ons werk hier) buitengewoon groot (77 tegen 35 in 1905) en weer eenige nieuwe filialen konden wij vestigen. Maar men hoede zich voor te vroeg gejuich; de toegetredenen waren reeds vroeger onze vrienden, al beslaat ons werk thans weer een grootere oppervlakte en al zijn er nog velen die op den Doop wachten. Van belang was ook de stichting van eene school te Deli Toewa. Dit dorp is de laatste Batak-kampong; wat verder naar „beneden" ligt is Mohammadaansch. Reeds jaren geleden, toen ik deze kampong bezocht, sprak de pĕrgoeloe er over daar eene school te plaatsen. Toen beloofde ik hem niets; onze kracht in de Boven-Doesoen was nog te klein dan dat wij ons verder naar „beneden" konden wagen. In dit jaar bracht de Controleur voor de Batakzaken mij tweemaal een verzoek van den pĕngoeloe over om eene school te mogen hebben. De tweede maal legde de Controleur $ 100 nevens zijn verzoek, daar hij zelf gaarne de tot standkoming zag. Toen meende ik niet langer te mogen weigeren, en binnen korten tijd was er eene eenvoudige school en een goeroehuisje opgericht. Met dit filiaal zijn wij tot de grenzen van de Mohammadaansche streken genaderd. Verder kwam de school te Roemah Kinankoeng gereed en het goeroehuis te Roemah Gĕrat. Ook verzocht mij de

Controleur een onderwijzer voor eene school op de onderneming Gallia (Sĕrdang), alwaar vele Bataks als gestraften (voor schuld) arbeiden. Hiertoe zond ik Si Pĕrang, wiens salaris door Zijn Ed. Gestr. betaald wordt.

Ook ten opzichte van de Christenen kunnen wij voldaan zijn. Er zijn natuurlijk ook hier zwakken en sterken, maar op een enkele uitzondering na gaven zij geen reden tot ergernis; behoudens de gedoopten te Boekoem, waar reeds vroeger over geschreven is. Iets nieuws in ons werk was het aanstellen van oudsten (pĕrtoewa). Met het oog op het vertrek van goeroe Ponto, verplaatste ik goeroe Si Kĕlin van Pĕrnangĕnĕn naar B. Awar; maar daar hij nog betrekkelijk jong is, en moeielijk kan optreden tegenover zijn stamgenooten, besloot ik hem een steun te geven in de oudsten. Vandaar dat ik twee oudsten te B. Awar aanstelde; ik deed dit in een bijzonderen middagdienst, legde beiden uit wat zij als zoodanig te doen hadden en verzocht hen toen ten aanhoore van allen of zij het wilden aannemen; zij antwoordden bevestigend, en tot heden toe heeft mij deze stap niet berouwd.

Onder de dit jaar gedoopten was ook de pĕngoeloe van Poewangadja. Hoewel niet behoorende tot de voornaamste pĕngoeloes (pĕrbopans), is hij toch een zeer gezien hoofd wegens eerlijkheid en verstand. Steeds ziekelijk zijnde, deed hij veel aan feesten en plechtigheden ten einde zijn gezondheid te verbeteren; bijna elke maand liet hij den een of anderen goeroe komen om de een of andere plechtigheid uit te voeren. Toen dat alles niet hielp, liet hij door anderen aan mij om geneesmiddelen vragen. Daar hij ons zeer had tegengewerkt, weigerde ik aanvankelijk geneesmiddelen te geven, als hij ze niet persoonlijk aan mij kwam vragen. Hij kwam dan ook en bleek erg verzoeningsgezind. Hoewel ik

hem niet beter kon maken (hij is longlijder) vond hij toch zooveel baat bij mijne geneesmiddelen dat hij opknapte. Ook geestelijk kwam hij ons nader en evenals hij vroeger een ijverig „dienaar der goden" geweest was, zoo ijverig werd hij nu in het leeren en anderen leeren. Hij werd dit jaar gedoopt met zijn gezin; hij drong er op aan spoedig gedoopt te worden, want „ik weet den dag mijns doods niet" zeide hij.

Toen kwamen de pokken. Van April tot Juli was zijne kampong van alle verkeer afgesloten, ook ik ging er niet heen uit vrees de ziekte verder te verbreiden bij mijne vele reizen. Den 1 Juli echter ging ik er heen, sedert lang hadden zich geen nieuwe gevallen voorgedaan. Buiten het dorp, onder een boom, zaten wij op de menschen te wachten. Niet licht zal ik dien Zondagmorgen vergeten. Daar kwamen ze allen aan, eenige vrouwen weenden, ook wij waren aangedaan; daar was zooveel te vertellen — zeven personen waren gestorven, waaronder zes kinderen; en onder die kinderen ook Si Bali, het kind van den pĕngoeloe. Nauwelijks dorst ik er over te beginnen; gewoonlijk toch brengt het sterven van kinderen de ouders geheel in de war. Het is dan ook om krankzinnig van smart te worden, als men denken moet, dat de gestorven kinderen over de aarde zweven, zonder tehuis, zonder eten, zonder beschutting bij koude en regen — heerlijk het voorrecht der Christenen: hunner is het Koninkrijk der hemelen — hunne engelen zien altijd het aangezicht mijns Vaders.

Maar hoe verbaasd was ik te hooren: „Mijnheer, dat sterven van Si Bali heeft mij dichter bij Dibata gebracht" — en met diepe smart vertelde hij mij dat hij zijn jongen begraven had net zooals het kind van den toewan dat onlangs gestorven was." Ja, wij zoeken geen menschen te behagen, ook de Bataks niet, maar op zulke oogen-

blikken gevoelt men, dat men eene plaats in hunne harten heeft veroverd. Zoo zou er meer te noemen zijn, maar laat dit als kijkje op onzen arbeid voldoende zijn.

Meer dan vorige jaren werd ik, zoowel bij heidenen als christenen geroepen als zij hun kind voor het eerst naar de badplaats wilden brengen (pĕtĕlajokĕn, zie Med. deel 38, pag. 8). Zij wilden dan geen heidensche gebruiken meer volgen, maar maakten een maaltijd en verzochten mij dan met hen te bidden, dan was hun „hart vast." Als ik eenigszins kon voldeed ik aan hun verzoek, anders zond ik den goeroe. Verder wilden ze mij gaarne wel overal bij hebben, bij trouwen enz. maar daar kon ik niet altijd aan voldoen.

Mogen wij dus van vooruitgang spreken, toch waarschuwde ik reeds in den aanvang voor al te vroeg gejuich. Wie de politieke kaart van het land kent zal moeten toegeven dat het Christendom nog een harden strijd zal hebben wanneer niet de groote Hoofden overgaan. Om dit te illustreeren het volgende: de bovengenoemde pĕngoeloe liet zijn gansche gezin doopen, behalve zijn vermoedelijken opvolger, zijn oudsten zoon!! Als reden gaf hij op dat die jongen ongelukkig getrouwd was en wachtte tot zijne vrouw zou overgaan. Maar ik voelde er een andere reden in, als nl. het Chistendom eens te niet ging, dan zou zijn zoon, ongedoopt zijnde, weinig gevaar loopen. Nogmaals wil ik er op wijzen dat onze kracht hier zoo klein is ten opzichte van de taak die vervuld moet worden. Jaren lang reeds vragen de bewoners der oeroengs tĕrbanaman, Binge, Sinĕmbah en verder naar Timoer toe om onderwijzers. Moeten wij maar altijd van die menschen nog een jaartje geduld vragen, en dan nog een jaartje, en dan nòg één? of als ze bij de Mohammadanen onderwijs gaan vragen, zeggen dat dit niet goed is, zonder hun wat anders te

geven? Nu is er gelegenheid om ons daar overal neder te zetten, maar zal die gelegenheid nog lang duren?

Ook op maatschappelijk gebied zagen wij drang naar vooruitgang. Op zes verschillende plaatsen wordt thans eens of twee malen per week markt gehouden. De geest des handels schijnt over de Bataks gekomen te zijn. Alles wil handelen, alles wil winkels bouwen. Zoo zijn er te Sibolangit zes winkels gebouwd of nog in aanbouw; wie daar al die goederen zal moeten koopen, weet ik niet en een „krach" zal daar wel het onvermijdelijk gevolg van zijn. Maar toch mogen wij over die teekenen van leven blijde zijn, iets goeds zal er wel uit voortkomen. Ook de rijstbouw op sawah's gaat steeds vooruit, daar wordt thans al heel wat rijst door de Bataks verkocht. Ook hier hielpen wij waar wij konden. Voor al deze dingen vindt de bevolking krachtige steun en hulp bij den WelEd. Gestr. Heer Kok, Controleur voor de Bataksche zaken.

Over de scholen valt niet zoo heel veel nieuws te vertellen; het schoolgaan is nog te veel aan eigen zin en lust der kinderen overgelaten dan dat er van geregeld onderwijs sprake zijn zou. Ook zoovelen komen om spoedig wat lezen en schrijven te leeren, en als zij dan in eigen oog knap genoeg zijn, verdwijnen zij. Vergeefs is dit niet geheel, want wat eenmaal met onzen arbeid in aanraking is geweest, komt toch later weer bij ons terug. Bij de Christenen kon ik echter bespeuren dat zij vrij trouw hunne kinderen naar school zonden. Op de nieuwe filialen herhaalde zich de oude geschiedenis, eerst een groote toeloop, dan blijven er langzamerhand velen weg, totdat er ten slotte een troepje getrouwen overblijft.

Aan de kweekelingen kon ik niet dan ongeregeld lesgeven. De filialen vermeerderden, de ge-

meenten eveneens, — dus er bleef niet veel tijd voor hen over. Met de twee kweekelingen van het vorige jaar, zette ik de lessen voort; een daarvan, Si Měrpěh stond ik aan Br. van den Berg af als helper. In den loop van dit jaar nam ik er vijf nieuwe bij, waarvan een in November wegens ziekte ons verliet. Bij deze vijf waren er twee bij wijze van aspiranten; terwijl van de anderen er een was uit de pěngoeloekinderen en een uit de kampong Sibolangit (extern). Dit jaar sloot ik dus met 5 kweekelingen.

Met de kinderen der pěngoeloes ging ik op de gewone wijze voort. Einde van dit jaar waren er zeven. Veel last veroorzaken de ouders die om de nietigste reden dikwijls de kinderen komen halen en dan dagen lang (soms weken en maanden) thuis houden. In de twee jaren dat ik er nu mede bezig ben heb ik er reeds 17 opgenomen, maar slechts 9 van overgehouden. Wij hopen dat bij de komst van den nieuwen Br. zendeling alles wat het onderwijs betreft op solieder basis zal geregeld worden.

Hiermede hebben wij genoeg gezegd aangaande den algemeenen toestand, volge dus nog eenige korte mededeelingen aangaande de afzonderlijke posten.

Sibolangit.

Dit jaar werden hier weder twee gezinnen gedoopt. Door vertrek naar de Hoogvlakte verloren wij eenige gezinnen, maar dit verlies werd door die gedoopten weer eenigszins geneutraliseerd. De pěngoeloe vertoonde veel neiging om zich bij ons aan te sluiten, maar hem zit het opium in den weg. Overigens zijn wij hier op een punt gekomen, vanwaar weinig uitbreiding meer in het zicht is. De school werd nogal bezocht, maar het kon veel beter; dit geldt ook van de kerk. Door twee

gevallen van pokken moest ik de school eenigen tijd sluiten. Ik sloot zelf mijn erf af volgens den adat en toen ik de afsluiting ophief was ook weer de vrees bij de menschen geweken.

Poewangadja,

vlak bij Sibolangit gelegen, ging dit jaar ook vooruit wat school- en kerkbezoek betreft. De goeroe bleef steeds nog te Sibolangit wonen.

Tandjoeng Bĕringin.

De opkomst in de kerk was minder goed, de school werd vrij goed bezocht. In October probeerde de goeroe weer eens overdag sch ol te houden. De doopcandidaten trokken zich terug. De jeugdige pĕngoeloe sprak den wensch uit gedoopt te worden. Hoewel hij een der voornaamste Hoofden is, zou zijn overgang toch maar een twijfelachtige aanwinst zijn, wegens zijn zwak karakter. Ook zou ik wenschen dat de goeroe wat krachtiger optrad jegens de menschen en hun meer zijn wil oplegde.

Doerian Sĕroegoen.

Het werk lijdt daar onder de wisseling van goeroes. In Februari vond ik een gezin te Tandjoeng Bĕringin, dat bereid was er heen te gaan, de man Si Moewat was wel in staat als goeroe op te treden. De school ging nogal en van omliggende dorpen kwamen verscheidene kinderen om te leeren. De nieuw aangestelde pĕngoeloe (Si Djembang), een oud-leerling van de school van Boeloeh Awar, wil met zijn gezin gedoopt worden.

Boeloeh Awar.

Hier konden dit jaar 44 zielen gedoopt worden, er werden ook twee oudsten aangesteld. Tot heden heerschte

er een aangename geest onder de christenen en overstelpend waren de bewijzen van liefde die men goeroe Ponto bij zijn vertrek bewees. Elders hoop ik nog eens op de werkzaamheden van dezen goeroe terug te komen. Of de nieuwe goeroe (Si Kĕlin) dezelfde takt zal hebben om met de menschen om te gaan moet nog blijken. Ook de indertijd uitgeslotenen, Si Nese en Si Nĕgĕl, kon ik weer in de gemeente opnemen.

Roemah Gĕrat.

De gemeente breidde zich niet uit; iets wat ik niet verwacht had. Ook kwam zij hare belofte niet na om een schoolgebouwtje te bouwen. De school wordt nu gehouden op de voorgalerij van het goeroehuis, dat er nu niet zoo geschikt voor is. Daar zij echter beloofd hebben een schooltje te bouwen houd ik hen aan hun woord, al zal ik zelf wel hulp moeten bieden. In het naburige Pĕnoengkirĕn gaf de goeroe tweemaal per week les aan den pĕngoeloe (Pĕrasi), daar deze zeide Christen te willen worden. Toen echter ook hij knap genoeg was, gaf hij den goeroe te kennen hem niet meer noodig te hebben. Alles kan de Batak gebruiken, behalve godsdienst.

Roemah Kinangkoeng.

Den 18en Maart had de schoolinwijding plaats; tevens zou de pĕngoeloe gedoopt worden, maar van den doop kwam niets, de pĕngoeloe trok zich terug. Kerk en school laat ik door den goeroe van Boeloeh Awar waarnemen, voorloopig acht ik het niet noodig een goeroe daar aan te stellen. Achteraf gezien is het misschien een goede leiding Gods geweest, dat de pĕngoeloe niet gedoopt werd. De man die vroeger een en al nede-

righeid was, is thans nu hij er „bovenop" is nogal heerschzuchtig geworden. Ook hier geldt het woord des Heeren: „niet door kracht of geweld maar door Mijnen Geest."

Deli Toewa.

De jongste der filialen bestaat uit twee kampongs, die samen een flinke kampong vormen. Dat deze kampong op de grens van het Mohammadaansche gebied ligt is reeds te merken aan de bewoners. Daar is de taal al rijkelijk voorzien van Maleische woorden, enkele kinderen dragen Maleische namen, ook de vrouwen spreken wat Maleisch. Het ĕrtoetoer, de gewone Bataksche wijze van kennismaking is reeds in onbruik en het optreden der menschen is reeds lawaaierig en eenigszins grof. Men moet hier dan ook veel meer als „toewan" optreden dan in de Boven-Doesoen. De school had het gewone verloop, eerst druk bezocht, daarna gestadig afnemende. De goeroe, dien ik er plaatste is iemand die niet veel opleiding genoten heeft, maar hij deed toch zijn best. Ik gelastte hem zich tot de jeugd te bepalen en alle twistgesprekken te vermijden. Veel kon ik voor dezen post niet doen, ik hoop op betere tijden.

Sinĕmbah.

De posten in Sinĕmbah gelegen wil ik eenigszins afzonderlijk plaatsen; moeielijk te bereiken van Sibolangit uit, en door de natuurlijke ligging (behalve Boekoem) van ons ander arbeidsveld als afgesloten, moet dit terrein mettertijd een eigen zendeling hebben, die dan ook verder kan gaan, de kanten van de oeroeng Tandjoeng Ngoeda enz. uit. Alles is daar bereid onderwijzers op te nemen en wil zelf scholen bouwen.

Van

Boekoem

valt nog steeds niets nieuws mede te deelen. Daar echter de kinderen nog al naar school willen en er van de volwassenen voorloopig geen toenadering valt te verwachten, besloot ik de school beter in te richten om ze aantrekkelijker voor de kinderen te maken. Dat zal eenige kosten met zich medebrengen, maar ik hoop dat dan daar ons werk meer in aanzien zal komen. Ook in het nabijgelegen Tjingkam ging de goeroe schoolhouden of kwamen de kinderen naar Boekoem.

Si rĕngit-rĕngit.

Hier deed de goeroe eenige droevige ervaringen op aangaande den Sibajak; zijn kind was ziek en ten einde raad gingen zij een heidenschen goeroe halen met al den aankleve van dien. Het kind stierf en dit schijnt hen beiden weer tot betere gedachten gebracht te hebben. Overigens bleef de toestand dezelfde.

Pĕrnangĕnĕn.

In Juni besloot ik dit filiaal op te heffen, daar ik den goeroe voor Boeloeh Awar noodig had. Maar nu teekenden de menschen daar protest tegen aan; men zou de kinderen naar school zenden en drie gezinnen die reeds vroeger het onderwijs gevolgd hadden, wilden gedoopt worden. Dit was een ongedachte omkeer en goeroe Tampĕnawas met Pa Tolo togen vol moed aan den arbeid. Daar echter goeroe Tampĕnawas het heen en weer loopen onmogelijk kon volhouden, zond ik in September den jeugdigen onderwijzer Si Ngĕrah om aldaar school te houden. Tot heden is de school goed bezocht

en in November werden drie gezinnen gedoopt. Moge dit goed begin ook een goeden voortgang hebben. Goeroe Tampěnawas moet zeer geprezen worden voor zijn activiteit in dezen. Men wordt in deze oeroeng ongeduldig; zoovele plaatsen die sedert jaren om onderwijzers vragen en maar steeds getroost worden met schoone beloften. Tot ver naar Timoer toe was er vraag naar onderwijzers, maar al had ik goeroes, ik zou daar niet beginnen; het is een apart veld voor een zendeling. En noodig is het dat daar ernst met het werk gemaakt wordt, getuige wat ik overneem uit het dagboek van goeroe Tampěnawas: ,,In de bale (vergadering der Hoofden waar recht gesproken wordt) zeide een pěngoeloe, in het bijzijn van alle andere Hoofden, tot den Sibajak van Si rěngit-rěngit: ,,Waarom ben jij Christen geworden? Stellig is het voor ons Bataks beter Sěl'am te worden." Zoo iets zegt niet een Hoofd in een volle vergadering als hij niet bijzondere plannen heeft." Ook ontving ik een brief van goeroe Tampěnawas waarin hij mij mededeelde dat te Oedjoeng Siněmbah een Maleier aan den pěngoeloe onderwijs gaf. Kort en goed besloot ik Si Djěněng er heen te zenden om vlak bij dit dorp eene school op te richten, nl. te Boeloeh Bělin, daarmede zouden dan allen gebaat zijn en mogelijke gevaren afgewend. Eigenlijk was Si Djěněng voor Sibolangit bestemd; maar wat te doen, men kan toch maar niet gelaten aanzien dat de vijand ons terrein gaat bezetten? Ook te Pintoe Běsi staat een schoolgebouwtje kant en klaar, een goeroe is er niet, goeroe Tampěnawas gaat er af en toe heen om school te houden.

. . . .

Wij zijn aan het einde van ons verslag gekomen; het is langer geworden dan wij dachten. Wij wenschten meer te hebben gedaan, meer ,,intenser" gewerkt te

hebben, maar werden vaak verhinderd door ziekte en allerlei wederwaardigheden. Daar moest zooveel gedaan worden, dat half of ongedaan bleef; en vaak kwam de vrees op: zullen wij het hier op den duur volhouden! Het zware terrein, de sombere wegen, het loopen in natte kleeren, — de wegen als men ze zoo mag noemen — alles werkt mede om de lichaams- en geesteskrachten te ondermijnen. En toch — van Deli Toewa tot het Tobameer is alles nog goed Bataksch, dat kan, neen dat moet tot het Christendom gebracht worden. Het gaat niet aan om de Hoogvlakte als zendingsveld te kiezen en zich rechts en links door den Islam te laten insluiten. Een blik op de kaart zal ieder overtuigen welk een oppervlakte die Doesoen beslaat en als door alle zendelingen met klem betoogd is dat de Doesoen van het grootste gewicht is, dan was daar geen gemakzucht in het spel. Door de vestiging van eene school te Deli Toewa is de verbinding tusschen Medan en de Hoogvlakte een feit geworden. Wat tusschen deze posten ligt kunnen wij nu als ons terrein beschouwen, maar waar zijn de arbeiders? Het heidendom op ons terrein stort in en is der verdwijning nabij, heidensche feesten en plechtigheden worden zeldzaam en toen onlangs een oude man stierf kon men in een omtrek van vijf uren geen fluitspeler vinden om volgens heidensche wijze de begrafenis te leiden. Maar dit is negatief resultaat. Alleen door ijverig te arbeiden kunnen positieve resultaten bereikt worden; want men bedenke dat men hier meer met bijgeloovige atheïsten dan met heidenen in den gewonen zin des woords te doen heeft. Er bestaat een „geel gevaar", maar ook een Mohammadaansch gevaar", te gevaarlijker omdat het om de edelste goederen der menschheid gaat. Laten de Christenen waakzaam zijn en boven alles werkzaam om te behouden wat te behouden is. Waakzaam en werkzaam — dan zal God van den hemel het ons doen gelukken!

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring *Sibolangit* op ultimo 1906.

GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS en HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar.					Aangenomen Leden.			Gemiddelde opkomst in de Kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal scholen op ultimo December 1906.	Aantal leerlingen op de Scholen.					
																					Christenen.		Heidenen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Getal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal der ingeschrevenen.	Geregeld opkomenden.
Sibolangit..	Si Malap	8	7	7	6	28	2	2	4	2	10	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5	3	30	2	40	24
TandjoengBĕringin	H. Pĕsik	6	6	6	6	24	—	1	1	2	4	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4	1	32	5	42	15
Boeloeh Awar	N. Ponto	13	14	15	10	52	9	13	13	11	46	—	—	—	—	1	33	1	—	1	6	2	16	—	24	14
Doerian Siroegoen	Si Moewat..	2	1	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	16	2	18	7
Roemah Gĕrat.. ..	Si Lamlami	5	6	6	6	23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	2	14	1	20	7
Boekoem	Martin L. Sirĕgar	2	2	6	7	17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	34	—	34	14
Pĕrnangĕnĕn.	Si Ngĕrah	5	5	4	4	18	3	3	1	2	9	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	31	7	40	24
Si Rĕngitrĕngit ..	R. Tampĕnawas..	3	3	3	—	9	1	1	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	10	—	10	8
Poewangadja.	Si Moermoer.. ..	1	1	1	3	6	1	1	1	3	6	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	13	1	15	10
Deli Toewa..	Si Nagang..	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	23	—	23	15
Roem.Kinangkoeng	.. ..	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	9	—	9	6
Onbek. m. woonpl.	.. ..	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		45	45	48	42	182	16	21	20	20	77	—	—	—	—	1	33	2	—	11	19	10	228	18	275	114

De opgaven aangaande de scholen loopen niet over het geheele jaar; bij de weinige veranderingen in het schoolbezoek geven ze toch een vrij getrouw beeld daarvan.

Voor de opgave, J. H. NEUMANN.

Een bezoek op Dammer (Zuidwester-Eilanden),

door J. H. LETTEBOER.

Br. Letteboer, die gedurende acht jaren op Savoe werkzaam was werd in 1904 hulpprediker te Waai op Ambon. Tot zijn werkkring aldaar behooren ook de eilanden Dammer, Teon en Nila.

Uit een schrijven van hem, dd. Waai, 20 September 1906, deelen wij het volgende mede over een bezoek aan Dammer, op welk eiland hij voor de 7 gemeenten zeven helpers heeft: 2 inlandsche leeraars, die door het Gouvernement bezoldigd worden, met eene bezoldiging van *f* 25,— 's maands, die opklimmen kan tot *f* 40,— en 5 goeroe-djamaät (gemeente-onderwijzers, tevens voorgangers), die *f* 15,— 's maands ontvangen, welke kosten voornamelijk gedragen worden door het Evangelisatie-fonds „Ambon". Op Dammer zijn weinig heidenen meer. Het getal gemeenteleden bedraagt 1796 (802 mannen en 994 vrouwen), dat der schoolkinderen 298 (184 jongens en 114 meisjes). Een en ander ontleenen wij aan den staat der gemeenten en scholen over 1905, gevoegd bij genoemd schrijven.

En nu over zijn bezoek.

Ik breng u naar Dammer. Verwondert u dit? Nu, laat ik u mogen herinneren, dat Dammer met nog een paar eilanden gesteld is onder het toezicht van den hulpprediker van Waai, die minstens eenmaal per jaar de gemeenten aldaar heeft te bezoeken. Naar Dammer,

herhaalt ge, nu ja, wat zou dat? O, gij huivert wellicht voor die zeereis in een inlandsch prauwtje, en denkt daarbij aan het verhaal, Mededeelingen VI bladz. 141, dat: „Zendeling Heimering op Letty eerst 29 Maart 1830 het overlijden van den zendeling Le Bruijn vernam, dat op het nabijgelegen eiland Timor reeds op 29 Mei 1829 had plaats gehad." De tijden zijn veranderd en de scheepsgelegenheden zijn veel verbeterd. Op deze eilanden is nu een geregeld bootverkeer. Wij nemen plaats op een mailstoomer der Koninklijke Paketvaart-Maatschappij, en na een reis van 4 dagen zijn wij ter bestemde plaats. Dus toch nog 4 dagen! — ja — maar dat komt, dat onze boot nog verschillende andere posten aandoet, Banda, Toeal e.a. Schat ik den afstand niet geheel en al mis, dan zou de vaart Ambon-Dammer in ± 30 uur stoomens volbracht kunnen worden. Wij gaan dus een vluchtig bezoek brengen aan Dammer. Gij kent het nog niet, niet waar? Nu, kijk maar eens goed. Van Ambon uit stoomen wij de oostelijk van Dammer gelegen eilandjes Nila en Teon voorbij (ook tot het ressort van den hulpprediker van Waai behoorende). Van verre ziet gij reeds den steeds rookenden berg op het eiland. Wij ankeren te Woeloer, de hoofdplaats op de oostkust, waar ook de Posthouder, de vertegenwoordiger van het Gouvernement, gevestigd is. In den drogen tijd kan de boot hier heerlijk binnenkomen, maar in den regentijd ankert zij op de zuidkust, bij Batoemerah. Het eiland is bergachtig, rijk aan prachtige wouden, rijk aan steenen, maar arm aan water, gelijk trouwens al deze eilanden. Het water van Dammer heeft nu nog het gebrek, dat het vol is van zwavel, zoodat uwe rijst, uw kopje thee, in dat water gekookt, steeds den zwavelsmaak doet proeven. Putten heb ik nog niet gezien. Woeloer heeft een bron; bij Koemoer is een groote rivier,

die beide evenwel in den drogen tijd droog zijn. Vruchtbare grond is er weinig, hoofdzakelijk groeit er turksche tarwe en pisang. De bevolking — op het eerste gezicht — doet een afkeer bij u ontstaan. Zij is lui, vies. Gij zijt nog al niet kieskeurig; nu, dat is maar goed ook — maar toch — stel u bijv. het kleine kerkje van Woeloer voor, gevuld met ± 200 menschen; straks moet gij dicht bij de lui zijn, bij Doops- of Avondmaalsbediening; 't is niet alles. Van baden heeft met een afkeer; zeep, vooral zoo noodig voor die ongezonde (??) huid, gebruikt men niet en die enkele kleeren, één stel voor de kerk slechts, worden jaar en dag gebruikt, zonder ze te wasschen. De behoefte der bevolking is uiterst gering: djagoeng, pisang en in 't wild groeiende planten. Ziedaar de hoofdschotel. Een enkele maal, maar dan bij extra buitengewone gelegenheden: rijst met varkensvleesch. Vechten, ja, daar houdt men van. Voor enkele jaren nog, tusschen de twee dicht bij elkaâr gelegen kampongs Woeloer en Kelih, en dan met pijl en boog. Thans houden onder ons Bestuur die binnenlandsche oorlogen op. De kleeding bestaat grootendeels uit de bekende „tjawat" (schaamtegordel). Alleen de Christenen zijn begonnen, met niet alleen naar de kerk kleeren te gebruiken, zooals dat de gewoonte hier is in het Ambonsche, doch ook andere dagen, wanneer men in de negerij is, en dus niet naar de velden gaat. De huizen zijn primitief, laag, donker. Hier houden niet alleen menschen, maar ook dieren als varkens, geiten, kippen hun verblijf. Die huizen dienen voor drie doeleinden: woning, stal en keuken. Huisraad is er niet. Eene verhevenheid, een soort bank van bamboe voor de huisgenooten, deze doet dienst voor ledikant en tafel. Daaronder loopen de dieren en ginds in den hoek is de haard. Wat moet toch zulk een woning zijn voor ouden, zieken,

zwakken, kinderen — vreeselijk niet waar? Een groote nap, van een klapperdop, dient voor bord en kopje. Handen bij het eten doen dienst voor mes, lepel en vork; de buitenste vlakte der hand is het servet. Industrie is er niet, landbouw evenmin, voortbrengselen 't zelfde. Wat staat dat leven nog laag!

Maar wij hebben nog andere belangen. Ons werk, niet waar, dat interesseert ons meer, dan de natuurlijke gesteldheid van land en volk.

Nu het is te begrijpen — bij zulk een toestand is er nog veel werk — en gelukkig er wordt veel gewerkt. Thans zijn er op Dammer alleen 7 gemeenten met 6 inlandsche gemeentescholen. Als mijn vrienden in het bezit zijn der Mededeelingen, dan zou ik toch wel gaarne hebben, dat zij eens eventjes deel 28 ter hand namen, en bladz. 29 opsloegen. Daar vindt ge een statistiek van de Inl. Christengemeenten op de Ambonsche-, Aroe- en Zuidwester eilanden op 1 Jan. 1882. Toen op Dammer 3, zegge drie zielen, geen enkel lidmaat, geen enkele school. En nu, na 25 jaren, voor Dammer bijna 2000 Christenen met ruim 250 lidmaten. Binnen ± 25 jaren! Maar daar komt de mopperaar, de rekenmeester aan, en zegt: ,,mooi — wat mooi — nog geen 100 zielen per jaar. Juist, maar zij, die gelooven, haasten niet. Zij weten, dat in den grond der zaak het Koninkrijk Gods niet gemeten wordt naar lengte en breedte, maar wel naar hoogte en diepte. En of dan die hoogte zoo hoog en die diepte al zoo diep is? O neen, het Christendom van Dammer is een vereeniging van gedoopte heidenen. Maar mag ik vragen: waarom wordt toch van onze Christenen van 25 jaren zooveel geeischt? Waarom de volmaaktheid geeischt van anderen, daar wij — zegge wij — de volmaaktheid nog lang niet bereikt hebben. Vraagt liever: is al ons werk hier te vergeefs? en dan

spreken die getallen een duidelijke taal, niet alleen in 't algemeen, maar met eene vingerwijzing ook naar de diepte. Zeker, ook onder die getallen zijn zielen, bij wie het blijkt: het Evangelie van Jezus Christus is een kracht Gods tot behoudenis." Daar is bijv. in Woeloer de „orangkaja" (het negorij-hoofd). Wij zeggen: een dom, een vuil man, en toch wat drukte hij in gevoelvolle woorden tegenover mij zijne blijdschap uit, dat hij Christen was, en nu kon leeren. Wat heeft reeds het aanzien van zijne negorij eene verandering ten goede ondergaan. De heidensche foso's (feesten), waarbij, naar men wil, vroeger op Dammer ook wel eens menschen zijn geslacht, zijn nu reeds jaren lang niet meer gehouden; de sterke vesting van het heidendom, dat nog steeds zijn kracht vond in het blijven bestaan en het vereering genieten van de afgodsbeelden, is gesloopt, daar ik deze afgodsbeelden, leelijke houten gedrochten, bij mijn laatste bezoek in 1905 te Batoemerah — het laatste broeinest — heb kunnen neerhalen, waardoor Dammer van die beelden gezuiverd is. Het leven wordt zindelijker, ook de huizen (Koemoer vooral) beter; het huwelijksleven reiner; orde, rust, welvaart keeren in; men begint te gevoelen het verschil tusschen voorheen en thans.

De inlandsche helper heeft veel te doen. Behalve de drie wekelijksche godsdienstoefeningen al de catechisatiën voor jong en oud, en dan de scholen, iederen dag van negen tot één uur; daarbij komt nog zieken- en ander huisbezoek; leiding bij de begrafenis enz. — en dit alles voor *f* 15,— 's maands. Hier is dus geloof en liefde noodig, want waarlijk, het geld verzoet hier den arbeid niet. O, ik houd er mij van overtuigd, dat al de BB. zendelingen en hulppredikers met mij de hand boven het hoofd onzer goede helpers houden. Dat de

vrienden in Holland het toch nooit vergeten, dat, wat de zendeling of hulpprediker doet, naast God, zooveel van den arbeid onzer helpers afhangt.

Onze scholen wachten op bezoek. Op Dammer alleen zijn 6 scholen met ± 300 ingeschreven leerlingen. Vier genieten subsidie, een heele steun voorwaar. Gij ziet, het gebouw is geheel ingericht naar den plaatselijken bouwtrant: atapbedekking, planken bewanding, waarin openingen voor licht en lucht; de vloer bestaat uit aangestampte aarde. Het meubilair is niet weelderig, maar alles: zitbanken, borden, kast, telraam, platen voor wandversiering, en in de kast: leer-, lees- en schrijfbehoeften, alles in voldoende hoeveelheid aanwezig. En beschouw nu die kinderen eens. Hoe ordelijk is dat binnenkomen; hoe stil gaat ieder naar zijne plaats. De kleeding (de schoolkinderen moeten gekleed zijn), bij sommigen wel getuigende van vele en langdurige diensten, is toch schoon; 't is te zien, allen hebben gebaad; de meisjes het haar netjes opgemaakt. De meesten brengen een klein fleschje, anderen een klapperdop met water mee; dat is voor het schoonmaken van de lei; want dat mag niet met de „tong" gebeuren. Daarom hebben allen dan ook nog een lapje; verder een liniaal en is de griffel netjes aangepunt. Ja zeker, kleine dingetjes hé, maar daarop moet juist in het zendingswerk zoo worden gelet. En als nu straks de onderwijzer met zijn stokje op de tafel slaat, ten teeken dat de school beginnen zal, hoe netjes staan dan allen op, ook die kleine kleuters daar, die nog niet zijn ingeschreven, doch met een broertje of zusje meekomen, opdat deze niet behoeven thuis te blijven om op de kleinen te moeten passen, als vader of moeder naar de velden zijn. Ieder voegt zich bij de stem van den meester op de ruimte bij het bord, en nietwaar, uit deze monden

klinkt het aardig, zoo niet aandoenlijk, dat driestemmig gezongen. „Veilig in Jezus' armen", of „De beste Vriend is wel daarboven." En na den zang, ziet, dan vouwen al die kinderen hun handjes en sluiten de oogen en doet een van de jongens of meisjes der hoogste klasse een kort gebed in de landstaal (dit mag niet van buiten geleerd zijn); en dan, ja dan vraag ik mij zelven af: „Heer, zoudt Gij deze kleinen niet zien, niet hooren?"

Mijne vrienden, ik heb U Dammer willen laten zien. Oppervlakkig, vluchtig, ja maar, 't is ook Uw eerste bezoek, en dan wil men liefst een algemeenen indruk hebben. Later nog eens weer en dan meer naar de diepte. Maar nu, welke is dan Uw algemeene indruk? Allereerst, waar gij nu iets van Dammer hebt gezien, zult gij wel eens willen denken aan die geheele eilandengroep, die „Zuidwester" genoemd wordt, met hare duizenden Christenen, met hare helpers, met hare schoolkinderen, maar helaas, ook nog met haar „braakliggende gronden", met haar heidendom, met hare afgodsbeelden. Wat gedaan wordt, wat gij gezien hebt van Dammer, het moge Uw hart vervullen van dankbaarheid, dankbaarheid, dat gij hebt mogen zien, bij dit vluchtig bezoek, ook hier op Dammer die eeuwige waarheid: „Gods woord keert niet ledig weer." Welnu, wat ik verzoek, niet alleen Uw geld, maar die indruk moge uw ijver aanvuren in en Uwe gebeden vermeerderen voor het zoo ruim gezegende zendingswerk. Gedenk daarbij ook onzer, onze helpers, onze Christenen op „de Zuidwester!"

Wongså Karijå van Wotgalih,

door S. LUINENBURG.

Begin Mei ontving ik een aangenaam schrijven van den missionnair-predikant Zwaan van Djocdja aangaande zekeren Wongså Karijå, inlandsch christen, afkomstig van Midden-Java. Hij berichtte mij, dat W. K. ten zijnent was geweest, met het verzoek of hij niet genegen zou zijn eenige Javanen, die door W. K. met het Evangelie bekend gemaakt waren, den heiligen Doop toe te dienen. Daar Wongså Karijå in het Madioensche woont, kon Ds. Zwaan dat verzoek niet inwilligen, omdat het buiten zijn ressort is gelegen, reden waarom ik bovengenoemd schrijven ontving. Zoo spoedig mij dit mog lijk was, begaf ik mij naar Wotgalih, het gehucht, waar Wongså Karijå woont.

Zijne woning zag er zeer povertjes uit. Een klein, laag huisje met atap gedekt, voor 't grootste deel gevuld met rustbanken (ambèn), van bamboe gemaakt, met waggelende pooten. Zoo'n ambèn is in den regel toegedekt met een mat en dient den Javaan zoowel voor slaapplaats, als voor tafel. Kasten zijn voor den eenvoudigen desa-Javaan luxe artikelen, die men dan ook te vergeefs in zijn woning zoekt. De woning van mijn gastheer maakte eene uitzondering op den regel. Er stond een kast, bestaande uit een petroleumkist, waaronder lange, gespleten bamboe stokken, bij wijze van pooten. Die kast diende tevens voor lessenaar. De

Evangeliën in het Javaansch, een kitab gambar (geïll. Bijb. leesboek), een rĕrĕpen (gezangboek), enkele psalmen op Jav. dichtmaat en een nieuw psalmboekje lagen netjes op de lessenaar, terwijl de inhoud der kast afwisselend was; een beetje tabak in een pisangblad gewikkeld, enkele droge maïsbladen om daarin de tabak tot het zoo gewilde strootje te draaien, een leeg lucifersdoosje, een stukje beduimeld papier, een lombok (Spaansche peper) en een stuk half afgegeten kaspé. In den hoek van het vertrek stond nog een tafel met een stoel, die mij door mijn gastheer werd aangeboden.

Wongså Karijå is nog in de kracht van zijn leven. Hij vertelde mij, dat hij vroeger santri (priester-leerling) was geweest, doch door aanhangers van Sadrach tot andere godsdienstige inzichten was gekomen. Hij las ijverig in den bijbel en vond daarin veel wat hij niet in overeenstemming achtte met hetgeen Sadrachs volgelingen hem voorhielden, waarom hij zich tot den missionair-predikant Adriaanse wendde en door dezen onderwijs in de christelijke leer ontving. Ook door Ds. A. ontving hij den Doop. Geen gronden hebbende, werd hij, om in zijn dagelijksche behoeften te voorzien, gedwongen naar elders te gaan. En zoo vestigde hij zich in de desa Wotgalih.

Ofschoon ver van eene Christengemeente, te midden van eene Mohammadaansche omgeving, onderhield hij hetgeen hem was geleerd.

Toen hij eens op een Zondag gelast werd aan den weg te komen werken, had hij hiertegen ernstige bezwaren en gaf zijn hoofd te kennen, dat, aangezien hij Christen was, het voor hem niet geoorloofd was des Zondags voor het werk uit te komen. Hij weigerde, zoodat hij aangeklaagd werd. Niet lang daarna werd hij opgeroepen naar de Kawadanan (het verblijf van den wadana, dis-

trictshoofd). De wadana vroeg hem of hij geweigerd had des Zondags voor 't werk uit te komen. Wongså Karijå beantwoordde deze vraag bevestigend met de mededeeling, dat zijn christelijke plichten hem oplegden den Zondag als rustdag te beschouwen. „Je bent dus christen", ging de wadana voort, „en hoe luiden dan de bepalingen van christenen omtrent hunne agama (godsdienst)?" Daarop zeide hij de tien geboden op. „Ja," hernam de wadana, „die bepalingen zijn niet kwaad." Van toen af kwam er bevel, dat Wongså Karijå met de zijnen voortaan des Zondags niet voor 't werk behoefden uit te komen. Hij zelf heeft nu als kabajan (dorpsbode) zitting gekregen in het desabestuur.

Een anderen keer kwam de loerah (dorpshoofd) bij hem aan huis en snuffelde zijn boeken eens na. Hij ging op de ambèn zitten en las hard op de tien geboden, achter in het gezangboekje afgedrukt. Toen hij aan het zevende gebod gekomen was, wilde hij niet verder, deed het boekje dicht en zeide tot Wongså Karijå: „misschien kan jij deze bepalingen wel opvolgen, i k kan het niet." Wongså Karijå ging toen verder lezen en daarna ging hij met den loerah nader de wet des Heeren bespreken. De loerah moest toestemmen, dat al die bepalingen werkelijk het goede bedoelden, „maar," zoo besloot Wongså Karijå zuchtend, „hij verkoos de duisternis voor het licht."

Ik vroeg Wongså Karijå veel en velerlei en 't bleek me, dat hij zijn bijbel niet maar voor den vorm op het eenvoudige lessenaartje had liggen. Hij spreekt zeer gemakkelijk en weet bijzonder goed met zijn desagenooten om te gaan. Door zijn invloed kwamen verscheidene hunner naar zijn woning en ontvingen van hem bijbelsch onderwijs. Ik hoorde hem met genoegen onderwijs geven en 't is mij gebleken, dat zijn onderwijs pakkend is.

Om hem tegemoet te komen besloot ik afwisselend een paar voorgangers uit mijn werkkring derwaarts te zenden. Deze hadden mij dan verslag uit te brengen omtrent hunne bevindingen.

In Augustus mocht ik zes gezinnen, waaronder 15 op belijdenis, en 16 kinderen, den Doop toedienen. Met genoegen leidde ik het onderzoek naar de kennis dier eenvoudigen. Velen zouden menig geloofsgenoot in veel oudere gemeenten beschaamd maken. Het zaad des Evangelies is hier uitgestrooid en 't gaat ontkiemen. De Heer der zending heeft ons vruchten doen aanschouwen. Uit het mosterdzaad zal een boom groeien, wiens takken den vogelen des hemels tot nesten zullen dienen. Wanneer? Dat is des Heeren zaak. Maar hier, op zoo'n afgelegen terrein, te midden van bosschen, hier gaf de Heer ons iets te aanschouwen wat ons dankbaar en blijde stemt. Het plantje daar geplant, moet onderhouden worden. En al kunnen wij zwakke menschen niet vooruit gaan bepalen hoe en wat de toekomst zal worden, we dienen in het geloof voort te gaan, te onderhouden wat ons geschonken wordt. 't Wil mij voorkomen, dat de kleine gemeente te Wotgalih, nu 43 in getal, eene goede toekomst kan hebben, althans er zijn in de onmiddellijke nabijheid nog on-ontgonnen terreinen en als deze konden komen aan de aanhangers van Wongså Karijå, dan geloof ik, dat daar weldra eene flinke christendesa zou ontstaan. De gronden leenen zich uitstekend voor rijstbouw, den Javaan zoo welkom. Moge mijn hoop in deze niet beschaamd worden!

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERL. OOST-INDIË.

Gebruiken der Bataks in het maatschappelijk leven,

door J. H. MEERWALDT.

(3e vervolg). [1])

III. Het maatschappelijk verkeer in het bondgenootschap.

Dit bondgenootschap wordt ook djandji na oesangan d.i. verbond uit overoude tijden, genaamd. Met een spreekwoord duidt men het aan als: Djandji oerat ni eme toe lakl'ak ni simorlasoena, padan na so ra sega, oehoem na so ra moeba, sipasinoer na pinahan, sipagabe na nioela, d.i. De wortels der rijstplanten hebben een verbond met de bast van de simorlasoena-planten [2]), een verbond, dat niet verbroken, een gebruik, dat niet veranderd mag worden; het maakt het vee veelvuldig en het veld vruchtbaar. Komen daarom die bondgenooten ten bezoek, dan moeten allen, die in het blok gevangen liggen, om welke oorzaak ook, vrij gelaten worden.

De oorsprong van die bondgenootschappen der ouden uit vroegere tijden is van zoo verschillenden aard, dat

1) Zie Meded. L, pag. 1 en v.v.

2) Deze planten, een onkruid, groeien in de rijstvelden, als deze braak liggen, en worden dus bij het bewerken der velden onder den grond bedolven. Is de rijst geoogst, dan groeit dat onkruid weer op, en staat het dus als het ware met de rijst in een verbond, volgens hetwelk ieder zijn tijd heeft.

men daarvoor geen verklaring meer kan vinden. Van verschillenden aard zijn ook de oorzaken, waarom de leden van zulk een verbond van de eene zijde, die van de andere gaan bezoeken, als: aanhoudende droogte, te lang aanhoudende regen, of wat ook anders een gevaar voor het te veld staande gewas mag opleveren, of men gaat ook, omdat men de bondgenooten der andere zijde reeds al te lang niet meer heeft bezocht.

De gebruiken nu voor zulke bezoeken zijn als volgt. Eer de bondgenooten van de eene zijde zich tot een bezoek aan de andere zijde opmaken, komen de hoofden en de priesters (r a d j a p o r b a r i n g i n) samen op de voornaamste marktplaats, om de zaak te bespreken. Nadat zij haar beslist hebben, zenden zij sirih aan de bondgenooten der andere zijde met de boodschap, dat zij komen zullen, en maken daarbij den dag van hunne komst bekend. Wanneer dan die vooruit berekende dag (een geluksdag) aangebroken is, verzamelt zich alles, wat mee wil, klein en groot, maar allen van de mannelijke kunne, om zich op marsch te begeven. De hoofden met priesterlijke waardigheid voeren in water geweekte en gepelde rijst en de voorgeschreven offerande (s i t o m p i o n) [1]) met zich en ook twee muziekbekkens (o g o e n g o l o a n en d o a l n a g o d a n g) van de eene zijde van hunnen stam. De twee andere muziekbekkens (o g o e n g p a n g i h o e t i en o g o e n g p a n g g o r a) moeten door die van de andere zijde van den stam meegenomen worden. Voor de klarinet en de houten trommel bestaat echter geen voorschrift;

1) Deze bestaat uit een bord gepelde rijst, waarop in een bananenblad gewikkeld twee koekjes van rijstmeel, gescheiden door gedroogde en met zout bestrooide rijstmeelkluiten en overdekt door een papperigen koek van in water gekookt rijstmeel, liggen. Boven op dit pakje legt men nog s a n g g o e l d.i. een welriekend gras (andrapogon sehoenanthum) banebane-bloemen, betelbladeren en een arecanoot (p i n i n g).

daarvoor moet door een paar der meegaanden gezorgd worden. Alleen aangaande de muziekbekkens hebben zij, die het bondgenootschap het eerst aanvingen, bepalingen gemaakt, door welke nakomelingen van één grootvader (door welke familie) die moeten worden medegevoerd.

Zijn zij dan in de door hunne bondgenooten van de andere zijde bewoonde streek aangekomen, zoo begeven zij zich allen te zamen eerst naar de voornaamste marktplaats, om vandaar uit een ieder naar zijn gastheer te gaan. Want daar worden zij reeds door de hoofden hunner bondgenooten opgewacht. Ook hebben zij het reeds van te voren zoo beschikt, dat zij juist op den dag komen, wanneer daar ter plaatse markt gehouden wordt, opdat hunne gastheeren geen moeite hebben, om toespijs te zoeken. Dit komt echter desniettegenstaande toch nog wel voor.

Nadat de menigte der djandji-gangers nu op de marktplaats aangekomen is, neemt een der priesterlijke hoofden de medegebrachte offeranden op de vlak omhooggeheven handen, om haar met een gebed den s o m b a o n 's (heilige, door geesten bewoonde plaatsen) en den geesten der voorvaderlijke vorsten, die het bondgenootschap het eerst aangingen, toe te wijden. Daarbij sjreekt hij aldus: „O grootvaders, machtige geesten der heilig gehouden plaatsen, die ons in een wijden kring omgeven, en gij, vroeger geborene vorsten, die dit bondgenootschap hebt begonnen, ziet, hier komen de kinderen van dat verbond uit overoude tijden naar het door u vastgestelde gebruik. Daarom, zegent ons met gezondheid en geluk. Dit hier is tot vermenigvuldiging van het vee, tot vruchtbaarmaking der velden, tot ongedeerde bewaring der menschen. Ongedeerd mogen blijven die komen, ongedeerd die door hen bezocht wor-

den!" Daarna beweegt zich het priesterlijke hoofd, met de offerande nog op de opgeheven handen, al' dansende naar het priesterlijke hoofd der bezocht wordende bondgenooten en reikt hem die offergave over. Is dit volbracht, dan begeeft zich ieder naar zijn gastheer. Wien men den vorigen keer, bij het bezoek zijner zijde van het bondgenootschap, heeft geherbergd, wordt nu omgekeerd de gastheer van den bezoeker.

Bij deze bezoeken der wederzijdsche bondgenooten heeft men nog iets in herinnering te houden, namelijk dit: Alle gewoonlijk gebruikte benamingen voor familiebetrekkingen of verwantschapstermen vallen nu weg; men spreekt alleen van jongeren of ouderen broeder. Zij, die ten bezoek komen, worden met „jongere broeder", en die het bezoek ontvangen, met „oudere broeder" aangesproken. Dit doet men, opdat men ook tot de vrouwen vriendelijk (resp. gemeenzaam) zal kunnen spreken. [1])

Wat het eten aangaat, handelt men bij die bondsbezoeken naar wedervergelding; heeft de bezoeker zijn gastheer vroeger goed onthaald, zoo doet deze het hem nu wederkeerig. Zijn er voorts planten of is er iets anders, wat juist voorkomt, dat de bezoeker begeert, het mag hem niet verboden worden, indien hij het neemt. De bezoekende bondgenooten mogen echter in dezelfde streek maar één nacht blijven. Den volgenden morgen komen zij weder op de verzamelplaats van den vorigen dag bijeen. Daar wordt muziek gemaakt en gedanst en daarna spreekt men zegenwenschen tot elkander uit in den gewonen vorm der spreekwoorden of gelijkenissen.

---

1) De lezer herinnere zich, dat er onder bloedverwanten vele verbodsbepalingen met betrekking tot het samenspreken bestaan.

De bezoekers:	
Djandji oerat ni eme toe laklak ni simorlasoena, padan na so ra sega, oehoem na so ra moeba, pinoengka ni ompoenta angka naung matoea, sipasinoer na pinahan, sipagabe na nioela.	De wortels der rijstplanten hebben een verbond met de bast der simorlasoena-planten, een verbond, dat niet verbroken, een gebruik, dat niet veranderd mag worden, begonnen door onze voorvaderen de ouden, een vermenigvuldiger van het vee, een vruchtbaarmaker der velden.
De gastheeren:	
I ma tutu, ale! Bioerbioer bonangbonang, tandoek ni hambing loemepelepe; sangkambioer ma satapongan dohot poroema tagahambing soratan mantat eme.	Zoo zij het, vriend! Bioerbioer-molentjes [1]) rietpluimen; de horens der geiten buigen zich naar hun kop [2]); één rijstaar geve een mandje vol en de bebouwers der geitentrapvelden (de trapsgewijze aangelegde rijstvelden aan de hellingen der bergen) mogen het zwaarst beladen de rijst wegdragen.

Zoo gaat men voort, elkander een rijken kinderzegen en een lang leven toe te wenschen met versjes, die reeds op andere plaatsen in dit werkje vermeld zijn en

---

1) De peulvruchten der bekende dapdapboomen, die de kinderen spelende als molentjes in de wind laten draaien. Dit lid der vergelijking is alleen ter wille der rijmwoorden genomen.

2) Wat van hen uitgaat, keert tot hen terug. Dit doelt op het uitgestrooide zaad.

daarom niet behoeven herhaald te worden. Daarna wordt de meegebrachte, in water geweekte en gepelde rijst door de bezoekers overhandigd. Zij wordt onder de bezochten uitgedeeld. [1])

Daar ik meen te mogen vooronderstellen, dat het den oningewijden Lezer uit het bovenstaande, door den inlandschen prediker geschrevene, nog niet heel duidelijk zijn zal, van welk soort van bondgenootschap hier eigenlijk sprake is, wil ik ter verklaring nog iets daaraan toevoegen. In Silindoeng, in de Tobalandschappen der hoogvlakte en in die rondom het Tobameer staan de bewoners van elke landstreek met die van een nog al ver verwijderde in een zeker verbond, dat men d j a n d j i of ook d j a n d j i n a o e s a n g a n noemt. Gelijk deze laatste benaming (zie boven) aanduidt, zijn die bondgenootschappen van zeer ouden datum, zoodat er dan ook niemand meer te vinden is, die over het ontstaan daarvan eenige nadere inlichting kan geven. Ook weet niemand meer te zeggen, uit welke oorzaak de bewoners zijner landstreek nu juist met die der bepaalde verafgelegene dat verbond hebben gesloten. Familiebetrekkingen, waarop dat zou kunnen berusten, kan men niet meer aanwijzen. Sommigen meenen, dat hunne voorouders zich in zeer oude tijden met den stam, waarmede zij in het djandji-bondgenootschap staan, verzwagerd hebben, en dat verbond moet strekken, om die overoude familiebetrekking nog eenigszins te onderhouden. Hoogst waarschijnlijk is deze meening de

---

1) Deze gepelde en in water geweekte rijst wordt door de bezoekers in een platten schotel meegebracht. Van de bezochten neemt ieder er een greepje tusschen de vinger en duim van, om het zoo te verorberen. Het is een symbolische handeling, waardoor de bezoekers hun gebrek aan leeftocht en hunne behoefte aan den zegenenden invloed der zielen hunner bondgenooten te kennen geven.

juiste, maar met zekerheid kan niemand het meer zeggen. Deze bondgenootschappen nu geven alleen daardoor uiting aan hun bestaan, dat de bewoners van het eene landschap nu en dan die van het andere in grooten getale komen bezoeken of overstroomen. Gelijk boven reeds vermeld werd, moet daartoe dan echter een bepaalde aanleiding bestaan, en deze is steeds iets, wat een nadeeligen invloed op de welvaart uitoefent. Hoe het bij die bezoeken toegaat, is boven reeds voldoende uiteengezet, en daaruit heeft de Lezer duidelijk gezien, dat het geenszins een bedelpartij is, waarop het daarbij aankomt. Men komt maar één nacht logeeren, wordt 's avonds en 's morgens van een min of meer feestelijk maal voorzien, neemt misschien ook nog een geschenk mee en gaat dan na het tegenzijdig uitspreken van eenige berijmde zegenwenschen weer uiteen. Het is alsof de geheele zaak eigenlijk niets om het lijf heeft.

En toch hebben wij hier een machtigen factor van het Bataksche heidendom voor ons, een der krachtigste uitingen van het animisme. Veel is er in het Bataksche heidendom, wat men uit gewoonte doet of omdat men zegt, dat het verrichten er van voordeel, het nalaten daarentegen nadeel veroorzaakt, maar hier is waarlijk geloof, vast vertrouwen, dat het dreigende onheil, hetwelk de eene zijde van het bondgenootschap tot de processie naar het andere drijft, zal afgewend worden. Een der meest ontwikkelde Christenen hier, die ook met de gebruiken van het heidendom zeer goed bekend is, zeide mij nog onlangs, toen ik mij met hem over dit bondgenootschap onderhield: „Ik geloof zeker, dat ook dit b o r h a t d j a n d j i (deze bondsprocessies) op heidensche dwaling berusten, maar zeker is het tevens toch, dat het onheil, waarvoor men vreesde, daarna steeds werd afgewend."

De vraag is nu, waaraan de heidensche Batak zulks toeschrijft. In de eerste plaats gelooft hij, dat de zielen der op aarde levende menschen een beschermende macht over elkander kunnen uitoefenen. De bovenvermelde zegenwenschen zijn hem niet maar woorden, aangenaam om te hooren maar overigens zonder kracht. Neen, veelmeer ligt voor hem in die woorden, in oprechtheid uitgesproken, iets van de ziel (tondi) d.i. van de levenskracht van hen, die ze uitten. En zoo ergens, dan mag hij hier aannemen, dat die woorden in volkomene oprechtheid, met ernst, zonder bijgedachten en zonder eigenbaat worden geuit; want hier staan menschen tegenover elkander, die ver van elkander verwijderd wonen, zelden of nooit op anderen weg met elkander in aanraking komen en dus ook geene bijzondere belangen hebben, die met elkaar in botsing kunnen geraken. Zoo moeten hunne zegenwenschen oprecht en daarom voor hunne zielen van bindende kracht zijn.

In de tweede plaats komt nu bij die beschermende macht der zielen der levenden, die der dooden, en wel van beide zijden. Tot de verleening dier bescherming zijn hunne zielen zelfs in nog meerdere mate verplicht dan die der levenden, omdat zij het zijn, die het bestaande bondgenootschap hebben aangegaan. Daarom worden zij dan ook bij de offerande, die hun gebracht wordt, daaraan herinnerd. En waar nu de zielen, de levenskracht zooveler levenden en dooden samenwerken, om al wat de welvaart der bedreigden schaden kan af te wenden, daar kan het, naar Bataksch heidensche opvatting wel te verstaan, niet anders, of het dreigende gevaar moet afgewend worden. Het geloof der heidenen daaraan staat onwrikbaar vast.

Men zou nu kunnen meenen, dat dit heidensche geloof een machtig beletsel voor de uitbreiding van het Chris-

tendom moet zijn. Daarvan is mij echter nooit iets gebleken. De Bataks gelooven evenzeer aan de beschermende macht onzer zielen over hen, heidenen misschien nog meer dan Christenen. Bij dezen mag men aannemen, dat zij in God en zijne beschermende almacht hebben leeren gelooven, ofschoon men vaak betwijfelen kan, of het werkelijk dit geloof dan wel hetzelfde oude heidensche geloof, maar nu op een ander object, namel. op ons gericht, is, wat uit hen spreekt. Dat is echter moeielijk uit te maken. Maar één ding is zeker, en wel dat zij een onbeperkt vertrouwen in de macht van ons gebed hebben, zoodat zij, waar dergelijke rampen als boven vermelde dreigen, steeds met het verzoek tot het houden van een bijzondere bidstond komen. En God, de hoorder en verhoorder der gebeden heeft dat kinderlijk vertrouwen op zijne almacht en goedertierenheid ook nooit beschaamd. Dat dien ten gevolge de djandjibondgenootschappen, waar het Christendom ingang vindt, vergeten worden, spreekt wel van zelf. Het komt nog nu en dan voor, dat heidensche bondgenooten aan de landschappen, die het Christendom reeds hebben aangenomen, hun bondsbezoek brengen. Zij worden dan niet afgewezen, maar even als vroeger vriendelijk ontvangen en geherbergd, maar ook tevens met het Evangelie bekend gemaakt. Misschien is ook dit bij de snelle uitbreiding van het Christendom in de Tobalanden niet zonder gezegenden invloed geweest.

IV. Het maatschappelijk verkeer ter zake der heidensche religie.

1. Pangoepaon.[1]) Vele zijn de oorzaken, uit

1) Dit woord beteekent „belooning" t. w. van de ziel eens menschen daarvoor, dat zij hem niet verlaten heeft, dus een dankoffer aan de ziel, die aan een gevaar ontkomen is.

welke men (de ziel eens menschen) beloont: wegens een plotseling hem overkomen schrik, een droom, een ziekte of omdat een datoe het heeft verordend etc. Van velerlei soort zijn ook de spijzen, die als zulk een belooning kunnen gegeten worden, zooals een fijnharige koe, een vast in het spek zittend varken, een zingende, d.w.z. een als een haan kraaiende kip, een met den staart zwaaiende visch, als het een groote, of een volle visch, als het een kleine is. Voor zulk een belooning moet de dag berekend worden, want men kan het niet maar zoo op elken dag doen [1]) Hetgeen tot belooning eener ziel zal geslacht worden, draagt men eerst door een wijgebed aan de geesten der voorvaderen op. Is het eten gaar, zoodat men aan den maaltijd kan gaan, dan slaat de offeraar zijn beste sjaal om, of eene, die hij als kleed zijner ziel ten geschenke heeft gekregen en bijzonder in eere houdt, schept de gekookte rijst op een bord en kneedt haar kegelvormig en legt er voorts van het geslachte, indien het een stuk kleinvee of een kip is, eenige met name genoemde [2]) stukken op, of zoo het een groot stuk vee is, alleen in stukjes gesneden gedeelten van het ingewand (hart, lever, maag etc.) Is het een visch, dan moet hij er in zijn geheel worden opgelegd. Zoo wordt het hem of haar gebracht, wiens of wier ziel het offer geldt.

Geschiedt die offerande alleen onder de leden van één gezin, dan wordt zij door den huisvader besproken, d.i. wijdend opgedragen. Indien zij echter door een grootere menigte wordt gebracht, kiest men hem daartoe uit, die de beste redenaarstalenten bezit. Wie het nu doet houdt het als boven toebereide bord met twee handen tusschen duim en wijsvinger bij den rand, zet

1) Men heeft gelukkige en ongelukkige dagen.

2) b.v. de borst of de dijstukken of iets anders.

zich tegenover den persoon, wiens ziel beloond wordt, op de hurken neder, maakt met toegespitste lippen een kussend geluid en zegt: „Zie, dit is de belooning, die onze ziel u brengt, de belooning tot voorspoed, de belooning tot ongedeerdheid, opdat uwe ziel hard en voorspoedig zij en ongedeerd en sterk. Verre zij van u het booze voornemen eens menschen, verre de booze plannen der booze geesten. Verre zij de begu simorala (booze geest, die een oorzaak tot kwellen heeft) en de begu sibalungun (eenzaam rondwarende booze geest), verre ook elke valstrik of aanstoot op uwen weg, verre elke kuil, die u ten val zou kunnen brengen. Dit is de geest onzer moeder, de geest des geluks en der gezondheid, de geest onzer kinderen, de geest des geluks en der gezondheid. Dit is de geest van ons huis, het de dapperheid omvattende, beschermende al zijne bewoners, en dat steeds wenkt, wenkende inkomsten te komen van het oosten, van het zuidoosten, van de tusschenruimten der acht hemelstreken [1]), wenkende hun weg om te komen, verstoppende hun weg om te gaan. Dit is de geest onzer haardstede, de droge en warme in den hoek; in een hoek gedrongen (d.w.z. uit den weg geruimd) worde alles, wat u onheil berokkenen kan. De geest van onze haardsteden is dit, die onophoudelijk roept (om brandstof en spijze om te koken) en steeds aangeroepen wordt door gelukkige zonen en dochters (om hun voedsel). De geest van ons bord is dit, het heldere van klank en vaststaande op zijn plaats. Zoo zij ook helder uw zien (d.w.z. wees vrij van ongeluk), klaar als de dag, vriendelijk lichtend als de maan en klaar als de mond van de bron. Heilig bevestig ik (deze wenschen), bevestigd mogen u zijn de geboren

1) Van het geheele wereldrond.

zonen, de geboren dochters en de komende inkomsten."

Nadat de offerande alzoo besproken is, eet eerst de moeder van het gezin (of, zoo het meerderen geldt, de vrouwen) ervan, daarna eerst de anderen. Is het eten afgeloopen, dan wordt het bord in den schoot genomen (door den offeraar?) en spreekt men nog allerlei zegeningen jegens elkander uit [1]).

Wordt de offerande aan de ziel van meerdere personen tegelijk gebracht, dan mag men niet twisten of morren ter oorzake van zijn deel, en ook mogen er geene kinderen bij huilen. Geschiedt zij in den oorlog (omdat de krijgers ongedeerd zijn thuisgekeerd), dan mag van niemand der aanzittenden een ontbloote knie te zien zijn en niemand mag het vijzelblok tot zitplaats kiezen.

2. Manibalnibal. Dit beteekent eene offerande brengen (in huis) aan de geesten der voorvaderen, en wel terzelfder oorzake als bij het voorheen beschrevene pangoepaon. Wat men daarbij als „belooning" gebruikt, kan men hier ook tot offerande nemen. Men spreidt een sierlijk slaapmatje uit op de panggoembari (de plank, die langs den boven op de stijlen liggenden balk in de lengte door het huis loopt en tot huisaltaar dient), doet water in een drinknap, kneedt gekookte rijst tot een kegelvormigen hoop op een bord en legt de toespijs er bovenop. De offeraar moet zijn lang afhangend kleed (als een dienaar) opschorten. Daarna spreekt hij eerst zijn wijgebed uit, hetzelfde dat bij een bruiloft wordt uitgesproken (zie Mededeelingen 50st deel, 1e stuk, blz. 6). Voor hij de offerande op het huisaltaar zet, neemt hij eerst den nap met waschwater (voor de vingers) weer weg en giet het water uit op de haardstede. Daarna zet hij de offerande op het matje

---

1) Dit „beloonen" geschiedt voornamelijk na de geboorte van een kind.

neer. Zijn de spijzen koud geworden, dan is zulks het teeken, dat de geesten ze genoten hebben. [1])

3. M o r g o n d a n g (een offerfeest met muziek en dans). In de eerste plaats wordt daartoe een geschikte dag berekend (door den d a t o e.) Is die dag gekomen, dan worden de muzikanten geroepen, maar eer men het offermaal kan bereiden, moet de d a t o e eerst ,,den dag hoeden" (d.w.z. opletten, of er ook een b e g o e als een ongenoode gast in de deuropening, op de trap of voor het huis gaat zitten, en dien in dat geval met wat eten paaien, dat op den drempel of aan de trap smeert of voor het huis nederlegt.) Is daarna het maal gereed, dan worden de gasten er bij geroepen. De muzikanten moeten boven op de p a r a p a r a (een als een breede ladder boven in het midden van voren naar achteren door het huis loopend rek) eten, maar als de gastheer niet de bewoner van de d j a b o e b o n a (den hoek van het huis van den ingang rechts aan den achterkant) is, eten zij in het midden van de linkerzijde van het huis. [2])

Na afloop van den maaltijd spreekt eerst de gastheer met de gasten. Dezen beginnen en zeggen (bij monde van een hunner): ,,Uitnoodigingen moet men afwachten en oproepingen beantwoorden; nadat wij hier in huis gekomen zijn hebben wij ons met spijs verzadigd en van vleesch onze bekomst gekregen [3]), de gastheer zegge wat de aanleiding daartoe is." Daarna antwoordt de toegesprokene: ,,De aanleiding daartoe, onze vorsten, is deze: onze vader, de datoe, uitstekend in zijn kunst,

---

1) De geesten kunnen alleen de ziel (tondi) der spijzen genieten, het stoffelijke wordt door de offeraars gegeten.

2) De Batak rekent echter omgekeerd. Hij plaatst zich in het huis met het gezicht naar de deuropening en noemt dan rechtsch wat aan zijn rechterhand is en de andere zijde linksch.

3) Dit te zeggen is bij de Bataks niet onfatsoenlijk.

heeft verordend, dat wij een stel muziekinstrumenten moeten bespelen, opdat ons gezicht zou verhelderen (ons lot zich zou verbeteren). Dat is het dus, wat ik nu doe, opdat ons het heldere geboren worde. Zoo zij het." Hierop antwoorden de gasten: „Is het alzoo, dan zij u de genade van onze grootvaders, de goden, en van onze grootvaders, de geesten der heilige plaatsen en van de geesten onzer voorvaderen toegewenscht, dat hun hart tevreden en genegen zij de offerande aan te nemen, opdat uwe uitzichten verhelderd worden en de menschen gezond mogen zijn. Zoo zij het." Daarna volgt precies hetzelfde gesprek met de muzikanten.

Nu worden de muziekinstrumenten gehaald: vier kleine houten trommels en een grootere, allen aan eene zijde slechts met een vel overspannen. De eersten heeten t a g a n i n g, de laatste wordt g o r d a n g genoemd. Voorts nog de o d a p, een aan beide zijden met vel bespannen houten trommel, de vier metalen bekkens en het gescheurde bekken (h e s e k h e s e k). De klarinet behoeft niet gehaald te worden, want die heeft de blazer in zijn zak. Nadat alles in orde is, begint men de instrumenten te bespelen, maar de klarinet nog niet, want dit eerste spel is de g o n d o n g n i b e g o e (om de loerende begoe's te verjagen). Daarna wordt een beetje tot tijdverdrijf getrommeld, totdat de vrouwen zich gereed gemaakt hebben om te dansen. Zij dragen hun beste sjaal als rok en over elken schouder een lange smalle sjaal. Ook steken zij welriekend gras in de haren of aan de borst. Wanneer zij klaar zijn, laten de muzikanten de eerste danswijze hooren met drie trommels van gelijken toon en vier van verschillenden toon, dus zeven trommels tegelijk, de zevende is de g o n d o n g h a s a h a t a n. 1)

1) Die vaak schijnt te ontbreken, daar er gewoonlijk maar zes trommels zijn, gelijk boven aangegeven werd.

Hebben de vrouwen hun dans ten einde gebracht, dan komen de mannen aan de beurt, het eerst begint de gastheer met zijne broeders. Daarbij worden weer zeven trommels geslagen. Verder dansen de anderen, al wie maar wil, want men zoekt allen, die er komen, tot dansen te overreden. Daarna dansen de mediums der geesten. Nadat alle dansers hun beurt hebben gehad, wordt de daoeng (een in tweëen gespouwen en met kalk bestreken visch) dansende den geesten toegebracht, tevoren echter draagt de datoe het zuiveringsmiddel sialiapan sialipoerpoeran met een gebed aan de geesten op. Daarmede is de muziek en dans ten einde en zet men zich met de muzikanten aan een maaltijd, die den naam draagt van indahan panoendoeti (rijst, die het besluit uitmaakt). Den volgenden morgen wordt de bovenvermelde daoeng gegeten. Het geschiedt echter ook wel, dat men hem niet dadelijk eet, maar eerst nog de muziek voor hem laat spelen en met hem ronddanst. 's Morgens vroeg worden ook de muziekbekkens aan hun eigenaar teruggegeven. Men doet ze van rijstmeelkoekjes of gekookte rijst vergezeld gaan. Ook krijgen de muzikanten nog eten mee naar huis. Wie echter van den daoeng gegeten heeft, mag daarna geen varkensvleesch meer eten. Men noemt dat mordebata zijn (god in zich hebben, dus heilig zijn.)

De gemeenschap der toeschouwers. Wanneer er gezegd wordt, dat men ergens in de nabijheid een offerfeest viert, verheugen zich én de kinderen én de volwassenen, zoodat men zich zelfs met eten haast of ook zonder gegeten te hebben er heen gaat om te kijken. Er heen gaande, roept men elkander, de mannen stooten juichkreten uit, de vrouwen roepen wat zachter maar met langgerekten toon, opdat ieder zich

haaste om met den troep mede te gaan. In het bepaalde dorp aangekomen, springen ze hand aan hand op de dorpsplaats rond. De vrouwen zingen allerlei liedjes, waardoor de mannen aangelokt worden om tegen haar op te dringen, want daarbij komt de vleeschelijke gezindheid der menschen nu eens recht uit, temeer door de dubbelzinnige liedjes der vrouwen. Heeft het dansen binnenshuis plaats, dan dringen de toeschouwers het huis binnen en zitten er dicht opeengepropt, om de geschiktheid der dansenden te bewonderen. Sommigen houden zich, alsof ze om een teug water willen vragen of om een beetje vuur of ook alsof ze ingredienten voor een toover- of geneesmiddel komen brengen, opdat de anderen hen doorlaten. Maken ze te veel leven, dan vermaant de feestgever hen snauwend rustiger te zijn, of stort water of asch over hen uit. Maar als ze naar huis gaan, voelen de toeschouwers zich heel niet meer opgewekt, want ze knipoogen allen van slaperigheid.

Mangalap tondi (een ziel terughalen). [1]) Daarbij wordt eerst een oogenblik in het dorp getrommeld, daarna slaat men de trommels, zooals men het onder het loopen doet, en gaat men op weg om de ziel van den zieke te halen, van de plaats waar zij zich ophoudt. Voorop gaat de persoon, die de mand draagt, waarin zich rijstmeelkoekjes en geelgemaakte, gekookte rijst met een gekookt kippenei er op bevinden. Daarachter komt de datoe, die een kippetje draagt, en achter dien de drager van een vlaggetje, zwart, rood en wit gekleurd. Het allerachterste komt de volgende volksmenigte. Ter plaatse aangekomen, waar de ontvluchte

1) Bij sommige zieken beweert de datoe dat hun ziel hen verlaten heeft en zich ergens schuil houdt. Zulk een ziel moet dan in haar huis d.i. het lichaam terruggebracht worden. Men noemt dit ook padiroema tondi.

ziel zich bevinden moet, richt men een altaartje op (een klein stellaadje van bamboe) als offerplaats voor den geest, die daar heerschappij oefent. Daarop brengt de datoe het medegebrachte kippetje ten offer, en zoolang hij daarmede bezig is, gaat men steeds voort met trommelen. Is hij met zijn offer gereed, dan neemt hij zijn sjaal ter hand en wenkt daarmede wuivende de ziel van den zieke, terwijl hij zegt: „Kom hierheen, gij ziel van N.N., of gij tusschen de steenen of in den modder zit, in huis (in het lichaam) is uw plaats. Wij hebben den geest van den sombaon reeds gesmeekt, u los te laten." Daarna keeren allen onder het geklank der trommels en bekkens naar het dorp terug. In de deuropening van het huis gekomen, roept de datoe hun, die er in zijn, toe: „Is zij reeds daar gekomen?" bedoelende de ontvluchte ziel. Dan antwoordt men van binnen: „Zij is al hier, onze datoe!" 's Avonds wordt er dan nog verder trommelmuziek gemaakt.

Parataboeloeng (bladeren opgroenen) noemt men het, wanneer deze drie dingen tegelijk ondernomen worden: patioer homban (het ophelderen van het veldbronnetje), mamampe ragaraga (het ophangen van den huisgodenmand) en mamampe manoekmanoek (het opzetten van het vogelbeeld).

Patioer homban. Wat men daarbij doet heeft veel gelijkenis met de verrichtingen bij het „in huis terugbrengen der ziel", doch nu neemt men in water gekookte rijstmeelkoekjes door bloemen omgeven op een bord apart. Dit is, zegt men, het offer voor de „boroe saniangnaga" (waternimf) en de „boroe na mora" (aardnimf). Voorop draagt men even als bij het „terugbrengen der ziel" geel gemaakte gekookte rijst met een kippenei er bovenop, vervolgens een vlaggetje, porsili (uit pisangmerg gesneden konische

staafjes van 40 à 50 c.M. lengte met een menschelijk aangezicht aan het dikke einde)[1]), en ook maakt men gondang dalan, d.i. trommelmuziek op weg. Den dag tevoren echter zendt men reeds drie of vier mannen naar het veldbronnetje (zie beneden) om het van onkruid te reinigen. Gaat men er dan met de bovenbeschreven offerande heen, dan wordt er weer een altaartje van bamboe opgezet en de datoe brengt onder trommelslag zijn offer. Daarna gaat hij met den soehoet (de man, die de offerande voor zijn en der zijnen welzijn laat brengen) en eenigen der ouderen van dagen het water in het veldbronnetje bezien. Is er geen onkruid in en het water helder, dan is zulks een gunstig omen, voorspoed zal zijn deel zijn. Vindt men er echter onkruid in en is het water min of meer troebel, dan heeft de datoe veel aan te wijzen, wat nog gedaan moet worden, om het onheil af te wenden. Deze dingen noemt men saem. Daarna keert men onder muziek huiswaarts en 's avonds wordt er nog verder getrommeld.

Mamampe ragaraga. Elk geslacht in het Batakdom heeft zulk een gebruik (namelijk het gemeenschappelijk bezit van huis- of familiegoden). De plaats, waar zij bewaard worden, heet roema porsantian (huis der kleine offeranden) of ook porsibasoan (beschermgeestenwoning) en de ragaraga (huisgodenmand) wordt ook sibaso na bolon (groote beschermgeest d.i. de afgescheiden ziel van den gemeenschappelijken grootvader) genoemd. Het geheel bestaat uit een stel van vijf verschillende dingen, namelijk: 1e. de Homban = het veldbronnetje, 2e. de

---

1) Deze porsili heeft de Bataksche auteur bij het padiroema tondi niet genoemd.

Ragaraga = de huisgodenmand, 3e. de Manoekmanoek = het vogelbeeld, 4e. de Debata Idoep = de eigenlijke terafim, 5e. de Pangoeloebalang = de voorvechter onder de geesten in het luchtruim, beschermer van het geslacht, waaraan hij zich bij laatste belofte verbonden heeft.

Wat de homban aangaat, zij is een ingedijkt plekje (ongeveer van één Meter middellijn) in de sawah, als een kleine vijver en rond, waarvan het dijkje met Sipilit en Silindjoeang (planten die als verdrijvers van booze geesten gelden) beplant is, die men wild dooreen laat groeien. [1]) Ofschoon de homban soms ver van het dorp verwijderd is (namelijk wanneer er geen sawah in de nabijheid is), moet men er heengaan om haar helder te maken, indien zulks door den datoe verordend wordt. Sommigen zijn zelfs genoodzaakt, om op weg naar hun „veldbronnetje" te overnachten, zoo ver is het van hun dorp.

Ragaraga (de huisgodenmand). Deze wordt uit hodong d.i. de tot latjes gespouwen bladsteelen van den suikerpalm gevlochten, maar het behoeft geen dicht vlechtwerk te zijn. Haar bodem heeft ongeveer den vorm van een gewone mand en is vierhoekig. Aan de vier hoeken maakt men een touw van rottan, zóó dat die vier touwen naar boven in het midden samenkomen. Daar worden ze samengeknoopt en om den knoop wordt geklopt sanggarriet gebonden en daaraan wordt tevens een dakje van motoeng-bladeren bevestigd. Om den opstaanden rand der mand slaat men een sjaal van de soort oelos ragidoep en dan hangt men haar op

1) In dit vijvertje verzameld zich natuurlijk water uit het omliggende natte rijstveld als in een bronnetje. De helderheid van het daarin verzamelde water duidt de helderheid van het geluk der eigenaars aan.

aan den dwarsstaak, die de daksparren van het Bataksche huis in het midden hunner lengte te zamen verbindt en de binnenwaartsche buiging van het dak gelijkmatig maakt. Voorts laat men een touw van rottan uit het middenpunt van den bodem der mand naar beneden hangen en versiert de mand nog met afhangende franje van suikerpalmbladeren. 1)

Wanneer men nu de r a g a r a g a effectief maakt, door haar eene offerande te brengen, laat men de bekken en trommelmuziek spelen in het huis, waar zij opgehangen is, en daar ook verzamelen zich al de leden van het geslacht, aan hetwelk de r a g a r a g a toebehoort. Dit wordt overdag gedaan. Is het juiste tijdstip gekomen, dan doet men offerkoekjes en andere spijzen als offer in de mand, en nu trekt men haar met een ruk naar boven en doet haar boven de hoofden der verzamelde menschen zweven. De muzikanten trommelen er nu met alle macht op los, terwijl de overigen onder de mand beginnen te huppelen en te springen, zoo hard ze maar kunnen, steeds schreeuwende: „S e r e s e r e, a l e o m p o e n g!" 2) en dit zoo lang volhouden, tot het zweet hun uitbreekt en ze van moeheid haast neervallen. Zijn er onder die springenden leden van het geslacht, die den kinderzegen derven, zoo zoeken die het dichtst onder de mand te komen, elkander verdringende en vechtende, om al dansende de afhangende franje van suikerpalmbladeren te grijpen, of, wat verreweg het beste is, het bovenvermelde touw van rottan, dat uit het midden van den bodem der mand afhangt,

1) Dit heeft de Bataksche auteur vergeten. Later spreekt hij wel van het aanwezig zijn dier franje. Ook heeft hij vergeten, dat er, naar anderen mij mededeelden, nog een steenen kruikje met olie in de mand behoort gedaan te worden; juist dit is de eigenlijke s i b a s o n a b o l o n.

2) Verstrooi het, o grootvader! d.w.z. het ongeluk.

want wie dat te pakken krijgt, zal het aan geluk niet ontbreken, naar men zegt. Is er daarentegen een parmata begoe (geestenziener) aanwezig en ziet hij (of zij), wiens ziel het is, die in de mand kruipt, om het daarin gedane offer te verorberen, die zal onvermijdelijk de eerste zijn, die sterven moet.

Manoekmanoek (het vogelbeeld). Daartoe neemt men het hout saroengmornaek [1]) en snijdt er de gelijkenis van een kip of vogel uit. Men maakt ze van verschillende grootte en sommigen van die figuren voorziet men tusschen de pooten van een korten stok, waarop ze dan opgericht worden. De plaats er van is op het binnenbalkon van het Bataksche huis, en wanneer men het eene offerande brengt, doet men zulks tegelijk met die aan de voorheen besproken raga-raga. Van te voren evenwel danst men met het vogelbeeld op de dorpsplaats rond en daarbij heeft ieder een bepaald stuk (van het gewone huisraad), dat hij bij het dansen met de hand omhoog houdt. Ieder moet onthouden wat hij buiten bij het dansen in de hand gehouden heeft, om later in huis met hetzelfde stuk rond te dansen. Eer men echter daartoe overgaat, moet het vogelbeeld eerst gevoerd worden. Men reikt het d'joehoet pinadar (stukjes even bij de vlam van het

---

1) Deze houtsoort, elders in de Bataklanden ook Sori-mornaek d.i. „Stijgend geluk" geheeten, waaruit de bovenstaande naam (stijgende messchede), die niets te beteekenen heeft, waarschijnlijk verbasterd is, behoort tot de wilde houtsoorten, die tot timmerhout ja zelfs tot brandhout niet deugen. Terwijl dit hout echter nog versch is, is het zacht en laat zich zeer goed snijden, zoodat men er beeldjes en wapenscheden van maakt. In drogen toestand is het hard en laat de wild dooreengestrengelde nerf geen bewerking meer toe. In den naam „Stijgend geluk" is wel eenig verband te vinden met de strekking der voorwerpen, die nit dat hout vervaardigd worden. Waarschijnlijk heeft het zelfs aan die strekking zijn mooien naam te danken.

vuur geroosterd vleesch) en s i r a p e g e (gemberzout d.i. zout met allerlei specerijen vermengd) en daarna plaatst men het, na er nog eens mee rondgedanst te hebben, op het binnenbalkon in het huis, waarop dan het optrekken van de r a g a r a g a (zie boven) volgt. Wanneer er nu iets is te loor gegaan of ontvreemd, of ook wanneer een deelhebber aan het vogelbeeld valschelijk wordt beticht of hem een schuld wordt aangewreven of een tegoed wordt opgestreden, dan kan hij het vogelbeeld aanroepen en er bij zweren, zeggende: „O grootvader Sibaso na bolon, laat uw snavel pikken en uwe vleugels slaan dengene, die liegt!" Indien iemand er toe overgaat dit te doen, is dat een zeer zware eed.

D e b a t á I d o e p (de huisgoden, terafim, woordelijk „rookgoden"). [1]) Dit zijn twee menschenbeeldjes, een mannelijk en een vrouwelijk, uit saroengmornaek-hout gesneden, ongeveer ter grootte van een menschelijken bovenarm. Zij worden beiden met een lendenschort van een lap van dezelfde stof gekleed. Hun plaats is op de p a n g o e m b a r i (zie boven blz. 94 onder 2), namelijk tusschen den rand er van en de daksparren. Is er een gezin zonder kinderen, dan neemt elk der echtelieden een van die beeldjes als een kind in een doek op den rug, en wel de man het mannelijke en de vrouw het vrouwelijke, en dansen er mee rond, maar te voren spreken zij ze aan en voeren hen met vleesch, terwijl zij de geboorte van zonen en dochters van hen afsmeeken.

P a n g o e l'o e b a l a n g (de voorvechter onder de geesten in de lucht, beschermer van het geslacht). Dit is een mensch, in wiens mond men gesmolten lood ge-

1) Ik meen den naam zoo te moeten verklaren, omdat die afgodsbeeldjes hun plaats in de nabijheid van den huiselijken haard hebben, oodat alle rook van het vuur tot hen opstijgt. Ik heb ze ook wel bij den haard ter hoogte van het rek boven het vuur (s a l e a n) zien hangen.

goten heeft (om hem te dooden); men doet hem in een kookpot, omhult dien met idjoek en geeft hem een plaats in de sopo (rijstschuur). Hij draagt verschillende namen: Sitaboenangnang (kalibas der voorzichtigheid, doelende op den vorm van den pot en de voorzichtigheid, waarmee men den inhoud behandelen moet), Sibaliksoempa (vloekafwender) en andere. Oorspronkelijk in oude tijden was de wijze om een pangoeloebalang te maken aldus. Men ving of kocht een mensch, een meisje, en gaf het eerst een liefdedrank (doema) in. Daarna gaf men het lekker eten. Daarna moest het toestemmen zich te laten zenden waarheen ook en gehoorzamen, wat men het ook te doen beval. Voorts bracht men het naar een eenzame plaats of naar een soort van grot en daar gekomen, zeide men tot het meisje: „Wilt gij steeds daarheen gaan, waarheen gij gezonden wordt?" „Indien u door mij bevolen wordt, iemand te dooden, zult gij dat in geen geval weigeren? Zult gij nooit uw naam zeggen of verklappen hoe gij gestorven zijt?" Daarop moet het meisje antwoorden: ja, ja. Dan smelt men lood en giet het haar in den mond, zoodat zij sterft, en voorts doet men haar in voorzegden pot. [1])

Wanneer nu de pangoeloebalang zich door zijn medium [2]) openbaart, en zijn naam of dood wil bekend maken, dan roept de eigenaar hem toe: „Denk er om, grootje, dat is verboden." Vaart hij in den een of

1) Deze beschrijving is zeer kort en onvolledig. Een betere vindt men in mijn opstel: „De Bataksche Tooverstaf" opgenomen in de Bijdragen voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, 6e Volgr. X en ook in het door mij geschreven werkje „Pidari", Utrecht, H. H. Londt 1903, blz. 179–180.

2) De pangoeloebalang wordt tegen elken vijand, mensch of geest te hulp geroepen, tegen welke men zich met gewone aardsche middelen niet opgewassen voelt.

ander, terwijl men een offerfeest met trommelmuziek viert of ook zonder dat men de muziek laat spelen, dan zuigt hij (d.w.z. de persoon, waarin hij gevaren is) vuur van een glimmend stuk brandhout, drinkt waschwater, eet van een in flarden gescheurd stuk van een oude biezen mat, springt alleen met een om de lenden geslagen en tusschen de beenen doorgetrokken doek bekleed rond en stelt zich aan, alsof hij tegen onzichtbare dingen in de lucht vecht. Daaraan alleen kent men den uitverkorene van den pangoeloebalang, zoodat men dien persoon dan als zijn medium aanneemt en laat spreken. Neemt men den pangoeloebalang tegen een vijand te hulp, dan is dat een vijand, die zeer te duchten is. De offeranden voor den pangoeloebalang bestaan uit: Hoenders, palmwijn, rijstmeelkoekjes, sirapege en djoehoet pinadar (beiden zie boven onder Manoekmanoek). Het bord, waarvan hij eet, moet een motoeng-blad zijn (het blad van een caladiumsoort, dat aan de bovenzijde donkergroen en aan den onderkant wit is).

Mangapoes hoda („een paard afvegen" d.i. zich van een aan de goden gewijd paard of een gelukspaard voorzien). Heeft men daartoe geen veulen van een eigen paard, dan koopt men er een van een ander, om het te heiligen. Daarbij gaat het toe als bij het mangalap tondi of het patioer homban. Men noodigt zijne nabestaanden en dorpsgenooten uit, leidt het paard naar een welput of naar een vijver en heiligt of wijdt het daar met water vermengd met citroensap. Als middel ter besprenging neemt men bladeren van de planten garanggarang laoetan en banebane siholing. Nadat men het dier naar het dorp teruggebracht heeft, heiligt men het nog eens, eer men het op stal zet. Van te voren heeft

men reeds een koe gereed gezet, die men dan aan een paal van het huis in het dorp als aan een slachtpaal knevelt tot een offer aan de goden, om hun het geheiligde paard over te geven. Die koe wordt dan geslacht en haar vleesch onder allen, die zijn komen kijken, uitgedeeld. Is de eigenaar genoodzaakt het paard te verkoopen of wil hij er liever een ander voor in de plaats hebben, dan moet hij heel spoedig voor een plaatsvervanger er van zorgen. [1])

P o r e a p e a p a n (huisaltaar). Wie zich als boven een aan de goden gewijd paard heeft aangeschaft, moet zich daarna ook van een zwevend (hangend) huisaltaar voorzien, maar ook zonder het eerste kan iemand het laatste vervaardigen, als hij om het aan de goden te wijden maar een koe ten offer brengt. Het bedoelde altaar wordt van s a r o e n g m o r n a e k-hout gemaakt. Het bestaat uit een houten blad als het blad van een klein tafeltje, doch rondom de vier zijden heeft het een opstaanden rand van een span breedte en de vier hoofden aan de hoeken worden evenzoo gemaakt als de vier uiteinden der groote zijstukken der Bataksche huizen. [2]) Aan de vier hoeken wordt een touw van rottan bevestigd, en die vier touwen worden in het midden naar boven toe samengeknoopt. [3]) Aan dien knoop en ook aan de vier hoeken wordt s a n g g o e l' (palmbladeren en welriekend gras) bevestigd, want daarvoor maakt men in de hoeken korte stokken van bamboe vast (als de hoornen van het altaar). Dit noemt men dan „het

---

1) Eigenlijk mag zulk een paard niet verkocht worden. Daarom moet de eigenaar als hij zich eenmaal zulk een geluk en zegen aanbrengend paard heeft aangeschaft en het toch verkoopt, zoo spoedig mogelijk voor een ander zorgen, anders verkeert zijn geluk in ongeluk.

2) D. w. z. met snijwerk van gedrochtelijke dierkoppen.

3) Om het toestel evenals de r a g a r a g a te kunnen ophangen.

zwevende altaar der goden", die onder de menschen hun medium hebben. Het moet dan ook voortaan daartoe dienen, om er den d a o e n g (den met kalk bestreken offervisch, zie boven blz. 97) op ten offer te brengen, wanneer men een offerfeest met muziek en dans viert.

B a b i s i l a m b e o n (een varken offeren). Men doet dit, wanneer het door den datoe als noodzakelijk om een zieke te genezen of om een ander ongeluk af te wenden, wordt voorgeschreven. De naam duidt een varken aan, dat niet zoo heel groot is, namelijk zoo groot, dat men het nog met de bladeren van een suikerpalmtak omstrengelen en aan den bladsteel met z'n tweeën dragen kan. Het offer wordt òf in huis òf op de dorpsplaats gebracht. Het onderscheid daarin is alleen dit, dat de muzikanten, als het offer buiten gebracht wordt, op het buitenbalkon des huizes (bonggarbonggar) zitten en er zich bij de instrumenten ook een g o r d a n g (middelsoort trommel) bevindt. Wordt het offer daarentegen binnenshuis gebracht, dan zitten de muzikanten op de p a r a p a r a (zie blz. 95 onder 3, M o r g o n d a n g), doch dan moet het de man zijn, die de d j a b o e b o n a (zie t.z.p.) bewoont, welke het offerfeest geeft, anders zitten zij aan de tegenovergestelde zijde beneden in het huis. Als slachtpaal neemt men den stengel van een s i l i n d j o e a n g-plant, dien men in een korf met ongepelde rijst steekt. Daaromheen wordt dan de dans uitgevoerd. Bij zulk een offerfeest in huis komen niet vele toeschouwers, zoodat er ook geen groote drukte bij heerscht.

M a n g a n l'o m b o e (eene koe eten, d.w.z. als offerande). Doet men dit binnenshuis, dan maakt men den slachtpaal [1]) even als voor het zooeven besproken

1) De slachtpaal dient niet alleen om het dier dat men slacht te knevelen, maar strekt tevens den geest der aarde, b o r a s p a t i n i t a n o (aardhagedis) tot middel, om naderbij te komen en zijn deel van het offer te nemen.

varken. Er komen daarbij meer toeschouwers, want voor dezen valt nu meer te halen; het is echter voor hen daarbij toch minder aangenaam, omdat de ruimte der woning zoo eng is. Daarom is het er dan ook veel drukker, wanneer men het offer buiten op de dorpsplaats brengt, want dan komen er vele menschen heen, alleen maar om wat te kijken te hebben. Het gaat daarmee, gelijk een spreekwoord der ouden zegt: „Hoe men ook met vlijt zijn werkzaamheden nagaat, het is niet betamelijk het toeschouwen bij offerfeesten en het ter markt gaan te verzuimen." Overigens gaat het bij dit offerfeest evenzoo toe als bij het nu volgende.

Mangan horbo (een buffel eten, eveneens als offerande). [1]) Den dag te voren gaat men naar het bosch, om den slachtpaal te halen, waarbij men een spijsoffer, uit rijstmeelkoekjes bestaande, voor de ziel van den boom, dien men kappen zal, medeneemt. Den volgenden morgen zeer vroeg wordt de paal met bladeren gekroond, om de booze geesten af te weren. Is dan de zon sedert ongeveer twee uren boven de kim gerezen, dan begint de muziek zich te laten hooren. Kort daarop brengt de datoe een offerande, bestaande uit gepelde rijst en palmwijn, doch indien men geen palmwijn heeft, doet men water in een bamboekoker met een tuitdeksel (sahan). Vervolgens wordt door hem een spijsoffer gebracht, waarna hij zich op een hiel ronddraait en zoo een kringetje beschrijft, waarin de slachtpaal moet geplant worden. Hij stoot er eerst nog eenige keeren met een rijststamper in, giet er van het drankoffer een weinig in, doet daar nog wat gember met zout gemengd bij, en geeft dan bevel, om het gat voor den slachtpaal te graven. Wanneer vervolgens de paal daarin gezet

1) Dit geschiedt vaak in heidensche streken, om een in aantocht zijnde epidemie of een algemeene ramp af te wenden.

wordt, juichen alle aanwezigen en rukken hem heen en weer, om een mogelijk daar zich verborgen hebbende slang te verjagen. De datoe gaat daarbij in alles voor. Staat nu de paal vast in den grond, dan wordt de buffel, die reeds van een neusring voorzien en geblinddoekt is, uit den stal er heen geleid en er aan vastgebonden.

De eerste dans wordt door den datoe uitgevoerd, die daarbij een bord vol gepelde rijst (rauw) als offerande omhoog houdt. Daarna dansen de vrouwen der voornaamste leiders van het feest, het hoofd met weefgaren omwonden, vervolgens de leiders van het feest zelve allen tegelijk, dan de dorpshoofden in groepen van viermaal drie en daarna de bloedverwanten hunner vrouwen. Ieder der dansenden moet met een sjerp, om schouders en borst geslagen, versierd zijn en krijgt een bord met rijstmeelkoekjes in de hand. De sjerpen en borden worden den leider van het feest teruggegeven. Verder dansen nog de hoofden der stammen, van welke de feestvierenden hunne vrouwen nemen, voor zoover zij in den naasten omtrek wonen, en daarna de voornaamste hoofden van andere offergemeenschappen. Tot besluit danst de datoe weer met een opgeheven spijsoffer rond.

Na afloop van het dansen worden er zegenwenschen gewisseld tuschen hem, die het offerdier slachten zal, en de hoofden, om tot het doorsteken van den buffel over te gaan. Heen- en weerloopend vraagt hij de aanwezigen aldus: „Dus zal ik hem doorsteken, gij leiders van het feest, gij vorsten en gij vaders muzikanten?" Daarna brengt hij den buffel drie doodelijke lanssteken toe. Het gedoode dier blijft één nacht over liggen, maar gedurende dien nacht laat de slachter in zijn dorp muziek maken. [1])

---

1) Hij zoekt daardoor de mogelijke slechte gevolgen van zijn daad, het leed, dat de booze geesten hem daarvoor zouden kunnen berokkenen, af te keeren.

Den volgenden dag wordt de buffel in stukken gedeeld, maar de neusring en het daaraan bevestigde touw moeten elk door een afzonderlijken persoon worden doorgesneden, die ook elk een afzonderlijk deel krijgen. Het eerst wordt het nierenvet aan den leider der feestelijkheid en de hoofden der verschillende familiën in de deelhebbende stammen uitgedeeld. Vervolgens wordt het ingewand onder den leider, de hoofden en den slachter verdeeld. De laatste ontvangt één nier, de galblaas en een stuk van de maag en de lever [1]. Daarna gaat men tot de verdeeling van het lichaam over. De staart behoort den leider van het feest, een gedeelte van de borst aan den slachter, het overige daarvan aan de nakomelingen van de mannelijke bloedverwanten van de stammoeder (b o n a n i a r i). De voornaamste hoofden ontvangen een schouder, de nabestaanden van de vrouw van den leider van het feest (dit kan ook meervoudig verstaan worden) de heupbeenderen. Het overige wordt onder de toeschouwende volksmenigte verdeeld.

H o r b o s o m b a o n of H o r b o b o e s (Toba bioes). Dit is een buffel, die door de bewoners van een geheele landstreek aan de ziel van hun gemeenschappelijken stamvader ten offer gebracht, en daarom op de groote markt, die tot vereenigingspunt der verschillende stammen strekt, geslacht wordt. Ter eere van dit offerdier wordt er eerst ten huize van den leider van het feest [2] muziek gemaakt en gedanst. Heeft de zon haar gewenschte hoogte aan den hemel bereikt, dan komen de hoofden der deelhebbende stammen bijeen, om den buffel naar de markt te leiden en aan den slachtpaal te binden. Bij de muziek voert nu eerst de leider (of

1) Het ontvangen dier edele deelen geldt als een bijzondere eer.

2) d. i. het oudste hoofd in de deelhebbende stammen.

ook: de leiders) van het feest zijn (of hun) dans uit. Daarna dansen de hoofden van de onderdeelen der verschillende stammen en worden vervolgens de aanwezige hoofden van andere offergemeenschappen tot dansen uitgenoodigd, waarna ook nog door de viervorsten [1]) wordt gedanst.

Na den dans maakt hij, die het offerdier met een lans ter dood brengen moet, zich voor zijn werk gereed. Hij slaat zijn sjaal als een sjerp om borst en rug, bestrijkt zijn lans met kalk en draagt als hoofddeksel een soort van tulband, uit drie strooken katoen, namelijk rood, wit en zwart, in één gewonden. Ook vraagt hij den leider van het feest en den aanvoerder der muzikanten om hunne toestemming, of hij zijn werk zal doen. Dan brengt hij den buffel den doodelijken lanssteek toe en begint met den leider van het feest, om het stervende dier te worstelen. Hij moet namelijk al zijne krachten inspannen, om ten voordeele van zijn stam te bewerken, dat de buffel, nadat hij den laatsten adem heeft uitgeblazen, met de wonde naar boven blijft liggen, terwijl de leider van het feest voor het tegenovergestelde moet zorgen. [2]) Is het dier gevallen, dan worstelen die twee verder. Het gaat er nu om, wie van hen de met curcuma geelgekleurde rijst, die men in een in het boveneinde van den slachtpaal gebeitelde holte heeft gedaan, zal

1) De verschillende landstreken der Bataklanden hebben elk vier heidensch-godsdienstige hoofden, plaatsvervangers of onderkoningen van het priesterlijk hoofd Si Singamangaradja. Zij worden radja na opat (viervorsten) of paoeng na opat (de vier regenschermen) genoemd,

2) De leider en de buffelsteker behooren elk tot een anderen stam. De stammen, inzonderheid die welke een gemeenschappelijken voorvader hebben, zijn altoos naijverig op elkaar. In de wijze, hoe de buffel blijft liggen, ziet men een gunstig omen voor den eenen en een ongunstig voor den anderen stam of ook voor meerdere stammen. Vandaar die worsteling met elkander en tevens met het stervende offerdier.

bemachtigen, want wie die machtig wordt, zal de meeste zegeningen van den voorvaderlijken geest, wien men het offer brengt, ontvangen. Daarna laat men den gestoken buffel gedurende den volgenden nacht liggen, terwijl alle deelhebbers aan de offerande dien nacht een elk in zijn eigen huis offeren. Is er echter iets tusschen de verschillende stammen niet in den haak, dan gebeurt het wel, dat men elkander gaat beschieten, of ook men werpt elkander met brandende bosjes riet of met steenen.[1]) Men hield daarmede eerst op, nadat de boodschappers der hoofden (pangoeloe) de rust hadden hersteld. Daarna werd de buffel onder de verschillende aandeelhebbende stammen verdeeld.

Mangan hoda Debata (d.i. een godenpaard eten). Daarbij moet men een „rangin" hebben, boodschappers rondzenden en zich van een waarzegster bedienen.

De „rangin" is een houten staf, aan wiens boveneinde een op een paardekop gelijkende figuur gesneden is en wiens andere einde van een paardestaart wordt voorzien. Daarmede danst men in het rond.

De „boodschappers" moeten een krans van welriekend gras of van een zekere slingerplant (andor poraɛ) dragen en aldus de menschen naar de hoofdmarktplaats bijeenroepen. Waar zulk een boodschapper in het dorp komt, plant hij zijn staf voor het huis van het hoofd in den grond en roept op zingenden toon: „Gij, o vaders, en gij, o moeders, in dit dorp, ieder van u, mannen, trekke zijne beste kleederen aan, en ieder van u, vrou-

1) De beide laatstgenoemde liefhebberijen begonnen meestal als spel der kinderen en eindigden als strijd tusschen de grooten. In Silindoeng vonden zij nog elk jaar na den oogst plaats, toen het Christendom de heidensche offers reeds lang had verdrongen en het land reeds onder geregeld bestuur was gebracht.

wen, make de scheiding van haar hoofdhaar netjes in orde, en komt dan den eerstvolgenden marktdag op de algemeene marktplaats samen, om een offerande aan de vier „sombaon's" te brengen. Overigens gaat het bij dit feest toe als bij het „mangan horbo", maar als het paard gevallen is, krijgen de leiders van het feest en de hoofden er het meeste van; aan het volk geeft men ieder maar een snippertje ten teeken dat hij zijn bijdrage tot het offer gegeven heeft.

Patoesoemangot (d.i. den soemangot of voorvaderlijken geest geven). Dit offerfeest heeft eenmaal 's jaars plaats, en wel ten tijde van het wieden der rijstvelden. De deelhebbers brengen geld bijeen, om een buffel als offer te koopen. Deze wordt als boven vermeld geslacht, maar men maakt er geen muziek bij. Dan verdeelt men het dier, maar niemand mag meer of minder dan ter waarde van een Spaanschen dollar (mat) ontvangen. Daarvan bereidt ieder zijn offer des avonds thuis. Men brengt ook buiten het dorp te zamen een offerande aan den „sombaon" en smeekt daarbij om welgedijen voor het gewas. Buitendien zenden vrienden en nabestaanden elkander spijzen en houdt zeven verbodsdagen, gedurende welke niemand op het veld mag werken. Ook is het den herders van het vee verboden, gedurende dien tijd in het dorp te eten; zij moeten hunne maaltijden buiten houden.

Hordja (d.i. een groot feest ter eere van een reeds lang overledene, wiens botten men uitgraaft, om ze nog eens met praal bij te zetten. In Toba noemt men het „toeroen"). Deze feesten zijn van verschillenden duur: soms één dag, soms zeven dagen, soms één maand of ook wel drie maanden. Men begint het feest met een inleiding. De gastheer voert een dans uit en er wordt een buffel of een koe geslacht. Daarvan geeft hij het

ingewand aan zijn naaste bloedverwanten, een gedeelte van de borst en de heupbeenderen aan de nabestaanden zijner moeder, den hals aan de uitgehuwde dochters en de schouders aan de hoofden. Hij zendt ook deelen aan de nabestaanden zijner vrouw en aan die der vrouwen zijner broeders, om hen daarmede tevens tot deelneming aan het feest uit te noodigen en ook geeft hij er van aan het publiek. Daarna worden de doodsbeenderen (van hem of haar, die men door het feest eert) uitgegraven. Daarbij laat men marschmuziek ten uitvoer brengen en lost geweerschoten in het graf. De sjaal, waarin de uitgegraven beenderen bij elkaar worden gehouden, moet door de afstammelingen van de oudstbekende oergrootmoeder (bona ni ari) worden gegeven en aan den doode wordt door zijn nakomelingen uit de vrouwelijke lijn spijze toegediend. Daarna plaatst men het gebeente op een stellage voor het huis, d.w.z. eerst nadat de gastheer dat gebeente zeven nachten in huis heeft gehouden en er treurmuziek bij heeft laten maken om den zegen van den doode te verwerven. Daarna komen eerst tot opening van het eigenlijke feest de bona ni ari (hier boeha gordang genoemd). Deze bereiden een heele menigte rijstmeelkoekjes en geven daarbij een buffel of een koe als toespijs. Dan voert de vrouw van den gastheer een dans uit, waarbij zij de rijstmeelkoekjes in ontvangst neemt en aan den gastheer overreikt met den staart en den kop van het geslachte dier er bij. Ook deelt zij van de rijstmeelkoekjes aan de nabestaanden van haren echtgenoot uit.

Ook waar het getal der genoodigden [1]) groot is, gaat het steeds zoo toe, maar dan geven zij een geschenk,

1) Woordelijk „gehaalden". Dit sluit voor hen de verplichting in, den gastheer een geschenk te geven.

hetwelk, van de zijde der nabestaanden van de moeder van den gastheer komende, „oelos" d.i. sjaal, maar van de zijde der gehuwde dochters (ook broeders dochters of nichten) komende, „piso" d.i. mes genoemd wordt. Er worden dan ook geweldig vele geweerschoten gelost.

Tegen het einde van het feest wordt de „singkam" gebracht. [1]) Dit moet door de dochters resp. ook de nakomelingen in de vrouwelijke lijn van den doode geschieden. De „singkam" is een dakvormig geraamte van hout, aan de eene gevelpunt met een nabootsing van buffelhoornen en aan de andere met een vogelbeeld versierd, welks schuine zijden met rood katoen zijn overspannen. Dit wordt dan door den gastheer in ontvangst genomen en over de doodsbeenderen op de stellage heen gedaan. Daarbij worden tien of twintig stuks vee geslacht, wier vleesch en beenderen onder de feestgenooten wordt verdeeld. De gastheer geeft daarbij aan ieder, naar hij van hem ontvangen heeft, toen hij aan zijn feest deelnam. Voorts worden de uitgegraven doodsbeenderen weder ter aarde besteld.

B o a n n i n a m a t e (d.i. hetgeen ter eere van een pas overledene geslacht wordt). Wanneer er bij de Bataks iemand komt te overlijden, moet er steeds geslacht worden, als men het nog betalen kan.

H e t o v e r l ij d e n v a n e e n v o r s t e l ij k p e r s o o n. Nadat zulk een persoon gestorven is, wordt er treurmuziek gemaakt en met geweren geschoten. Vele

---

1) Dit schijnt een oud en niet algemeen of niet meer algemeen gebruik te zijn. Hier in Toba doet men de doodsbeenderen op nieuw in een kist. Zie D. 50, 1e stuk, blz. 3, waar ik het woord „singkam" met „nieuwe doodkist" heb weergegeven, omdat men de lijkkisten vaak uit hout van den „singkam" d.i. een boomsoort vervaardigt. Hier is het wel eigenlijk geen kist, maar toch iets, dat men over het doodsgebeente doet.

menschen stroomen daar bijeen, om den doode te beklagen of ook alleen om het drukke gewoel te zien, sommige zelfs, omdat zij de hoop koesteren, een stuk vleesch te zullen krijgen.

P a n g o n d a s i o n (treurmuziek). Deze is bijna als de gewone muziek, [1]) maar men doet haar langzaam gaan. Vaak gaat men er dag en nacht mee voort, terwijl de nabestaanden dansbewegingen makend en weeklagend om de lijkkist staan. Alles, wat daar al klagende opgedreund wordt, mede te deelen, is onmogelijk, maar de vrouw, die haren echtgenoot beweent, zegt aldus: „O vader kostwinner, vader vuuraanmaker, vader onze vorst, vader, dien ik bediende; varkensvleescheter, die de beste visch tot toespijs had, die was als een vischreiger; die zich niet kon verslikken; die was als een voorbijgaande olifant en als een door het water gaande tijger, waar ik hem met list zocht te overvleugelen. Ahio......o......ok!" Doch velen van die zoo weeklagen, beklagen den doode niet, maar alleen wat zij verloren hebben. Men gaat er ook heen, om het een of ander van den overledene in zijn bezit te krijgen en zegt ter verontschuldiging, dat men het alleen uit verlangen naar een aandenken neemt. Maar ook als die klagenden hunne klaagliederen zingen, wordt het slaan op de bekkens of het schieten daarom niet gestaakt.

Is er een vermogend man overleden, dan is het onvermijdelijk, hem ter eere een stuk vee te slachten en te verdeelen, anders zullen de aanwezigen er met stekelige woorden op aandringen, zeggende: „De overledene moet nu zeker op nieuw beginnen, een vermogen bijeen te gâren; hij moet nog zijn helft medenemen, anders heeft hij niets om mee te beginnen." Is er daarom bij

1) Zij wordt echter alleen met metalen bekkens uitgevoerd.

het eigen vee van den overledene geen stuk, geschikt om voor de begrafenis geslacht te worden, dan koopen de nabestaanden er een van een ander. Zij beginnen die zaak reeds te bespreken, terwijl het publiek zich nog druk met klagen en bekkenslaan bezig houdt.

Is men nu met alle toebereidselen gereed, dan wordt de overledene in zijn kist het huis uit gedragen. Daarbij maken de nabestaanden, ondersteund door al de aanwezigen, een geweldig leven. Zij stampen met de voeten, dat het huis als bij een aardbeving er van schudt, en men schreeuwt het bij het klagen uit, dat hooren en zien er bij vergaan. De trap der Bataksche huizen is hoog, daarom staan er beneden reeds eenigen gereed, om de lijkkist in ontvangst te nemen en de draagstokken door de er om heen gebonden touwen te steken. Heeft men ze dan op de schouders der dragers gelegd, dan brengen deze het lijk naar de begraafplaats, hetzij buiten het dorp of voor de „sopo" (rijstschuur en vergaderlokaal). Een man met een „hoedali" (drietandig houweel) volgt achter het lijk. Begraaft men den doode voor de „sopo", dan is zulks het teeken, dat men later nog eens een groot feest (hordja, toeroen) te zijner eere denkt te geven. Soms echter zet men het lijk in de geopende kist nog eerst een poos op de dorpsplaats, van één tot drie uren lang, en laat het door de zon beschijnen. Terwijl men het lijk over de dorpsplaats draagt, spuwt ieder, aan wien het voorbijkomt, voor zich op den grond en zegt: „Foei, mogen wij na dezen nooit meer een doode zien!" Er volgt er ook een achter het lijk, die „pamosik" genoemd wordt, met een bundeltje van zeven palmbladnerven in de hand, waarmee hij naar alle zijden in het rond slaat, opdat er geen vlieg het lijk zal volgen, want als er een vlieg meegaat, zegt men, zal er ook spoedig weer een doode volgen. De

vliegenverjager staakt zijn werk eerst, nadat men het dorp uit is, en krijgt later een bijzonder aandeel van het ter begrafenis geslachte vee. Aan de weeklagenden reikt men, nadat zij uit het sterfhuis zijn afgedaald, water in bamboekokers, om er hun aangezicht mede te wasschen.

Wordt er ter eere van den overledene iets geslacht, een buffel, een koe, een paard of een groot varken, dan wordt iemand van zijn naastbestaanden aangewezen, om het dier te slachten. Die persoon spreekt dan eerst een soort gebed uit, zeggende: ,,Gij, ontvloden ziel van N.N.! Gij heb ons nu verlaten, hier is uw afscheidsmaal (of teeken van afscheid) tevens als kennisgeving aan hen, die tijdens uw leven uwe medevorsten waren. Uw afgescheiden ziel zegene ons en het van u ontwaakte (s u m a n g o t of beter s i m a n g o t) bewerke ons, die gij verlaten hebt gezondheid, dat ons steeds het heldere (goede) geboren worde in de toekomst." [1]) Daarna slacht hij het stuk vee, ontleedt het en snijdt het in kleine stukjes. Vervolgens deelt hij het ingewand, het vleesch en de

---

1) Met dit „gebed" voor oogen moet ik opmerken, dat de denkwijze van den Batak over zijne ziel zich niet dekt met hetgeen Br. A. C. Kruijt in „Het Animisme" blz. 1 v.v. als algemeen Indonesisch beschrijft. De bidder zegt tot de afgestorven ziel: „bij uw leven", dus denkt bij aan niets anders dan aan hetgeen bij het leven in den doode woonde en hem nu verlaten heeft. De Batak denkt dus niet aan „eene ziel", die gedurende zijn leven in hem is, en een „andere ziel", die hem bij zijn sterven verlaat. Wel heeft ook hij twee verschillende woorden daarvoor, maar iedere Batak zal op de vraag: „wat is een begoe?" antwoorden: „Tondi ni na mate do i." Hij houdt het door beide woorden uitgedrukte begrip wel degelijk voor hetzelfde. Evenwel is er toch een verschil, en dit ligt daarin, dat de aan het lichaam gebondene ziel zich geheel anders in hare levensuitingen voordoet, dan diezelfde ziel, nu zij als een geheel zelfstandig wezen rondwaart. Meer kan ik er in een korte noot niet van zeggen, doch met het bovenstaande voor oogen betwijfel ik zeer, of het door Br. Kruijt geschrevene wel werkelijk de algemeen Indonesische denkwijze op dat punt weergeeft.

botten uit. Het eerst worden de vrouwen bedacht, daarna de hoofden en vervolgens het volk; ieder moet er iets van hebben, al is het ook maar een klein stukje. Hij geeft ook hun, die het graf met aarde hebben gevuld en opgehoogd, hun bijzonder aandeel t.w. den kop en het overige, gelijk de adat het voorschrijft. Nadat die verdeeling heeft plaats gehad, spreekt een van de aanwezige hoofden: ,,Wij hebben ons deel nu wel ontvangen, maar zeggen toch tot God, onzen Heer, dat het voortaan niet meer voorkomen mag, zulk een aandeel te ontvangen. De palmwijn is zoet, maar wij zouden hem liever verkrijgen, zonder den sagoeëerboom te kloppen; zoo hebben wij dit nu geleden bij het verscheiden van den vorst, voortaan kome alleen het goede. Sterven er vorsten, dat er weder vorsten geboren worden; sterven er rijken, dat er weder rijken geboren worden als hun plaatsvervangers. Zoo zij het."

Daarop antwoordt iemand der familie: ,,Zoo zij het, gelijk de vorst gezegd heeft. De ziel van den overledene zegene ons en de geest der vorsten helpe ons, dat het goede over ons kome, en er een vorst als plaatsvervanger van den overledene ons geboren worde. De buffel late zijn stal niet ledig en het kleed blijve niet ongebruikt hangen. Zoo zij het." Daarna gaat ieder naar huis.

Wanneer de eigenlijke doodgravers het graf gevuld en opgehoogd hebben, steken zij de stokken, waarmede de lijkkist grafwaarts gedragen werd, aan het hoofdeinde in den grafheuvel en hangen er het gereedschap, waarin zij hun aandeel aan het begrafenismaal gekookt hebben, en den onderkaak van het geslachte dier aan. Terwijl zij het graf verlaten, zeggen zij: ,,Blijf jij nu maar daar!" Daarom zegt men spreekwoordelijk: ,,Blijf maar daar, zooals de doodgravers zeggen." De door den doode achtergelatenen brengen echter nog on-

geveer drie dagen lang rijst en betel naar het graf, waarbij zij zoowel onder weg als ook bij het graf steeds huilend klagen. Staat de oogst tijdens het sterfgeval nog te wachten, dan laat men bij den oogst een gedeelte van het gewas van een halven vadem breedte en twee vadem lengte als een eilandje staan. Die rijst wordt dan eerst later gesneden, in orde gemaakt en naar het graf gebracht, waar men haar in het rond strooit.

Pangapoelon (d.i. troost). Wanneer iemand een dierbaren nabestaande door den dood verloren heeft, gaat hij of zij gedurende eenigen tijd niet naar de markt. [1]) Dan komen de leden der familie en hunne vrienden hen bezoeken, om betel te brengen en hun toe te spreken. Zij zeggen zoo ongeveer het volgende: ,,Eet maar flink en houd je zinnen bij elkaar, want men kan een doode niet navolgen, zoolang men nog bij krachten is, totdat men zelf onder de aarde moet." Daarop antwoordt de treurende: ,,Dat is waar, men kan er niet bij vertwijfelen, maar als het nog zoo dicht voor oogen staat, is het gemoed steeds in onrust."

Pandoengoi (d.i. middel om wakker te blijven). Wanneer het lichaam van een doode een nacht over in huis moet blijven, neemt men een varkentje of ook vleesch van de markt. Men noemt dat ,,pandoengoi". De klagers eten dan 's nachts en het zooeven bedoelde vleesch wordt hun tot toespijs gegeven.

Namatepoenoe (d.i. zonder zoon na te laten sterven). Wanneer een man sterft, zonder zoon na te laten, kan hij niet begraven worden, zonder dat er een stuk vee bij geslacht wordt. Want hij laat toch geen zoon achter, wien hetgeen hij nalaat toebehoort! De erfgenamen echter (broers of neven) wagen het niet, het

1) Christenen ook niet ter kerk.

achter te houden, opdat de menschen niet zeggen, dat ze hun erfdeel zoeken te vermeerderen.

N a m a t e s a r i m a t o e a (d.i. de in hoogen ouderdom gestorvene). Sterft iemand in hoogen ouderdom, dan maakt men vaak reeds bij zijn begrafenis het doodenfeest (hordja). Men noodigt de aangehuwde familie van den overledene uit, [1]) slacht een stuk vee en geeft ook den hoofden en het volk ieder zijn deel. Men danst er naar de graden van bloedverwantschap en volgens de landschappen, waarin men woont, waarbij men rijstmeelkoekjes en vleesch op een bord omhoog heft. De overledene wordt daarbij voor het woonhuis of voor de „sopo" tentoongesteld. Is dat alles afgeloopen, dan brengt men hem of haar grafwaarts.

S i g a l e g a l e (d.i. een ledepop). Indien er een rijke komt te sterven of ook zijn zoon, zonder een zoon na te laten, geven de achtergeblevenen uiting aan hun wanhoop, door een ledepop voor hem te laten maken, of doen zulks ook, om hun rijkdom ten toon te spreiden. Zulk een ledepop maakt men van hout naar de gelijkenis van den overledene en kleedt hem met diens kleederen, met zijn onderkleed, zijn sjaal, zijn hoofddeksel, zijn halssnoeren en zijn goud. Deze pop is van trektouwtjes voorzien, zoodat men haar dansbewegingen kan laten maken. Men laat haar dansen, zooals de overledene zulks pleegde te doen, en wel met zijn echtgenoote, zijne dochters of hunne nakomelingen, zijne broeders en zijne ouders en huilt daarbij voortdurend. Men brengt de pop ook wel naar de markt, laat haar daar dansen en verdeelt daarbij een koe of een varken of een buffel. Heeft men er genoeg van, dan houdt

---

2) Eigen familie behoeft niet uitgenoodigd te worden, maar komt van zelf en is ook tot het geven van een geschenk niet verplicht.

men er mee op. Men laat de pop eerst lang dansen en doet haar dan dansende naar de dorpspoort teruggaan. Vervolgens lost men geweerschoten, berooft de pop van hare kleedij en werpt haar ten slotte buiten den dorpswal weg. Vandaar dat men spreekwoordelijk zegt: „Rijk voor een oogenblik als een ledepop.”

Aldus is uiteengezet wat het overlijden betreft. Doch niet bij alle menschen gaat het zoo toe. Is iemand arm, dan wordt hij niet zelden als roofgoed ten grave gesleept. Dus is het bezit van goederen eene eer bij de Bataks. Wie veel geld heeft, dien eert men ook in den dood.

Naroemonda, 22 April 1907.

DAGBOEKEN, BRIEVEN EN VERSLAGEN UIT DE ZENDING.

OOST-JAVA-ZENDING.

I.

Verslag aangaande den werkkring Mådjå-Warnå over het jaar 1906.

Door A. KRUIJT.

„De lendenen omgord, de lampen brandende!" Lukas 12 : 35.

Hoewel het aantal geboorten in het tweede halfjaar van 1906 bijna driemaal grooter was, dan dat der sterfgevallen, en hoewel het totaal der gedoopten niet minder bedroeg dan 158, zoo daalde toch het zielental in dit ressort van 4068 tot 4057.

Geen wonder, daar wij ook dit jaar door verhuizing naar elders niet minder dan 174 zielen moesten aftrekken.

Het is reeds meer gezegd, en het bleek ook nu weer, de grond kan hier niet meer menschen voeden! Het maximum is al lang bereikt. Door uitzwerming moet dus het teveel aan den kost zien te komen. Dit gevoelen de Christenen hier zelf zeer goed: In 1906 hebben niet minder dan drie Christen loerah's (die van Mådjåwangi, Mådjåråtå en Kĕrtå-rĕdjå) op eigen initiatief een tocht gemaakt naar het Loemadjangsche en Djĕmbĕrsche, om zich op de hoogte van de toestanden daar te stellen. Zij kwamen zeer voldaan terug. En ik zou

mij zeer moeten vergissen, wanneer niet in de eerstvolgende jaren de groote trek zich naar Toendjoeng-rĕdja richt. De menschen wachten feitelijk de vestiging van Br. v. d. Spiegel aldaar af; want, — en dit is een verblijdend teeken, — door de besten wordt een geregelde geestelijke verzorging en geregeld onderwijs voor de kinderen, op prijs gesteld.

Aangenomen werden: 78 jongelingen, d.i. 32 meer dan in 1905. Met het oog op hetgeen ik in mijn vorig verslag mededeelde daaromtrent, kan dit geen verwondering baren.

Het gemiddeld aantal kerkgangers bleef stationair: 1965. Daarentegen nam het gemiddeld aantal avondmaalgangers iets toe: 1276 in '06 tegen 1218 in '05.

Ingezegend werden 41 huwelijken; drie minder dan in '05. Eén huwelijk moest ontbonden verklaard worden.

Onder de 31 volwassen personen, die na belijdenis des geloofs door den Doop in de gemeente werden opgenomen, tellen wij drie melaatschen, in het ziekenhuis verpleegd. Eén van hen verlangde zeer naar den Doop; maar leeren kon hij niet; alleen nazeggen: het „Onze Vader", de geloofsbelijdenis, en de 10 geboden. Volgens den voorganger was hem de melaatschheid „in het hoofd geslagen." De beide anderen hadden goed geleerd. Op mijne vraag, of zij ook Christen zouden worden, wanneer zij wisten, dat zij naar hun desa zouden moeten terugkeeren, gaven zij, zeer oprecht, een ontkennend antwoord. En ook de anderen, die reeds Christen waren, stemden daarmee in. Laten wij de menschen niet hard vallen: Ze zijn niet opgewassen tegen de groote macht van de gemeenschap. Hier gevoelen zij zich veilig, en weten zij, dat zij Gode mogen dienen, naar het licht, dat Hij hun hier schonk.

Over de opname in de gemeente Soembĕr-gondang

van een echtpaar moet ik iets uitvoeriger zijn.

Het waren een paar oudjes, naar schatting in de 60, Kyaï en njaï Sågålå. Te Soembĕr-gonḑang komende, bemerkte ik in de gemeente een ongewone beweging, die ik eerst na nadere samenspreking met den voorganger, mij wist te verklaren. Alles, wat Christen heette, was opgekomen, ook menschen, die men anders slechts zelden te kerk zag; en aller aandacht had zich samengetrokken op bovengenoemd echtpaar.

Nu heb ik inderdaad zelden een aanneming gehad als deze. De oude man doof, de vrouw daarentegen goed hoorende, en daarbij duchtig van den tongriem gesneden! Die doofheid was natuurlijk een groote hinderpaal geweest, om den man wat bij te brengen. Wel had kyaï Sågålå zichzelf indertijd lezen geleerd; maar ook de oogen waren niet best meer, zoodat langs dezen weg de opname al even moeielijk was. Maar met vereende krachten hadden dan toch de voorganger en de vrouw den ouden man geleerd. Zij kwam daartoe bij den voorganger, repeteerde zoolang, tot ze het goed begreep en leerde dan haar man.

Het beste kon deze hooren, als hij het oor naar beneden trok. Maar als zij dan een poos zoo aan den gang waren geweest, dan klaagde hij er over, dat zijn hand zoo moe werd. Geen nood, de vrouw wist raad: „Ik zal je oor wel vast houden", zeide ze, en dan ging ze weer voort. Op deze wijze had onze kyaï wel weinig opgenomen, maar hetgeen hij geleerd had, had hij blijkbaar goed verwerkt. Nog nooit heb ik bijv. de geschiedenis van de zondeval op zulk een wijze hooren weergeven. Het was zoo in-Javaansch, dat ik het niet kan navertellen. Het gesprek van Eva met den slang bijv. werd met een levendigheid medegedeeld, dat men zou zeggen, dat de oude er zelf bij geweest was.

Ook het comische element ontbrak niet: Als de man een enkele maal haperde, dan schreeuwde zijn vrouw hem het antwoord in het oor, en dan maakte de voorganger goedig de opmerking: „Nji, nu niet voorzeggen hoor!" Soms, als de oude man het niet wist, dan was het met een ribbestootje: „Di (jongere zuster) hoe heette die Kyaï ook weer?" „Simeon." En eens zeide hij tot mij: „Kijk, dat ben ik nu heelemaal vergeten"; en toen tot de vrouw: „Di, vertel jij nu maar verder." Het was alles even ongekunsteld en naif. Ik was zeer tevreden over de oudjes. Niet, zooals ik zeide, dat de hoeveelheid kennis zoo groot was, maar zij hadden over de dingen nagedacht, en ze hadden de stof op hun wijze verwerkt. En ik twijfelde niet aan de oprechtheid van hun hart. Deze overgang moet hun strijd hebben gekost, en veel moeite hadden zij zich getroost, om het zoover te brengen.

En mijn vermoeden bleek gegrond. Van den voorganger vernam ik, dat onze kyaï vroeger al het mogelijke had gedaan, om de komst van het Christendom in zijn desa tegen te houden. Vroeger was hij zeer bevriend geweest met den blinden kyaï Dipå (bij den Doop nam deze den naam van Ibrahim aan) te Ngasĕm, de man, die met kracht het Christendom voorstond, en door wiens hulp dan ook de kerk te Soembĕr-gonḍang in korten tijd tot stand kwam. (Med. dl. 43 blz. 97.)

Toch kon kyaï Sågålå niet verhinderen, dat van zijne familieleden, mede tot het Christendom overgingen. En wat gebeurde er nu? Een van die Christen geworden familieleden, een weduwe, misdroeg zich. Het is reeds eenige jaren geleden, dat zij tot groote ergernis van de gemeente, ook van kyaï Sågålå's familie, openlijk ging samenleven met een gehuwden Christenman, en bij hem een kind kreeg. De voorganger en de oudsten deden al

het mogelijke, om het kwaad tegen te gaan. Maar kyaï Sågålå moedigde ze aan, tevens de doodsklok over de gemeente te Soembĕr-gonḍang luidende. Hij toch meende, dat die beiden nu wel de andere Christenen in hunne ongebondenheid zouden meesleepen.

Maar dat kwam anders uit! Zelfs boven mijn verwachting kwam de zaak in orde: De man, die zoo zwaar gezondigd had, deed boete, en verzoende zich met zijne vrouw. En de weduwe, die zooveel ergernis had gegeven, keerde mede tot de gemeente terug.

Dit schijnt onze kyaï tot nadenken gebracht te hebben. Hij knoopte de oude vriendschap met kyaï Dipå te Ngasĕm weer aan, hij bezocht den voorganger in diens huis, vroeg hem zelfs vergeving voor al de moeite, die hij hem gegeven had, en kwam na eenigen tijd met het verzoek voor den dag, om Christen te worden.

Toen ik dit alles wist, begreep ik ten volle de groote belangstelling, die de gemeenteleden bij dezen overgang aan den dag gelegd hadden. Het Christen worden van onzen kyaï was tevens zijn herstel als hoofd der familie. En mede als zoodanig is deze overgang niet van beteekenis ontbloot.

Bij de Javanen is van een stamverband niets meer overgebleven. Overgangen tot het Christendom in massa zooals bijv. in de Minahassa en onder de Battaks zijn dan ook op Java niet denkbaar. Over het familieverband kan men niet zoo maar in het algemeen een uitspraak doen. Vooral in de groote steden, in de fabriekscentra's op de koffieperceelen vindt men gezinnen en individu's die als los zand aan elkaar hangen. Maar daar zijn ook desa's op Java, waarbij het begrip „desa" synoniem is met „familie". In sommige desa's vindt men twee of meer familie's, tusschen wie meestal eenige wrijving bestaat, zoodat dan uit deze, dan uit gene familie de loe-

rah gekozen wordt. In het algemeen treft men, al wat familie is, bij elkaar wonende in één wijk; soms ook op een of meer erven naast elkaar (Med. dl. 50 blz. 126). Van de eerste Christenen werd gezegd, dat het bijna allemaal familie van elkaar was!

Zoo is er dus onder de Javanen nog al verscheidenheid, waar het de hechtheid van den familieband aangaat. Hoe kan het anders, waar wij met een volk te doen hebben van zoovele millioenen, levende onder zeer uiteenloopende omstandigheden.

Maar het komt mij voor, dat wij ten opzichte van het Christendom wel mogen zeggen, dat in het algemeen de familieband, eenerzijds niet krachtig genoeg is, om het Christendom geheel te weren; maar anderzijds ook niet sterk genoeg, om een geheele groep of familie te bewegen, Christen te worden.

Uit het bovenmeegedeelde blijkt dit weer duidelijk. Onze kyaï Sågålå heeft, — hoewel hoofd der familie, — niet kunnen beletten, dat van de zijnen Christen werden. Maar ten slotte is de man, — ook door de omstandigheden, — gezwicht voor de familie. De drang, om zijn oude plaats weer te mogen innemen, heeft zeker medegewerkt, om hem gunstig voor het Christendom te stemmen. Nu wordt hij weer geraadpleegd, geëerd! Nu wordt hem weer invloed toegekend!

Of hij het middel zal worden zijn nog overige Mohammadaansche familieleden te trekken, betwijfel ik. Daarvoor is de Javaan nu weer te veel individualist. Maar, — en dat is m.i. de beteekenis van dezen man in onze gemeente, — door zijn invloed houdt hij, die reeds gewonnen zijn, bijeen, en hij kan veel kwaad in de gemeente voorkomen. Wel opmerkelijk: verleden jaar ontviel ons kyaï Rånå (Med. dl. 50 blz. 122), nu mogen wij ons verblijden in den overgang van dezen man.

Toen ik in December jl. Soembĕr-gonḑang bezocht, vond ik onzen kyaï zeer ten goede veranderd: Zijn uiterlijk was veel levendiger, hij nam zelfs geregeld deel in het gesprek, en ik merkte op, dat de menschen niet zoo luid meer tegen hem spraken. Toen ik hem vroeg, hoe dat zoo gekomen was, vernam ik, dat hij eenige weken geleden in de kerk zittende, opeens een geluid had gehoord, als of er iets in zijn oor berstte, en sedert had „God hem het gehoor weergegeven!" Hij zag hierin de goedkeuring Gods op zijn daad, en het had hem in zijn geloof bevestigd.

In mijn verslag over 1905 deelde ik mede, dat een jonge man en een jong meisje zich op grond van art. 59 van onze „pranåtå" tot den grooten kerkeraad hadden willen wenden, om toestemming voor hun huwelijk te verkrijgen; maar dat van hun voornemen niets gekomen was, doordat de moeder en de familie allerlei beletselen in den weg hadden gelegd.

Tevens merkte ik op, dat in zulke gevallen de p e r s o o n slechts zoolang tegen de gemeenschap door ons in bescherming genomen wordt, als hij toont het er tegen te willen en te kunnen volhouden.

Toen ik niets meer van de zaak vernam, meende ik, dat zij voor goed uit was. Maar op zekeren dag kwam de ouderling van Mådjå-warnå mij meedeelen, dat de moeder haar dochter buiten de deur gezet had, en dat het meisje nu bij een oom te Mådjåwangi haar intrek genomen had. De man vreesde terecht, dat daaruit niets goeds zou voortkomen.

Bij onderzoek bleek mij, dat de trouwzaak nog in het geheel niet uit geweest was. De jongen had zich wel teruggetrokken, maar het meisje had niet willen opgeven. Daardoor was tusschen moeder en dochter een verkoeling ontstaan, die dra in vijandschap oversloeg.

Het einde was geweest, dat de moeder haar dochter wegjoeg en niets meer van haar wilde weten.

Juist kwam ik in die dagen bij de moeder op huisbezoek. Ik trachtte haar milder te stemmen, om althans hare dochter in huis te nemen, dan wel toestemming tot het huwelijk te geven. Niets hielp! Eindelijk diende de zaak den 5en Augustus voor den kerkeraad.

In een uitvoerig rapport had de voorganger het geheele verloop uit elkaar gezet. Nadat dit voorgelezen was, werd de moeder binnen geroepen, om gehoord te worden. Als hoofdreden van hare weigering gaf ze op, dat door dit huwelijk de regelen van den ouderdom verbroken zouden worden, zoodat de oudere de jongere zou worden en omgekeerd. [1]) Nu had ik tevoren de familie-relatie nagegaan, en het was mij gebleken, dat in dit geval het „dadoeng kapoentir" slechts in de zijlinie zich zou voordoen. De kerkeraad was het met deze opvatting eens. Bovendien deelde een van de leden mede, dat vele Javanen zich al meer en meer onverschillig tonen voor deze adat; iets wat zeker wijst op een voortgaande individualiseering van het volk.

Was dus het hoofdargument uiterst gezocht, wat mocht dan wel de reden zijn van dit hardnekkig weigeren? Ik vroeg aan de moeder, of niet de mankheid van haar aanstaanden schoonzoon voor haar een beletsel was. De heftigheid, waarmede de vrouw deze veronderstelling verwierp, bevestigde mij in de meening, dat werkelijk bijgeloof in deze zaak de hoofdrol speelde. Maar zij wilde er niets van weten, dat bijgeloovige vrees haar deed weigeren. In het algemeen toch meenen de Javanen, dat de kinderen, uit zulk een huwelijk geboren,

1) Men zie hierover het artikel van Prof. C. Poensen, getiteld: „Dadoeng kapoentir". (Med. dl. 31 blz. 26–40.)

steeds aan ongelukken bloot staan! Zij weten natuurlijk niets van wat wij erfelijke belasting noemen. Trouwens in dit geval kan daarvan geen sprake zijn. Als kleine jongen toch had de a.s. bruidegom, in een worsteling met een makkertje, waarschijnlijk zijn heup ontwricht. Althans volgens de berichten was de zijde opgezwollen, en had een doekoen ijverig gewreven en geknepen, met het resultaat, dat de jongen voor zijn leven mank werd.

Na de moeder werd de dochter gehoord. Hoewel onder den indruk van het oogenblik, bleef zij bij haar verzoek volharden.

In het algemeen was de kerkeraad van oordeel, dat de redenen, door de moeder opgegeven, niet steekhoudend waren. Slechts één lid was bevreesd, dat bij toestemming het ouderlijk gezag een knak zou krijgen, en dat het een antecedent zou worden voor andere jongelui. De meerderheid echter vreesde nog meer de kwade gevolgen van een weigering; daar het toch duidelijk was, dat de jongelui elkander wilden hebben, en het meisje door haar moeder verstooten was.

Ten laatste werd besloten, de gevraagde toestemming te geven. Nog eens werd de moeder vermaand, om toch het geluk van haar dochter niet op het spel te zetten, maar liever haar ter elfder ure hare toestemming te geven. Maar zij wilde niet: „Als U haar toestemming geeft tot trouwen, dat moet U weten, maar van mij krijgt ze die niet!"

En de dochter bracht ik onder het oog, dat het 5e gebod, ondanks alles, wat er gebeurd was, van kracht voor haar bleef; dat zij nu juist te meer moest tonen, haar moeder lief te hebben, om haar toch nog te winnen! En zoo is het meisje getrouwd; maar de moeder heeft zich niet vertoond. Zeer zeker is zulk een volhouden

tot het einde zeldzaam onder de Javanen. Maar toch geloof ik niet, dat er karakter uit spreekt. Veeleer koppigheid! Maar het zijn de slechtsten niet, die zoo zijn!

In den loop van het verslagjaar hebben ook wij onze „pajoeng"-kwestie gehad. Bekend toch is de circulaire van den tegenwoordigen Gouverneur-Generaal, waarbij de pajoeng voor de hoofden van gewestelijk bestuur werd afgeschaft. Maar in den kerkeraad ging het juist in tegenovergestelde richting. Het was op het einde van bovengenoemde vergadering, dat onze oude voorganger, kyaï Asiël, het woord vroeg. In den breede betoogde hij, dat de pranåtå van de gemeente nu werkelijk goed was, dat de gemeente nu inderdaad „rĕdjå" (welvarend) genoemd mocht worden enz. enz., maar dat er nog één ding ontbrak t.w....... „pajoeng's voor de panganten's (bruidsparen)."'

Daar de zaak geheel onvoorbereid ter sprake werd gebracht, stelde ik voor, de behandeling er van uit te stellen tot een volgende vergadering, opdat men eerst onderling de zaak zou kunnen bespreken. Conform besloten.

Maar nu kwamen niet minder dan vier rapporten in, van elke gemeente één. Wel een bewijs, dat de gemoederen er door in beweging gebracht waren.

Dat van Mådjå-warnå bevatte het relaas van een vergadering ten huize van kyaï Asiël gehouden, en bijgewoond door de beide voorgangers, de ouderlingen en de Christen loerah's. Deze laatsten bleken geen voorstanders van de zaak te zijn. Zij toch hadden tegen de aanschaffing van pajoeng's voor de panganten's tal van bezwaren: 1e. de hooge kosten voor de gemeente (6 à 7 pajoeng's ad *f* 15.— 't stuk); 2e. het betrekkelijk weinige gebruik, dat er van gemaakt zou worden; 3e. de

moeielijkheid, om ze goed te bewaren en te onderhouden; 4e. de geringe noodzakelijkheid der aanschaffing, daar reeds nu elk bruidspaar bij de huwelijksplechtigheid zelf zorgt voor een pajoeng (door leenen of huren).

Dit laatste nu juist was de groote grief van de voorstanders van het voorstel: de gegoeden toch konden van prijaji (ambtenaar) familieleden, gemakkelijk een mooie pajoeng leenen, terwijl de arme lieden zich met een leelijke gehuurde moesten behelpen. Dit stond mlarat (armoedig) en was der gemeente onwaardig. Bovendien in kleinere gemeenten (in een ander ressort) had men reeds pajoeng's! En wat het geld betreft, als de kerkekas de kosten niet kon dragen, dan moest de armekas (loemboeng miskin) er maar voor aangesproken worden! Kyaï Asiël, gesteund door zijn ambtsbroeder en de ouderlingen, stelde dus voor, dat de kerk 6 of 7 pajoengs zich zou aanschaffen, zooals die van de „mantri goeroe's klas no. 1 (Gouvernements hoofdonderwijzers, eerste klasse). Die pajoeng werd voor de bruidsparen als „pantĕs" (betamelijk) beschouwd, niet te hoog, niet te laag. [1])

Het rapport van Bongså-rĕdjå was in veel kalmer toon gesteld. Daar toch waren de broeders wel algemeen voor de aanschaffing van trouwpajoeng's, maar zij vroegen uitstel, aangezien de gemeente nog gebukt ging onder hare schuld voor de school.

In denzelfden geest was ook dat van Ngårå. De gemeente daar moet nog gedurende eenige jaren *f* 200.— 's jaars aflossen van hare schuld op de kerk!

Maar Kĕrtå-rĕdjå ging nog een stapje verder dan Mådjå-warnå. De broeders daar vonden, dat men be-

1) Bij huwelijksplechtigheden mag volgens de Javaansche adat zelfs de gouden pajoeng gebruikt worden.

halve trouwpajoeng's, zich ook begrafenispajoeng's moest aanschaffen. Voor Kĕrtå-rĕdjå van elke soort twee. Bij de trouwpajoengs zou het geel domineeren, bij die voor de begrafenissen het zwart!

Na de voorlezing dezer rapporten volgde een warme discussie; want in zaken als deze, zijn de Javanen bijzonder rederijk. Mijn eerste opmerking was, dat eerst moest worden uitgemaakt of de aanschaffing „perloe" (noodzakelijk) was. „In het geheel niet pĕrloe", zeide de loerah van Mådjåråtå en gaf daarbij de reeds bekende redenen op. „Langkoeng pĕrloe sangĕt" (uiterst noodzakelijk) gaf onze Kyaï ten antwoord. En toen kwam hij los, met warmte zijn pajoeng-voorstel verdedigende. Er waren spannende oogenblikken!

Na eenig over en weer spreken, deed ik de vraag, of men meende, dat de pajoeng behoorde tot de uitrusting van het bruidspaar (zooals hun kleeding, de versierselen en de haartooi bijv.) dan wel tot de „prabot" (inventaris, benoodigdheden van de kerk, zooals bijv. de trouwbanken en de matjes, waarop het bruidspaar knielt). Te begrijpen, dat de voorstanders van de zaak van meening waren, dat de pajoeng behoorde tot de „prabot" van de kerk, en de anderen het tegenovergestelde volhielden. Ik maakte toen de opmerking, dat bijaldien de broeders meenden, dat de pajoeng behoorde tot de „prabot" van de kerk, daartoe dan ook de geheele uitrusting van de panganten's: kleeding, versierselen, haartooi enz. gerekend zou moeten worden. In zijn ijver zeide de goede, oude man: „Zeker, zeker, en het ware te wenschen, dat ook die dingen werden aangeschaft!"

Toen was ik op het punt, waar ik zijn wilde. Gekscherend antwoordde ik, dat wij er dan ook over moesten denken, een rijtuig met twee paarden aan te schaffen, omdat sommigen reeds nu 't met niet minder

willen stellen (gelach). Mijn doel was de leden te doen gevoelen, dat wij met de aanschaffing van die pajoeng's op een geheel verkeerden weg zouden geraken. Was nu de uitgaaf reeds groot voor een gemeente als Mådjå-warnå, hoe zou het moeten worden, als eenmaal de gemeente duizenden zielen ging tellen. Had men nu wellicht reeds moeite, om niemand voor het hoofd te stooten, wanneer het aantal bruidsparen grooter was, dan het aantal beschikbare pajoeng's, dan zouden deze moeielijkheden zich vertiendubbelen. Van de aanschaffing uit de armenkas mocht natuurlijk nooit sprake zijn! Bovendien twee gemeenten vroegen, om geldige redenen, uitstel, mochten wij nu die gemeenten beschaamd maken? Ware het niet beter de zaak maar liever te laten rusten? Dit werkte als olie op de baren. Men besloot de pajoengkwestie maar te laten rusten!

Het was wel opmerkelijk, ook nu weer, die twee stroomingen duidelijk te voorschijn te zien treden: De ouderen, nog doortrokken van den ouden communistischen geest, alles verwachtende van de gemeenschap, de jongeren daarentegen, meer op eigen kracht en initiatief steunende.

In den loop van de maand Mei ontvingen wij de eerste oplage van onze „lajang pranåtå." Daarvan zijn reeds verkocht 233 exemplaren à *f* 0,30. Het is thans nog niet de tijd, om te spreken over de werking van dit geschrift in de gemeenten. Ter gelegener tijd, wanneer eerst meerdere gegevens mij ten dienste staan, hoop ik daarop terug te komen. Maar het heeft mij verblijd, dat verscheidene broeders zendelingen, — ook buiten ons Genootschap, — zich het boekje hebben aangeschaft. Van klakkeloos overnemen kan geen sprake zijn, ook omdat het te zeer voor plaatselijke behoeften is saamgesteld; maar allicht vinden zij er iets in, dat ook in hun ressort toegepast kan worden.

Nog op een andere aangelegenheid moet ik de aandacht vestigen. Ik bedoel de gemeenteboeken. Wij hebben hier het oude boek van Jellesma, loopende van 1843 tot ult. 1855, en bevattende het doopregister met 2232 nummers, het lidmatenregister met 1393 en het trouwregister met 454. Blijkens eene aanteekening is sedert 1856 de Oost-Java-zending in drie takken gesplitst: Malang, Kědiri en Mådjå-warnå. Sedert dien tijd waren de aanteekeningen gehouden in folio schrijfboeken van verschillende dikte, waarvan sommigen reeds zeer beschadigd. De vrees bestond, dat na eenige jaren stukken verloren of in het ongereede zouden raken. Toen nu einde 1905 een zendingsvriend mij een som gelds zond met de bedoeling die voor het werk hier te besteden, stelde ik aan den kerkeraad voor, nieuwe boeken aan te schaffen.

Dit geschiedde! Het eerste boek bevat alles, wat het oude boek van Jellesma inhoudt. Dan volgen twee doopboeken, elk met 10.000 nummers; één lidmatenboek met 5000 nummers en een trouwboek met 2500. Het was een reuzenarbeid alles over te schrijven. De secretaris van den kerkeraad, tevens onderwijzer, werd daarmede belast, tegen behoorlijke vergoeding. En hij heeft zich met trouw en nauwgezetheid van zijne taak gekweten. Gereed zijn nu: het boek van Jellesma, het doorpregister en het trouwregister. Aan het lidmatenregister wordt nog dagelijks gewerkt.

Ook mij geeft deze zaak geen kleine vermeerdering van arbeid. Om zoo goed als zeker te zijn, dat er geen fouten gemaakt worden, heb ik alles persoonlijk nagezien en vergeleken. Hoe eentonig op zichzelf, toch heb ik mij dezen arbeid niet beklaagd. Ik heb er een beter inzicht door gekregen in het zendingswerk in den tijd van Jellesma. Vele familieverhoudingen zijn me

duidelijker geworden. Ook vond ik soms verrassende antwoorden op vragen van kieschen aard, die ik zelfs den voorganger niet had willen voorleggen. Verder maakte ik tal van opmerkingen, aangaande de zendingspraktijk in vroegere jaren, aangaande de naamgeving, de spelling etc., die echter in een verslag als dit minder op hun plaats zijn. Alleen kan ik niet nalaten mijne bewondering uit te spreken over den arbeid van Jellesma. Als men de kaart van Oost-Java voor zich neemt, en men bedenkt dan, dat nagenoeg alle afstanden in die dagen te paard moesten worden afgelegd, dan staat men verbaasd over zulk eene volharding, zulk een trouw in de prediking van het Evangelie! Het doopboek is daarvan een objectief getuige!

In het verslagjaar werd ons personeel gelukkig gespaard. Ook de voorganger te Bongsâ-rĕdjâ mocht zich verheugen in een betrekkelijk goede gezondheid. Om hem zooveel mogelijk te verlichten, werd hij, op geneeskundig advies, ontheven van zijne betrekking als onderwijzer. En de gemeente kon gelukkig reeds dadelijk in de grootere uitgave aan tractement voorzien, buiten bezwaar van 's Genootschaps kas. Geve God, dat wij onzen voorganger nog eenige jaren mogen behouden!

Tot onze groote vreugde kwamen 19 November Br. Crommelin en zijne vrouw tot ons, feestelijk door de gemeente ingehaald. Op nieuw vermeerdering van arbeiders! God ziet wel in genade op ons neder! Wij willen ons dan ook op nieuw omgorden, — de lampen brandende, — om met vereende krachten te arbeiden in des Heeren dienst, van Hem ons heil verwachtende!

Mådjå-warnå, 31 Januari 1907.

II.

Verslag aangaande het Ziekenhuis te Mådjå-Warnå over het jaar 1906.

Door Dr. A. J. Duymaer van Twist en Dr. Anna Pijsel.

Wanneer wij terugzien op het jaar, dat achter ons ligt, dan moeten wij erkennen, dat de Heer zich op een bijzondere wijze met ons heeft beziggehouden. Spraken wij toch in ons vorig verslag het verlangen uit, dat Zr. Eriks spoedig mocht herstellen, deze hoop is niet vervuld; integendeel maakte haar gezondheidstoestand het noodig haar in Juni naar het vaderland terug te zenden, een maatregel, waartoe wij slechts noode overgingen. 't Ging hier toch om aan het werk te onttrekken de krachten van iemand, die zoo gewenscht had zich met hart en ziel te kunnen geven aan den arbeid onder de Javanen. De Heer had het anders beschikt, en wij moesten volgen den weg, dien Hij ons wees. Dat het vooral ook haar zeer moeilijk viel, haar plaats hier te moeten opgeven, behoeft niet gezegd.

In de maand Januari was Zr. Schoch hier gekomen om tijdelijk Zr. Eriks te vervangen. Ook zij heeft dit niet kunnen doen zooals zij zich dit had voorgesteld. Nauwelijks was zij goed en wel aan den arbeid, of ook zij werd aan het ziekbed gekluisterd. Toen zij na 3 maanden ziekte in November weer hersteld was, bleek het niet raadzaam, haar verblijf hier te verlengen en heeft zij haar bestemming naar de Minahassa gevolgd. Met zeer veel toewijding heeft zij haar krachten aan het werk gegeven. Haar bereidwilligheid om te helpen

waardeeren wij zeer; ongaarne zagen wij haar heengaan om bovengenoemde reden, terwijl het ook haar veel kostte weg te gaan uit een werkkring, die haar lief was geworden.

Mej. Pijsel aanvankelijk hersteld van een ziekte in Maart, moest ten slotte toch in September, tot volledig herstel van gezondheid, naar Batavia gaan, vanwaar zij einde December eerst kon terugkeeren, in de hoop binnen niet al te langen tijd den arbeid te kunnen hervatten.

En ten slotte werd onze Dokter-djawa Ismael begin Maart door het Gouvernement tijdelijk overgeplaatst naar Madoera, waar een hevige koorts-epidemie heerschte. Onze hoop op zijn spoedige terugkomst werd niet vervuld; integendeel, in Augustus kwam er bericht van zijn definitieve overplaatsing naar Bangko (Sumatra). De pogingen, die aangewend werden, om zijn terugplaatsing naar Mådjå-warnå te verkrijgen, hadden voorloopig alleen tengevolge, dat in November ons tijdelijk de inlandsche arts Gerungan, van Tondano afkomstig, werd toegevoegd, terwijl ons de belofte gegeven werd, dat Ismael op ons verzoek over een jaar weer in Mådjå-warnå zou worden teruggeplaatst. De Heer make ons opmerkzaam, opdat wat Hij ons zendt tot Hem kan wederkeeren in de verheerlijking van zijn Naam.

Ons Inlandsch personeel heeft vrij groote verandering ondergaan. Tot ons groot leedwezen zagen wij ons verplicht een der helpers en een van onze meisjes te ontslaan, daar hun gedrag te wenschen over liet. Een der andere helpers vroeg ontslag om gezondheidsredenen en een derde wegens verhuizing naar elders. Van de meisjes trouwden er voorts drie, waarvan een met onzen schrijver Tabri, die, zooals bekend, reeds jaren aan het Ziekenhuis verbonden is.

Door de nieuwe regeling in het Ziekenhuis, wat betreft de plaatsing der patiënten, waarvan het vorig verslag reeds met een enkel woord spreekt, alsook de tegenwoordige behandeling van mannelijke patienten door de helpers en vrouwelijke patienten door de helpsters, waren de bezwaren grootendeels vervallen, die er bestonden tegen het in het werk nemen van ongetrouwde helpers. Op ons verzoek hebben zich een vijftal jongens beschikbaar gesteld; in de maand Juni traden zij in dienst en thans kunnen wij zeggen, dat wij in onze verwachtingen niet zijn teleurgesteld.

Wat onze helpsters betreft, aangezien er zich van hier geen geschikte meisjes aanmeldden om de ledige plaatsen in te nemen, hebben wij ons tot de Doopsgezinde Broeders op Midden-Java gericht. Zij stonden ons een viertal af, waarvoor wij hen zeer dankbaar zijn.

Daar er zich nog geen geschikte jongens hebben opgegeven, om, zooals besloten was op de jaarlijksche Conferentie in Maart en nader goedgekeurd door Bestuurders, speciaal opgeleid te worden tot verpleger, konden wij met dezen arbeid nog niet beginnen; wij hopen in het volgende jaar beter te slagen.

Wat nu ons werk betreft, we kunnen op vooruitgang wijzen. Hoewel het aantal poliklinische patienten van 161 tot 138 per dag daalde, steeg dat van de klinische of opgenomen patienten zeer belangrijk; in het vorige jaar toch waren dagelijks gemiddeld onder onze behandeling 197 patienten, dit jaar 230. In het geheel hielpen wij er 8093. Van heinde en verre kwamen zij en plaatsten ons menigmaal voor de meest gecompliceerde gevallen. Helaas, dat wij er ook nu weder velen, die dagen lang geloopen hadden, als ongeneeslijk moesten terugzenden. Het aantal blinden onder hen is zeer belangrijk; ruim een hondertal roepen jaarlijks onze hulp

in. Mochten wij voor hen ook nog eens iets kunnen zijn.

Hoe wij ons ook beperken bij het opnemen van patienten, bijna het geheele jaar door waren de verschillende afdeelingen ruim bezet. Gewoonlijk moesten patienten hun bed met een ander deelen.

Opmerkelijk is de groote toeloop van kinderen. Onze kinderzaal was steeds overvol; op de 16 bedden moesten er meermalen een 24-tal een plaats vinden. Een vijftal jongens, waarvan drie Mohammadaan, die loopend behandeld konden worden, doch te ver woonden om geregeld terug te komen, vandaar tot de opgenomen patienten behoorden, bezochten geregeld de school; ook een dertiental wonen wekelijks de kinderkerk bij. De operatieve gevallen nemen ook met het jaar toe. Wij doen in deze de omgekeerde ervaring op van andere medici. Adviseeren laatstgenoemden tot operatie, dan zijn de Inlanders al weg, alvorens het advies nog uitgesproken is; bij ons vragen de Javanen om opgenomen te worden wanneer wij zeggen, dat operatief ingrijpen genezing kan aanbrengen. Tegen 326 in 1905 opereerden wij er dit jaar 391.

Op onze afdeeling voor prijaji's werden er een zestal verpleegd. Een van hen, een Inlandsch telegrafist, die ruim een jaar onder onze behandeling is geweest, heeft ons verlaten met de begeerte Christen te worden. Dezer dagen vernamen wij, dat hij zich door den Doop bij de Gemeente heeft aangesloten.

Of wij op meerdere vruchten wijzen kunnen? Ons doel is toch immers de Javanen met Christus in aanraking te brengen. Wij moeten erkennen, dat dit niet geschieden kan, zooals wij dit zoo gaarne zouden wenschen. Al was het geheele personeel ten allen tijde doordrongen van de roeping, die het had te vervullen, dan nog zou een verblijf van enkele dagen in een Christe-

lijke omgeving, een Javaan, zooals hij tot ons komt diep uit de binnenlanden zonder eenig besef van de geestelijke dingen, zooals wij die zien, bij hem niet kunnen uitwerken, behoudens uitzonderingen, een daadwerkelijke bekeering. Door ons werk kan slechts worden weggenomen vooroordeel en kan er komen vertrouwen. Laten wij niet vergeten, dat hiermede voldaan is aan de voorwaarde om te komen tot het doel, dat wij voor oogen hebben. Het Ziekenhuis werkt voorbereidend.

Zeer dankbaar blijft de arbeid onder de melaatschen, want zij blijven in het Ziekenhuis. Dit jaar mochten weer 3 van hen gedoopt worden. Steeds meer doet zich het gebrek aan ruimte op deze afdeeling gevoelen. Er is slechts plaats voor 20 patienten (op dit oogenblik zijn er 23 opgenomen) terwijl zich jaarlijks ± 50 aanmelden. Een open plaats ontstaat gewoonlijk slechts door het overlijden van een der patienten, zoodat deze 50 bijna allen weer weggezonden moeten worden. Gelijk Br. Bervoets zien ook wij verlangend uit naar het oogenblik, dat wij onze melaatschen kunnen overbrengen naar een terrein, waarop voor alle hulpzoekenden plaats is. De Heer wijze ons den weg en make die voorspoedig.

De finantieele toestand van het Ziekenhuis is ver van rooskleurig. Waar het aantal patienten in het Ziekenhuis steeds stijgende is, is vermeerdering der uitgaven een natuurlijk gevolg. Daarbij vermeerderden de inkomsten niet, zoodat wij dit jaar zelfs in de noodzakelijkheid waren een vrij belangrijke som op te nemen, die natuurlijk weer afbetaald moet worden. Onlangs ontvingen wij bericht, dat de Regeering besloten had ons Ziekenhuis te subsidieeren volgens de Regelen genoemd in het Staatsblad No. 276. Dit beteekent een

vermeerdering van onze inkomsten met ± f 2500.— 's jaars. De uitvoering van dit besluit is gesteld in handen van den Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, en kunnen wij elken dag verwachten. Voldoende om in onze behoeften te voorzien is dit echter nog niet. Mocht toch de gemeente, ook in Holland, meer beseffen, dat ons werk haar werk is en zij er mede verantwoordelijk voor is. Laat zij ons meer dan tot nu toe steunen, ook en vooral door het gebed. Reeds mochten wij in het afgeloopen jaar eenige blijken van belangstelling, ook uit Holland ontvangen. Wij zijn er dankbaar voor en zien erin een begin van betere tijden. Waar onze arbeid al onzen tijd en krachten zoo in beslag neemt, is het toch niet meer dan billijk, dat de finantieele zorgen zooveel mogelijk van ons worden afgenomen.

De Heer doe bij voortduring Zijn zegen rusten op ons werk. Hij geve ons steeds de krachten en wijsheid, die wij noodig hebben, om het naar Zijn wil te volbrengen, opdat het moge medewerken tot de uitbreiding van Zijn Koninkrijk.

III.

Verslag over de Kweekschool en de scholen in het ressort Mådjå-Warnå over 1906.

Door J. KATS.

Zooals reeds in het vorig verslag is opgemerkt, werden aan het begin van dit jaar nieuwe leerlingen voor de kweekschool aangenomen.

Wij zijn daarmee dezen keer niet gelukkig geweest. Een der nieuwelingen moest reeds in de eerste dagen wegens storing in zijn geestvermogens worden ontslagen. Hij is sedert naar zijn eigen desa teruggekeerd. Aanvankelijk herstelde hij in zooverre, dat hij weer veldarbeid kon verrichten, maar later verergerde de toestand; hij trok het op de velden geplante uit en moest daarom worden opgesloten. Een zeer treurig geval. Een der beste kweekelingen werd aangetast door typhus, en ondanks alle zorgen en verpleging in het Ziekenhuis, mocht hij niet herstellen. Wij verliezen in hem een zeer ijverigen leerling, een jongen, die meer deed, dan het werk, dat hem werd opgegeven, en met lust en ijver trachtte vooruit te komen. Zijn vroegtijdig overlijden was voor zijn kameraden een ernstige vermaning om den gegeven tijd goed te besteden. Verder moest een tweetal leerlingen, die slechts voorloopig en „op proef" waren aangenomen, na een half jaar wegens gebrek aan capaciteiten worden ontslagen. Zij bleven in bijna alle vakken achter bij de anderen — die overigens ook al van middelmatig intellectueel gehalte zijn — en een langer voortzetten van de studie zou voor de jongens zelf een plaag en voor de klasse een voortdurende rem wezen.

Na al deze verminderingen en aanvullingen van eenige open plaatsen in de eerste maanden bestaat het aantal kweekelingen op het eind van het verslagjaar uit 10 leerlingen voor de hoogste en 9 voor de laagste klasse.

Het aantal onderwijsvakken moest worden vermeerderd met vormleer, waartoe wij genoodzaakt waren door de eischen der nieuwe subsidie-bepalingen. De lessen konden geregeld worden gegeven, daar het onderwijzend personeel gelukkig voor ziekte gespaard bleef.

In Mei van dit jaar was er gelegenheid, de leerlingen door aanschouwing bekend te maken met producten van Inlandsche nijverheid en de wijze van werken bij verschillende beroepen en bedrijven. Er werd te Soerabaia een tentoonstelling van die zaken gehouden, waarvoor uit onderscheidene deelen van den Archipel de werklieden waren overgekomen om de wijze van vervaardiging te demonstreeren. Het hooge belang van een bezoek aan een dergelijke tentoonstelling voor a.s. onderwijzers behoeft hier wel niet te worden aangetoond. Er was veel te zien en te leeren en een verblijf van enkele uren heeft het opnemen van 't onderwijs van verscheidene dagen zeer vergemakkelijkt en meer vruchtbaar doen zijn. Wat anders met vele woorden en hulpmiddelen moet worden verklaard, was nu in enkele oogenblikken op een zeer onderhoudende wijze duidelijk geworden. Natuurlijk ging de noodige voorbereiding vooraf en volgde een „nabetrachting" over het geziene. Voor a.s. onderwijzers is verder de paedagogische waarde van soortgelijke methoden niet gering te achten. Ik hoop dan ook zeer een volgend jaar met de leerlingen weer van een dergelijke gelegenheid te kunnen profiteeren.

Wat het onderwijs op de Lagere School betreft, kan ik volstaan met verwijzing naar een in den loop van dit

jaar door mij geschreven werkje: „Leerplan en Methode bij het Inlandsch Onderwijs" [1]), waarin gang en inrichting uitvoerig zijn uiteengezet. De uitgebreide school te Mådjå-warnå (14 klassen met 28 „afdeelingen") biedt een eenig proefveld voor den ontwerper van een methode van onderwijs en voor de leerlingen der Kweekschool, die in de toepassing moeten worden geoefend en — naar ik zeer hoop — volgens de hier onderderwezen beginselen later zullen onderwijzen. Het geheele onderwijs is nu volgens een vast plan in elkaar gezet en vormt één geheel door de aansluiting der verschillende leervakken. Vooral voor a.s. Inlandsche Onderwijzers is het voorloopig zeer noodig, leerstof en methode nauwkeurig te bepalen. Ook op dit gebied, waar het Corps Inlandsche Onderwijzers over 't algemeen nog niet tot het doen van een zelfstandige keuze in staat is, worden velen door allerlei „wind van leering" meegevoerd, zoodat het zeer wenschelijk is, den leerlingen een vaste basis te geven, waarop zij bij verdere ontwikkeling zoo mogelijk zelf kunnen voortbouwen. Ik ben eenigszins uitvoerig over dit punt, omdat sommigen — de Inlandsche Onderwijzers beoordeelend naar de collega's in Europa, waar 't onderwijs reeds een heele geschiedenis achter zich heeft, — zullen meenen, dat door 't streng afbakenen der lijnen van Leerplan en Methode (waarbij echter plaats blijft voor verwerking volgens persoonlijke opvattingen en individueele neigingen!) de vrijheid van den Inlandschen onderwijzer bij zijn onderwijs onnoodig wordt aan banden gelegd. Ten slotte nog de opmerking, dat bedoeld leerplan op de groote school te Mådjå-warnå en op de kleinere in andere desa's wordt toegepast. Geregeld toezicht is

1) Uitgave van G. C. T. van Dorp, Semarang.

— als bij alle takken van dienst in de Inlandsche maatschappij — zeer wenschelijk, maar wordt door het werken naar een vast plan ook zeer vergemakkelijkt. Noodig is echter een uniforme normaal-klassenindeeling (zoo noodig uitgebreid door Fröbelklassen of afdeelingen voor „M.U.L." onderwijs), vaste tijden van aanneming en verhooging en een regeling van 't aantal onderwijzers (minstens 1 onderwijzer voor 2 afdeelingen). Dit zijn zeker wel geen overdreven eischen, om tot een gezonden toestand bij 't Inlandsch onderwijs te komen!

Een der oudere onderwijzers van de school te Mådjåwarnå werd geplaatst in den werkkring Sĕgaran, waardoor Mådjå-warnå later over een der voor Sĕgaran bestemde kweekelingen kan beschikken. Verder zijn bijzondere gebeurtenissen op de verschillende scholen — met uitzondering van die te Bongså-rĕdjå — niet te melden. In deze laatste desa werd het reeds vroeger besproken nieuwe schoolgebouw in gebruik genomen. Br. J. Kruijt, die van de stichting dezer desa af daar zooveel lief en leed heeft meegemaakt, was zoo vriendelijk de leiding der inwijding op zich te nemen. Het nieuwe schoolgebouw voldoet ook in 't gebruik uitstekend. God geve, dat het onderwijs zoowel hier als elders steeds meerderen moge brengen tot de kennis der Waarheid.

IV.

Jaarverslag aangaande den werkkring Sĕgaran over het jaar 1906.

Door S. S. DE VRIES.

Paulus, de zendeling bij uitnemendheid, bevindt zich te Corinthe. Teruggestooten door de Joodsche gemeente, staat hij, met slechts een handvol getrouwen, te midden eener Heidensche omgeving en aan den aanvang van een arbeid, die zelfs den moedigen Evangelie-verkondiger doet aarzelen, hem aan te vangen. Maar dan lezen wij, dat de Heer hem in een gezicht des nachts sterkt en bemoedigt, en hij deze verzekering ontvangt: „Ik ben met u, en niemand zal de hand aan u leggen, om u kwaad te doen, want ik heb veel volks in deze stad." Welnu, evenals Paulus in een teeken de verzekering ontvangt, dat er in dat Heidensche Corinthe veel volks des Heeren is, dat hij dus niet bevreesd moet zijn, maar vrijuit spreken moet, zoo ontvangen wij, zendelingen soms ook deze verzekering, indien wij slechts willen opmerken 't teeken dat ons gegeven wordt. Mochten wij dan dit teeken ook opmerken in het afgeloopen jaar.

Met dankbaarheid en ootmoed mogen wij zeggen, dat het ons gegeven werd, de woorden des Heeren te verstaan: „Zijt niet bevreesd, maar spreek en zwijg niet, want ik heb veel volks in deze stad."

In het afgeloopen jaar kwamen van verschillende dorpen in den omtrek van Sĕgaran en van veraf personen bij den voorganger, om over den godsdienst te spreken. Meestal leidde dit tot een verzoek, om te mogen komen

voor nader onderricht. Zoodoende had de voorganger een zware taak te vervullen. Overdag moest hij in de school werkzaam zijn, 's avonds ontving hij meestal bezoek of ging naar een der dorpen, waar men hem had uitgenoodigd, en daar deze bezoeken of bijeenkomsten veelal tot in den morgen duren en sommige dorpen op 2 à 3 uren afstand van Sĕgaran gelegen zijn, had hij vermoeiende dagen. Eenige malen gebeurde het, dat men hem op een paar plaatsen tegelijk uitnoodigde. Het is mij weder in 't afgeloopen jaar gebleken, hoe remmend het voor de evangelisatie is, dat de voorganger tevens onderwijzer is. Te Mlatèn en te Sĕgaran is dit in den grond de oorzaak geweest, dat een beweging naar het Christendom verloopen is. De personen nl., die wilden overgaan, werden te veel aan zichzelf overgelaten, daar de voorganger, aan de school verbonden, hen niet vaak en lang genoeg kon bezoeken. Zoo is het ons nu een zorg, hoe het met de nieuwe opwekking zal gaan, welke te Sadjen en te Tritjé, twee dorpen in het gebergte, plaats heeft. Deze beweging is ontstaan in October, tijdens ons zijn te Sadjen. De door mij gehouden huiselijke godsdienstoefeningen aldaar zijn middelijk de oorzaak hiervan, daar ook eenige Mohammadanen die bezochten. Na onzen terugkeer zond ik den voorganger eenige malen er heen met het resultaat dat nu reeds 24 personen om onderwijs vroegen, terwijl volgens geruchten nog meerderen zich willen aansluiten. Indien de voorganger niet aan de school verbonden was, zou hij er eenigen tijd moeten blijven, om te onderwijzen en te leiden. Maar nu? Zal door gebrek aan leiding en onderricht ook hier de kiem verstikt worden door 't dreigen en drijven der Mohammadaansche tegenpartij? Waarom wij dan zelf niet gaan? Omdat het voor ons moeielijk, haast onmogelijk is, het

vertrouwen van Javanen te winnen, die ons vreemd zijn. Eerst indien zij door den voorganger of andere Christenen gewonnen zijn en eenigen tijd onderricht genoten hebben, kunnen wij beproeven hen verder te brengen. Dit is het, wat het werk zooveel te moeielijker maakt. De drang tot spreken is er, maar wij mogen niet, willen wij niet door onbedachtzaamheid den beginnenden groei verstoren. Ons streven zij, de stuwkracht te zijn, die onze Christenen er toe brenge, niet bevreesd te zijn, maar te spreken, te evangeliseeren. Want waarlijk 1906 heeft ons de verzekering des Heeren gegeven: „want ik heb veel volks in deze stad." Moge in 1907 ons dit nog duidelijker worden. Dit is onze bede.

Voor het ressort Sĕgaran is 1906 een belangrijk jaar geweest. De lajang pranåtå, welke door Br. A. Kruijt met den grooten kerkeraad te Mådjå-warnå is samengesteld geworden, is ook door den grooten kerkeraad te Sĕgaran met eenige kleine wijzigingen aangenomen.

Reeds voor een tweetal jaren besprak ik met de voorgangers de wenschelijkheid, vaste regels en bepalingen te ontwerpen opdat de Christenen in dit ressort mochten weten, waaraan zij zich in voorkomende gevallen te houden hadden. Toen ik echter vernam, dat Br. A. Kruijt reeds met dezen arbeid begonnen was, stelde ik onze besprekingen uit, opdat later het door den grooten kerkeraad te Mådjå-warnå vastgestelde, als leiddraad dienen kon voor onze besprekingen. Zoodoende zou meer overeenstemming gewaarborgd zijn.

Nadat de lajang pranåtå te Mådjå-warnå was vastgesteld, werden deze bepalingen door de voorgangers in de verschillende gemeenten van het ressort Sĕgaran, met de gemeenteleden, zoowel mannen als vrouwen, besproken. De op- en aanmerkingen werden verzameld en op de voorgangersvergaderingen besproken, waarna op

de groote kerkeraadsvergadering de lajang pranâtâ nogmaals werd nagegaan en vastgesteld.

Het behoeft hier niet nader aangeduid te worden, dat onze arbeid in deze belangrijk verlicht werd, door hetgeen reeds te Mâdjâ-warnâ werd tot stand gebracht.

Het jaar 1906 was voor de gemeenten ook een goed jaar te noemen. Zij bleven gespaard voor beroeringen, zooals die maar al te vaak in de voorafgaande jaren hadden plaats gehad. Het zielental nam toe met 52 personen, 801 in 1905 tegen 853 in 1906, hoewel verscheidene Christenen verhuisden naar Toendjoengrĕdjâ.

Nam de gemeente ook toe in geestelijk leven?

Er zijn teekenen, die ons verblijden. Van meer opgewekt geestelijk leven mochten de verslagen der voorgangers gewag maken, vooral dat van den voorganger van Soerabaja. In verschillende gemeenten nam de gemiddelde opkomst in den Zondagmorgendienst toe, en steeg het aantal avondmaalgangers van 268 in 1905 tot 304 in 1906. Over het geheel werden de catechisatiën goed bezocht en werd er al verzuimd, zoo was dit meestal om geldige redenen. De resultaten waren over het geheel bevredigend. Natuurlijk kan men niet aan alle gemeenten denzelfden maatstaf aanleggen, wat grootendeels te wijten is aan den voorganger. Zoo bijv. kan men te Soekâ-ramé en Randoerĕdjâ niet dezelfde resultaten verwachten, als te Soerabaja, te Mlatèn en Sĕgaran. Aangaande de voorgangers van eerstgenoemde gemeenten kan hetzelfde gezegd worden, wat reeds herhaaldelijk werd betuigd: er gaat geen kracht van hen uit.

De voorganger te Wijoeng, kyaï Soleiman vroeg wegens lichaamsgebreken zijn ontslag, dat hem in den loop van het verslagjaar verleend werd. In zijne plaats stelde

ik voorloopig zijn zoon Kipoes aan, die tevens onderwijzer aldaar is. Of hij de geschikte persoon is, moet de tijd uitwijzen. Ik vrees echter van niet; doch daar ik niemand anders heb, moest ik hem aanstellen. Beter geschikt zou zijn jongere broeder zijn, mede onderwijzer aan de school te Wijoeng, doch voorloopig kan ik den oudere niet passeeren. Blijkt het nu, dat hij ongeschikt is, dan is hierin de aanleiding te vinden zijn jongeren broeder aan te stellen.

De hulpvoorganger te Poelé heeft mij mede zijn wensch te kennen gegeven om ontheven te worden van zijn ambt, daar hij er zich niet meer tegen opgewassen gevoelt. Voorloopig denk ik zijn zoon, Darimin, die aldaar als onderwijzer werkzaam is, in 1907 met zijne vervanging te belasten, en bij gebleken geschiktheid kan hij daarna voor vast aangesteld worden.

Bij het onderwijzend personeel hadden eenige veranderingen plaats.

De onderwijzer van Mådjå-warnå, Kastawi, werd mij door Br. Kats afgestaan tegen een der kweekelingen, voor Sĕgaran bestemd. Hij werd te Mlatèn geplaatst.

De hulponderwijzer Samuel te Soerabaja werd ontslagen, en vervangen door Naftali Wirådità, vroeger onderwijzer te Kajoe-apoe.

De hulponderwijzer Alim te Randoe-rĕdjå werd vervangen door Kemat, vroeger leerling van de school te Mådjå-warnå.

Gebrek aan onderwijzers noodzaakt ons ook in deze met „minderwaardig personeel" te arbeiden; toch hebben wij hoop, dat langzamerhand aan dezen toestand een einde komen zal. Zoo zullen bijv. eind 1907 twee onderwijzers, aan de kweekschool opgeleid, voor Sĕgaran beschikbaar zijn.

Het schoolbezoek bleef gelijk aan dat van het vorig

verslagjaar. Wegens armoede en ziekte hadden de meeste absenten plaats.

Te Mlatén werd met den bouw van een nieuwe school begonnen, en is deze in het verslagjaar gereed gekomen. Het is een ruim en luchtig, semi-permanent gebouw, op een ruim erf gelegen. Een groote verbetering werd hierdoor verkregen èn voor onderwijzers èn voor leerlingen. Meubilair etc. werd geheel vernieuwd, zoodat in den waren zin des woords een nieuwe school gebouwd is.

Mede werd te Mlatèn een ruime, semi-permanente kerk gebouwd, wat nu de trots der gemeente is.

Aan school- en kerkgebouw werd door de gemeenteleden zooveel als in hun vermogen was bijgedragen, èn in vrijen arbeid èn in geld. Zoo bestemde men o.m. de opbrengst van het verkochte oude kerkerf, dat vroeger door onderlinge bijdragen gekocht was geworden, voor den bouw van de nieuwe kerk, wat een bate gaf van *f* 50.—

De kerk staat op hetzelfde erf als de school, welk erf aan den grooten weg gelegen is. Vroeger moest men voor het eerst te Mlatén komende, naar kerk en school zoeken, nu vallen beide gebouwen direct elken voorbijganger in het oog. Reeds meermalen bezochten dan ook Mohammadanen de kerk tijdens de Godsdienstoefening, om daarna naar het doel van het gebouw te vragen. Zoodoende hadden voorganger en anderen gelegenheid een goed woord te plaatsen.

Den 23sten November werden beide gebouwen onder groote belangstelling der Christenen, ook uit andere gemeenten daartoe overgekomen, ingewijd.

Mede mochten wij belangstelling in dezen feestdag ondervinden van de zijde der Europeanen van de suikeronderneming Toelangan, dicht bij Mlatèn gelegen.

Het was dan ook een eenig feit en zoolang de zending hier op Oost-Java werkzaam is, nog nimmer voorgekomen, dat gelijktijdig een school- èn kerkgebouw werden ingewijd.

Voor de gemeente Mlatèn en voor allen, die er als gasten waren, was het een rijk gezegende dag.

Een schaduw op onze feestvreugde was echter de herinnering aan den kortelings gestorven Christen Wirjå-rĕdjå, een der steunpilaren van de gemeente; een man, die veel voor den kerkbouw over heeft gehad, en in alles een voorbeeld voor zijne mede-Christenen is geweest. Hoe had hij gehoopt, de inwijding te mogen bijwonen! Het heeft niet zoo mogen zijn. Zijn afsterven was een prediking voor allen, die daarbij tegenwoordig waren; en hoewel het een gevoelig verlies is voor de gemeente Mlatèn, hopen wij toch, dat het voor haar zijn moge: „uit verlies, winst."

Met de ziekenbehandeling mochten wij gedurende het jaar 1906 geregeld doorgaan. Hoewel volgens de nieuwe regeling voor toekenning van subsidie aan Particuliere Ziekeninrichtingen de Polikliniek op subsidie mocht aanspraak maken, werd aan mijn verzoek tot dusver geen gevolg gegeven. Om welke oorzaken is mij onbekend.

Gedurende het verslagjaar werden behandeld 3424 personen met 18981 consultaties, terwijl 6 patienten opgenomen werden ter verpleging met 98 verpleegdagen.

Dat dit hulpmiddel der Zending ook krachtig moge medewerken het vertrouwen der Mohammadanen in ons te versterken.

Schreven wij in het vorig verslagjaar aangaande de gemeente te Soerabaja, dat eerst na 15 jaar weder een overgang had plaats gehad, in het afgeloopen jaar moch-

ten wij 14 nieuwe leden, waaronder 5 van het filiaal Sĕmaroeng, in de gemeente opnemen.

Meerdere samenwerking werd er gezocht en gevonden tusschen de gemeenten Poelé, Wijoeng en Soerabaja met zijn filiaal Sidåardjå.

De Vereeniging „Pakĕmpallan rĕntjånå boedyå" mocht geregeld hare bijeenkomsten houden, en men heeft op een der laatste bijeenkomsten het plan gevormd, om in dit jaar geregeld bij toerbeurten twee aan twee uit te gaan ter evangelisatie!

Moge Hij, die eenmaal tot Paulus sprak: „zijt niet bevreesd, maar spreek en zwijg niet", de krachten zegenen, die in deze en in de andere gemeenten aangewend worden tot uitbreiding van Zijn rijk hier op aarde; hen, die uitgaan ter evangelisatie bewaren voor ontmoediging; wijsheid geven om met bedachtzaamheid het zaad des Evangelies te zaaien, en aan ons de stuwkracht tot volharding door het geloof, dat, al staan wij te midden eener Mohammadaansche wereld, in dit land, in deze stad, nog veel volks des Heeren is!

Sĕgaran, Februari 1907.

V.

Verslag omtrent den werkkring Swaroe, over het jaar 1906.

Door D. LOUWERIER.

Mijne kracht wordt in zwakheid volbracht.
II Cor. 12 : 9.

Den 2den Mei 1906 was het tien jaar geleden, dat ik mij na eenen tijd van voorbereiding, afgebroken door het korte bezoek aan de mijnen in de Minahassa, te Swaroe vestigde om de belangen der gemeenten Swaroe, Pĕniwen en Wånå-rĕdjå, aan mij toevertrouwd, te behartigen. Gaan wij na wat die tien jaren voor ons persoonlijk en voor het werk waren, dan gevoelen wij, dat de Heer ons boven bidden en denken heeft welgedaan en gezegend; Hij heeft onze kleinmoedigheid en ons klein geloof telkens op zoo wonderbaarlijke wijze beschaamd, en was in rijke mate de gemeenten zegenend nabij. Het stemt ons tot grooten dank en ootmoed dat Hij ons niettegenstaande onze zwakheden heeft willen gebruiken om Zijne kracht te volbrengen. Wat wij tot stand mochten doen komen, mochten bereiken in deze jaren, wij gevoelen het maar al te zeer, dat het is door den steun en de liefde van onzen Vader. Het is zoo heerlijk te weten en te gevoelen, dat Hij in alles boven bidden en denken blijft voorzien, waarvan ook het tijdperk dat achter ons ligt maar al te duidelijk getuigt. Waarlijk de Heer heeft groote dingen aan ons gedaan. Hij heeft de Malangmissie in dit tijdsverloop bovenmate gezegend.

Het is een troostrijke gedachte, dat God ons wil gebruiken in Zijnen dienst. Geen menschenwerk maar Gods arbeid verrichten wij, geen eer of roem zoeken wij, doch alleen de verheerlijking van den naam des Vaders en des Zoons en daardoor meer en meer de bevestiging van Zijn rijk.

Veel is in deze tien jaren veranderd. Bedroeg in den aanvang het getal gemeenten aan onze zorgen toevertrouwd drie, thans telt de Malangmissie zeven grootere en kleinere Christengemeenten, allen ontstaan door landontginning. Men vroeg aan het Gouvernement boschgronden aan om aldaar Christendorpen te stichten. Het eenige bezwaar van deze wijze van gemeentevorming is, dat zij zoo ver van elkaar verspreid komen te liggen, daar die gronden worden uitgekozen en aangevraagd, die voor bevloeiïng in aanmerking kunnen komen. Het reizen naar de gemeenten is daardoor vrij vermoeiend en in den regentijd nogal eens bezwaarlijk daar de meeste wegen, die hier en daar slechts een smal pad vormen, over zeer bergachtig terrein voeren.

Bedroeg ultimo 1896 het getal Christenen 1390, thans is het getal gestegen tot 2719. Tot nu toe mocht ik door den Doop in de gemeenten opnemen 276 volwassen personen. Rekenen wij nog hierbij de kinderen, die met hunne ouders werden gedoopt, dan kunnen wij het getal Mohammadanen groot en klein, dat tot het Christendom overging, gerust op ruim 800 stellen. Mede door verhuizingen uit de andere werkkringen, vooral uit Mådjå-warnå, nam het aantal Christenen hier zoo snel toe.

Voornamelijk onze pogingen om nieuwe gemeenten te stichten heeft God rijkelijk gezegend. In hoofdzaak is het door mij hiermede beoogde doel tweeledig; ten

eerste door het aanvragen van gronden ter ontginning de lui economisch vooruit te doen gaan en ten tweede te verhoeden dat de Christenen naar elders trekken geheel buiten onzen invloed, waardoor zij te midden der Mohammadaansche maatschappij stellig verloren zouden gaan. Wij gaven aan het ontstaan der ontginningen slechts den stoot, steunden zooveel mogelijk, doch men denke niet dat dit zoo gemakkelijk ging. Wat al moeite heeft het gekost en kost het nog, voordat wij konden en kunnen zeggen: deze jonge gemeente heeft levensvatbaarheid. Men vroeg ontginningsbewijzen aan, doch toen men eenmaal toestemming had rezen er vele bezwaren op, waaraan vooral de vrouwen een zeer ruim aandeel hadden. Het kwam wel voor dat ik zelfs de lui uit hunne huizen moest halen, als 't ware hen jagende naar hunne nieuwe aangevraagde gronden. De meeste ontginningsbewijzen zijn dan ook niet meer in handen van de oorspronkelijke aanvragers. Te Balirĕdjå (Tambakkan) zijn ze zelfs nu al voor de vierde maal in andere handen overgegaan. Eerst nadat de voormannen een goeden oogst hadden gehad, werd de begeerte om zich op de ontginning te vestigen bij velen opgewekt. Gode zij dank, Hij heeft onze gebeden willen verhooren, ons kleingeloof zoo telkens beschaamd, Hij heeft deze onze pogingen rijkelijk willen zegenen.

Hoe zal het moeten gaan over een 25-tal jaren, als geen woeste gronden geschikt voor ontginning hier meer te krijgen zullen zijn? Hoe zullen wij dan onze Christenen, die allen landbouwers zijn, bij elkaar kunnen houden, opdat zij bij voortduring onder de beademing des Evangelies kunnen blijven? Moge God ook hierin voorzien en nieuwe wegen wijzen!

Wat het uiterlijk der gemeenten betreft, ook dit veranderde zeer. Nieuwe doelmatige schoolgebouwen

verrezen in de gemeenten ter vervanging van de bouwvallige oude. De meubileering der schoolgebouwen was mede geheel naar eisch ingericht. Swaroe kreeg een ziekenhuis en eene flinke ambachtsschool. Nog moeten er meerdere nieuwe schoolgebouwen worden opgericht en te Wânâ-rĕdjâ naast de reeds bestaande nieuwe school de oude geheel hersteld worden.

In alle gemeenten hebben de godsdienstoefeningen in de schoolgebouwen plaats, hetgeen echter niet wil zeggen dat, vooral in de moedergemeente, centrum van de Malangmissie, een net kerkgebouwtje niet in eene dringende behoefte zou voorzien. Voor eene hoofdgemeente kan het gemis van een kerkje geen indruk van bloei geven. Wat echter te doen als de middelen ontbreken? IJzer kan men niet met handen breken.

Wat het inwendige der gemeenten betreft, de uiting van het godsdienstig-zedelijk leven, ook hierin kwam veel verandering ten goede, en gevoelen wij dat God onzen arbeid in zwakte gedaan rijkelijk heeft gezegend. Wij willen niet zeggen, dat de gemeenten reeds staan op het standpunt waarop zij moeten staan, dat zij reeds zijn als eene stad op een berg gebouwd, doch een gestadige, al is 't ook een langzame geestelijke groei, mag gezonder en natuurlijker geacht worden dan een plotseling opwerken tot het gewenschte doel. Veel onverschilligheid is er nog, velen zijn nog geestelijk dood gebleven, maar vergelijken wij den toestand nu met dien van tien jaren geleden, dan zien wij inderdaad meer ontwaakt geestelijk leven. Godsdienstoefeningen, kinderkerken, catechisaties en scholen worden thans geregeld bezocht. De trouw van velen kunnen wij prijzen.

Catechetisch onderwijs wordt driemaal per week aan ieder leerling die de lagere school heeft verlaten, gegeven, terwijl men na afgelegde geloofsbelijdenis nog

eens per week eene lidmaten-catechisatie heeft te volgen. De godsdienstige kennis van de meisjes staat over het algemeen hooger dan die van de jongens. Ik schrijf dit aan het volgende toe. Het gros van de jongens moet na de school afgeloopen te hebben voor hunne ouders de cultuur- en heerendiensten verrichten en vooral de eerste zijn zeer zwaar, zoodat uitgezonderd des Zondags men op gemiddeld twee vrije dagen per week heeft te rekenen.

De indeeling van de diensten te Swaroe is aldus geregeld. Een gogol, laten wij hem gemakshalve A noemen, moet om de 13 dagen (tjawis) bij het desahoofd komen werken. Doordat A moet tjawis heeft hij ½ dag vrij en na het tjawis nog 1 dag. Om de 14 dagen heeft A eens partrouilledienst (patrol) te doen. Voor dat hij dezen dienst heeft te vervullen, heeft A 1 dag vrij en na de „patrol" heeft hij ½ dag vrij. Hieruit volgt dus, dat A in 2 weken tijds op 3 vrije dagen vast te rekenen heeft, nl. in de week waarin hij tjawis en patroldiensten heeft gepresteerd. In de andere resteerende week heeft A na drie dagen uitgekomen te zijn 1 vrijen dag, dus in 14 dagen tijd heeft hij 4 vrije dagen of 2 per week.

De welgestelden laten hunne diensten verrichten door andere minder bedeelde makkers, die, doordat zij geen grondbezitters zijn, zelf geen diensten hebben te vervullen. Bij vooruitbetaling ineens geeft men zoo iemand *f* 25.— zonder meer per jaar. Bij betaling per halfjaar (ook bij vooruitbetaling) *f* 30.— per jaar. Het spreekt van zelf, dat met zoo'n minimum verdienste en zoo weinig vrijen tijd de verzorging van het huisgezin grootendeels op de vrouw rust.

Geregeld wordt iederen morgen op het blok geslagen om de lui voor het werk te verzamelen. Men gaat des morgens vroeg naar de koffietuinen om pas des avonds

huiswaarts te keeren. Daardoor moet het catechetisch onderwijs aan de jongens des avonds gegeven worden. Zooals te begrijpen is zijn zij dan meer dan moe, hetgeen zeer belemmerend werkt op het onderwijs. In de nieuwe gemeenten, waar men tot dusverre nog vrij is van cultuurdiensten is de toestand anders, de jongens zijn er lichamelijk niet zoo uitgeput, daardoor beklijft het onderwijs meer en kan dit ook overdag gegeven worden. Zooals begrijpelijk pruttelt men zeer tegen de overmatig zware cultuurdiensten; 1e zijn niet alle desa's daarbij ingedeeld, 2e worden de cultuurdiensten met het jaar zwaarder, doordat men telkens nieuwe tuinen moet aanleggen, zoodat de te onderhouden oppervlakte steeds grooter wordt, 3e zijn de inkomsten verre van evenredig aan de gepresteerde diensten. Om af te zijn van de bewaking der rijpende vrucht, van den pluk en de bereiding der bes, is meestal de gewoonte dat men reeds de vrucht aan den boom verkoopt. De kooper zorgt dan voor pluk en bereiding en is verplicht de koffie in het Gouvernements-pakhuis te leveren. Men doet dit om tijd voor eigen arbeid uit te winnen. Voor de desa Swaroe bedroegen o.a. in de jaren 1900/1901; 1901/1902; 1902/1903; 1903/1904; 1904/1905; 1905/1906 de sommen ontvangen voor de koffie verkocht van den boom *f* 50; *f* 70; *f* 20; *f* 7.50; *f* 80; *f* 100. (De schommelingen houden verband met de slechte en goede koffiejaren). De bovengenoemde sommen waren de jaarlijksche verdiensten door de cultuurdiensten voor de desa Swaroe, een desa bestaande uit ruim 650 zielen. Eene schrale vergoeding voor zooveel gepresteerden arbeid. De nu aanstaande oogst is verkocht voor *f* 30.

Toen ik bezig was aan de beantwoording van de vragen omtrent de mindere welvaart der bevolking, ging ik na hoeveel diensten de 54 heerendienstplichtigen te Swaroe

hadden te presteeren. In 6 dagen tijd kwam ik tot de volgende cijfers: 116 diensten in de koffietuinen, 16 kampong- en wegdiensten, 24 diensten bij het desahoofd, 36 patrouillediensten (nachtdiensten), te zamen 192 diensten in 6 dagen of gemiddeld 32 per dag. Het was toen wat men noemen kan geen drukken tijd voor de bevolking, anders zou het totaalcijfer nog aanmerkelijk hooger zijn geweest. Voor mij ben ik overtuigd dat de cultuurdiensten eene zware belemmering zijn voor de opheffing van het volk, doodend werken, doordat zij alle lust en levensmoed vernietigen.

Als opbrengst der Swaroesche tuinen werden bij den laatsten oogst ingeleverd 18 pikoel koffie eerste en 14 pikoel tweede soort, voor de bevolking vertegenwoordigende de waarde van *f* 300, daar het Gouvernement voor 1 pikoel 1e soort koffie *f* 15 vergoedt en voor 2e soort *f* 7.50. Berekend op 116 cultuurdiensten per week (zie hierboven) heeft de bevolking per jaar 116 × 52 = 6032 cultuurdiensten gepresteerd, waarvoor het Gouvernement *f* 300 vergoeding betaalde, zijnde 5 cent per dagdienst. Nu is het getal 6032 cultuurdiensten nog zoo laag daar de bevolking niet zelf plukte, de koffie niet heeft bereid, afgevoerd enz., en de berekening 116 cultuurdiensten in 6 dagen door mij verkregen werd in een tijd dat men het niet erg druk had in de tuinen, zoodat 5 cent per dagdienst nog geflatteerd is.

Daar de bevolking voor het werken in de koffietuinen in 1906 maar *f* 100 in handen heeft gekregen, zoo heeft ieder volgens bovenstaande berekening van 6032 cultuurdiensten per jaar in 1906 per dagdienst betaald gekregen *f* 100 : 6032 = $1^6/_{10}$ cent, terwijl bij vrijwilligen arbeid als koeli men *f* 0.30 per dag kan verdienen.

Een paar jaar geleden is door het Gouvernement het voorstel gedaan dat men het verzamelen van grint voor

de wegen kon afkoopen. Dit is niet doorgegaan, aangezien op een paar desa's na (waaronder Swaroe) de bevolking hiervoor niet te vinden was, om reden, zooals men zeide, de afkoop toch geen verlichting van werk zou geven, aangezien de hierdoor vrijgekomen dagen toch gebruikt zouden worden om in de koffietuinen te arbeiden. Wantrouwend stond men tegenover dit voorstel.

Waarom moet deze druk rusten op sommige desa's, terwijl andere op enkelen afstand hiervan gelegen er geheel vrij van zijn, terwijl de grondbelasting enz. der in de cultuurdiensten ingedeelde desa's even zwaar is als die der van de cultuurdiensten vrijgestelde desa's?

Hoogst dankbaar stemt het mij thans te kunnen getuigen dat de ontginning aan de Tambakkanbaai als geslaagd, als levensvatbaarheid bezittend, mag beschouwd worden, dat hier eenmaal nog eene bloeiende gemeente met uitgestrekte sawahgronden zal mogen ontstaan. Toen ik deze ontginning bezocht en wij 's avonds in het huis van den hoofdontginner zaten te praten, gaven wij deze nieuwe nederzetting den naam Bali-rĕdjå (tot welvaart teruggekeerd). De keus viel op dezen naam, omdat reeds drie maal vergeefs getracht was hier eene Christen desa te stichten, daar men steeds met tegenspoeden te kampen had gehad, waaraan het weinig doorzettingsvermogen van den Inlander gedeeltelijk niet vreemd was, doch nu kon eindelijk de vestiging na hardnekkige volharding mijnerzijds als geslaagd beschouwd worden.

Begin Juli werd Ismi door mij als onderwijzer te Bali-rĕdjå geplaatst, nadat hij het eerste semester 1906 te Siti-ardjå werkzaam was geweest, voornamelijk om hem aldaar eerst aan het klimaat der kuststreek te gewennen. Hoogstwaarschijnlijk ten gevolge dezer maat-

regel heeft hij te Bali-rĕdjå met geen koortsen te kampen gehad. Het getal Christenen te Bali-rĕdjå is thans nog gering, doch naar het zich laat aanzien zijn uit de andere gemeenten een groot aantal minder welvarende gezinnen voornemens zich daar te vestigen en dan zal Bali-rĕdjå in de toekomst een der grootste gemeenten uit de Malangmissie worden, want 4 à 500 bahoes bevloeibare gronden wijzen op eene bloeiende toekomst.

Begin Juli bezocht ik deze nederzetting, kon dit daarna tot nu toe helaas niet meer doen door de vroeg ingevallen regens. Ik bezocht Bali-rĕdjå van uit Siti-ardjå, eene wandeling van 5½ uur, voornamelijk door het bosch. Dat de Inlanders, landbouwers in hun hart, opgetogen zijn over de terreinen te Bali-rĕdjå, kan ik mij best voorstellen, de gronden zijn er prachtig. Mohammadanen deden o.a. de volgende naieve vraag aan onze Christenen: hoe weet jelui pandita op zoo'n grooten afstand de ligging en uitgestrektheid van zulke mooie boschgronden zooals te Siti-ardjå, Poeloeng-rĕdjå en Bali-rĕdjå? Houdt jelui pandita er soms een bijzondere kijker op na, waardoor hij in staat is van Swaroe uit die gronden te zien en uit te zoeken? Welk eene groote, bloeiende gemeente zal daar aan de Tambakkan-baai kunnen ontstaan! Verhoore de Heer onze gebeden, opdat hier eene gemeente gesticht moge worden, een sieraad onder de gemeenten door innerlijke kracht en toewijding aan den Heiland. De geestelijke en zedelijke belangen van den Inlandschen landbouwer staan in nauw verband met den economischen toestand.

De ligging der Tambakkanbaai is prachtig, het majestueuze van Gods schepping treedt zooals hier zeer op den voorgrond. Overweldigend mooi is die omgeving van bergen en rotsen geheel of gedeeltelijk begroeid en daartegenover de onmetelijke oceaan wiens

11*

branding donderend beukt, woest opspat en schuimt tegen de rotsen. Dat eeuwigdurend geweld des oceaans tegenover de grootste stilte en eenzaamheid van het oerwoud, doen ons het kleine en nietige van ons bestaan zoo duidelijk gevoelen. Het hart gevoelt in zoo'n omgeving zeer de behoefte een dank- en loflied tot eer van God aan te heffen.

De vroegere hoofdontginner van Siti-ardjå, die plan had in het Banjoewangische te ontginnen, doch dit voornemen moest laten varen, daar niemand bereid was hem daarheen te volgen, wist ik over te halen het volgend jaar mede te Bali-rĕdjå te ontginnen, om deze nederzetting tot spoedigen bloei te brengen. Eerst had hij niet veel lust in mijn voorstel, doch echt Javaansch gaf het volgende den doorslag. Hij vertelde mij het volgende. In den droom verscheen hem een oud man, die hem mededeelde, dat van al de gemeenten in het Malangsche Siti-ardjå en Bali-rĕdjå de bloeiendste zouden worden. Dit droomgezicht deed bij hem den lust ontwaken de terreinen der nieuwe ontginning eens te gaan zien. Te Bali-rĕdjå bij de rivier gekomen bad hij eerst tot den Heer om diens zegen af te smeeken over deze jonge nederzetting. Daarna baadde hij zich en had het volgende gezicht. Hij zag heel Bali-rĕdjå al ontgonnen met uitgestrekte sawah's, de rijst stond prachtig, maar de aren waren loos, want millioenen walang sangit (een insect) hadden de nog jonge aren geheel loos gemaakt. Dichterbij gekomen zag hij twee boomen staan; de boomen leefden nog, maar alle blaren waren ervan afgevallen. Met zijn kapmes, dat hij bij zich had, kapte hij nu een der boomen om. Toen deze viel, vloog direct de helft der walang sangit weg. Daarna velde hij den tweeden boom, waarop de andere helft dezer insecten verdween. Dit, zeide hij mij, was voor hem het bewijs, dat God alle tot dusver op Bali-rĕdjå gerust

hebbende tegenspoeden had weggenomen, het werk er stellig zou slagen, er eene bloeiende, welvarende gemeente zou ontstaan; daarom gaf hij zich gewonnen en wilde aan mijn verlangen voldoen door mede te werken aan de ontginning dezer terreinen. Van het droomgezicht dat hij had gehad zeide hij mij: „mijnheer ik heb een gezicht gehad eenigszins gelijkende op dat van Faraö." Te Siti-ardjå teruggekeerd vroeg hij aan den man, die vroeger de hoofdman was van hen die te Tambakkan ontgonnen: „Heb je toen je daar in het bosch kwam wel eerst gebeden en om Gods zegen gevraagd?" Op het ontkennende antwoord zeide hij: „Zie je wel, dat is de reden waarom jelui werk niet heeft mogen slagen."

Mogen 's mans droomen en gezichten nog eenmaal in vervulling komen, moge God alle tegenspoeden wegnemen, het werk hier voorspoedig zijn, Bali-rĕdjå in innerlijke bloei en kracht toenemen.

Nu ik Bali-rĕdjå gezien heb, verkeer ik nog in onzekerheid, als in de toekomst voor de nieuwe gemeenten een broeder zal uitkomen, waar dan wel de meest geschikte standplaats voor hem zal zijn, te Siti-ardjå of te Bali-rĕdjå. Eventueele latere nieuwe nederzettingen zullen allen met het oog op de terreinen oostwaarts van Bali rĕdjå gesticht moeten worden en dan zou Bali-rĕdjå zoo ongeveer in het centrum der nieuwe gemeenten komen te liggen, terwijl Bali-rĕdjå stellig later even zoo groot of nog grooter zal worden als Siti-ardjå en Poeloeng-rĕdjå bij elkaar.

Stemt de toestand te Bali-rĕdjå tot dank, die te Soekå-rĕdjå, aan de kust ten zuiden van Wånå-rĕdjå, dus min of meer in de nabijheid van Swaroe, was treurig en gaf veel zorg.

Deze ontginning kunnen wij zeggen is vrijwel ten

doode opgeschreven. Kon ik in mijn vorig jaarverslag den toestand aldaar niet roemen, ook dit jaar had ik steeds te klagen. De lui deden hun best niet, verwaarloosden hunne gronden om voornamelijk boschproducten te verzamelen. Mijn wensch was er betere elementen te krijgen; daartoe werd door mij met een inlander die er veel verstand van heeft het bosch en de bevloeiïngskwestie onderzocht. Wij dwaalden een ganschen dag door het bosch, en bevonden dat de uitgestrekte vlakke gronden uitstekend bevloeid kunnen worden, zoodat te Soekå-rĕdjå een groot complex sawah's aangelegd zou kunnen worden. Nu toog ik erop uit ferme personen te winnen om zich te Soekå-rĕdjå te vestigen. Te Wånå-rĕdjå en Pĕniwen slaagde ik voorshands hierin. De menschen togen erheen, doch kregen aldaar zulke hevige koortsen – waaraan men nu nog na ± 6 maanden sukkelende is — waardoor niet weinig angst ontstond en als gevolg hiervan allen zich terugtrokken. Het is mij niet meer mogelijk nieuwe personen voor deze nederzetting te winnen; men zegt dat niemand tegen het klimaat aldaar bestand is. De lui die al reeds geruimen tijd daar wonen, zijn reeds min of meer gehard tegen de invloeden van het klimaat, hebben nog slechts zoo nu en dan koortsaanvallen. In den oostmoesson is er door de milliarden muskieten van nachtrust haast geen sprake; de ligmatjes van de lui zijn door het door deze insecten uitgezogen bloed als 't ware roodgeverfd. Onder de lui, die te Soekå-rĕdjå gevestigd zijn, hadden dit jaar 6 sterfgevallen plaats, zoodat bij allen de moed vrijwel eruit is. Alles bij elkaar genomen heb ik geen vrijmoedigheid de menschen te dwingen de aangevangen ontginning aldaar voort te zetten, zoodat Soekå-rĕdjĕ trots zijne mooie terreinen wel spoedig zal ophouden te bestaan, aangezien de meeste ontginners zich willen terugtrekken.

Daar Soekå-rĕdjĕ, zooals de zaken stonden, geen toekomst scheen te hebben, verplaatste ik einde November de onderwijzer Stepanoes naar Pĕniwen, waar zijne krachten beter gebruikt konden worden. Ik vond het niet verantwoord te Soekå-rĕdjå langer een onderwijzer te handhaven. Stepanoes was natuurlijk zeer blij, dat hij het ongezonde Soekå-rĕdjå, waar hij en zijne vrouw veel hebben gesukkeld, kon verwisselen voor het gezonde Pĕniwen.

Velen, vooral uit Swaroe, hadden het voornemen dit jaar naar Siti-ardjå te verhuizen, doch hiervan kwam niets doordat men aldaar op mijn aanraden de bepaling heeft gemaakt, de resteerende boschgronden, die bevloeid kunnen worden, slechts aangevraagd kunnen worden door hen, die mede hebben gearbeid aan de waterleidingen en de twee dammen. Velen hadden erop gerekend hunne makkers de kastanjes uit het vuur te laten halen, doch nu deze bepaling hen als 't ware den weg heeft versperd, zag men van zijn voornemen af. Stelt men zich tevreden met niet bevloeibare gronden, zoo kan men zich te Siti-ardjå nog vestigen. Enkele gezinnen verhuisden op deze voorwaarden erheen. Was deze bepaling niet gemaakt, dan zou eene onrechtvaardigheid zijn gepleegd tegenover de lui die al lang te Siti-ardjå wonen en die alle moeiten en lasten hebben gedragen, doch nog geen sawahs of nog niet voldoende bezitten. Voor lui die sawahgronden zoeken zijn nog voldoende bevloeibare terreinen te Tambak-rĕdjå en Bali-rĕdjå te vinden.

De dam in de Paloeng rivier kwam dit jaar tot stand en hield zich tot dusverre goed. Door dit werk zal het getal sawahs aanmerkelijk vermeerderd kunnen worden. Het voornemen bestaat het volgende jaar de beide dammen te Siti-ardjå door gemetselde te vervangen. Voorts

zal men in het a.s. jaar het restant bosch, dat bevloeibaar is, ontginnen.

Te Tambak-rĕdjå vroeg men dit jaar nieuwe gronden aan ter ontginning, welke gronden later bevloeid zullen kunnen worden. Velen te Tambak-rĕdjå zijn van plan naar Bali-rĕdjå te verhuizen, aangezien de terreinen hier mooier zijn. Het laat zich dan ook aanzien dat Bali-rĕdjå eerder tot welvaart zal komen dan Tambak-rĕdjå.

Onder mijn personeel kwamen de volgende veranderingen voor:

Akasijå, onderwijzer te Wånå-rĕdjå, moest met Januari plaats maken voor Adji, die pas de kweekschool had verlaten. Akasijå die niet veel gaven voor het onderwijs bezat, werd eervol ontslagen. Van de twee andere onderwijzers, die pas de kweekschool hadden verlaten, plaatste ik Moentijå te Pĕniwen en Ismi eerst een half jaar te Siti-ardjå, daarna te Bali-rĕdjå. Begin November verplaatste ik Ertimin, die zich te Pĕniwen eenigszins onmogelijk had gemaakt, naar Swaroe, om hem onder mijn dagelijksch toezicht te kunnen hebben. Hij werd te Pĕniwen vervangen door Tisni, tot dusverre onderwijzer te Swaroe. Begin November begon Stepanoes, die tot dusverre Soekå-rĕdjå had bediend zijn arbeid te Pĕniwen. Markoes te Siti-ardjå, die ik in het voorgaande jaar op zijn verzoek ontsloeg, vroeg mij met aandrang om vergiffenis en om herplaatsing. Nadat Ismi primo Juli naar Bali-rĕdjå vertrok, nam ik Markoes weer in dienst voor de school te Siti-ardjå, echter onder de bepaling dat hij als straf drie maanden zonder loon zou moeten arbeiden.

De school te Pĕniwen kreeg dus dit jaar vermeerdering van 2 onderwijzers, wat zeer noodig was, aangezien het getal schoolkinderen er zeer groot is en zeer toe-

nam. Ook ten gevolge hiervan maakte ik dit jaar een aanvang met het bouwen van een tweede schoolgebouw aldaar, aangezien het reeds bestaande voor zoo'n groot getal kinderen te klein is geworden.

Dit jaar heeft het hulppersoneel bijzonder met allerlei ziekten te kampen gehad. Allen, op een paar uitzonderingen na, zijn langer of korter tijd ongesteld geweest.

Vergelijken wij den staat van gemeenten en scholen met dien van 1905, zoo wijzen de cijfers aan dat Swaroe, Pĕniwen en Soekå-rĕdjå wat zielental betreft zijn achteruitgegaan. Van Swaroe verhuisden enkele gezinnen naar Siti-ardjå. Het laat zich aanzien dat Swaroe in de eerstkomende jaren weer sterk in zielental zal achteruitgaan. Dezer dagen (begin Jan. 1907) vroegen o.a. 31 personen uit Swaroe toestemming om aan de Tambakkanbaai te mogen ontginnen. Van Pĕniwen trokken enkele gezinnen naar elders en van Soekå-rĕdjå keerden enkele lui terug naar Wånå-rĕdjå.

Slechts enkele volwassen personen werden door den Doop in de gemeente opgenomen. Thans zijn er nog 154 personen die in de verschillende gemeenten dooponderricht ontvangen, daar zij tot het Christendom wenschen over te gaan.

De gemiddelde opkomst in de godsdienstoefeningen te Swaroe is vergeleken met het voorgaande jaar een weinig achteruit gegaan, doch behalve door de achteruitgang van het zielental vindt dit ook zijn oorzaak hierin, dat vele Swaroeërs geruimen tijd tijdelijk te Siti-ardjå hebben gearbeid, en daar hun levensonderhoud hebben gezocht door de tĕgalgronden in sawah's te helpen herscheppen. De opkomst in de godsdienstoefeningen te Wånå-rĕdjå ging vooruit en geeft groote reden tot tevredenheid.

Wat den geestelijken en zedelijken toestand in de ge-

meenten betreft, wij kunnen hieromtrent verwijzen naar onze voorgaande verslagen. Veel is er dat ons verblijdt en met vertrouwen de toekomst tegemoet doet zien, doch daartegenover staat ook nog zooveel dat ontmoedigt en zeer zeker anders moet worden.

De man die volgens mijn voorgaand verslag oorzaak was dat een meisje moeder werd en niet wilde bekennen, kwam dit jaar na lang dralen en vele uitvluchten eindelijk tot bekentenis. „Gij zult geen overspel doen" is een gebod, dat telken jare door enkelen wordt overtreden. Ook dit jaar hadden wij weer enkele dergelijke gevallen.

In het ziekenhuis werden opgenomen 125 personen, terwijl wij 1203 patienten loopend behandelden.

Voor de ambachtsschool, die 18 leerlingen telde, bouwde ik eene nieuwe werkloods, smederij en goedang, aangezien de oude gebouwen bouwvallig waren en niet voldoende ruimte boden. De oude werkplaats is thans voor houtstapelplaats ingericht. De verschillende gebouwen voor de ambachtsschool vormen nu een keurig geheel en beantwoorden thans aan de eischen welke men aan zoo'n inrichting kan stellen. In den loop van dit jaar werd de Chineesche leermeester vervangen door een gewezen leerling der ambachtsschool, een alleszins goed onderlegd jongmensch, die thans de leiding van het onderwijs heeft.

Wij kunnen dit verslag eindigen met dank aan den Vader. Terugziende op de 10 jaren door ons in dezen werkkring gearbeid, gevoelen wij hoeveel Zijne zegeningen waren. Hij heeft ons bij voortduring Zijne liefde, kracht en genade geschonken. Wat ook mocht verdwijnen of veranderen, onze liefde voor den arbeid niet, integendeel, die is hechter geworden en een sterke band bindt ons aan de gemeenten waarmede wij gedurende dit tijdperk lief en leed hebben gedeeld.

In het laatst van het verslagjaar op een Zondagmorgen naar Wânâ-rĕdjâ gaande om daar godsdienstoefening te houden, kwam ik 's morgens vroeg voorbij een pas gebouwd moskeetje. Een lawaai van door elkaar pratende en schreeuwende stemmen uit dit gebouwtje komende trof mijn oor; men was bezig zijne godsdienstplichten te vervullen. De pĕnghoeloe echter zat met opgetrokken beenen op een luierstoel in zijn huis tegenover dit bedehuisje, de kĕtib (de prediker) zat met enkele lui op het erf gemoedelijk te praten. Een paar uur later mijn gehoor te Wânâ-rĕdjâ aanziende trof mij zeer het onderscheid met het tooneel dat 's morgens mijn oog getroffen had. Daar de doode vormendienst, geen bezieling, geen leiding; hier het levende, geluk aanbrengende Evangelie. Welk een voorrecht hebben onze Christenen boven hunne Mohammadaansche landgenooten. Dat dit groote voorrecht steeds meer en meer gevoeld en gewaardeerd moge worden! Schenke God daartoe rijkelijk Zijnen zegen op onzen arbeid en aan onze gemeenten. Dat van onzen arbeid, in zwakheid volbracht, door Zijne genade kracht moge uitgaan ten zegen vo r velen, waaronder ook zij, die thans nog gebukt gaan onder zedelijke en geestelijke verwaarloozing en deprimeerenden vormendienst.

Moge Gods zegen bij voortduring blijven rusten op de Malang-missie en hen die daarin arbeiden!

Swaroe, Januari 1907.

VI.

Verslag over 1906 betreffende den werkkring Pare-rĕdjâ.

Door S. LUINENBURG.

De hoofdgemeente van mijn werkkring is in het afgeloopen jaar, wat het zielental aangaat, aanmerkelijk toegenomen. Bedroeg het eindcijfer der Christenen verleden jaar 655, voor dit jaar wijst dit cijfer op 869. Verscheidene gezinnen die al geruimen tijd hier gevestigd waren, werden in den loop van 't jaar in de gemeente opgenomen. Van de 120 gedoopten waren er 46 die op belijdenis den H. Doop ontvingen; de overigen zijn kinderen. Het is hier gewoonte dat bij overgang van nieuwelingen tot de gemeente, hunne kinderen mede gedoopt worden, mits zij den leeftijd van 12 jaren niet te boven zijn. In dat geval worden zij, nadat zij geregeld het catechetisch onderwijs gevolgd hebben, later op belijdenis aangenomen. Doordat over 't algemeen de oogst bevredigend was, was er een opgewekte geest onder de bewoners. Dit heeft dan ook dadelijk invloed op den geestelijken toestand der gemeente. Gebrek aan het dagelijksche brengt vaak eene onverschilligheid jegens het geestelijke mede.

De opkomst bij de godsdienstoefeningen, zoowel als bij de catechisaties was zeer bevredigend, terwijl het schoolbezoek ook in 't geheel geen reden tot klagen gaf. Voor 't uiterlijke kreeg ik een gunstigen indruk van de gemeente. Toch mag ik niet verzwijgen, dat er mede nog veel is dat een minder gunstigen indruk geeft.

Onze Javaantjes zijn vaak zulke wonderlijke wezens. Hunne leef- en denkwijze verschilt zoo enorm met de onze. Om de geringste nietigheden (wat wij als zoodanig beschouwen) maakt de Javaan zich warm en dan ontbrandt een strijd die weken, maanden, soms jaren kan voortduren, terwijl daarentegen in andere gevallen die ons heel wat gewichtiger toeschijnen, een twistgesprek van weerskanten de harmonie weer bestendigt en geen zweem van wrok achterlaat.

Op een avond kwam een der ouderlingen met iemand bij mij die het met zijn wederhelft niet kon vinden. Volgens het verhaal dat hij opdischte, was zijne vrouw de schuldige, terwijl hij zelf geheel zonder schuld was. „En wat kom je hier nu doen?" vroeg ik. „Als U 't toestaat, kom ik echtscheiding vragen" was zijn antwoord. Dat was nog al een zwaar verzoek. De ouderling die zeker door hem bepraat was, kwam mede bevestigen dat hij in deze geen schuld had. Ik liet den man naar huis gaan met de belofte, dat ik over een paar uurtjes bij hem zou komen om mede zijn echtgenoote te ondervragen. Laat in den avond liep ik naar de woning, waarvan de deur wijd open stond; een walmend petroleumlichtje wierp zijn schijnsel op man en vrouw, die heel deemoedig mijn komst zaten af te wachten. De voor mij bestemde stoel stond reeds klaar. Vrouwlief zag erg verlegen. Zij vertelde dat haar man haar met een stuk hout naar het hoofd gegooid had en dat zij hem toen verweten had dat hij lui was en haar alleen voor alles liet opdraaien. Bij nader onderzoek bleek, dat manlief wat ongeduldig was geweest toen hij wat lang op het eten had moeten wachten. Hij gaf hierover zijn gemoed lucht door zijne vrouw voor alles uit te maken en door naar haar te gooien. De man bekende zijn fout. Zijne vrouw was volgens mijn inzicht geheel onschul-

dig. Vooreerst was zij naar de markt geweest en was daardoor laat thuis gekomen door den verren afstand. En bij thuiskomst kwam zij tot de ontdekking, dat haar man niet voor brandhout had gezorgd, zoodat zij zelf ook dit eerst moest zoeken. Het hout was niet al te droog...... kortom, heel natuurlijk dat de pot niet op gewonen tijd klaar was. Ik beduidde den man dat hij in 't vervolg niet al te gauw aan zijn ongeduld moest toegeven, dat van echtscheiding in 't geheel geen sprake kon zijn, en dat hij in 't vervolg zijne vrouw behulpzaam moest zijn om oneenigheid te voorkomen. De man beloofde beterschap en het verzoek om echtscheiding heeft hij niet weer herhaald. Voor ons gevoel is het niet zoo'n gewichtig feit om een poosje later dan gewoonlijk te eten; in vele gevallen ontstaat bij de Javanen om zoo iets zoo'n wrok dat men eenvoudig van elkaar gaat.

Op zekeren dag kwam de voorganger mij met groote verontwaardiging vertellen dat een weduwe van hier ten zijnent was geweest en hem had meegedeeld dat het desahoofd tot twee maal toe op een nacht getracht had, overspel met haar te bedrijven, maar dat zij hiervan natuurlijk niets wilde weten. 't Geval kwam mij zeer onwaarschijnlijk voor, temeer daar ik al eens gehoord had, dat een paar gemeenteleden aan hun desagenooten hadden uitgelaten dat zij het verlangen koesterden om desahoofd te worden. Ik vroeg den voorganger of hij zich reeds op de hoogte had gesteld van die zaak. Hij antwoordde hierop ontkennend omdat de weduwe het hem pas had meegedeeld en hij daarop direct naar mij was gegaan. Ik besprak het geval met hem en droeg hem op eerst meer opheldering in deze aangelegenheid in te winnen; ik zelf zou ook trachten meer licht in deze zaak te krijgen.

's Avonds ging ik met een der ouderlingen naar de

woning der weduwe, die toen opgeklopt werd. Zij deed mij toen het zelfde verhaal dat zij den voorganger had opgedischt. Op mijn vraag hoe of de loerah 's nachts bij haar in huis kon komen, en wel tot tweemalen toe, deelde zij mij mede, dat zij de deur niet gegrendeld had; een feit dat niet ten gunste der vrouw pleit. Toen zij klaar was met haar verhaal, liet ik den loerah roepen, die er schuins tegenover woont. Deze hoorde met verwondering waarvan hij werd beschuldigd en zei mij dat hij nimmer bij haar in huis was geweest. De vrouw noemde daarop iemand die het had gezien dat hij haar huis binnen was gegaan. Hoewel 't al middernacht was, gelastte ik allen mij naar den voorganger te volgen. Inmiddels zond ik een wachter naar het huis van den man die als getuige door de weduwe was aangewezen, om dezen te roepen. Zoodra hij was gekomen vroeg ik hem of hij kon getuigen dat de loerah op een nacht het huis van bedoelde vrouw was binnengedrongen. De getuige wist van niets terwijl de weduwe erg verlegen voor zich zat te kijken. Het onderzoek werd voortgezet en 't duurde dan ook niet lang of de weduwe viel door de mand. Zij was door Paq K. opgehitst den loerah te beschuldigen van echtbreuk. En wat bleek mij? Dat de man die haar gelast had dit praatje uit te strooien, voorheen toen de loerah langen tijd sukkelende was, zich juist had uitgelaten tegen zijn makkers dat hij wel loerah zou willen worden. Voorheen had hij zelf tegen mij gezegd, dat het gewoonte was, dat wanneer een loerah langer dan 3 maanden ziek was, hij uit zijn functie werd ontslagen en door een anderen vervangen werd. Bedoeld heerschap die een paar weken vóór de beschuldiging door den loerah wegens slordigheid uit zijn waardigheid die hij in 't desabestuur bekleedde, was ontslagen, werd tevens geroepen en de man kon het

hem ten laste gelegde niet weêrleggen. Wat mij al dadelijk zeer verdacht voorkwam was, dat er al ruim vijf maanden verloopen waren, eer de vrouw met die beschuldiging voor den dag kwam.

Was ik in dezen slechts op den voorganger afgegaan, ik zou daardoor waarschijnlijk den loerah hebben moeten ontslaan. Het bleek mij, dat ook de voorganger in deze zaak bepraat was. Dergelijke intriges komen nog maar al te dikwijls in de desa voor.

Iemand die ijverig zijn gronden bewerkt en van den opbrengst iets weet over te leggen wordt vaak al door zijn buren beschuldigd van gierigheid of men ziet hem aan voor iemand die rijk is aan elmoe.

De meeste oneenigheid onstaat m.i. door het leenstelsel, dat onder de Javanen nog zoo welig tiert. Men leent om het geleende weer aan anderen uit te leenen, doch helaas in zoo menig geval vergeet men gewoon het geleende terug te geven, of door de hooge rente die bij 't uitleenen is bedongen, is men niet in staat de schuld te vereffenen. Heeft men het al te bont gemaakt, zijn de schulden te groot geworden, dan wordt de deur dicht gehouden voor 't vervolg. Men gaat elkaar zwijgend voorbij; nog wat later worden andere buren in kennis gesteld met de schulden van A., terwijl A. op zijn of haar beurt een boekje open doet over B. Men hoort zoo van elkaar door de buurpraatjes en dan begint het van weerskanten warm te worden, tot op een goeden dag de bom barst en een vechtpartij met woorden, soms ook wel met daden, is er het gevolg van. In de meeste gevallen zijn 't de vrouwen die zorgen het vuurtje te doen smeulen door ijverig allerlei praatjes uit te strooien.

Een mooi Christendom, denkt men allicht. Maar zijn de toestanden zoo niet? Is het in den grond der zaak bij ons niet evenzoo? Maar 't zou te dwaas zijn dergelijke

toestanden op rekening van het Christendom te schuiven. 't Zijn gebreken die sommige individuen aankleven. Als men nu weet, dat het leenstelsel hier zoo welig tiert, zoowel bij rijken als bij minder gegoeden, bij hooger geplaatsten zoowel als bij den kleinen man, och dan is het te verwonderen dat men niet veel meer onderlinge twisten verneemt. Een feit is het, dat in onze christendesa's door den invloed van het Evangelie vele kleinigheden, die anders voorzeker haat en wrok zouden ten gevolge hebben, onderling besproken en uit den weg geruimd worden. Wij vertrouwen dan ook dat naar mate de geest van onzen Zaligmaker doordringt in de harten van onze nog zoo jeugdige Christenen, bovengenoemde toestanden beter zullen worden.

De ziekenbehandeling blijft mede een middel om een gunstigen invloed op de groote menigte te oefenen. Men krijgt het vertrouwen van de luidjes. Van verre komt men hier hulp vragen voor verwaarloosde wonden of verouderde oogziekten. In menig geval staat men echter machteloos omdat velen, met name oogzieken, reeds geheel of gedeeltelijk blind zijn, eer ze om hulp komen.

In dit jaar zijn we begonnen met het invoeren van de bestaande psalmen bij het kerkgezang. Daar enkele melodieën onbekend waren, organiseerden we voor de jongelui 's Zondagsavonds eene bijeenkomst in onze voorgalerij ten einde daar zich te oefenen bij het orgel. Na afloop van het zingen werd de bijeenkomst zoo gezellig mogelijk gemaakt door het bezien van platen of door vertellen. Geregeld kwamen ook enkele getrouwden deze bijeenkomsten bijwonen.

Het aantal leerlingen op de dagschool is reeds tot over de 200 gestegen. Ook uit omliggende desa's komen verscheidene jongens hier het onderwijs volgen. Het

personeel hier op school moest met één helper vermeerderd worden. De naaischool werd geregeld door ruim 70 meisjes bezocht.

Te Sambi-rĕdjå kwam een onderwijzer, aan de kweekschool te Mådjå-warnå opgeleid, terwijl de oudste onderwijzer aldaar door mij te Sindoe-rĕdjå, in het ressort Sĕmampir, als voorganger werd aangesteld, wegens ontslag van den voorganger aldaar. De helper van Kasmitrå op de school te Gĕdangan heeft mij te kennen gegeven dat hij over niet al te langen tijd naar het Djĕmbĕrsche denkt te verhuizen, waarom ik een zoon van Hermes, den vroegeren helper, in zijne plaats denk te stellen.

De school te Toengloer nam, wat het aantal scholieren betreft, zeer toe. De onderwijzer Kastam doet goed zijn best. Drie onderwijzers alhier en Kastam van Toengloer liet ik examen te Kĕdiri doen, waardoor hen een diploma voor kweekeling werd uitgereikt.

Te Bandjar-rĕdjå bouwde ik een nieuw schoolgebouw met steenen muurtjes en gecementeerden vloer, wat meer dan noodzakelijk was. De gemeente blijft hier klein door gebrek aan gronden. Wel wordt een complex gronden in de nabijheid van deze gemeente aan de bevolking uitgegeven, doch slechts zij, die in 't geheel geen grond bezitten, komen hiervoor in aanmerking, dus van uitbreiding der gronden is geen sprake.

Ook te Djatiwringin liet het schoolgebouw veel te wenschen over. Ik was in de gelegenheid aldaar een ruim huis te kunnen koopen, waarvan het houtwerk gebruikt kan worden om een flinker schoolgebouw op te richten, dat in den loop van het jaar is gereed gekomen. Nu rest nog de school te Gĕdangan. Deze ziet er al bijzonder slecht uit, waarom ik in dit jaar aldaar een meer aan het doel beantwoordend gebouw hoop te zet-

ten, als ik nl. op geschikte manier aan hout kan komen. In de bijgemeenten kunnen de schoolgebouwen voorloopig heel goed als kerk dienst doen, doch in de hoofdgemeente, zal zulks op den duur niet kunnen.

Doordat hier op school vijf klassen zijn, zou het aanbeveling verdienen, het bestaande schoolgebouw door muurtjes en afdeelingen te verdeelen opdat de eene afdeeling of klas bij het mondeling onderwijs, de andere niet hindert. Dit werd mij ook door den Adjunct-Inspecteur van het Inlandsch Onderwijs in overweging gegeven. Bij het oprichten van het gebouw heb ik hier dan ook rekening mee gehouden, en zal er dus een afzonderlijk kerkgebouw moeten opgericht worden, doch door gebrek aan fondsen is hieraan voorloopig nog niet te denken.

Slechts in één gemeente, nl. te Sambi-rĕdjå, moest ik een huwelijk ontbinden wegens wangedrag van de vrouw. Ik heb met al mijn voorgangers de Sĕrat pranåtå, nu in het Mådjå-warnåsche in gebruik, geleidelijk besproken en ik hoop dat deze in 't vervolg ook als pranåtå hier kan worden ingevoerd, daar de hier geldende bepalingen voor 't grootste deel hoegenaamd niet verschillen met die te Mådjå-warnå en het aanbeveling verdient, zooveel mogelijk dezelfde bepalingen te hebben.

Mijn personeel werd gelukkig gespaard voor ernstige ziekte. Van Sambi-rĕdjå vertrokken enkele gezinnen naar het Djĕmbĕrsche, doordat zij op hun oude woonplaats geen gronden meer bezaten of deze aan hun kinderen overdroegen.

Wat ons persoonlijk betreft, hebben we dit jaar meer dan voorheen met ziekte te kampen gehad, waardoor ik nog al eens mijn werk voor eenige dagen moest laten rusten. In Juli moest ik tot mijn spijt voor langer mijn

werk neerleggen doordat ik, tegelijk met ons jongste kindje, diphteritis kreeg. Na eenige moeielijke dagen thuis doorgebracht te hebben zijn we op raad van Dr. G. te P. naar Mådjå-warnå gegaan, waar Dr. Pijsel met veel hulp en liefde onze behandeling op zich nam, terwijl Zr. Hulzebos zoo vriendelijk was onze beide oudste kinderen bij zich in huis te nemen.

Hoe zorgvol die dagen voor ons ook waren, toch denken wij met groote dankbaarheid terug aan de vele liefdebewijzen ons door de broeders en zusters te Mådjå-warnå toen bewezen. De Heer spaarde ons voor elkaar en voor onzen arbeid. Boven bidden en denken zegende Hij ons. Moge Zijn onmisbare zegen rusten op al onzen arbeid in Zijn wijngaard, opdat Zijn naam meer en meer worde geheiligd en Zijn rijk meer en meer kome in ons en rondom ons!

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring Mådjå-warnå op ultimo 1906.

GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS en HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar.					Aangenomen Leden.			Gemiddelde opkomst in de Kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal scholen op ultimo December 1906.	Aantal leerlingen op de Scholen.					
																					Christenen.		Heidenen.		Totaal der ingeschrevenen.	Geregeld opkomenden.
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Getal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.		pCt.
Mådjå warnå . . .	Kjaï Asiël Idĕr .	680	728	574	619	2601	9	9	35	40	93	19	32	51	590	2	695	23	1	1	271	261	152	23	707	87.–
	Amasijå Rasijå .														* 534											
Bongså-rĕdjå . . .	Wedrig	118	140	136	131	525	2	1	7	9	19	4	6	10	182	2	197	5	—	1	76	68	21	6	171	88.5
															* 154											
Kĕrtå-rĕdjå . . .	Pak Sadrĕmi . .	83	95	72	70	320	—	—	5	6	11	4	5	9	133	2	148	1	—	GOUVERNEMENTSSCHOOL.						
															* 85											
Ngårå	Simsim Mĕståkå	114	130	116	102	462	3	3	7	10	23	4	3	7	156	2	174	9	—	1	14	7	88	7	116	82.–
															* 71	Tĕbĕl.				1	19	18	57	6	100	73.–
Soembĕr-gondang .	Tjondrå	40	58	28	23	149	2	2	3	5	12	—	1	1	46	1	62	3	—	1	4	6	2	—	12	89.–
															* 14											
		1035	1151	926	945	4057	16	15	57	70	158	31	47	78	1965	9	1276	41	1	5	384	360	320	42	1106	

* Kinderkerk.

Voor de opgave,

A. KRUIJT.
J. KATS.

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring Sĕgaran op ultimo 1906.

GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS en HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar.					Aangenomen Leden.			Gemiddelde opkomst in de Kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal scholen op ultimo December 1906.	Aantal leerlingen op de Scholen.					
																					Christenen.		Heidenen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Getal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal der ingeschrevenen.	Geregeld opkomenden.
Hoofdgemeente Sĕgaran	Maståkå . . .	38	39	39	47	163	1	1	3	3	8	—	—	—	70 *46	1	73	2	—	2	22	31	44	5	102	pCt. 90.5
Soekå-ramé . . .	Pak Maståkå. .	25	28	30	29	112	—	—	4	5	9	2	—	2	24 *12	1	35	1	—	1	11	10	38	—	59	81.7
Randoe-rĕdjå. . .	Pak Kamidjå. .	27	42	22	17	108	—	—	2	2	4	—	—	—	30 *12	—	—	—	—	1	10	10	43	1	64	64.—
Mlatèn	Bĕndjamin. . .	44	59	36	33	172	—	1	1	1	3	3	5	8	59 *27	1	75	—	—	1	17	11	38	7	68	64.7
Poelé.	Pak Darmi . .	17	14	16	13	60	—	—	2	1	3	—	—	—	24 *14	1	30	1	—	1	10	4	8	—	22	96.—
Wijoeng	Kjaï Soleiman †	36	38	29	17	120	—	—	2	1	3	—	—	—	38 *12	1	51	1	1	1	9	6	32	3	50	70.—
Soerabaja	Jeroboam . . .	28	24	19	29	100	3	2	3	3	11	—	—	—	44	1	23	3	—	1	1	1	98	3	103	74.—
Sĕmaroeng (gesticht		7	10	—	—	17	3	2	—	—	5	—	—	—	20	1	17	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		222	254	191	185	852	7	6	17	16	46	5	5	10	432	7	304	8	1	8	80	73	296	19	468	

* Kinderkerk. † Kjaï Soleiman werd in den loop van het verslagjaar vervangen door zijn zoon Kipoes, die tijdelijk als voorganger aangesteld werd.

Voor de opgave, S. S. DE VRIES.

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring Swaroe op ultimo 1906.

GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS en HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar.					Aangenomen Leden.			Gemiddelde opkomst in de Kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal scholen op ultimo December 1906.	Aantal leerlingen op de Scholen.					
																					Christenen.		Heidenen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Getal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal der ingeschrevenen.	Geregeld opkomenden.
Swaroe	Ebinåjå. . . .	139	176	167	170	652	2	—	16	14	32	15	17	32	151	1	78	12	—	1	76	74	9	1	160	142
Pĕniwen	Jacoeb	182	194	221	236	833	—	—	21	32	53	—	—	—	150	—	—	7	—	1	81	70	18	5	174	145
Wånå-rĕdjå . . .	Rasidin	94	101	108	87	390	—	—	9	10	19	4	3	7	104	1	49	6	—	1	50	36	12	2	100	83
Siti-ardjå	} Akimas	103	107	153	87	450	} 6	6	23	9	44	6	4	10	148	1	74	3	—	1	71	39	2	6	118	97
Poeloeng-rĕdjå . .		56	75	87	53	271																				
Tambak-rĕdjå . .	Jakti.	20	16	22	17	75	—	—	2	3	5	—	—	—	32	—	—	—	—	1	10	5	5	6	26	22
Soekå-rĕdjå . . .	. . . .	7	6	9	5	27	—	—	—	—	—	—	—	—	11	—	—	—	—	—	4	3	—	4	11	7
Bali-rĕdjå	Ismi	7	5	4	5	21	—	—	—	—	—	—	—	—	20	—	—	—	—	1	4	1	3	—	8	7
		608	680	771	660	2719	8	6	71	68	153	25	24	49	616	3	201	28	—	6	296	228	49	24	597	503

Ultimo November werd het schooltje te Soekå-rĕdjå gesloten, door overplaatsing van den onderwijzer Stepanoes.

Voor de opgave, D. LOUWERIER.

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring Pare-rĕdjå op ultimo 1906.

GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS en HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar.					Aangenomen Leden.			Gemiddelde opkomst in de Kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal scholen op ultimo December 1906.	Aantal leerlingen op de Scholen.					
																					Christenen.		Heidenen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Getal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal der ingeschrevenen.	Geregeld opkomenden.
Hoofdgemeente Pare-rĕdjå	Kartiman . . .	222	194	231	222	869	25	21	47	27	120	7	9	16	392	—	—	7	—	1	81	95	27	7	210	198
Sambi-rĕdjå . . .	Abiran	72	68	51	43	234	—	1	9	7	17	3	5	8	232	—	—	3	1	1	20	13	28	1	62	48
Djati-wringin . .	Apijå.	25	30	29	29	113	1	—	—	1	2	1	2	3	51	—	—	1	—	1	4	10	27	—	41	30
Toengloer	Joejådå	31	37	31	38	137	1	—	—	—	1	1	2	3	44	—	—	4	—	1	16	14	50	—	80	58
Gĕdangan	Kasmitrå . . .	22	19	21	21	83	—	1	2	3	6	—	2	2	28	—	—	1	—	1	7	10	30	—	47	39
Bandjar-rĕdjå . .	Elijam	28	26	19	20	93	1	1	3	1	6	1	1	2	28	—	—	—	—	1	8	11	7	1	27	19
		400	374	382	373	1529	28	24	61	39	152	13	21	34	775	—	—	16	1	6	136	153	169	9	467	392

Voor de opgave,

S. LUINENBURG.

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring Kĕḍiri en Madioen op ultimo 1906.

GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS en HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar.					Aangenomen Leden.			Gemiddelde opkomst in de Kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal scholen op ultimo December 1906.	Aantal leerlingen op de Scholen.					
																					Christenen.		Heidenen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Getal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal der ingeschrevenen.	Geregeld opkomenden.
Sĕmampir	B. Pranåtå . .	19	23	14	15	71	—	—	—	—	—	—	—	—	30	—	—	1	—	1	1	2	46	—	49	38
Poerwå-rĕdjå . . .	A. Wijat . . .	130	125	138	104	497	4	—	18	5	27	6	8	14	110	—	—	5	—	2	41	31	13	2	87	53
Sindoe-rĕdjå . . .	D. Prådjå . . .	69	78	51	60	258	1	1	—	—	2	3	6	9	60	—	—	5	—	1	25	22	6	1	54	44
Wånå-hasri . . .	J. Pranåtå . .	62	58	80	73	273	—	—	2	6	8	—	—	—	69	—	—	—	—	1	44	30	8	—	82	63
Selang	J. Pranåtå . .	13	15	19	13	60	—	—	2	1	3	—	—	—	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Adi-tojå	J. Baris . . .	42	41	35	35	153	—	1	3	1	5	2	2	4	62	—	—	2	—	1	18	12	30	—	60	53
Maron	T. Singåhoetåmå	59	54	54	51	218	—	1	6	12	19	3	1	4	52	—	—	2	—	1	15	12	1	—	28	20
Toeloeng-agoeng .	S. Lintang . .	10	17	15	19	61	1	1	1	2	5	1	—	1	22	—	—	1	—	1	3	11	17	4	35	29
Toempoek	D. Koekoes . .	21	21	17	6	65	—	—	—	—	—	—	2	2	20	—	—	—	—	1	13	5	—	—	18	17
Ngampel-koeroeng	M. Koeroeng . .	9	14	11	13	47	2	1	—	—	3	—	1	1	16	—	—	3	—	1	7	10	2	—	19	16
		434	446	434	389	1703	8	5	32	27	72	15	20	35	455	—	—	19	—	10	167	135	123	7	432	338
Madioen	N. Mitrå . . .	11	13	9	3	36	—	1	2	2	5	1	1	2	16	—	—	—	—	1	4	1	9	6	20	16
Ngoeloep . . .	S. Ban;oe . . .	32	38	54	50	174	6	4	5	3	18	2	9	11	60	—	—	2	—	1	19	5	2	—	26	19
Wod Galih . . .	Wangså Kariå .	7	14	9	10	40	4	11	8	8	31	—	—	—	20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		50	65	72	63	250	10	16	15	13	54	3	10	13	96	—	—	2	—	2	23	6	11	6	46	35

Voor de opgave, F. DE MUNNIK.

DAGBOEKEN, BRIEVEN EN VERSLAGEN UIT DE ZENDING.

Berichten aangaande den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa, gedurende het jaar 1906.

TOMOHON.

Door J. LOUWERIER.

Lief en leed, leven en dood, teleurstelling en zegen, strijd en uitredding. Dat is de geschiedenis van 's menschen leven, en zoo is het mede in den Evangelie-arbeid. Een en ander komt ons voor den geest, nu wij gereed zijn over den arbeid in 't afgeloopen jaar te spreken, over den voortgang van den Evangelie-arbeid in het ressort mij toevertrouwd. Nog onder den indruk van een plotseling sterfgeval, bestaat er eigenlijk weinig opgewektheid om een verslag uit te brengen. De eerste dagen van 1907 zetten droevig in. Stormen en regenvlagen en nog eens stormen en regenvlagen. De weg was bezaaid met afgevallen boombladeren en gebroken takken, terwijl menige boom tegen den grond gesmakt werd. 6 Januari wandelde ik naar Kakaskassen, omdat het zulk onstuimig weer was en ik dus meende het veiliger was dit reisje te voet dan te paard te doen. De opkomst viel mij mee. Ik preekte over Matt. 24 : 35. Als gewoonlijk was het tweede districtshoofd met zijne vrouw in de kerk. Ik had eene bijzondere betrekking op dat betrekkelijk nog jonge hoofd. Als kind was hij lang bij ons in huis, en de speelmakker mijner jongens. Steeds bleef hij aan mij gehecht en gaf ten allen tijde oorzaak tot blijdschap wegens zijne degelijkheid, eenvoud en belangstelling in den Evangelie-arbeid.

In dien nacht riep de Heer hem plotseling op. Zijne jonge vrouw vond hem dood te bed liggen. Wat een slag voor die jeugdige weduwe met een kind, voor die vier verweesde kinderen uit zijn eerste huwelijk, voor die oude moeder, die op dezelfde manier jaren geleden haar man verloor. Maar ook welk een verlies voor de bevolking. Hij was geacht en bemind om zijne welwillendheid en stond op het punt om eerste districtshoofd te worden. 's Middags van den 7en brachten wij onder storm en regenvlagen, Lodewijk Wenas ten grave. Moge de Heer zijne ziel in genade aangenomen hebben. Mij was het of een eigen kind mij was ontnomen.

Hoewel het bovenstaande niet tot het verslagjaar behoort, moest mij dit toch eerst van het hart. Een paar andere plotselinge sterfgevallen troffen mij mede zeer in 't verslagjaar. Terwijl ik Zaterdagsmiddags aan mijn preek zat te werken, werd ik om 4 uur geroepen bij Gerrit Lonto. Bij 't maken van zijn varkenshok was hij uitgegleden en 't hakmes langs het borstbeen in het hart gedrongen. Toen ik kwam lag de gevallene op den grond, terwijl zijn moeder zijn gezicht streelde.

Gerrit was geen vriend van mij. Zijn belangstelling in de Evangelieprediking was zeer gering. Een ruziemaker van 't eerste soort. Meermalen huiselijke twist en langer of korter scheiding. Wegens veel familie wilde men hem diaken maken in zijne kampong. Daar verzette ik me tegen. Maar toen had ik het verbruid. Gerrit wist niet meer van Zondag of kerk. Ruw in zijn mond had hij dien morgen nog gepocht op de scherpte van zijn hakmes, niet denkende, dit een paar uur later de oorzaak van zijn dood zou zijn.

Of zulk een dood indruk maakt? Ach, het gaat ook hier als wij lezen in Lukas 13 : 1-5. Velen beschouwen Gerrit's dood als een straf der Voorzienigheid. Doch

eenige toepassing voor zich zelf te maken, dat doet men niet. En al spoedig zijn de eerste indrukken vergeten.

Klara werd ook plotseling weggenomen. Met haar had ik veel op. Gehuwd met een weduwnaar, die een paar stiefkinderen had, leed zij er veel onder, dat haar man nooit naar de kerk wilde gaan, onverschillig bleef. Zij deed veel voor de beide jongens, en leed er onder, dat die maar al te geneigd waren het voorbeeld des vaders te volgen. Intusschen hield zij niet op te vermanen en aan te sporen. Met dit gevolg dat Hendrik en Theofilus voor lidmaat gingen leeren. Lang hield Klara hunne aanneming tegen. En als ik haar vroeg: „Waarom doe je dat, Klara?"-luidde het antwoord: „Mijnheer ze zijn nog zoo onverschillig en willen te weinig mijn raad opvolgen." Gedurende het verslagjaar werd Hendrik lidmaat. Haar eigen kinderen leidde zij tot Jezus, en behooren tot de trouwe leerlingen der kinderkerk. Of Klara altijd een aangenaam huwelijksleven had, weet ik niet, wel dat ze een slavig leven leidde. Tegen den morgenstond beviel Klara. Alles liep voorspoedig en góed af. Een uur later werd ik geroepen. Klara was plotseling dood gebleven. Hoe treurig, toen ik haar oudste dochtertje Johanna zag zitten met de pas geborene in doeken gewikkeld. God heeft zich over die kleine ontfermd en haar na eenige dagen uit dit leven weggenomen.

Velen ontvielen dit jaar der gemeente. In Lodewijk Palar leed Tomohons gemeente een groot verlies en ging voor mij een vriend en zeer gewaardeerd medearbeider verloren. Te Kakaskassen overleden velen. Daar hebben zware koortsen geheerscht. De oorzaak daarvan is wel na te gaan, doch 't is hier de plaats niet daarop te wijzen. Onder hen die ons daar ontvielen

behoorde ook de oude Johannes. Hij was al lang zwevende tusschen leven en dood. 20 Mei was ik 's middags daar; een kweekeling moest er preeken, Johannes had den wensch te kennen gegeven mij nog eens te zien. De oude afgeleefde man kon nog slechts bijna onhoorbaar spreken. Maar toen hij mijn stem hoorde stak hij de vermagerde hand uit. Veel kon ik niet meer met hem spreken, doch wel zijne ziel in 's Vaders handen bevelen. En toen ik hem de hand tot afscheid reikte, durfde ik met volle gerustheid zeggen: „hier beneden niet meer, Johannes! doch in 't Vaderhuis zien we elkaar weder."

Twee dagen voor Kerstfeest brachten we te Kakaskassen Nicolaas Sandah ten grave. Een man die bijna 25 jaar als onderwijzer daar gearbeid heeft, en de laatste 10 jaren als negerijhoofd. Hij heeft veel gearbeid, was een van die stillen in den lande, die zich niet kenbaar maakte door veel geschreeuw, doch die veel goeds heeft gesticht, menigeen met raad en daad heeft bijgestaan en velen tot Christus heeft gebracht.

Het waren niet vele edelen en grooten naar de wereld die ik noemde en wier getal ik nog zou kunnen aanvullen. Doch met dankbaren weemoed denk ik aan hen die ons ontvielen en van wie ik gegrondde hoop heb, dat ze overgingen naar dat leven, waar geen ziekte of rouw meer zal zijn, bevrijd werden van alle aardsche gebreken en zwakheden en den Heer nu beter zullen kennen dan ze dit hier in hunnen eenvoud deden.

1906 was mede een jaar van veel strijd en beproeving voor mij. De oude zuurdeesem-*meradjoek*-mokken, wrevelig zijn en dat toonen, dook helaas! maar al te sterk op. De oude 2e Gouvernements-school (vroeger koffie-pakhuis) zou afgebroken en op die plaats een nieuw gebouw opgericht worden van Gouvernementswege.

Ik had gevraagd mij een deel van de afbraak af te staan om het gebouw der Genootschapsschool te vergrooten, en tevens een klein huisje op te richten tot verpleging van enkele gewonden. Menigmaal gebeurt het toch, dat mij gewonden gebracht worden, hetzij uit Tomohon of een der naastbijgelegen negerijen, die ik moeielijk dagelijks kon laten komen om verbonden te worden, daar het mij onmogelijk is hen te bezoeken. Wilde ik dat doen dan zouden mijne dagelijksche lessen aan de kweekelingen er onder lijden. Zoo werd bijv. in 1905 bij mij gebracht een man van Kenilo op de pasar - markt - door een koe gestoken. De man met een groote wond aan 't dijbeen moest door mij steeds buiten geholpen worden en kon maar eens per week gebracht worden. Een meisje met een vreeselijke beenwond moest dagelijks per kar gebracht worden. Zoo zijn er velen. Een bepaald ziekenhuisje wil ik niet hebben. Dit moeten maar jongere krachten, met meer kennis, die na mij komen, tot stand brengen. Ik verlang alleen eene goede plaats, waar ik niet altijd aangegaapt door tal van nieuwsgierigen, kan helpen en verbinden, en desnoods de lieden kan laten blijven. Voor hun eten kan ik dan zelf wel zorgen.

Nu weet ik hoe het bij dergelijke afbraak gaat. Er gaat toch heel wat verloren. Mijn plan werd in de hoofdenvergadering gebracht. Mijn eerste verzoek om hout voor bijbouw van de Genootschapsschool werd van de hand gewezen. Het tweede goed gekeurd, doch de toestemming van den toenmaligen Controleur moest gevraagd worden. Deze juichte het plan toe, ja wilde zelfs verder gaan dan in mijne bedoeling lag en uit de districtskas bedden enz. bekostigen. Maar toen nu het gebouw afgebroken was, en het op verdeelen aankwam wilden een paar kleine hoofden mij met het onbruikbare afschepen. Natuurlijk namen mijne pĕnoeloengs,

die de zaak moesten uitmaken, er geen genoegen mee. Ik zeide dan ook liever van de zaak af te zien. Niet lang daarna kwam de Controleur den Resident geleidende te Tomohon en vroeg mij, hoe het met den bouw stond, of men al begonnen was. Ik vertelde hem de zaak en zeide er van af te zien. Maar dat viel in geen goede aarde. Ze moeten helpen, ja zelfs alles oprichten, zei de Controleur. Doch dit verlangde ik niet. Toen Z.Ed. Gestr. echter den Resident tot aan de grens had uitgeleide gedaan, keerde hij te Tomohon terug en riep de hoofden voor zich. Toen volgde een flinke uitbrander, zooals die Controleur alleen kon geven. Dit zette kwaad bloed. Maar zulks nam nog toe, toen de Controleur eenigen tijd later een verbod uitvaardigde tegen het oprichten van sĕboeah's-loodsen bij feesten en sterfgevallen. Z.E. Gestr. had dit reeds lang elders gedaan. Men kon dit weten. Zijne bedoeling was goed. Immers doodenfeesten zijn onzin. En dat de andere feesten wat gematigd moesten worden is werkelijk wel een bevel in het belang der bevolking. Maar daarmede worden de hoofden benadeeld. Immers bij zoo'n feest ontvangen zij, behalve de uitnoodiging tot het feestmaal nog een achterbout van een varken. Meermalen klaagde de bevolking over dien druk onder elkander, doch men weet wel, dat wie dit niet doet, het heeft verbruid en op allerlei manier wordt geplaagd; zijn verzuim wordt hem dubbel ingepeperd.

Het verbod van den Controleur werd echter op mijne rekening en die mijner inlandsche leeraars geschreven. Een drietal hoofden, liefst alle drie diaken, kwamen feitelijk in opstand; zij bezochten de kerk niet meer. Een hunner, die het nijdigst was, sprak openlijk in vergaderingen en sterfhuizen tegen dit verbod en beschuldigde bedektelijk mij en mijne helpers.

Hij passeerde mij zonder te groeten, ging meestal uit tegen kerktijd, om den kerkgangers te toonen, dat hij niets meer om de kerk en den pandita gaf. Het kwam mij het beste voor te zwijgen en de zaak te laten doodbloeden. Reeds meermalen zijn mij dergelijke feiten voorgekomen. En het bleek mij weder, dat ik niet geheel verkeerd had gezien. Langzamerhand luwde de tegenstand. Al kan ik nu nog niet zeggen zij weer trouwe kerkgangers zijn geworden, zie ik hem toch weer van tijd tot tijd in 't bedehuis. Een hunner heeft zijn ontslag gevraagd als diaken. Er zat veel goeds in hem, doch zooals hij mij zelf eens zeide: „ik ben een moeloet longgar dan bitjara kasar" d.w.z. ik spreek maar alles wat mij voor den mond komt en dat is vaak ruw. We zullen nu maar hopen dat alles goed blijft. Doch zoolang dat trotsche hart niet gebroken wordt, men niet tot zelfkennis en verootmoediging komt, bestaat er weinig hoop dat men zulke personen aan Jezus voeten zal vinden. O men weet hier zoo mooi te redeneeren en heeft zoo vele vonden gezocht en gevonden om zich zelf vrij te pleiten. Toen datzelfde hoofd al een weinig tot kalmte was gekomen, trachtte hij zich zelf te zuiveren wegens verzuim van de openbare godsdienstoefening, met aan de lieden te zeggen: „jelui moet naar de kerk gaan, want je bent nog aan 't a b c, de spelboekjes, en moet dus nog veel leeren, maar ik kan al lezen, ben jelui vooruit in kennis en heb het daarom niet meer noodig."

Een ander gewoon negerijman die door een inlandschen leeraar werd aangesproken over onverschilligheid omtrent den godsdienst, antwoordde: „er staat geschreven: „dien veel gegeven is, van dien zal veel geeischt worden, en wie den weg geweten heeft doch niet bewandeld, zal met dubbele slagen geslagen worden. Ik blijf dus

buiten de kerk en het onderwijs, dan is mijne verantwoording minder."

Intusschen meene men nu niet, dat al het bovenstaande een klaagtoon is, als zou gebrek aan belangstelling schering en inslag zijn. Neen, Gode zij dank! wanneer we eenmaal aan het eind van onzen arbeid zullen staan, hebben we niet de sombere klacht van Hans Egede Jesaja 49: 4 te herhalen: „ik heb te vergeefs gearbeid". De belangstelling in den openbaren eeredienst is eer toe- dan afnemende. Moge de opkomst niet altijd te prijzen zijn - en dan is daartoe wel eene bijzondere reden - over het algemeen is de opkomst verblijdend. Dankbaar zien wij op zoovele ouden en jongen van jaren, die we zelden missen in 's Heeren huis, en die mede getrouw gemeente-onderwijs en de vergaderingen des Zondagsnamiddags in de kampongs bijwonen. Er zijn luisterende ooren, geopende harten. Het leven van velen is een sprekende getuigenis dat 's Heeren woord eene plaats vond in hun harte, dat de H. Geest hen bezielt. Daarom gaan wij gemoedigd voort. De Heer der gemeente gaf Zijnen zegen op het zaad, dat Hij ons gaf uit te strooien. En Hij zal daarmede voortgaan. We kennen de tijden, dat onze ziel zich in ons nederbuigt en we twijfelmoedig zouden worden. Doch dan beurt de Heer ons weder op, het oud vertrouwen keert weder, een loflied komt weer op de lippen, alles wordt weer zoo helder omdat de Heer zijn liefelijk zonlicht zoo vroolijk op ons pad doet schijnen.

We zouden weder de oude klacht van vroeger jaren moeten herhalen, nl. gebrek aan belangstelling vooral bij het jongere mannelijke geslacht. Doch ook daarin wanhopen we niet, en vertrouwen, dat de tijd eener opwekking ook weer op 's Heeren tijd zal aanbreken, indien wij maar voortgaan onze krachten aan den arbeid

te wijden en den Heer niet loslaten in den gebede.

Vooruitgang zien we ook wat het huwelijksleven aangaat. Nu ja, er hebben echtscheidingen plaats, en ook daarbij geldt het vaak: veel weten is veel vergeven. Enkele brachten hunne zaak voor den landraad en gingen, na formeele scheiding, een wettig huwelijk aan met de vrouw, die zij reeds korter of langer tijd onderhielden. Gedurende het verslagjaar doopte ik 313 kinderen waarvan 14 buiten huwelijk. Doch, zooals reeds vroeger door mij gezegd is, dit zijn bijna allen kinderen voortgesproten uit samenleving van gescheidenen. Bij bespreking met de ouders der doopelingen den dag voor de Doopsbediening te Tomohon, in de filialen voor kerktijd, zijn de vaders aanwezig en erkennen de kleinen als hun kind. Natuurlijk worden deze personen op hun ongeregeld leven gewezen en in de meeste gevallen opgewekt tot scheiding voor den rechter, maar menigeen aarzelt wegens de kosten en moeite, dan wel komt daar uit domheid niet toe. En men vergete niet, dat dusdanige samenwoning in onze oogen slechter is dan in die des inlanders. Men was dit van vroeger zoo gewoon en ziet dezulke niet als groote zondaars aan. Hoogst zelden wordt ons een kind ten Doop gebracht waarvan de vader niet genoemd wordt dan wel de moeder met haar kind laat zitten. Zulke gevallen worden dan ook als hoogst verkeerd afgekeurd. Daarom voelde ik mij ook gedrongen in den loop des jaars te midden der gemeente een ernstig waarschuwend woord te doen hooren. We hebben te Tomohon een pasanggrahan, d.i. een logeergebouw voor reizende ambtenaren, terwijl ook particulieren met vergunning des bestuurs daarvan gebruik mogen maken. Mij werd medegedeeld dat iemand te Tomohon, een roomsche, die bekend staat wegens minder edele handelingen, was gebruikt door logeergasten om

een meisje te zoeken. De pogingen leden schipbreuk. Het geval herhaalde zich, doch al weder met even ongunstig gevolg. Ik meende toen, dat het mijn plicht was de gemeente op dat gevaar te wijzen en haar daarvoor te waarschuwen. Als herder ben ik verantwoording schuldig van mijne schapen. Niemand kan van mij vergen, dat ik wacht tot ze half verscheurd zijn door de wolven. Ik meen het mijn plicht is vooraf te waarschuwen en op het bestaande gevaar te wijzen. Dit heb ik gedaan en de gemeente begreep, ik daar wel aan deed. Maar natuurlijk bleef mijne waarschuwing niet binnen de wanden van ons bedehuis. En dat ik het nu bij enkele niet in, doch buiten de gemeente verbruid heb, behoeft hier niet met vele woorden gezegd te worden. Maar dit is minder, als men mijne gemeenteleden maar met vrede laat.

Bijgeloof, liegen, ziedaar twee hoofdondeugden, die helaas! maar al te veelvuldig voorkomen. Gedurig moet men het eerste op allerlei wijze bestrijden, dewijl men daarop gedurig stuit, zelfs bij dezulken, die geregeld kerk en onderwijs bijwonen, die men tot de welontwikkelde gemeenteleden mag rekenen. Men heeft dit bijgeloof als met de moedermelk ingezogen. Men weet zooveel geheimzinnige gebeurtenissen op te disschen, en gebruikt die ook menigmaal om den kinderen vrees aan te jagen. En wat in die jeugdige harten geplant werd, kan men niet zoo gemakkelijk uitrukken of bestrijden. Eerst wanneer de geest des Evangelies beter is doorgedrongen en men geleerd heeft in Christus God als den liefdevollen Vader te erkennen, valt dit langzamerhand weg. En zeker zal het toch wel niemand verwonderen, dat dit bijgeloof hier nog niet met wortel en tak is uitgeroeid, als men bedenkt, hoeveel daarvan

nog rest in ons vaderland, waar het heldere licht des Evangelies reeds zoovele eeuwen scheen.

Men zegt wel eens: hij kan liegen of 't gedrukt is. Nu daar hebben de Minahassers een eerste handje van. Met het staalste gezicht ontkent men, ook al is er geen reden tot ontkennen, en bestaat geen vrees voor verwijt of straf. Ik ondervind dit zoo dikwijls bij mijn kweekelingen, die o! zoo mooie lessen kunnen geven over waarheidsliefde en zoo ernstig kunnen waarschuwen tegen leugen en bedrog. Een heel sterk staaltje van liegen en bedriegen kwam mij in 't afgeloopen jaar voor. Wanneer ik Zondagsmorgens te Tomohon preek, ga ik 's middags na afloop der kinderkerk, vaak huisbezoek doen. Bij regenachtig weder moet ik dit nalaten. 't Is een vermoeiend werkje. De meeste huizen, vooral op de achterwegen, zijn slechts voorzien van bamboetrappen. Nu heb ik nooit veel aan gymnastiek gedaan, en bij 't klimmen der jaren is dit er niet op vooruitgegaan. Het is wel eens een heele toer om boven te komen, meer nog om weer heelhuids af te dalen. Op andere dagen dan Zondags kan ik geen huisbezoek doen. Niet alleen verhinderen dit de dagelijksche lessen, maar men zou door de week voor gesloten deuren komen. De meesten zijn dan naar de tuinen of anderen arbeid. Zelfs Zondags heeft het al bezwaar in om de leden te treffen. Ik ben dan van half twee tot over drie uur in de kinderkerk. Maar ook dat uur is bepaald voor de middag vergaderingen. De beste lieden vindt men dan niet thuis, en ik zou den inlandschen leeraar of een ouderling of diaken aan die vergadering moeten onttrekken. Loopt het nu Zondags tegen vijf uur dan vindt men vele mannen niet meer thuis Ze gaan dan betifar-palmwijnhalen. Dus heel veel tijd rest mij niet voor dien arbeid, m.i. zoo hoog noodig. Ik steun dan ook daarbij meer

op de inlandsche leeraars. Deze kunnen ook 's avonds de huizen binnenloopen, en men beschouwt hen meer als gelijken, zoodat men zich minder geneert dan dat de pandita binnenkomt. Hoe menigmaal heb ik al moeten zeggen als zoo'n kleine naakte ronddwaalt: „laat maar blijven, 't is niet voor 't eerst dat ik een naakt kind zie!" of: „laat nu maar al die drukte na om een mat voor de bank te zoeken, ik kan heel goed op de kale houten bank zitten". Doch ik dwaal af.

Op een Zondagmiddag bezocht ik in gezelschap van den inlandschen leeraar de kampong T. We volgden niet huis aan huis, doch ik gaf aan, waar we ons anker zouden neer leggen. „We gaan naar Nikolaas — zeide ik — een paar maanden geleden ben ik daar alleen geweest, doch vond de deur gesloten". Ditmaal was Nikolaas thuis. Hij is een heel goed timmerman, doch zooals het velen gaat ging het ook met hem. Later wordt dat ambacht bijzaak en tuinarbeid hoofdzaak. Zullen ze dan nog werken, dan zijn de eischen dikwerf zoo hoog, dat men er van schrikt. Toch heeft hij aardig wat verdiend bij de verbouwing van de Meisjesschool en te Koeranga, de kweekschool voor onderwijzers. Een 25 tal jaren geleden waren hij en zijne vrouw trouwe kerkgangers. Ze verloren toen een heel aardig jongetje, die op school blijken gaf van goeden wil en vermogens. Sedert Karels dood werd de belangstelling steeds minder en daalde eindelijk, trots alle vermaning, tot nul. Nu moet ik hier bijvoegen, de menschen veel ellende hebben doorstaan. Zijne vrouw, Benjamina, sukkelde veel en was een tijd lang bijna geheel blind. We vonden ditmaal Nikolaas thuis. Na wederzijdsche begroeting en een praatje over het alledaagsche, begon ik met hem te spreken over zijne ongodsdienstigheid, wees

hem op 't werkelijk goede huis dat hij nu bezat, doch tevens dat dit maar een tijdelijk verblijf was, en wij hier ons op reis moeten gevoelen naar het Vaderhuis, waar we alleen door Christus kunnen binnengaan.

„U heeft gelijk mijnheer! doch de pĕnoeloeng weet het, mijne vrouw is maanden lang op den rand van het graf geweest, en heeft nog altijd oppassing noodig". „Dat weet ik, Nicolaas", antwoordde ik: „doch even zoo goed als ge naar feesten of andere werkzaamheden kunt gaan, zoo kunt ge Benjamina dan wel eens een uur alleen laten, of aan de zorg der kinderen toevertrouwen. Denk er aan, wie hier den Heer niet wil zoeken, zal eenmaal in de stervensure beschaamd staan en de deur van het Vaderhuis gesloten vinden".

Na lang met hem gesproken te hebben, nam ik afscheid. „Mijne groeten aan Benjamina, beterschap met haar!" „Dank u mijnheer!" Misschien vindt men het minder goed, dat ik de zieke niet vroeg te bezoeken, doch alles was zoo gesloten en men heeft wel eens liever niet, dat men tot in de binnenkameren, als die er zijn, doordringt.

„Kom pĕnoeloeng!" zei ik toen we buiten waren, „nu naar Joesof en Korneli. Ik zag beiden van morgen niet in de kerk". Daarin had ik me echter vergist, ze waren laat gekomen en hadden achteraan gezeten. We stapten dus een 20 tal erven verder en dat van Joesof op. Juist toen we daarop gingen kwam eene vrouw er af, met een leeg petroleumblik bij zich en een kind naast haar loopende. Dat gezicht, die slechte oogen kwamen me bekend voor. „Hé pĕnoeloeng! wie is dat?" „Benjamina mijnheer!" Men begrijpt, ik spoedig naar haar toeging en ook met haar sprak, tevens de groeten aan Nicolaas doende, dat ik haar ontmoet had, en hij nooit weer zijne vrouw zwaar ziek moest melden, als ze over

straat liep. Een volksspreekwoord zegt: „voor iederen pot heeft men een deksel." Mocht iemand dat gezegde niet begrijpen, dan kome hij maar in de Minahassa. Die hebben voor alles een reden ter verontschuldiging. Ik geloof heusch dat de Minahasser nog geboren moet worden, die zich niet weet vrij te pleiten. Toen ik ging baden kwam ik Willem tegen. „Jongens, Willem! wat heb ik je in langen tijd niet in de kerk gezien. Is dat nu goed om zoo geheel zonder God te leven". „Mijnheer! ik kom trouw in de kerk, maar u begint oud te worden en dus slecht van gezicht. Daarom ziet u mij niet". Ik weet dat Willem loog, en wat dat slechte gezicht betreft, als menschen van mijn leeftijd nog zonder bril lezen en schrijven, dan is die gezichtszwakte nog niet onrustbarend. Maar Willem was al weer blij, dat hij volgens zijne meening, zich schoon had kunnen wasschen.

Tweeden Kerstdag hadden Willem en Carolina een feestmaaltijd, ze vierden hun gouden bruiloft. Men had mij willen vragen, doch de pĕnoeloeng had dit ontraden omdat ik in te veel drukte zat. Nu 't bleef alleen bij een eenvoudig maal en dat is die beide oudjes met hunne kinderen en kindskinderen en vrienden van harte gegund.

Maar 't eigenaardige was dat 26 December hun trouwdag niet was en 1857 niet hun trouwjaar. Ze waren gehuwd 6 April 1856, hadden dus hun ± 51 jarige bruiloft moeten vieren. Te laat herinnerde Willem zich dat hij al 50 jaar getrouwd was en vroeg den pĕnoeloeng of ze toen nog wel een feest konden geven, al was het over den tijd. Het antwoord luidde gunstig. Ach, men zegt wel eens, eten en drinken, (aan dit laatste bezondigt men zich niet zoo erg), is voor den Minahasser de hoofdzaak. Er is wel iets van aan. Maar

't is niet altijd vetpot. En als er dan eens gelegenheid is zich te goed te doen, welnu, laat hen dan hun hart eens ophalen. Andere vermaken heeft men niet veel. En als ze dan God danken voor genoten zegeningen, en er nog wel eens een goed woord gesproken wordt, mij dunkt, dan is zoo'n feestmaaltijd niet af te keuren, al richt men die dan ook een jaar te laat aan. Dat luidjes zoo lang in vrede zamen leefden, reeds ruim met achter-kleinkinderen gezegend zijn, nog dagelijks dapper naar den tuin stappen om te werken, doch mede meestal zamen den Heer komen zoeken in zijn bedehuis, mij dunkt dat is toch ook wel weer eene reden tot dankbaarheid.

En wie onzer geeft de Heer geen bloemen op zijn pad? Dat ondervond ik weer zoo dubbel in 't verslagjaar. De Heer gaf mij het voorrecht mijne jongste dochter en de beide dochters van den Heer en Mevrouw Limburg tot lidmaat aan te nemen. 16 October had ik onderzoek in tegenwoordigheid van den heer Limburg en de broeders Hiebink Rooker en E. J. de Vries. Daaraan nam ook deel Emma, dochter van onzen Majoor. Feitelijk was zij nog te jong, doch dewijl zij verloofd is en spoedig zal trouwen had ik er geen bezwaar in Emma mede aan te nemen. Zij had geregeld mijn Maleische catechisatie, Maandag avonds, bijgewoond. De laatste weken nam ik haar met mijne drie andere leerlingen zamen, want als oud leerlinge der Meisjesschool verstaat en spreekt zij heel goed Hollandsch. Alleen kon ik haar niet laten mee leeren met mijne drie catechisanten, die veel verder waren en met wie ik dieper kon gaan. 21 October zegende ik dat viertal te midden der gemeente in, en 't was een plechtige ure. Ik sprak naar aanleiding van Kolosse 2 : 6 natuurlijk in 't Maleisch, doch de inzegening had in 't Hollandsch plaats. Hoe trof ons

allen den aanblik van dat jeugdige viertal in 't wit gekleed. Voor de ouders Limburg, voor onzen Majoor en zijne vrouw, voor mij eene ure van dank aan God, dat wij onze kinderen nu zelf den Heer als hun Heiland en Zaligmaker zagen belijden. Door mij, ook door mijn kind werd mede een gemis gevoeld. O hoe goed zou het mijne vrouw gedaan hebben, haar jongste lieveling openlijk den Heer te zien belijden. Toch had ik weer een groot voorrecht, dat mijne oudste dochter er bij tegenwoordig kon zijn en die eene week later met haar voor het eerst tot 's Heilands disch kon naderen. En nu heb ik door die aanneming een avonduurtje vrij gekregen, doch mis mede de gezellige bespreking, die ik langen tijd met dat jeugdige drietal had. De Heer beware ze bij de goede belijdenis door haar afgelegd, die, ik weet dit, bij geen van drieën eene bloote formaliteit was.

Mevrouw Hiebink Rooker ging gedurende het verslagjaar weer onverdroten voort met hare handwerklessen en bespeelde geregeld het orgel. Wij zijn haar voor alles wat zij deed in het belang mijner gemeente zeer dankbaar. Moge ook haar arbeid gezegende vruchten dragen.

Mijn kinderkerk bloeide. Zelden had ik beneden 250 kinderen in de Maleische, en bij den onderwijzer in de Genootschapsschool beneden de 100 in de Alfoersche kinderkerk. Zeer zeker gaat veel van het zaad, daar uitgestrooid verloren, vooral in later jaren. Doch een arbeid onder biddend opzien tot den Heer aangevangen en voortgezet kan niet geheel vruchteloos zijn. Ik herinner me nog den tijd vóór mijne jongens in 1881 naar Holland gingen, dat ik vaak dankbaar was als ik met mijn drietal mee, een dertig kinderen telde. De Heer heeft mijn pogen gezegend, zoodat ik nu dat getal meer dan vertienvoudigd zie.

Een groot deel van de leerlingen der Meisjesschool, die nog beneden de 13 jaar zijn nemen deel aan de kinderkerk. Zij leeren een Hollandsch, de andere kinderen een Maleisch gezang.

Ook het aanwezen van die school en de voortdurende bloei dier schoone inrichting geeft stof tot verblijden. Mijn hart hangt aan die school. Gedurende 25 jaar was ik in 't bestuur en deelde in lief en leed. Het was mij dan ook eene eere en voorrecht, toen de uitnoodiging tot mij kwam om de feesttoespraak te houden op 1 Nov. 1906. Jammer. dat het feestprogramma met zooveel animo opgesteld, moest vervallen en al de toebereidselen, reeds gemaakt, tevergeefs waren. Toch mocht en kon de Directeur dier school niet anders handelen. Door ziekte en sterfgeval was de school te zwaar geteisterd. Moge God den Hr. Limburg en zijne Echtgenoote het voorrecht schenken nog vele jaren getuige te blijven van den bloei onzer school. En als de tijd daar is, dat hij zal aftreden om met de zijnen naar 't Vaderland terug te keeren, dan geve God ons in zijne plaats een man met dezelfde toewijding en liefde, met dezelfde zelfopoffering als wij nu reeds zoo vele jaren bij hem vonden.

Mijne lessen aan de kweekelingen tot het inlandsch leeraarsambt gingen geregeld voort. Zelf behoefde ik gedurende het verslagjaar geen enkel uur te verzuimen wegens ongesteldheid. Een mijner beide inlandsche leeraars, die mede een deel der lessen geven, was gedurende eene week ongesteld, koorts. De gezondheidstoestand der kweekelingen was over 't algemeen zeer gunstig, alleen werden enkelen weer eenigen tijd geplaagd door beri-beri, gaf één bloed op, en was een ander kort voor de Kerstvacantie zwaar ziek. God richtte hem weder op, zoodat hij na de Kerstdagen, naar de ouderlijke woning kon terugkeeren.

Gedurende het verslagjaar werden vijf nieuwe kweekelingen aangenomen, en in November deden vier eindexamen. Daaronder waren drie Sangireezen bestemd voor het Evangelisatie werk op de eilanden ten Noorden der Minahassa. Dat laatste eindexamen viel niet schitterend uit, al voldeden allen. De Sangireezen zijn minder bedeeld, hadden ook gebrekkige voorbereiding alvorens opgenomen te worden. Een vierde uit het ressort Amoerang had beter kunnen leeren.

Over 't algemeen gaven de kweekelingen geen stof tot klagen. Ook zij zijn behept met de gebreken des volks. Sterk moet bestreden worden de zucht naar opschik. Men wil zoo gaarne pronken, al weten zij heel goed in opstellen, prediking en onderwijs tot nederigheid op te wekken. Gedurig moet tot waarheidsliefde opgewekt worden, want ook zij kunnen liegen of het gedrukt is. Bij enkelen ontbreekt waarachtige ernst. Daartegenover staan weer velen, van wie wij dankbaar mogen getuigen, dat de Heer door zijnen Geest werkt in hunne harten en zij er naar streven steeds dichter bij Hem te komen, geheel zijn eigendom te worden. Vaak breken zij zich het hoofd over dingen die weinig of geen waarde hebben. Dit is geheel een karaktertrek des Minahassers. Ik herinner mij dat een vijf en twintig jaren geleden — onder weg — een inlandsch leeraar mij vroeg, welke taal Adam en Eva hebben gesproken. Velen mijner kweekelingen ontvangen een Maleisch godsdienstig blaadje, de Bĕntara Hindia, op Java uitgegeven. Zoo nu en dan luchten zij hunne kennis daarin. Zoo vroeg een hunner wie bij de Israëlieten den zang aanhief, den toon aangaf — inzetten zouden wij zeggen. Toevallig kwam mij die vraag onder de oogen, en deed ik mede eene poging die op te lossen. Doch mijne kennis faalde en ik werd op Chenanja 1 Kronieken 15 : 22

gewezen. Voor mij en ik denk wel voor bijna allen Bijbellezers een onbekende grootheid. Nu wijs ik hen wel gedurig op Paulus' woorden over strijdvragen, geslachtsrekeningen enz., die geene nuttigheid hebben, doch het is ook daar weder mede, men beaamt de waarheid ervan en zondigt er toch weer tegen.

Meer verblijdend en van meer gewicht voor mij is dat des Zondagmiddags, na afloop der kinderkerk zij zich verspreiden over de zes kampongs en daar de kinderen trachten te verzamelen, om met hen te zingen. Eenigen hebben daarin veel liefhebberij en doen er werkelijk veel moeite voor. De kinderen worden op die manier van de straat gehouden en ontvangen iets. Ter aanmoediging worden een paar maal 's jaars gemeenschappelijke samenkomsten gehouden met toespraken en iedere kampong zich een paar maal laat hooren. Ook door ouderen wordt dit gewaardeerd en ik geef dan mede een blijk van belangstelling door daarbij tegenwoordig te zijn.

Over de Roomsche propaganda zal ik ditmaal niet veel zeggen. Tegenover 12 die onze gemeente verlieten staan 31 die tot ons overkwamen. De meeste overgangen tot Rome waren om huwelijksredenen. Dit was naar onze gemeente niet altijd het geval. Toch geschieden al die overgangen niet omdat men overtuigd is van Rome's dwalingen. Het blijft een bedroevend feit dat men in de Minahassa om allerlei redenen, vaak gezochte, naar een ander kerkgenootschap over loopt. Zoo o.a. te Tomohon een man uit eene hoofden familie, zelf lange jaren 2e districtshoofd en diaken der gemeente. Tijdens mijn verlof heette het dat hij zou hertrouwen met een Roomsch meisje. Daarvan kwam echter niets, en hij trouwde met een jong meisje uit onze gemeente. Zijne vroegere liefde kreeg een kind, doch bij kris en kras werd het

vaderschap door hem ontkend. Nu heeft hij dat kind echter bij zich genomen en weder connectie met die Roomsche vrouw aangeknoopt. Natuurlijk wordt zoo iets in de kampong besproken; ik hoorde zelfs, dat zijne wettige vrouw over zijn gedrag geklaagd heeft. En de slotsom was, dat hij zeide: „men lastert mij, daarom word ik Roomsch”. We beklagen den man die door overgang tot Rome een vrijbrief meent te hebben voor zijn onzedelijk gedrag, doch zijn uittreden uit onze gemeente is daarom nog niet te betreuren. Wil Rome zich verrijken met het aannemen van dergelijke personen dat is voor hare rekening.

Veel zou nog mede te deelen zijn, maar mijn verslag werd toch al reeds te lang. Hier en daar deed ik een greep en wees, zoowel op 't verblijdende als bedroevende in ons werk. Dankbaar mogen wij echter erkennen: is er veel onkruid, de vruchten bleven niet uit; voelden we de dorens, de Heer verkwikte ons weder door schoone bloemen. Hij zegende en bekrachtigde. In vertrouwen op Hem wenschen wij voort te gaan. De Heere beware, sterke en zegene ons bij ons werk! Zijn rijk kome!

Langowan.

Door M. BROUWER.

Met opgewektheid zet ik mij tot het schrijven van een verslag over het afgeloopen jaar. Immers veel goeds mocht ik van mijn trouwen God ontvangen. Allereerst herstelde gezondheid. Was de aanvang van het jaar nog moeielijk en keerden zwakheid en duizelingen telkens terug; steeds beter werd mijn gestel en steeds krachtiger mijn lichaam. Eenige maanden vreesde ik dat mijn gestel voor goed geknakt was, en dat de gebreken des ouderdoms kwamen, terwijl ik mij nog immer jong en opgewekt gevoelde. Mijne vrees werd beschaamd. Later kon ik weder als vroeger tien dagen achter elkaar geregeld driemaal preeken per dag zonder er hinder van te hebben. De oude krachten zijn volkomen teruggekeerd. Ik kan weder als vroeger met opgewektheid mijn vele werk verrichten. Dagen achter elkaar geregeld driemaal gepreekt, en dan tusschen de kerkbeurten in nog allerlei werk verrichten, hindert mij thans gelukkig niet meer. Ik zeg gelukkkig. Want als men dertig gemeenten met een gezamenlijk zielental van bijna vijf en dertig duizend inlandsche Christenen te verzorgen heeft, dan mag men wel een gezond en sterk lichaam hebben. De Hemelsche Vader schonk mij dat voorrecht. Hem de dank er voor.

En dan mag ik ook wel een dankbetuiging aan mijne gemeenten geven. Wat hebben zij steeds mijn werk op prijs gesteld gedurende het gansche jaar. Wat hebben zij hartelijk gedeeld in mijne telkens terugkeerende ongesteldheid! Hoe trouw kwamen zij bij de openbare godsdienstoefeningen, die ik leidde. Hoezeer

hebben zij getoond dat zij mijne Evangelieprediking op prijs stelden. Het dient gezegd dat mijne gemeenten altijd, nu bijna acht en dertig jaren, door trouwe opkomst getoond hebben dat zij gaarne het woord dat ik tot hen bracht vernamen en waardeerden. Nooit sprak ik hier voor ledige kerken. Maar toch het allerlaatste jaar spande de kroon. Was het wellicht omdat zij mij als uit den dood hergeven achtten? Was het misschien dat mijn woord een meer ernstigen stempel droeg, omdat ik mij zelve reeds ten doode gewijd achtte en daardoor het eeuwige nog meer op den voorgrond stelde? Ik weet het zelf niet. Maar het is een feit dat hier in den loop van 1906 veel belangstelling werd getoond in de zaken die het Koninkrijk der Hemelen betreffen. Om maar iets te noemen. Aan het einde des jaars mochten de liefdegaven, dat zijn de gaven voor de uitbreiding van het Godsrijk over het jaar 1906 het aanzienlijke cijfer van *f* 2461.— zegge twee duizend vier honderd een en zestig gulden, bereiken. Geeft zoo iets geen stof tot danken? Zoo zoude ik voort kunnen gaan en veel lieflijks en aangenaams kunnen vermelden. Maar het is behoorlijk dat wij van ons zelven afzien, en dat wij al die zegeningen en weldaden nederleggen aan de voeten onzes Heeren. Hij was met ons. Hij heeft ons gesteund en gesterkt. Niet ons o Heer, niet ons, Uw naam alleen zij de eer!

Natuurlijk waren ook weder in het afgeloopen jaar vele droeve ervaringen ons deel. Velen gingen van ons, die wij o zoo gaarne nog eenigen tijd met ons gewenscht hadden. Jonge mannen in de kracht huns levens ontvielen ons. En wij hadden juist voor de toekomst op hen gehoopt en gebouwd. Onder hen een jeugdig onderwijzer, eenige jaren lang een trouw

medearbeider werd tot hoogeren werkkring opgeroepen. Wij moesten vaak ons zelven en anderen vertroosten met het woord: „Want mijne gedachten zijn niet ulieder „gedachten, en uwe wegen zijn niet mijne wegen, „spreekt de Heer. Want gelijk de Hemelen hooger „zijn dan de aarde, alzoo zijn mijne wegen hooger dan „uwe wegen, en mijne gedachten dan ulieder gedachten."

Maar wie wij ook betreuren, aan Magdalena Sahoel, weduwe van onzen vroegeren medearbeider Johannes Wawolumaja, misgunnen wij de ruste niet, die daar overblijft voor het volk van God. Zij was reeds over de negentig jaren oud, en daarbij totaal blind, terwijl ook haar gehoor zeer slecht geworden was. Als ik haar in de laatste jaren nu en dan eens bezocht moest men haar langs onderscheidene wegen duidelijk maken wie ik was, omdat zij mij niet meer kon zien nog hooren. Daarbij was zij erg zwak. De laatste jaren kon zij haar huis, bijna zeide ik haar stoel niet meer verlaten. Toch was zij slechts drie dagen bedlegerig. Maar men kon zeggen dat zij totaal op was.

En toch, wat was zij vroeger een flinke vrouw! Welk een edel voorbeeld gaf zij jaren lang zamen met haren trouwen echtgenoot aan de gemeente van Kakas, waar zij leefden en werkten. Een enkel feit moet ik hier even ophalen, omdat het haar geheel karakteriseert in haar leven van liefde en zelfopoffering.

Toen in het jaar 1881 mijne dierbare Gade overleed, en ik alleen stond tegenover mijn vele werk en daarbij zes kleine kinderen te verzorgen had, van welke de oudste nog geen tien jaren en de jongste geen tien dagen telde, toen kwam deze edele vrouw geheel uit haar zelve tot mij. en verzocht mij te mogen helpen. Een half jaar lang liet zij haar man en volwassen kinderen te Kakas, droeg hare huishouding over aan

hare dochter, en nam de zorg voor mijn huis en al die kleine kinderen op zich. En dit was geen gemakkelijke taak voor een vrouw op leeftijd. Zij was toen reeds bijna zeventig jaar oud. Maar zij begreep, zonder er ook maar een woord van te reppen, dat ik zonder hare hulp onmogelijk mijne lieve kinderen bij mij konde houden. Het zoude den nog jeugdigen weduwnaar kwalijk genomen worden, en aanleiding geven tot allerlei onverkwikkelijke praatjes, wanneer ik eene of meer vrouwelijke bedienden ter verzorging mijner hulpbehoevende kinderen in huis gehouden had. Magdalena Sahoel voorkwam alle moeielijkheden en alle praatjes. Zoo weten vaak onze gemeenteleden wonderlijk goed te troosten. Minder met woorden dikwerf dan met daden. Een half jaar lang vervulde zij hare taak. Toen begreep ik dat ik niet meer van hare waarlijk Christelijke liefde en opoffering mocht eischen. Ik vond voor mijne kinderen plaats bij mijne collega's en vrienden; ontsloeg al mijn vrouwelijk personeel, en betuigde aan Magdalena Sahoel en haar man mijnen oprechten dank voor hunne hulp en toewijding. En ook toen nog waren zij bereid verder te helpen. Niet zij had ontslag gevraagd. Niet zij begeerde naar man en eigen huishouding terug te keeren, maar ik besefte dat ik nu niet nog langer hunne hulp mocht ontvangen. Er zijn grenzen ook in de zelfverloochening. En ook in het ontvangen van weldaden van zijne medemenschen. Mijn lijden was wel niet verminderd. Mijn kruis bleef zwaar. Vooral toen ik mijne nog zoo kleine innig-geliefde kinderen zag vertrekken. Maar ik begreep dat het op den duur te veel gevraagd was, zooveel hulp en toewijding te ontvangen. Maar Magdalena Sahoel had het wellicht jaren lang volgehouden. Mijne handelwijze bevreemde haar zelfs en zij zeide nog tot

mij dat ik dit toch niet om harentwil moest doen. Dat zij nog wel gaarne langer wilde helpen. Ik wist dit wel van te voren, maar toch had ik geene vrijmoedigheid nog langer die hulp aan te nemen.

Voor mij is deze vrouw een type van het beste deel van ons Minahassa volk. En zij staat volstrekt niet alleen. Er zijn hier velen die een zelfde geest bezielt. Die altijd bereid zijn te helpen en dit soms op eene zeer kiesche manier weten te uiten. Men moet hen in zulke zaken vaak bewonderen. En ieder gevoelt den stillen en diepen troost die van zulk eene zelfverloochening uitgaat. Zonder woorden komt men troostend helpen. Magdalena was in het geheel geen drukke, erg bewegelijke vrouw. Hare kracht was stille zelfverloochende liefde. Zij beleefde haar geloof. Jaren lang sloeg ik haar gade in het midden mijner bloeiende gemeente te Kakas. Wat gaat van zulke edele naturen veel kracht ten goede uit. De gemeente Kakas en ook andere gemeenten hebben meer van die trouwe discipelinnen van den besten Meester. Haar arbeid, haar leven, haar geloof, hare liefde werken zegenend op de gemeenten terug. En al spreken zij, vooral in onze tegenwoordigheid niet veel over den Heiland, het licht dat zij laten schijnen werkt tot verheerlijking van God en tot heil harer medemenschen.

Magdalena Sahoel is heengegaan naar het Vaderhuis. Zij is thans hereenigd met haren voortreffelijken echtgenoot met wien zij meer dan vijftig jaren hier beneden lief en leed had gedeeld. De wereld was haar reeds lang afgestorven en zij der wereld. De laatste jaren hier beneden bracht zij in stille vergetelheid door. Ook omdat zij niets meer zag en hoorde, en hare krachten reeds lang uitgeput waren. Zulk sterven is verlossing uit het lichaam dezes doods. Niet zij klaagde of

murmureerde. Veeleer dankte zij. Hoe betuigde zij mij herhaaldelijk dank omdat ik veel moeite gedaan had haar een pensioentje van vijf gulden in de maand te bezorgen. Och dat verheugde haar zoo zeer. Daardoor toch was zij vrij cn onafhankelijk van hare vele kinderen. Deze kinderen hebben haar tot haren dood zeer goed verpleegd. Maar bij haar leefde de bewustheid, dat zij voor die verpleging betaalde, en alzoo niemand tot last was.

Gemakkelijk zoude het mij vallen nog meerdere dergelijken ten tooneele te voeren, zoowel mannen als vrouwen, die ons in den loop van het jaar ontvielen; en van anderen die nog met ons bleven in den arbeid. Met een gerust geweten verklaar ik: hen was of is het leven Christus, en daardoor het sterven gewin. Maar deze eene zij ons thans tot leering en opwekking, ook tot troost en bemoediging bij den vaak moeielijken arbeid, en tot steun bij den strijd van het leven. Immers waar zulke vruchten worden gezien, daar was onze arbeid niet te vergeefs. Wij roepen daarom ons zelven en anderen toe: „Zaaiers zaait in Gods naam voort." „God van den Hemel, die zal het ons doen „gelukken, en wij, zijne knechten, wij zullen ons op- „maken en bouwen."

Eene andere aangename ervaring van het jaar 1906 was de ambachtsschool in mijn ressort, en wel te *Kakas* mijne meest bloeiende gemeente, en meermalen in mijne berichten en verslagen vermeld. Ik had in het geheel niet gedacht dat deze inrichting in mijn werkkring zoude gevestigd worden. Geheel buiten mijn toedoen werd Kakas als plaats van vestiging gekozen. En natuurlijk nu het geschied is verheug ik er mij over. Heel toevallig viel juist het verrichten van mijn dienstwerk te *Kakas* samen met de opening van de school.

Mijn werk was reeds weken van te voren bepaald, maar nu het samenviel vond ik het voor mijn gevoel zeer aangenaam dat ik toen juist te Kakas was. Den volgenden dag, Zondag 15 Juli was het kerk. Ik achtte het toen zeer geschikt eene toespraak te houden over het bekende woord tot Abraham: „Wees een zegen." En al verstonden mevrouw en mijnheer Notten weinig van het woord gesproken in eene toen voor hen nog vreemde taal, de gemeente van Kakas luisterde met aandacht en groote ingenomenheid. Wij allen hopen dat de nieuw opgerichte school een groote zegen moge worden voor de gemeente van Kakas, en verder voor het geheele land: de Minahassa en omringende streken.

Zal ik nog verder doorgaan met het vele aangename te vertellen dat in den loop van 1906 ons deel hier was? Zal ik wijzen op het groote aantal gedoopte kinderen, bijna achttien honderd in een enkel jaar? Zal ik verhalen van het aanzienlijk getal nieuwe lidmaten meer dan zes honderd in den loop van het verslag jaar: en van verrassingen ons daarbij bereid, als sommigen hunner het geheele catechisatieboekje van het begin tot het einde opzegden? En dat is waarlijk geen klein boekje. Waarlijk er is overvloedig stof tot danken en menige aangename ervaring was mijn deel.

Jammer dat bij al het aangename ook weder een dissonant kwam. In eene mijner kleinere gemeenten was het onderzoek van de leerling-lidmaten vastgesteld. Vóór ik naar de kerk ging voor genoemd onderzoek kwamen twee mannen tot mij. Zij verzochten mede toegelaten te worden tot het onderzoek. Ik vroeg nu om de lijst der catechisanten over het geheele jaar. Een hunner had driemaal, de ander tweemaal de catechisatie bezocht gedurende een geheel jaar. In liefde wees ik hen er op dat dit niet ging. Wilden zij het

volgend jaar trouw het onderwijs bezoeken dan wenschte ik hen in 1907 tot het onderzoek toe te laten. Eerder ging niet. „Nu dan worden wij maar roomsch" zeide een hunner. „Daar gaat het gemakkelijker. De roomsche „priester neemt wel lidmaten aan zonder te leeren." Ik antwoordde dien man, in tegenwoordigheid van den inlandschen leeraar, den onderwijzer en al de leden van den kerkeraad: „Ja, dat denk ik ook wel. Wij weten „al lang dat de Pastoors niet kieskeurig zijn. Maar als „gij op zulk eene wijze roomsch wordt zult gij er later „geen vrede maar wel spijt van hebben." De man ging boos heen; en ik zag hem later niet meer.

Dit geval geschiedde in de maand Augustus. Tot heden vernam ik niet van zijn overgang tot de roomsche kerk. Hoogstwaarschijnlijk was het maar een dreigement. Natuurlijk mocht ik niet toegeven en mij van mijn stuk laten brengen door dreigementen. Geven wij daaraan toe dan komen wij er onder bij de kwaadwilligen in de gemeenten. Want zij zouden hoe langer hoe brutaler worden.

Maar is het niet diep treurig dat wij hier zulke toestanden gekregen hebben? Waar blijft onze opvoedende kracht? O, ik strijd er tegen. Ik kan mijn heerlijk levens ideaal: *opvoeder van dit volk te zijn*, niet prijs geven. Maar het valt soms zeer moeielijk dit ideaal te verwezenlijken, ook ter wille van en uit liefde tot het volk, omdat zij onze handelingen vaak verkeerd uitleggen en zij niet voelen en niet willen begrijpen dat onze weigering liefde is.

Dat zijn de droeve vruchten van der Jezuïten streven in dit land. Veredeling, heiligende kracht voor dit goede volk gaat er van hen niet uit, maar wel zijn zij de veroorzakers van brutaliteit en vele ellende. Zij hebben reeds veel bedorven en gaan nog immer voort hunne

verlammende kracht ten toon te spreiden. Werkten deze Jezuïten onder den eenen of anderen Heidenschen of Mohammadaanschen stam, wij zouden ons verheugen en hunnen beschavenden invloed van ganscher harte huldigen. Maar in dit land, onder dit in ontwikkeling zijnde volk, waar zeer veel goeds reeds bestaat, maar veel ook nog geleid en bevestigd moet worden, hier kunnen zij niet anders dan schade veroorzaken. Twist en verdeeldheid, brutaliteit en vele onhebbelijkheden zijn de allereerste vruchten van hun optreden en natuurlijk de latere zullen daaraan gelijk zijn. Met Jesaja zeggen wij: „Wind hebben ze gezaaid, storm zullen zij oogsten." Hoe jammer dat zulk een toestand hier bestaat en voortduurt.

Gelukkig hadden wij gedurende 1906 geene andere ervaringen van dien aard. Indien wij wilden tellen, dan zouden wij tevreden kunnen zijn. Tegenover de vier personen die van onze gemeenten naar Rome overgingen kwamen dertien terug. Het getal is dus in ons voordeel. Maar die geheele geschiedenis walgt mij. Omdat er nergens sprake is van overtuiging. Het zijn bijna altijd wereldsche overwegingen die den doorslag geven. Voor een groot deel hangt het samen met huwelijken. Omdat de eene partij niet wil overgaan of niet wenscht toe te geven gaat de andere partij maar over. Zoo sukkelen wij hier voort en moeten steeds aanzien hoe de karakters van de menschen hier bedorven worden.

Maar toch wij willen niet enkel klagen. Wij wenschen ons zelven en onze gemeenten in 's Heeren hand te stellen. Hij is machitg te doen boven bidden en wenschen. Uit het kwade der menschen komt meermalen het goede voort. Maar daarmede wordt niets afgenomen van het kwade der menschen. Allen blijven verantwoordelijk voor den alwetenden God. Heer, leer Gij ons Uwen wil te doen!

Sonder.

Door S. SCHOCH.

Wat aangaat de doorwerking van het Evangelie in de geloofsvoorstellingen van het volk, met dankbaarheid mag worden opgemerkt dat de kennis van het Evangelie allengs toeneemt, inzonderheid onder de voorgangers. Vele heidensche gebruiken zijn op de meeste plaatsen nog wel in zwang, verband houdende met gewichtige gebeurtenissen in 's menschen leven, als geboorte, huwelijk, openen van tuinen, padipluk, ziekte, begravenis, enz.. maar de eigenlijke beteekenis dier gebruiken gaat veelszins reeds verloren. Het worden hoe langer hoe meer „gewoonten" die door de conservatieven en ook ten opzichte van oude menschen in eere worden gehouden, maar door de „sterken" in de gemeenten als zijnde ouderwetsche vormen, worden verlaten.

Er is slechts 1 heidensche priesteres (Walian) n.l. te Tombasian atas, maar hare functies bepalen zich nagenoeg uitsluitend tot het uittooveren van allerlei kwalen uit 's menschen lichaam. (Alleen toen in Juni de Sopoetan weer begon te werken, ging eene schare hem nog bezweren met hare zangen (mareindeng) op den Rindéngan). De kinderen der Walian zijn reeds christen geworden en werken ijverig mede in de gemeente, en met genoegen luistert de moeder als hare dochter soms voorgaat in eene christelijke kampongvergadering.

Aangaande het aanvankelijk voortbestaan der ziel na den dood moet nog worden opgemerkt, dat zulks door velen in verband wordt gebracht met de opstanding

en Hemelvaart van den Heer Jezus Christus, in zooverre dat volgens hunne meening de ziel van den afgestorvene in het graf blijft tot den derden dag, en daarna nog 40 dagen blijft ronddwalen in den omtrek of op haar welbekende plaatsen. Op den 40sten dag na het overlijden heeft dan dikwijls een familiemaaltijd plaats ter herdenking van de zieleopvaart naar den hemel. Bij anderen ontbreekt het verband met de opstanding des Heeren en denkt men zich zuiver heidensch, de ziel nog verscheidene dagen na den dood om het huis en in den tuin rondwarende om een makker te zoeken, afgunstig als zij is op de levenden. Vandaar dat hartstochtelijke weenen bij dood en begrafenis met betuigingen van gehechtheid aan den overledene, opdat zijne ziel zich geëerd en getroost zal gevoelen in zijne eenzaamheid.

Ook geeft de familie aan den overledene zijn deel van het gemeenschappelijk bezit, en gaan velen op den derden dag naar den tuin om daar een gedeelte voor zijne ziel te reserveeren (loema'loe). De eigenlijke reden is echter vrees voor de afgunst der ziel, die anders het plantsoen zou kunnen beschadigen.

Dat het *geesten-* en *heksen*geloof ook onder de meer ontwikkelden hier en daar nog leeft, kwam eens ongezocht aan den dag, toen een jonge hoofdonderwijzer bij een gesprek daarover zijn groote verbazing te kennen gaf dat een oude Inl. leeraar die er bij zat niet aan de *Pontianak* (ziel van eene in het kraambed gestorvene) geloofde; immers hij had zelf verscheidene malen haar krijschend geluid des nachts gehoord, en waagde zich daarom niet gaarne alleen op eenen eenzamen weg in het donker. Merkwaardig is ook wel, dat toen de vrouw van een onderwijzer onder zulke omstandigheden gestorven was, men oogenschijnlijk niets bijzonders

deed, maar toch vóór de kist te sluiten snel haar hoofdhaar tusschen het deksel klemde om haar te beletten weg te vliegen. Dat is dan voor de securiteit.

Dat het godsdienstig leven vooruitgaat, blijkt o.a. uit de meerdere opkomst bij de godsdienstoefeningen en de antwoorden die bij het aannemen van *nieuwe lidmaten* gegeven werden. Daar het onderzoek strenger was werden dit jaar 244 nieuwe lidmaten bevestigd tegen 288 verleden jaar. Treffend was de persoonlijke geloofsbelijdenis van eenige oude vrouwen, die niet konden lezen en ook niets van buiten konden leeren, maar toch vrijmoedig getuigenis aflegden van hetgeen Christus voor haar beteekende. Gedoopt werden 773 personen waaronder 7 volwassenen. *Roomsch* werden 25 personen in Sonder en Pangolombi'an, terwijl er 19 van Rome terugkeerden te Sonder, Ramboenan en te Pangolombi'an. De beweegredenen voor de overgangen zijn waarlijk niet verheven; veelal is het een huwelijk, of omdat men eene berisping heeft ontvangen. In een gedeelte van Sonder bezoeken nog meer dan 20 kinderen de dichtbijgelegen Roomsche school. De ouders werden herhaaldelijk aangemaand hunne kinderen naar de zeer goede Gouvernementsschool ter plaatse te zenden. Het gevolg was dat sommigen gehoor gaven, anderen daarentegen hun kinderen Roomsch lieten doopen.

Eén overgang tot de Protestantsche gemeente mag wel afzonderlijk vermeld worden. Op een morgen kwam een jonge man van ± 23 jaar uit Pangolombi'an ten mijnent met het verzoek of ik zoo goed wilde zijn hem, liefst zoo spoedig mogelijk te doopen.

Het was heelemaal zijn eigen wil, zonder dwang van anderen, zeide hij. Maar toen hij vernam, dat dat zóó maar niet ging, gaf hij ten antwoord dat hij de volgen-

de week hoopte aan te teekenen met een Protestantsch meisje, die echter als voorwaarde gesteld had, dat hij eerst zou overgaan. Ik ondervroeg hem over een en ander en maakte hem duidelijk dat hij eigenlijk niet goed wist wat zijn overgang beteekende, en gaf hem den raad eerst eenige maanden onderwijs te ontvangen, waarna ik dan zijn kennis zou onderzoeken en hem zoo mogelijk tegelijk met andere catechisanten zou aannemen. Dat vond hij best, met het gevolg dat hij drie maanden later behoorlijk kon antwoorden en met bewustheid tot de Evangelische Gemeente toetrad.

Dat de *Collecten* zijn toegenomen is eveneens een goed teeken in het waarlijk niet vrijgevige Sondersche. Werd in 1905 in de 22 gemeenten voor *f* 1169,80 gecollecteerd ten behoeve van den openbaren eeredienst, en *f* 623,26½ voor de zending, onderling hulpbetoon enz., deze getallen bedroegen respect. *f* 1483,34 en *f* 926,74 in het verloopen jaar.

De teruggang in de gemeente *Kolongan atas* kwam op het doode punt, waarna een zeer bepaalde vooruitgang intrad. De aanleiding was wel dat in Maart '06 de nieuwe gesubsidieerde Zendingsschool van 28 M. lang en 7 M. breed gereed kwam, met 4 ruime lokalen en plaats voor ongeveer 240 leerlingen. Doordat de school van Koho allengs verliep, kwamen steeds meer kinderen zich aanmelden, totdat in Januari 1907 303 ingeschreven waren.

De laagste klasse moest toen gesplitst worden, waarvan thans de eene groep van 7—9½, de tweede groep van 9½—12 onderwijs ontvangt. De invloed daarvan deed zich dadelijk in de gemeente gevoelen: was het kerkbezoek in 1905 gemiddeld 140 per godsdienstoefening, in 1906 rees dit getal tot 162. Ook het avondonderwijs voor jongelieden werd veel beter bezocht.

Te *Kiawa* (1500 zielen) kwam begin 1906 ook een apart schoolgebouw gereed bijna even groot als dat te Kolongan atas, en geheel door de bevolking bekostigd.

De gemeente *Sonder* was zoo gelukkig het zeer ruime vroegere Majoorshuis met erf voor betrekkelijk zeer geringen prijs te kunnen koopen, welke woning in 1907 tot kerk zal worden verbouwd en ingericht. Ook de gemeente *Kawanko'an* hoopt een nieuw kerkgebouw te zien verrijzen, geheel volgens het bouwplan van den Heer D. Th. Notten, directeur der ambachtsschool. Reeds 10 jaar geleden is de Heer Schwarz begonnen collecten in te stellen voor een eventueelen nieuwen bouw, met het gevolg dat thans meer dan *f* 3000.— aanwezig is.

Op de 16 *Zendingsscholen* ging het onderwijs veel meer geregeld, wijl ook de laatste school Gouvernementssubsidie ontving, en derhalve overal leermiddelen in voldoende hoeveelheid aanwezig waren. Ook het gehalte der Hulponderwijzers verbeterde, doordat de maandelijksche toelagen konden vermeerderd worden, en dus de eischen ook hooger konden worden gesteld. Het blijft intusschen hoogst wenschelijk dat het personeel geheel opgeleid zij. Hiermee wil ik niets zeggen van verscheidene oude onderwijzers, die zonder behoorlijke opleiding toch heel wat meer toewijding en gezond verstand aan den dag leggen dan sommige jonge opgeleide onderwijzers, die o zoo'n moeite hebben om eenvoudig te worden; maar ontegenzeggelijk is eene goede methode onmisbaar bij het onderwijs, en die waait een Inlander nu eenmaal niet vanzelf aan. Een vaste leergang en leiding van bekwame onderwijzers hebben de kinderen noodig, die hen geleidelijk uit hun eenvoudige omgeving helpen ontwikkelen tot flinke menschen, die zich in het practische leven zelf-

standig kunnen bewegen. Opdat de kinderen ook reeds op school de taal van den Maleischen Bijbel zouden leeren kennen om daaruit later met vrucht zelf te kunnen lezen, heeft de laatste Conferentie goedgevonden dat het Evangelie van Lucas en de Handelingen der Apostelen in de hoogste klasse als leesboek zouden worden gebruikt, aangezien deze schriftgedeelten in boekjes van 5 cent door het Ned. Bijbelgen. verkrijgbaar zijn gesteld.

De verleende *hulp aan zieken* deed dit jaar eene groote schrede voorwaarts. Immers einde April 1906 arriveerde alhier Zuster *H. de Ruyter* die evenals Zuster *M. A. L. W. Schoch* door het N. Z. G. was afgestaan als Zendeling-Diakones ten behoeve der Inl. Chr. Gemeente in het Ressort Sonder. De laatstgenoemde bleef echter nog tot einde November 1906 te Mådjå Warnå, wijl daar de tijdelijke hulp van één der Zusters dringend noodzakelijk was gebleken.

Omdat nu beide Zusters te Rotterdam gedurende eenige jaren verscheidene cursussen van specialiteiten hadden gevolgd en zich daaraan geheel hadden kunnen wijden, waren zij voor de behandeling van de meest voorkomende ziekten veel beter toegerust dan de meeste Zendelingen, die het vaderland verlaten. Daarom kan ik ook met een gerust en dankbaar hart de polikliniek nagenoeg geheel aan haar overlaten. Deze werd nog tot einde December onder ons huis gehouden, waarna ze werd overgebracht onder het op hooge palen rustende nieuwe huis der Zusters ten Westen van ons erf gelegen.

Dat de hulp der nieuwe Zusters zeer gezocht en gewaardeerd werd bleek wel hieruit, dat geneesmiddelen werden uitgereikt:

in	Juni		472	malen,	en	geholpen	werden	200	nieuwe	patiënten
"	Juli		1040	"	"	"	"	234	"	"
"	Augustus		1906	"	"	"	"	481	"	"
"	September		2115	"	"	"	"	347	"	"
"	October		2185	"	"	"	"	330	"	"
"	November	±	1500	"						
"	December		1152	"	"	"	"	495	"	"

(Gedurende de laatste 2 maanden was Zuster de Ruyter zelf ziek, en werd de polikliniek op de oude wijze gehouden).

De meest voorkomende gevallen waren wonden, koortsen (veelal Malaria), buikziekten en oogziekten.

Wat de *gebouwen* aangaat, richtte de bevolking van Sonder vooreerst een huis voor de Zusters op (waarvan echter de onkosten gedeeltelijk door het Ziekenhuisfonds gedragen werden), terwijl de gemeenten tezamen hout leverden voor 2 ziekenpaviljoens, waarvan één einde December gereed kwam, en met Januari in gebruik kon worden genomen. Voorts namen de Sondereezen op zich den grond waar noodig was te effenen, en de bewoners van Kolongan atás om een verharde weg langs het terrein aan te leggen. In alle gemeenten werd onderwijl nog *f* 446 gecollecteerd voor hetzelfde doel, hetwelk in verband met de bovenvermelde algemeene toename der collecten, wel blijk geeft dat men iets meer voor anderen begint over te hebben en de liefde van Christus aan het doorwerken is.

Na de afkondiging der subsidieregeling van Gouvern.-wege aan Part. Inl. ziekenhuizen en hulpziekenhuizen werd ook voor het *Hulpziekenhuis te Kolongan atas* subsidie aangevraagd, nadat vooraf de vele, en daaronder vrij lastige, voorwaarden waren vervuld. Met dankbaarheid vermeld ik de ondervonden welwillendheid en steun van den Eerstaanwezenden Officier van gezondheid te Menado den Heer L. F. C. Alers, van den

Directeur der ambachtsschool den Heer D. Th. Notten en van den Controleur van Amoerang den Heer A. Tellings.

Volledigheidshalve vermeld ik hier dat in Januari 1907 de aangevraagde subsidie is toegestaan, zoowel de subsidie in ééns door den Gouverneur Generaal, als de jaarlijksche over 1906 door den w^d^ Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid.

Zoo schijnt alles goed vooruit te gaan en wenscht men mij wellicht geluk met zoovele bloeiende gemeenten. Maar ik hoor toch ook van anderen de ernstige vraag oprijzen: „Is uw arbeid enkel Sociaal? Streeft gij enkel naar verbetering der toestanden voor uwe gemeenten, opdat zij nog wat gemakkelijker en rustiger leven?" Het heeft er veel van, en toch God weet, dat ik niets liever zou doen dan naar de diepte af te steken en veel met de individuen van hart tot hart spreken om hen door de leiding des H. Geestes te brengen tot overtuiging van zonden, opdat zij toch ook eens mochten verlangen naar verlossing en heiliging. Juist dat valt mij vaak zoo zwaar in dezen arbeid, dat bij de veelsoortigheid der belangen en het groot aantal gemeenten, de stille omgang met de enkelen zoo zeldzaam wordt, en ook dat waar men soms meent juist op den goeden weg te zijn, het blijkt dat de gedachten van den Minahasser in ééns een sprong doen om niet gevangen te worden. Ik heb reeds dadelijk gevoeld, dat onze kracht moet liggen in de leiding der Inlandsche *voorgangers*, zoodat ik de *Maandvergaderingen* met hen van bijzonder gewicht acht, want wat zij werkelijk met zich medenemen naar huis, komt de gemeente voortdurend ten goede. Gaf ik in 1905 en de eerste maanden van 1906 hen schriftgedeelten voor de komende Zondagen op, met korte verklaringen of

preekschetsen, waarna één van hen een reeds door hem gehouden preek in schets voor las, het bleek mij dat zulks voor hen wat te vermoeiend was, en ook te veel tijd in beslag nam. Daarom stelde ik hen voor samen te bespreken hoe wij de hoofdzaken van ons Christelijk geloof aan onze catechisanten zouden duidelijk maken. Een Inlandsche leeraar en een onderwijzer zouden dan elk een schets maken zoo mogelijk met vragen en antwoorden, vooreerst over het „*Onze Vader*" en later over de „*Geloofsartikelen*". Na de voorlezing had ieder dan het recht van kritiek. Deze wijze van behandeling had dit groote voordeel, dat mij eerst duidelijk werd wat ieder over het onderwerp dacht, waarna dan kon worden aangevuld wat ontbrak. Vanzelve kwamen aldus allerlei onderwerpen ter sprake, die gewoonlijk zeer verkeerd verstaan worden: ik noem slechts enkel; God als *Vader* (zoo gansch anders dan een Minahassisch Vader, soms plotseling streng, maar gewoonlijk zeer toegevend), wij als Zijne *kinderen* uit liefde hem gehoorzamende!; de *Hemel* als de plaats waar God alles is, en waarvoor men zich hier reeds toebereidt; het geschieden van *Gods wil zedelijk* van aard, en zoozeer verschillend van de algemeen heerschende voorstelling van het onveranderlijk raadsbesluit Gods; de *zondenvergeving*, geheel vreemd aan de heidensche gedachtenwereld, zoodat beide gedeelten, *zonde* en *vergeving* uitvoerig en practisch toegelicht konden besproken worden. Bij de Geloofsartikelen kwamen wij tot aan de bespreking over den *H. Geest* en zijn werk. Ik stelde voor dat te doen aan de hand van de Handelingen der Apostelen, om zoodoende de immanentie Gods zoo min mogelijk abstract te maken.

Dikwijls ontstond zoodoende een vruchtbare gedachtenwisseling.

Op die vergaderingen werden des namiddags verschillende vakken van het schoolonderwijs besproken na een inleiding door één der Hoofdonderwijzers, terwijl gezamelijk verschillende gezangmelodiën en ook enkele andere liederen driestemmig werden ingestudeerd.

Bij het *bezoeken* der verschillende *Gemeenten* bemerkte ik weder, hoe licht soms de huiselijke vrede wordt gestoord. Daarbij mocht ik echter ook enkele malen het genoegen smaken den vrede weer hersteld te zien. Zoo gebeurde het eens dat een betrekkelijk jonge vrouw haar nood kwam klagen dat haar man haar het huis uitgejaagd had, en zij nu al 6 maanden met haar 4 kinderen weer bij haar ouders inwoonde. De schuldige, Saul, werd geroepen, die daarop vertelde hoe slecht Jakomina soms voor het eten zorgde, zoodat hij een keer zoo boos was geworden, dat hij gezegd had dat zij wel heen kon gaan. Later had hij wel gewild dat zij terug ware gekomen, maar daartoe was zij te zeer beschaamd geworden. Na over en weer praten beleden beiden schuld, en wilden zij elkander wel vergeven; en dienzelfden avond werden zij door den Inlandschen leeraar naar hun huis geleid en werd de vrede met een beker sagoweer beklonken.

Zoo gebeurde het ook onlangs, dat een hulponderwijzer hevig getwist had met zijn vrouw, omdat deze hun jongen van 6 jaren zoo onbarmhartig geslagen had. Het kind had n.l. gespeeld in zijn Zondagsche pak en was met groote vuile plekken op knieën en ellebogen thuis gekomen. Den volgenden dag zouden beiden juist voor 't eerst aan het Avondmaal komen, maar de Inlandsche leeraar kon er niet in slagen hen te verzoenen. Ik ging er dus zelf heen, en liet hen hunne bezwaren vertellen. De vrouw wilde eerst van geen verzoening weten, omdat haar man gezegd had:

als de ziel van je vader hier was dan zou die je wel leeren dat je niet zoo slaan mocht! Dat was een groote beleediging, wijl het oproepen van iemands ziel zeer schrikwekkende gevolgen kan hebben, naar zij gelooven! Hij moest dan ook erkennen, dat hij daarin verkeerd gehandeld had, maar zeide hij, zij had veel grooter schuld, omdat zij zoo onbehoorlijk het kind geslagen had. Zij beloofde daarop —zij het dan ook na lang bedenken— voortaan alleen op het daarvoor meestgeschikte lichaamsdeel een matige kastijding toe te dienen, waarop de verzoening plaats had. Zijn zulke oplossingen verblijdend, menigmaal gebeurt het echter ook, dat om de een of andere – in ons oog – onbeduidende reden een van beide partijen halsstarrig blijft weigeren den ander te vergeven, en dan moet men ten slotte toch tot echtscheiding adviseeren. Dezer dagen weigerde echter de Landraads-voorzitter een echtscheiding uit te spreken wegens oneenigheid, en kreeg de man een ernstige vermaning zich weer met zijn vrouw te verzoenen.

Ook dit jaar kwamen een paar zeer onverkwikkelijke aanklachten bij mij in tegen eenige Inlandsche leeraars. Ze bleken bij nauwkeurig onderzoek wel niet gegrond te zijn, maar gaven toch blijk van een afkeerige gezindheid bij een deel hunner gemeenteleden.

Met groote zorg vervult mij het optreden van een ijdel, jong Inlandsch leeraar, die geproefd heeft van den boom der negatieve Bijbelkritiek, en nu, zonder vastigheid in zichzelf, alles onzeker of ongeloofwaardig stelt. Hij acht dat een hoog standpunt, omdat het eigen verstand daarbij hoogste scheidsrechter is. Naar raadgevingen, vermaningen luistert hij niet; hij gelooft alleen wat hij begrijpt, en . . . . wat begrijpt zoo'n jong heethoofd?! De gevolgen zijn in zijn gemeente helaas al zeer merk-

baar, en toch wil hij het niet zien. Ik wil hem nog een jaar sparen en hem trachten te winnen of hij zich soms nog bekeert en ten minste zijn werk behoorlijk verricht.

Tot hiertoe dit verslag. Laat de gemeente van Christus in ons Vaderland een voortdurend gebed opzenden voor de nog zoo jonge gemeenten in de Minahassa, opdat ook in dit rationalistisch aangelegd volk Jezus Christus meer en meer een gestalte krijge en Zijn toekomst al meer openbaar worde!

Kumĕlĕmboeaï.

Door J. S. DE VRIES.

Wanneer wij omtrent het godsdienstig- en zedelijk leven der gemeenteleden in onzen werkkring getuigenis moeten afleggen, dan kunnen wij zeggen, dat wij vooruitgaan, hoewel zeer langzaam. Dit te mogen constateeren, verheugt ons ten zeerste en zeer zeker iederen vriend der Zending, dewijl dit een duidelijk bewijs is, dat wij niet te vergeefs arbeiden. Zoowel het godsdienstig- als zedelijk leven begint zich te ontwikkelen en wordt er met het oude gebroken. Veel is er, dat wij gaarne anders zouden wenschen, edoch ook het minder goede zal veranderen.

De opkomst bij de openbare godsdienstoefeningen bleef als andere jaren; hier was deze verblijdend, elders kon zij beter wezen. Was deze opkomst te Poopo in de laatste jaren bedroevend, ook in genoemde plaats is het bedehuis tegenwoordig vrij goed bezet en toont men meer een godsdienstig leven, al is het dan ook slechts uiterlijk. Waaraan deze verandering is toe te schrijven? Voorzeker voor een groot gedeelte, omdat in die gemeente een nieuw en ruimer kerkgebouw is opgericht. Al wat nieuw is trekt de Minahasser, voorwien het „ikoet ramei = met zijn velen iets doen", alles is. Wij keuren dit op godsdienstig gebied af, maar het heeft toch ook een goede zijde, aangezien wij dan personen ter kerke zien komen, die anders zelden het bedehuis bezoeken. Dezulken hooren dan weer eens een ernstig woord en wij laten niet na er op te wijzen, dat het

Christen zijn een daad des harten is en niet berust op op het „ikoet ramei".

Op Kerstdagen en met Nieuwjaarsdag zijn de bedehuizen vol. Het is ons opgevallen, dat men Nieuwjaarsdag boven het Kerstfeest begint te stellen; de opkomst bewijst dit. De meesten komen dan ter kerke, gedreven door zekeren vrees Gods toorn te zullen opwekken, wanneer men zelfs op genoemde dagen geen deel neemt aan de openbare godsdienstoefening. Andere beschouwen op dien dag het bedehuis als een geschikte plaats om kleeding en kapsel te doen bewonderen. Het behoeft niet gezegd te worden, dat wij hier tegen strijden en deze personen *niet* tot een voorbeeld stellen aan dezulken, die in eenvoud des harten met oprechtheid zoeken naar de dingen die boven zijn.

In de gemeenten aan het strand stelt men vooralsnog weinig belang in hetgeen men niet zien en tasten kan. Voornamelijk is dit nog toe te schrijven aan den geest des Heidendoms, daar men pas sedert luttele jaren tot het Christendom is overgegaan; voorts in het feit: dat een samenkomst van verschillende rassen — door de markt bijeen gebracht — het goede zaad, bij velen pas ontkiemd, doet verstikken. Gorontaleezen, Sangireezen, Chineezen, Mongondowers en daaronder Minahassers, dit kan nooit goed gaan en ten goede komen van personen, die nog niet zoo vast in de schoenen staan en wier geloof nog zoo zwak is!

Komt men daarentegen op plaatsen, meer het binnenland in, dan merkt men dadelijk een groot verschil op. De gemeenteleden aldaar, allen Minahassers, openbaren een beteren geest en treedt bij hen het godsdienstig leven meer op den voorgrond. Wij zijn de laatsten om te zeggen, dat onder hen geen ondeugden heerschen; onkruid vindt men steeds onder de tarwe. Wij zijn niet

ziende blind en weten zeer goed, dat de gemeenten Elúsan, Poopo en Mopolo onder hare leden personen tellen, die in hun handel en wandel een minder goed voorbeeld geven. Over het algemeen genomen heerscht er in de gemeenten, ver van het strand gelegen, een betere geest en meer opgewektheid.

De Zondagsviering is nog niet hetgeen zij wezen moet. Zullen wij nu maar dadelijk zeggen: omdat men den Zondag niet naar behooren (zooals wij dit opvatten) heiligt, toont de Minahasser geen prijs te stellen op het Christendom? Dat zij verre! De Minahasser dankt God, dat hij een Christen is door den Doop en het is aan ons, Christenen, hem te leiden, te vormen tot een waarachtig volgeling van Christus. Men gaat des Zondagsmiddags naar den tuin, om die produkten te halen welke noodig zijn tot voedsel voor menschen en dieren. Deze handeling doodt bij den Minahasser niet de vrees voor God en den eerbied voor het heilige; doch wel het slechte voorbeeld van vele Europeanen, die met God en den godsdienst spotten. Verrichten sommigen op den dag des Heeren tuinarbeid, verreweg de meesten laten het dagelijksch werk rusten en bezoeken dien dag vrienden of verrichten thuis het een of ander (dat doen wij ook) ten einde den dag niet in ledigheid door te brengen. Wij vinden dit reeds een flinke stap vooruit op den goeden weg.

Het huwelijksleven wordt op prijs gesteld en heeft het Evangelie ook hierin verandering ten goede gebracht. Waar vroeger de band, die man en vrouw te zaâm verbindt, door tweedracht gemakkelijk werd verbroken en beiden dan zonder huwelijk samenwonen met een ander persoon, wordt thans gestreefd in liefde en eensgezindheid den levensweg te bewandelen. Men blijft elkander trouw. Wij zeggen niet, dat de gemeenteleden allen rein zijn. Helaas, dat hier en daar gevallen van

overspel voorkomen en dat vaak menig meisje verleid wordt door trouwbelofte. Waar dit mogelijk is, dringen wij aan tot een huwelijk. Niet altijd worden onze pogingen met een goeden uitslag bekroond en begeeft zich de verleider naar elders of treedt hij in den krijgsdienst, het meisje aan haar lot overlatende. Wij betreuren dit en dat zulke gevallen ons werk benadeelen, behoeft geen betoog. Edoch, wij wanhopen niet en gaan door met wieden; wij doen dit in het vast vertrouwen, dat de Heer der gemeente met ons is en Zijn Geest eenmaal allen reinigen zal.

Kumĕlĕmboeaï, 15 Jan. '07.

Taratara.

Door J. G. DE HAAN.

Het jaarverslag-jaargetijde is er weer en als een bijna natuurlijk gevolg daarvan deze mededeelingen omtrent een en ander uit het ressort Taratara.

Maar een begin behoef ik niet te zoeken, daarvoor heeft het drukfoutduiveltje gezorgd; dat heeft me in mijn mededeelingen van het vorige jaar laten zeggen, dat voor de nieuwe kerk van Taratara in de gemeente *f* 7400.— moet bijeen gebracht worden. De zetter of het duiveltje kon echter het door mij genoemde bedrag van *f* 400.— niet gelooven en heeft dus het guldensteeken voor een 7 verklaard en als bijdrage tot het benoodigde er een guldensteeken aantoegevoegd. Die mildheid mag ik niet onvermeld laten. Neen, het is geen *f* 7400.— doch slechts *f* 400.—, dat in de gemeente moet bijeen gebracht worden; hoewel dan zooveel minder, toch is de helft er van nog niet bijeen gekomen in het afgeloopen jaar.

Zoo ben ik als van zelf aan de kerkgebouwen gebracht en kan ik daarover even spreken; de kerk zelf in Taratara is nog niet klaar en ik durf niet voorspellen, wanneer we haar in gebruik zullen nemen; wel is het grootste en voornaamste gereed en staat er van het gebouw zooveel dat te zien is, hoe het worden moet maar.... het hout is op en nu is het een groot ding om de menschen weer tot hout halen te krijgen; noodig zijn nog zoo ongeveer 400 planken voor vloer en gewelf en het hout voor de 3 stoepen en het platvorm;

terwijl maar een klein aantal en dat nog onaanzienlijke, kerkbanken in het lekkende oude gebouw, beter loods, aanwezig is.

Trouwens, van lekken gesproken; die loods is niet het eenige kerkgebouw in dezen werkkring waar hoorders en sprekers in den drup komen bij een flinke bui; in een bijgemeente werd door mij op een middag godsdienstoefening gehouden en nog niet lang was de gemeente aanwezig of het begon Indisch te regenen; behalve het ongerief dat men toen haast niet verstaanbaar was duurde het niet lang of men zag èn hoorders èn spreker telkens een eindje verschuiven, want het water kwam door het gatenrijke dak heen; 't was haast een komisch tafereel; ik meen dat zelfs iemand mij een regenscherm wilde aanbieden. Het gebouwtje met deze „historische" herinnering is nu afgebroken, want het was met nieuwe dakbedekking alleen niet geholpen en er wordt over een nieuw gebouw onderhandeld. — Zoo zijn er meerdere, die op het vernieuwingslijstje staan. In het verslagjaar is een drietal al vernieuwd geworden, terwijl in de eerste dagen van het nieuwe jaar nog een feestelijk in gebruik zal worden genomen. Het zijn alle zeer eenvoudige gebouwtjes waarin een vreemdeling waarschijnlijk geen bedehuis zou zien. Doch men mag geen hooge eischen stellen daar zulke gebouwtjes door de bevolking zonder hulp van anderen met eigen handen worden opgericht. Men moet wel met zóó'n kerkje te vreden zijn want anders zou men in de open lucht kerk en school moeten houden.

Daar in zulke gebouwtjes meestal de Genootschapsscholen gehouden worden, is de overgang tot die scholen hier heel geleidelijk d.w.z. hier in deze mededeelingen.

Wat het personeel dier scholen betreft: onder de hoofden is eenige wijziging gekomen; de onderwijzer van

Woloan J. Wehantouw die meer dan 25 jaar, ook naar getuigenis van mijn voorgangers, trouw en ijverig heeft gewerkt, vroeg reeds een paar maal ontslag; uit gebrek aan personeel werd hij steeds overgehaald tot blijven; toen hij echter in het begin van dit jaar weer om ontslag vroeg, meende ik niet langer te moeten weigeren; dat zou toch niet tot nut van de gemeente en school geweest zijn; de trouw en ijver in het werk zouden allicht op tè zware proef gesteld worden. Daarom verleende ik hem tegen de tweede helft van 1906 dat ontslag eervol, terwijl in zijn plaats gesteld werd A. Longdong, tot dien tijd onderwijzer te Tinoor. Deze had een goeden naam; wij hopen, dat hij dien op zijn nieuwe standplaats in een zooveel grootere gemeente en school zal weten te handhaven. Zijn plaats te Tinoor werd ingenomen door L. Mathindas die dit jaar met eind-diploma de kweekschool, waar hij voor dezen werkkring was opgeleid, verliet. De school te Malalajang was eenigen tijd, ruim 1½ jaar lang, gesloten wegens gebrek aan personeel; in dit dorp waar geen naam-Heiden meer woont en ook geen Roomschen zijn, kwam de pastoor van Menado begeerige blikken slaan; „terugvoeren in den schoot der moederkerk" kan hier toch zeker niet gelden, want de menschen, noch hun oer-overgrootvaders, zijn ooit in dien schoot geweest; enfin, 't was goed, dat ik tegen de helft van 1906 de school weer kon openen, ook door welwillendheid van den Predikant te Menado; Z.W.Eerw. stond mij een voor den werkkring Menado op de kweekschool te Koeranga opgeleid jongmensch af, dat ook dit jaar die school met einddiploma verliet. Den 24 Juli werd Pieter Lumentut dan in zijn ambt als onderwijzer-voorganger te Malalajang bevestigd, bij welke gelegenheid de nieuwe kerk tevens feestelijk werd in gebruik genomen. Wat het personeel

verder aanbelangt, voor 'n deel gebruikt het de gaven en krachten waarover het kan beschikken op lofwaardige wijze, doch niet immer is dat het geval; ook zijn er onder die men haast zou kunnen zeggen, geheel geen onderwijzer-voorganger — gaven en — krachten hebben; ze zouden eigenlijk vervangen moeten worden, maar personeelgebrek is daarvoor nog een groote hinderpaal, wat wel die personen maar niet de school en gemeente ten goede komt.

Van de 17 Genootschapsscholen, die onder mijn beheer staan, zijn er nu 12 gesubsidieerd waardoor schoolmeubilair en leermiddelen veel verbeterd en het traktement van het personeel verhoogd kon worden.

Het laten aanmaken van meubilair brengt voor zoo'n voor het eerst gesubsidieerde school natuurlijk moeite en werk mee; men moet in zoo'n dorp een zoogenaamden „baas" opzoeken en hem duidelijk maken hoe hij fatsoenlijke schoolbanken moet maken; soms begrijpt hij er niet veel van; van het naar een teekening maken van iets, heeft hij soms geen begrip en dan meent hij ook wel, dat de pandita er ook geen verstand van heeft, — eer er dan 10 à 20 banken netjes klaar in de school staan, heeft dat den „baas" en den pandita heel wat hoofdbreken gekost en aan den laatste soms ook een nat pak bezorgd, als men bijv. terugkeerende van een banken-inspectie een paard heeft, dat liever stilstaat dan loopt, dat men moet uitspannen en aan de hand leiden, terwijl de metgezellen het wagentje de helling op duwen waardoor men een flink eind van regenscherm en regenjas verwijderd komt en er dan plotseling een flinke bui losbarst — en waardeert men het dan, als men een vroolijken reisgenoot heeft; dat is ten minste de ervaring van ondergeteekende geweest, toen hij op een dag met zijn tijdelijk hier vertoevenden

zwager Hofman van Posso nieuwe schoolbanken had geinspecteerd.

Zooeven had ik het al over de Roomsche Propaganda. Daar ik niet veel klagen wil in dit verslagje zal ik er maar niet veel over zeggen, hoewel ik dat zou kunnen: alleen dit: laten we ons zelf niet in slaap sussen met; „Rome wint geen veld," doch laat ons wakende en behoedzaam zijn; dat is Rome in de Minahassa ook. Dit jaar is het aantal Roomsche geestelijken hier in de Minahassa weer met een vermeerderd, zoodat er nu twee in plaats van een op Woloan zijn; misschien de eene wel, zooals men zegt meer bijzonder voor de opleiding van Roomsch inlandsch personeel op de kweekschool aldaar; volgens een couranten-bericht is nl. als rechtspersoonlijk erkend: „De vereeniging R.C. kweekschool te Woloan (Menado)"

Ten slotte nog iets over het voornaamste deel van ons werk nl. het godsdienstige deel hoewel het bovenstaande daar nauw verband mee houdt. De prediking en evangelisatie gingen haar rustigen gang dit jaar; rustig, geen bijzondere vooruitgang, geen opvallende achteruitgang. Ik kan dus kort zijn. We mogen en kunnen dankbaar zijn, dat bijzondere moeielijkheden ons gespaard bleven, al overviel ons ook wel eens als Paulus: „de zorg van al onze gemeenten." Wij zouden vele dingen wel anders willen zien, wij zouden wel meer uitingen willen zien, dat het Christendom werkelijk een zaak van het hart is; er is in de harten van, ik geloof, velen nog een worsteling tusschen oud-Heidendom en Christendom; men heeft nog niet geheel afgerekend met den voorvaderlijken godsdienst, nog niet geheel zich overgegeven aan den nieuwen Hemelschen Meester; in geval van nood, vooral bij ernstige ziekte, bij het naderen van den dood dan wordt het

hun nog wel eens te machtig, dan wordt nog wel weer een knieval voor dat heidensche gedaan; 't is alsof men dan zegt in het hart: „je kon toch eens niet weten" of: „baat het niet, dan schaadt het niet;" zoo is er onder dit jonge Christenvolk ook nog wel een hinken op twee gedachten. Men zou gaarne wenschen, dat het al verder was opgewassen in het Christendom; het doet wel vaak pijnlijk aan, als men dacht dat het een krachtig man in het geloof was en men ziet dan plotseling, dat het nog maar een 'n beetje uit zijn kracht gegroeid kind in het geloof is; de ervaring is niet aangenaam doch mogen we het hard vallen daarom? men valt immers een uit zijn kracht gegroeide knaap daarover toch ook niet hard! Wij willen het tot plicht rekenen om onder Gods zegen en met zijn hulp dat geestelijk zwakke te voeden met een geestelijke spijs.

Bij ervaringen als bovengenoemd is het volgende weer eenigszins bemoedigend. In een mijner bijgemeenten had een weduwe aan een paar dorpelingen opgedragen een huisje te maken voor een paar honderd gulden; de „aannemers" waren kinderen van een nog levenden, ouden Heiden; toen zij het huis gereed hadden riepen zij, vóór het huis afgeleverd was aan die weduwe, hun vader om het huis heidensch te wijden, wat o.a. gebeurt doordat de Heiden van zijn haardvuur brengt naar de keuken van het nieuwe huis en daar met het meegebrachte vuur een vuur aanlegt. Toen dan het huis zoo gewijd was gingen de bouwers naar hun lastgeefster om het huisje haar over te dragen. Doch deze weduwe, een trouw kerkgangster, had van die wijding gehoord en zeide: waarde vrienden, ik ben Christin en daar jelui dat huis heidensch hebben doen wijden, wil ik daar niet wonen, houdt je huis maar, ik ga een ander koopen. Zoo geschiedde het dan ook.

Dat was een beschamend voorbeeld voor anderen, want ik zou een tegenhanger daarvan in hetzelfde dorp kunnen toonen, doch ditmaal niet.

Wij beginnen het nieuwe jaar in vertrouwen dat God ons wil helpen, opdat ons werk dat wij tot eer van Zijn Naam verrichten willen, gezegend zij en tot ziele-nut strekke van dit volk. Moge ons geloof niet verminderen, wij hebben dat zoo noodig.

Tondano.

Door H. L. LANGEVOORT.

Het jaar 1906 behoort tot het verleden, en de verslaggever maakt zich op een en ander te melden over het godsdienstig en zedelijk leven der verschillende gemeenten in het ressort Tondano. Voorzeker geen gemakkelijk werk, vooral niet voor hem, die nog zoo kort in genoemd ressort werkzaam is. Hij heeft zlch nog te weinig kunnen orienteeren om bij de beschouwing en beoordeeling van het godsdienstig en zedelijk leven den juisten maatstaf aan te leggen. Hij was gedurende het verslagjaar niet ongelijk aan den officier, wiens taak het was een hem geheel vreemde landstreek te verkennen: hij moest nauwkeurig onderzoeken de gelegenheid der omstreek waar een legerafdeeling geplaatst is, of nog geplaatst moet worden, eveneens moest hij zich zooveel mogelijk vergewissen van den stand en de sterkte des vijands, dien men bevechten wil, of van wien een aanval te duchten is. Het ressort Tondano bleek hem een mooi gevechtsterrein te zijn. Het centrum op de hoofdplaats Tondano is door een achttal goed bewapende forten als linker- en rechtervleugel wel verzekerd, terwijl de meer vooruitgeschoven posten den vijand in zijne bewegingen kunnen gadeslaan of zoo noodig hem op eigen terrein bestoken. Bij zijn verkenningen door den geheelen omtrek bleek den verslaggever zeer duidelijk dat hier een man heeft gearbeid met zeer veel toewijding, met grooten ijver en gezond verstand. Trouwens het is bekend, dat broeder Rooker, mijn hooggeëerde ambtsvoorganger hier gedurende een halve eeuw trouw op zijn post heeft gestaan en gedurende

dien tijd moet hij menigen slag hebben geleverd en den vijand afbreuk hebben gedaan, met andere woorden: broeder Rooker heeft hier geploegd en gezaaid, gewerkt en geworsteld, gebeden en gestreden, geweend en gelachen, ja ook gelachen, want door de vele en velerlei zegeningen hem op zijn arbeid geschonken, heeft God hem een lachen gemaakt, en al wie van die zegeningen hoort of dezelve aanschouwt zal met hem lachen.

Onvermoeid predikte hij het Evangelie aan groot en klein, oud en jong, en met een benijdenswaardig gezond en sterk lichaam bevoorrecht, reisde hij van plaats tot plaats door zijn ressort, de gemeenten stichtende met zijn opwekkend woord en welluidende stem, en vertroosting aanbiedend aan allen die daaraan behoefte hadden.

Als een vader leeft hij nog voort in menig hart en door zeer velen wordt hij in dankbare liefde herdacht. Het is treffend de gemeente te zien als schrijver dezes het genoegen heeft de groeten van vader Rooker haar over te brengen. Dan glimlacht menig gelaat, en onder de ouderen van dagen is er menigeen, die dan in stilte onder het slaken van een diepen zucht, een traan wegpinkt. Vader Rooker heeft een groote eervolle plaats verworven in menig hart, en de eeuwigheid zal eenmaal openbaren, hoevelen door zijn woord en wandel werden toegebracht tot de gemeente die zalig wordt.

Het godsdienstig leven der verschillende gemeenten is wel niet loffelijk, maar toch bevredigend te noemen in vergelijking met andere plaatsen, waar het bepaald treurig moet zijn. Toch het kon en moest hier nog veel beter zijn. De godsdienstoefeningen worden niet altijd even trouw bezocht, nog minder trouw de bijbellezingen op Woensdagavond.

Er schijnt nog weinig behoefte te bestaan om den inwendigen mensch door het gesproken woord te laten vertroosten en versterken.

Onder de ouderen van dagen vindt men echter nog menige vrome ziel, doch dat geslacht sterft langzamerhand uit. Het was het eerste Christengeslacht in de Minahassa, misschien ook wel het beste. Het tweede geslacht is blijkbaar minder degelijk, meer christen gemaakt dan geworden, terwijl het derde geslacht, het jonge volk, er zijn gelukkige uitzonderingen, al zeer weinig godsdienstzin schijnt te bezitten.

Bovendien er waait in de Minahassa een geest van lichtzinnigheid, van pronkzucht en belachelijke naäperij. De opschik onder de jonge meisjes is meer dan bespottelijk, en in haar kleeding en fladderende lintjes zijn zij wandelende kapstokken gelijk. En de jongens, men moet ze zien wandelen, het haar in de krul, de stroo-hoed ietwat schuin op het hoofd, de wandelstok in de hand en krakende schoenen aan de voeten, schoenen die nog vaak om betaling roepen.

Menigeen onder de jongelui begint zich helaas voor eerlijken handenarbeid te schamen; het werk en den arbeid op het land begint men te minachten en daarom zoekt men een baantje, wat dan ook, mits men maar het heertje kan spelen. Het jonge volk in de Minahassa is gelijk aan rijkelui's kinderen, wier opvoeding verwaarloosd is, en die leven op het kapitaal der ouders. Maar als straks dat kapitaal verbruikt is, dan zal eerst blijken hoe menige hand verkeerd staat om in eigen onderhoud te voorzien.

Onze hoop voor de Minahassa is gevestigd op het vierde geslacht, op het geslacht der kinderen.

Geef ons de kinderen en de toekomst is onzer.

Gedurende het verslagjaar werd in elke gemeente

zondagsschool gehouden. Gelijk in Holland ontvangen de kinderen iederen Zondag een tekstkaartje. De tekst wordt dan van buiten geleerd en Zondags overhoord. Het is een genot te zien, hoe die kleintjes hun best doen tekst of versje van buiten te leeren. Van deze zondagsscholen koesteren wij de beste verwachting voor de toekomst.

Op de hoofdplaats en in een paar andere gemeenten werden de kinderen verrast op Kerstfeest met een Kerstboom, iets wat zij nog nimmer hadden gezien. De opkomst der catechisanten is hier en daar bevredigend, doch kan overal in het ressort veel beter zijn. De meisjes zijn het meest trouw zoowel in opkomst als in leeren.

Het huwelijksleven is over het algemeen vrij goed te noemen, maar toch komen er nog al eens echtscheidingen voor, wat echter meestal het gevolg is van een door ouders of familieleden gedwongen huwelijk. In een der gemeenten was een meisje van 16 jaar, dat door de ouders gedwongen werd in het huwelijk te treden met een jongmensch, dat zij niet kon liefhebben. Zij weigerde dus met hem te huwen en toen zij hierom door haar vader met straf werd bedreigd, maakte zij een einde aan de zaak door zich van het leven te berooven.

Een beter bericht is het volgende.

In de gemeente Wulauan, één paal van Tondano verwijderd, leefde een oude, eenvoudige en vrome vrouw, genaamd Augustina Sumarauw; zij was een moeder in Israël en in handel en wandel toonde zij haar Heiland lief te hebben.

Toen zij krank werd en gevoelde, dat hāar leven spoedig zou worden afgesneden, riep zij mij tot zich. Daarna bezocht ik haar herhaaldelijk en sprak dan met haar over het eene noodige.

Op een namiddag kort voor haar heengaan zat ik bij

haar ziekbed. Een geruime poos zag zij mij zwijgend aan, maar eindelijk dat stilzwijgen verbrekend, zeide zij: „ik ga sterven, maar ik weet dat mijn Verlosser leeft; ik ben blijde en dankbaar dat U mij hebt bezocht", daarop mijn beide handen nemend, bad zij God, mij voor velen ten zegen te willen stellen. Kort hierna ging zij in vollen vrede heen.

In October werd ik geroepen bij Frederika Mandang een meisje van plm. 25 jaar. Zij leed aan longtering. Ik trachtte haar lijden ook door toedienen van medicijnen te verzachten, maar wees haar bovenal op den eenigen Medicijnmeester en Helper. Op een vraag haar gedaan of ze niet gaarne weer gezond zou willen worden, gaf zij ten antwoord liever heen te gaan naar haar Heiland om hem, verlost van een lijdend lichaam, in meerdere volmaaktheid te kunnen dienen.

In December ging ook zij naar huis.

Aldus ging de groote Zaaier ook gedurende het verslagjaar zijn akkers rond, en haalde eenige rijpe schoven binnen zijn eeuwige schuren, of zond zijn hemelbode om eenige bloempjes (Kinderen) uit dit aardsche dal in zijn hemelhof over te planten.

Intusschen mochten wij voortgaan met hier een stukje land om te halen, daar te ploegen, ginds te bezaaien en elders wat onkruid uit te trekken, ten einde den wasdom van het goede zaad te bevorderen, en met dit werk wenschen wij ook voort te gaan met vernieuwde kracht en vol vertrouwen, dat het werk in den Heer niet ijdel zal zijn, en daarom roepen de arbeiders in Gods koninkrijk elkander in vroolijken moed toe:

Doe wat gij kunt en leg dan al uw zorgen,
Gerust aan 't hart Uws Vaders neer:
Loop niet vooruit in d'onbekenden morgen,
Maar heden, volg in 't licht Uw Heer.

Tondano, Februari 1907.

STATISTIEKE OPGAVEN betrekkelijk het Zielental in de

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Protestanten.	Roomschen.	Heidenen.
Tomoh.-Sarongsong	Tomohon	L. Pongai R. Parengkuan D. Polii	4665	1108	12
»	Sarongsong	H. Wajong	1361	218	—
Kakaskassen	Kakaskassen	J. Mandagi	1671	297	—
»	Wailan	»	101	108	—
Langowan	Langowan	L. Karepouwan	7790	164	22
»	Tumaratas	H. Kalangi	1188	—	—
»	Noongan	»	225	—	—
»	Manembo	J. Mandej	498	15	—
»	Teep-Simbel	»	600	34	—
»	Atep	S. Warouw	523	—	—
»	Palamba	»	333	—	—
»	Temboan	»	135	—	—
Kakas Remboken	Kakas	J. Tampenawas	5045	16	95
»	Passo	Th. Najoan	1509	25	—
»	Panassen	»	522	—	—
»	Toulian	J. Mandej	504	—	—
»	Kaweng	E. Malonda	694	—	—
»	Kalawiran	»	717	—	—
»	Toulimembet	»	299	—	—
»	Kajoewatoe	B. Kilala	315	—	—
»	Karor	»	240	—	—
»	Sombokej	»	49	—	—
»	Remboken	A. Winokan	4759	1	5
»	Parepej	»	732	80	—
»	Kasoeratan	K. Lalu	932	—	—
»	Tampoesoe	»	274	—	—
»	Toulimanej	»	47	—	—
Kawangkoan	Tompasso	L. Girot	3408	56	10
»	Tollok	»	766	—	—
»	Tompasso II	»	400	19	1
»	Kanonang	A. Lumentut	1028	14	8
»	Pinebetengan	»	538	—	—
»	Tonsewer	»	314	—	—
Sonder	Sonder	P. Siwu	3840	153	211
»	Kolongan-atas	J. Regar	1369	—	5
»	Kiawa	G. P. C. Regar	1545	—	26
»	Leilem	M. Marentek	979	—	3
»	Tintjep	N. Lantang	418	—	1
»	Timboekar	»	164	—	—

Christelijke Gemeenten in de Minahassa, op ultimo 1906.

Mohammedanen.	Totaal.	OVERGANGEN. Protestant tot Roomsch	OVERGANGEN. Roomsch tot Protestant	Toelichtingen.
11	5796	9	—	De Heidenen in Tomohon zijn Chineezen.
198	1777	3	2	
—	1968	—	25	
—	209	—	4	
112	8080	—	—	Deze Mohammedanen zijn vreemdelingen.
—	1188	—	—	
—	225	—	—	
—	513	—	5	
—	634	—	—	
—	523	—	—	
—	333	—	—	
—	135	—	—	
18	5174	1	4	Deze Heidenen zijn Chineezen en de Mohammedanen vreemdelingen.
8	1542	—	—	
—	522	—	—	
—	504	—	—	
—	694	—	—	
—	717	—	—	
—	299	—	—	
—	315	—	—	
—	240	—	—	
—	49	—	—	
75	4840	—	—	Deze Heidenen zijn Chineezen en de Mohammedanen vreemdelingen.
7	819	—	—	
—	932	—	—	
—	274	—	—	
—	47	—	—	
—	3474	3	3	
—	766	—	—	
—	420	—	—	
—	1050	—	1	
—	538	—	—	
—	314	—	—	
—	4204	20	6	
1	1375	—	—	
—	1571	—	—	
—	982	—	—	
—	419	—	—	
—	164	—	—	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Protestanten.	Roomschen.	Heidenen.
Sonder	Tangkoenei	N. Lantang	201	—	—
»	Moente	»	247	—	—
»	Soeloe'oen	H. Sinaulan	884	—	—
»	Pinapalangkow ..	»	376	—	—
»	Kapoja	»	489	—	—
Kawangkoan	Kawangkoan	J. Rungkat A. Rimper	3067	47	2
»	Kajoe-oewi	»	658	—	—
»	Tondegesan	Ph. Kawengian	865	3	—
»	Tombasian-atas ..	H. Kasiha	997	—	127
»	Ranolambot	»	230	—	—
Tomoh.-Sarongsong	Pinaras	Ph. Lasut	621	—	1
»	Ramboenan	»	463	59	—
»	Sawangan	»	163	—	—
»	Lahendong	J. Rapar	835	1	—
»	Pangolombian...	»	655	103	—
»	Tondangow	»	499	—	—
Tompasso	Kumelembuai ...	A. Sarajar	1067	—	—
»	Wuwuk-Malola ..	»	504	—	—
»	Karimbow......	A. Liando	737	—	—
»	Tokin	»	582	—	—
»	Wanga	»	557	—	—
»	Motoling.......	M. Paat	731	—	348
»	Raanan	»	525	—	—
»	Pitjuan	A. Lumenta	609	—	—
»	Lompad	»	379	—	—
»	Mopolo	»	570	—	9
»	Pontak	»	502	—	—
»	Poopo	»	749	—	232
»	Ongkaw	S. Tampemawa	393	—	6
»	Poigar	»	474	—	20
Rumoong	Wakan	E. Lepar	364	—	--
»	Elusan	»	510	—	5
»	Pondos	»	299	—	—
»	Tewassen	»	565	—	2
»	Tumutoa.......	L. Tumewu	152	—	—
»	Tawaang.......	»	147	—	2
»	Tenga-Radei	»	137	—	3
»	Tenga-Sonder ...	»	151	—	272
»	Paku-wern	I. Lampus	470	—	40
»	Paku-ure Boij.-atas	»	1069	—	
Tombariri	Taratara	S. Lantang	1016	564	—
»	Woloan	»	897	570	—
»	Ranotongkor	»	398	—	—

Mohammedanen.	Totaal.	OVERGANGEN. Protestant tot Roomsch	Roomsch tot Protestant	Toelichtingen.
—	201	—	—	
—	247	—	—	
—	884	—	—	
—	376	—	—	
—	489	—	—	
7	3123	—	—	Deze Mohammedanen zijn bannelingen.
—	658	—	—	
—	868	—	—	
—	1124	—	—	
—	230	—	—	
—	622	—	—	
—	522	—	10	
—	163	—	—	
—	836	—	—	
—	758	5	2	
—	499	—	—	
—	1067	—	—	
—	504	—	—	
—	737	—	—	
1	583	—	—	
—	557	—	—	
—	1079	—	—	
—	525	—	—	
—	609	—	—	
—	379	—	—	
—	579	—	—	
—	502	—	—	
11	992	—	—	
47	446	—	—	
7	501	—	—	
—	364	—	—	
—	515	—	—	
—	299	—	—	
13	580	—	—	
—	152	—	—	
4	153	—	—	
1	141	—	—	
—	423	—	—	
7	1586	—	—	
2	1582	4	2	
—	1467	1	2	
—	398	—	1	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Protestanten.	Roomschen.	Heidenen.
Tombariri	Lolah	O. Turangan	776	226	—
»	Lemoh	»	499	239	—
»	Tanawangko	S. Welei	1500	181	*21
Kakaskassen	Koha..........	Th. Diën	623	3	12
»	Tatelei	»	227	—	20
»	Agotei.........	»	87	—	1
Bantik	Malalajang	J. Kumaunang	502	—	—
»	Kalasei	»	160	—	—
Kakaskassen	Kinilow	S. Sumendap	490	56	1
»	Tinoor	»	494	—	3
»	Kajawoe	»	476	1	2
Tombariri	Sendoek	W. Lantang	691	—	—
»	Mokoepa	»	252	60	—
»	Popo..........	J. Wuaten	147	5	—
»	Teling.........	»	120	—	—
»	Kumu-Arakan Raprap	»	143	—	—
»	Sondaken	»	100	—	—
Toulian en *Toulimambot*.	Tondano	J. Loing, U. Adam	10692	—	*157
Toulimambot.....	Wulauan	L. Adam, A. C. Tumbel	320	—	—
»	Rerer	H. Pesot	591	—	—
»	Makalisung.....	»	379	—	—
»	Kinaleosan	»	141	—	—
»	Komby	Ch. Pangauw	545	—	—
»	Sawangan	»	210	—	—
»	Kolongan	»	427	—	—
»	Ranowangko	J. Korompis	299	—	—
»	Lalumpei	»	429	—	—
»	Tulap	»	463	—	—
Toulian	Eris	G. J. Lumanaw	747	—	—
Toulimambot.....	Watumea	»	517	—	—
Toulian	Telap	»	680	—	—
Toulimambot.....	Toulian-ketjil ...	P. J. H. Najoan	567	—	—
»	Ranomerut	»	334	—	—
»	Papakelan......	U. Adam	527	—	—
Toulian	Kapataran......	J. Polii	760	—	—
»	Kajuroja	»	413	—	—
»	Watulanei......	»	445	—	—
»	Tandengan	E. Lumanaw	842	—	—
»	Maumby	»	288	—	—
»	Seretan	»	327	—	—
»	Koya..........	B. Wenas	1353	—	—

Mohammedanen.	Totaal.	OVERGANGEN. Protestant tot Roomsch	Roomsch tot Protestant	*Toelichtingen.*
—	1002	5	1	
—	738	1	1	
105	1807	—	—	* Chineezen.
11	649	—	—	
39	286	—	—	
—	88	—	—	
3	505	—	—	
—	160	—	—	
—	547	—	—	
—	497	—	—	
1	480	—	—	
—	691	—	—	
—	312	3	—	
—	152	—	1	
—	120	—	—	
86	229	—	—	
—	100	—	—	
**104	10953	—	22	* Chineezen. ** Gorontaloeezen.
—	320	—	—	
—	591	—	—	
—	379	—	—	
—	141	—	—	
—	545	—	—	
—	210	—	—	
1	428	—	—	
—	299	—	—	
—	429	*1	—	* Een me'sje met een Chinees getrouwd.
—	463	—	—	
—	747	—	—	
—	517	—	—	
—	680	—	—	
—	567	—	—	
—	334	—	—	
—	527	—	—	
1	761	—	—	
7	420	—	—	
—	445	—	—	
—	842	—	—	
—	288	—	—	
—	327	—	—	
—	1353	—	—	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Protestanten.	Roomschen.	Heidenen.
Toulian	Paloloan	B, Wenas	784	—	—
» en *Tomoh.-Sarongsong*	Tataaran	H. Siwi	2159	*110	—
Toulian	Marawas	A. C. Tumbel	116	—	—
»	Kulo	»	87	—	—
Tomoh.-Sarongsong	Rurukan	L. Turambi	827	* 40	—
»	Kumelembuai ..	»	304	* 18	—
Tonsea	Tonsea-lama	L. Adam	1105	—	—
Tombasian	Amoerang c. a...	S. Tumbelaka	2339	—	414
»	Bitoeng-Ranomea	F. Tumbelaka	745	—	—
»	Pondang	S. Weool	331	—	—
»	Pinalin	»	108	—	—
»	Lopana	»	232	—	—
»	Malenos	»	160	—	—
»	Ritej	»	376	—	—
»	Malikoe	J. Turangan	412	—	—
»	Kanejan	»	362	—	—
»	Koreng	»	307	—	—
»	Toemaloentoeng .	»	436	—	—
Kawangkoan	Pinamorongan ..	L. Rompis	428	—	—
»	Woewoek	»	783	—	—
»	Lapi	J. Tawas	576	—	—
»	Romoon-Lansot..	»	1296	—	—
»	Talaitad	»	367	—	—
Sonder	Toempaan	J. Karwur	663	—	—
»	Metani	»	127	—	—
»	Popontolen	»	91	—	—
»	Lelema	»	206	—	—
»	Soeloe	»	213	—	—
»	Paslaten	»	274	—	—
»	Badjoh	»	36	—	—
»	Poparen	»	147	—	—
»	Toelap	»	61	—	—
Romoon	Romoon-bawah ..	A. Rumengan	1184	—	207
»	Kawangk.-bawah .	J. Pangemanan	647	—	—
Maumby	Maumby	S. Maramis	638	—	—
»	Kolongan	L. Kaseger	455	—	—
»	Suwaän	»	282	2	—
»	Kawangkoan	»	218	—	—
»	Kuwil	F. Unaulangi	313	—	—
»	Kaleosan	»	147	—	—
Menado	Sawangan	H. Lewu	338	—	—
»	Kamanta	»	302	7	—
»	Toumbuluan	Ph. Supit	182	123	—

Mohammedanen.	Totaal.	OVERGANGEN. Protestant tot Roomsch	Roomsch tot Protestant	Toelichtingen.
—	784	—	—	
36	2305	—	1	* De juiste getallen onbekend.
—	116	—	—	
5	92	—	—	
1	868	—	9	
1	323	—	—	
—	1105	—	—	
246	2999	—	—	Deze Heidenen zijn Chineezen.
—	745	—	—	
—	331	—	—	
—	108	—	—	
—	232	—	—	
—	160	—	—	
—	376	—	—	
—	412	—	—	
—	362	—	—	
—	307	—	—	
—	436	—	—	
—	428	—	—	
—	783	—	—	
—	576	—	—	
—	1296	—	—	
—	367	—	—	
—	663	—	—	
—	127	—	—	
—	91	—	—	
—	206	—	—	
—	213	—	—	
—	274	—	—	
?70	106	—	—	
—	147	—	—	
—	61	—	—	
—	1391	—	—	
—	647	—	—	
—	638	—	—	
—	455	—	—	
—	284	—	—	
—	218	—	—	
—	313	—	—	
—	147	—	—	
1	339	—	—	
58	367	—	—	
—	305	3	2	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Protestanten.	Roomschen.	Heidenen.
Tomoh.-Sarongsong	Kembes........	Ph. Supit	953	368	13
Kakaskassen	Koka..........	E. Malonda	366	79	—
»	Kali	»	331	36	—
»	Lotta	J. Wongkar	521	9	1
»	Warembungan...	»	252	101	112
Menado.........	Kayragi	S. Maramis	119	—	—
»	Kaywatu	B. Pandean	150	1	—
»	Paniki-atas	»	238	—	—
»	Paniki-wawah ...	»	190	237	39
Bantik	Buha..........	K. Rombang	251	—	—
»	Bengkol	»	364	—	—
Menado.........	Pandu.........	N. Wongkar	99	—	—
»	Talawaän Menado	»	57	—	—
Bantik	Talawaän Bantik.	»	238	—	2
Menado.........	Wori..........	F. Nangon	110		
»	Tiwoho	»	96	—	—
»	Tongkeyna	»	209	—	—
Bantik	Meras	Ph. Mamuaja	104	—	—
»	Molas	»	150	—	—
»	Bailan.........	»	172	—	—
Menado.........	Bonaken	P. Rotinsulu	731	1	2
»	Siladin	»	130	—	—
»	Menado-tua.....	»	477	—	1
»	Mantehage	»	325	—	—
Maumby	Serey	M, Kojansow	646	—	2
»	Gangga	»	400	—	—
»	Talisey	»	344	—	—
»	Bangka	»	646	—	2
Passan-Ratahan-Ponosakan.....	Ratahan	E. Supit	1542	—	340
»	Rasi	»	237	—	7
»	Watoelinei	P. Ambiton	114	—	—
»	Belang	»	12	—	—
»	Wioy	J. Supit	507	—	5
»	Minanga	»	312	—	1
»	Benthenan	L. Komalig	224	—	2
»	Tatengessan	»	135	—	12
»	Wiaoe.........	»	173	—	—
»	Wongkai.......	E. Lumentut	348	—	13
»	Pangoe	»	517	—	6
»	Liwoetoeng.....	A. Rogahaug	999	—	20
Tonsawang	Moend. Melompar	»	1122	—	41
»	Tombatoe	P. Mandagie	1577	—	268
»	Koejanga.......	»	243	—	130

Mohammedanen.	Totaal.	OVERGANGEN. Protestant tot Roomsch	Roomsch tot Protestant	*Toelichtingen.*
—	1334	1	3	
—	445	2	2	
—	367	—	—	
24	555	—	—	
1	466	—	6	
4	123	—	—	
—	151	—	—	
—	238	—	—	
—	466	11	4	
—	251	—	—	
—	364	—	—	
25	124	—	—	
—	57	—	—	
2	242	—	—	
		—	—	
35	131	—	—	
15	224	—	—	
—	104	—	—	
—	150	—	—	
16	188	—	—	
213	947	—	—	
4	134	—	—	
42	520	—	—	
53	378	—	—	
56	704	—	—	
30	430	—	—	
7	351	—	—	
26	674	—	—	
—	1883	—	—	
—	244	—	—	
145	259	—	—	
		—	—	
—	512	—	—	
—	313	—	—	
60	286	—	—	
1	148	—	—	
—	173	—	—	
—	361	—	—	
—	523	—	—	
—	1019	—	—	
—	1163	—	—	
7	1852	—	—	
—	373	—	—	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Protestanten.	Roomschen.	Heidenen.
Tomsawang	Kali	P. Mandagie	395	—	57
»	Loboe	W. Roentoekahoe	736	—	271
»	Silian	»	949	—	3
»	Ranoketang.....	»	156	—	6
Maoemby	Paslaten	W. Rumimpunu	—	—	—
»	Werot..........	W. Sumakud	—	—	—
»	Batoe	»	—	—	—
»	Likoepang......	T. Tanod	—	—	—
»	Loempias	W. Rumimpunu	—	—	—
»	Kaweroean	»	—	—	—
»	Kokole	»	—	—	—
»	Serawet........	T. Tanod	—	—	—
»	Maën	»	—	—	—
»	Palaïs	W. Snmakud	—	—	—
Tonsea	Tateloe	H. Rorimpunu	—	—	—
»	Tetej..........	J. Mononuta	—	—	—
»	Matoengkas.....	»	—	—	—
»	Treman	A. Lewu	—	—	—
»	Sampiri........	Z. Pantow	—	—	—
»	Reemengkor	»	—	—	—
»	Tandjoeng Marah	Ch. Kahink	—	—	—
»	Kassar.........	J, Tuera	—	—	—
»	Tontalete	Ch. Kahink	—	—	—
»	Lilang.........	H. Londong	—	—	—
»	Lansot	»	—	—	—
»	Kema	Ch. Kahink	—	—	—
»	Sawangan	A. Lengkong	—	—	—
»	Lembean.......	J. Tuera	—	—	—
»	Wales	H. Londong	—	—	—
»	Soekoer.........	H. Tangkilisan	—	—	—
»	Aïrmadidih	»	—	—	—
»	Watoedambo....	A. Lewu	—	—	—
»	Manembonembo .	Ch. Kahink	—	—	—
»	Tenggari	A. Lengkong	—	—	—
»	Toemaloentoeng .	J. Tuera	—	—	—
»	Patokaän	S. Polu	—	—	—
»	Rinondoran.....	T. Tanod	—	—	—
»	Mepanget	S. Polu	—	—	—
»	Talawaän	»	—	—	—
»	Wasian	H. Rorimpuna	—	—	—
»	Marisa	S. Polu	—	—	—
		Totaal......	169856	5549	3662

Mohammedanen.	Totaal.	OVERGANGEN. Protestant tot Roomsch	Roomsch tot Protestant	Toelichtingen.
—	452	—	—	
—	1007	—	—	
3	955	—	—	
—	162	—	—	
—	§ 304	—	—	§ De hier volgende »Totaal-opgaven" geven alleen het *aantal Lidmaten* der daarbij genoemde gemeente aan. Het daar ter plaatse aanwezige aantal Roomschen, Heidenen of Mohammedanen werd niet opgegeven. Belangstellenden kunnen daaromtrent de vorige jaargangen der »Mededeelingen" raadplegen.
—	242	—	—	
—	378	—	—	
—	238	—	—	
—	369	—	—	
—	283	—	—	
—	290	—	—	
—	134	—	—	
—	44	—	—	
—	149	—	—	
—	1313	—	—	
—	346	—	—	
—	1366	—	—	
—	3253	—	—	
—	448	—	—	
—	445	—	—	
—	240	—	—	
—	1623	—	—	
—	263	—	—	
—	308	—	—	
—	180	—	—	
—	1184	—	—	
—	688	—	—	
—	749	—	—	
—	471	—	—	
—	600	—	—	
—	2185	—	—	
—	345	—	—	
—	218	—	—	
—	404	—	—	
—	2181	—	—	
—	310	—	—	
—	250	—	—	
—	705	—	—	
—	721	—	—	
—	212	—	—	
—	462	—	—	
2069	181136	73	119	

STATISTIEKE OPGAVEN
van het aantal gedoopten, aangenomen lidmaten en voltrokken huwelijken in de Minahassa, gedurende het jaar 1906.

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Gedoopten.			Aangenomen lidmaten.	Voltrokken huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Tomoh.-Sarongsong	Tomohon	J. Louwerier	—	185	185	89	51
»	Sarongsong	»	1	46	47	—	14
Kakaskassen	Kakaskassen	»	4	76	80	86	15
»	Wailan	»	—	6	6	2	—
Langowan	Langowan	M. Brouwer	2	271	273	130	59
»	Tumaratas	»	2	57	59	19	8
»	Manembo	»	—	17	17	11	5
»	Teep-Simbel	»	—	40	40	21	1
»	Noongan	»	—	21	21	12	4
»	Atep	»	—	38	38	18	4
»	Palamba	»	1	17	18	7	8
»	Temboan.......	»	—	6	6	—	2
Kakas Remboken ..	Kakas	»	3	301	304	134	45
»	Passo	»	—	68	68	67	28
»	Panassen.......	»	—	22	22	16	6
»	Kalawiran......	»	—	59	59	12	9
»	Toulian........	»	—	51	51	12	3
»	Kaweng	»	—	49	49	24	4
»	Toulimembet ...	»	—	14	14	6	1
»	Kajoewatoe	»	—	23	23	4	2
»	Karor	»	—	20	20	8	—
»	Sombokej	»	—	—	—	—	—
»	Remboken	»	2	294	296	79	48
»	Kasoeratan	»	1	56	57	32	4
»	Parepej........	»	1	46	47	16	8
»	Tampoesoe	»	—	7	7	10	1
»	Toulimanej	»	—	4	4	3	1
Kawangkoan	Tompasso	»	2	185	187	16	27
»	Tollok	»	—	47	47	9	15
»	Kanonang	»	—	46	46	8	6
»	Tompasso II....	»	—	13	13	—	2
»	Pinebetengan ...	»	—	26	26	2	3
»	Tonsewer	»	—	17	17	8	5
Sonder	Sonder	Dr. S. Schoch	4	126	130	30	38
»	Kolongan-atas ...	»	1	44	45	9	10
»	Kiawa.........	»	—	60	60	1	10
»	Leilem	»	—	45	45	—	2
»	Tintjep........	»	—	26	26	11	5
»	Timboeker	»	—	5	5	—	1

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Gedoopten.			Aangenomen lidmaten.	Voltrokken huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Sonder	Tangkoenei	Dr. S. Schoch	—	8	8	—	1
»	Moente	»	—	13	13	—	3
»	Soeloe'oen	»	—	16	16	—	5
»	Pinapalangkow ..	»	—	18	18	9	1
»	Kapoja	»	—	18	18	17	2
Kawangkoan	Kawangkoan	»	—	133	133	17	23
»	Kajoe-oewi	»	—	27	27	27	4
»	Tondegesau	»	—	38	38	21	21
»	Tombasian-atas ..	»	1	29	30	61	11
»	Ranolambot	»	—	9	9	—	—
Tomoh.-Sarongsong	Pinaras	»	—	38	38	—	13
»	Ramboenan	»	—	20	20	—	8
»	Sawangan	»	—	7	7	—	—
»	Lahendong	»	—	36	36	33	10
»	Pangolombian ...	»	1	30	31	8	9
»	Tondangow	»	—	20	20	—	1
Tompasso	Kúmĕlĕmbúai ...	J. S. de Vries	—	39	39	—	8
»	Wúwúk-Malola ..	»	—	7	7	—	2
»	Karimbow	»	—	22	22	—	10
»	Tokin	»	—	16	16	—	4
»	Wanga	»	—	21	21	—	2
»	Motoling	»	—	28	28	—	6
»	Raänan	»	4	15	19	—	9
»	Pitjúan	»	—	17	17	—	3
»	Lompad	»	—	14	14	—	1
»	Mopolo	»	—	20	20	—	1
»	Pontak	»	—	21	21	—	1
»	Poopo	»	—	21	21	—	6
»	Ongkaw	»	1	13	14	—	2
»	Poigar.........	»	6	15	21	—	—
Rumoong	Wakan	»	—	13	13	—	1
»	Elúsan	»	1	18	19	—	3
»	Pondos	»	—	10	10	—	1
»	Tĕwassen	»	2	21	23	—	3
»	Túmútoa	»	—	4	4	—	3
»	Tawaang	»	—	10	10	—	1
»	Tĕnga-Radei	»	1	—	1	—	5
»	Tĕnga-Sonder ...	»	1	10	11	—	3
»	Pakú-wĕrú	»	—	12	12	—	7
»	Pakú-úre Boj.-atas	»	—	23	23	—	8
Tombariri	Taratara	J. G. de Haan	1	34	35	—	14
»	Woloan	»	1	49	50	—	12
»	Ranotongkor	»	1	18	19	—	4
»	Lolah	»	—	34	34	12	14

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Gedoopten.			Aangenomen lidmaten.	Voltrokken huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Tombariri	Lemoh	J. G. de Haan	—	16	16	9	6
»	Tanawangko	»	—	39	39	—	14
Kakaskassen	Koha..........	»	—	32	32	—	2
»	Tatelei	»	1	16	17	—	—
»	Agotei.........	»	—	1	1	—	—
Bantik	Malalajang	»	—	17	17	—	—
»	Kalasei	»	—	4	4	—	—
Kakaskassen	Kinilow	»	2	12	14	—	3
»	Tinoor	»	—	20	20	—	2
»	Kajawoe	»	—	18	18	6	—
Tombariri	Sendoek	»	—	34	34	15	10
»	Mokoepa	»	—	9	9	—	1
»	Popo..........	»	1	9	10	—	—
»	Teling.........	»	—	1	1	—	—
»	Kúmú ArakanRap.	»	—	5	5	—	—
»	Sondaken	»	2	4	6	—	—
Toulian en *Toulimambot*.	Tondano	H. L. Langevoort	—	346	346	—	85
Toulimambot.....	Wulauan	»	—	29	29	—	4
»	Rerer	»	—	20	20	—	3
»	Makalisung.....	»	—	19	19	—	5
»	Kinaleosan	»	4	6	10	—	—
»	Kombij	»	—	35	35	—	3
»	Sawangan	»	—	17	17	—	1
»	Kolongan	»	—	26	26	—	2
»	Ranowangko	»	—	21	21	—	3
»	Lalumpei	»	—	20	20	—	2
»	Tulap	»	—	32	32	—	2
Toulian.........	Eris	»	—	36	36	—	12
Toulimambot.....	Watumea	»	—	26	26	—	9
Toulian.........	Telap	»	—	35	35	—	9
Toulimambot.....	Toulidn-ketjil ...	»	—	50	50	—	5
»	Ranomerut	»	—	18	18	—	1
»	Papakelan......	»	—	34	34	—	3
Toulian.........	Kapataran......	»	—	43	43	—	6
»	Kajuroja	»	—	27	27	—	1
»	Watulanei......	»	—	20	20	—	3
»	Tandengan	»	—	49	49	—	12
»	Maumby	»	—	11	11	—	—
»	Seretan	»	—	25	25	—	8
»	Koija..........	»	—	69	69	—	17
»	Paloloan	»	—	32	32	—	9
» en *Tom.-Sarongsong*	Tataaran	»	—	115	115	—	23

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Gedoopten. Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.	Aangenomen lidmaten.	Voltrokken huwelijken.
Toulian.........	Marawas.......	H. L. Langevoort	—	4	4	—	2
»	Kulo..........	»	—	3	3	—	1
Tom.-Sarongsong..	Rurukan.......	»	—	31	31	—	8
»	Kúmĕlĕmbúai...	»	—	20	20	—	—
Tonsea.........	Tonsea-lama....	»	—	35	35	—	7
Tombasian......	Amoerang......	E.W.G. Graafland	1	101	102	—	17
»	Bitoeng-Ranomea	»	1	19	20	59	8
»	Pondang.......	»	—	5	5	—	1
»	Pinalin........	»	—	2	2	—	1
»	Lopana........	»	—	6	6	—	3
»	Malenos.......	»	—	7	7	—	1
»	Ritej..........	»	—	12	12	—	—
»	Malikoe.......	»	—	9	9	—	1
»	Kanejan.......	»	—	10	10	—	15
»	Koreng........	»	—	15	15	—	3
»	Toemaloentoeng .	»	—	11	11	—	1
Kawangkoan.....	Pinamorongan ..	»	—	14	14	—	4
»	Woewoek......	»	—	35	35	10	5
»	Lapi..........	»	—	31	31	—	10
»	Romoon-Lansot..	»	—	38	38	—	11
»	Talaitad.......	»	—	16	16	—	7
Sonder.........	Toempaan......	»	—	30	30	—	2
»	Matani........	»	—	9	9	—	2
»	Popontolen.....	»	—	4	4	—	3
»	Leiema........	»	—	3	3	—	1
»	Soeloe.........	»	—	7	7	—	—
»	Paslaten.......	»	—	20	20	—	6
»	Badjoh........	»	—	1	1	—	—
»	Poparen.......	»	—	3	3	—	3
»	Toelap.........	»	4	6	10	—	1
Romoon.........	Romoon-bawah..	»	6	47	53	—	3
»	Kawangkoan-baw.	»	—	30	30	—	6
Maumby........	Maumby.......	J. ten Hove	—	13	13	—	6
»	Kolongan......	»	—	9	9	—	3
»	Suwaän........	»	—	8	8	—	2
»	Kawangkoan....	»	—	4	4	—	2
»	Kuwil.........	»	—	5	5	—	7
»	Kaleosan.......	»	—	5	5	—	3
Menado.........	Sawangan......	»	—	7	7	—	5
»	Kamanta.......	»	—	5	5	—	3
»	Tombuluan.....	»	—	14	14	—	2
Tom.-Sarongsong..	Kembes........	»	1	55	56	—	9
Kakaskassen.....	Koka..........	»	—	27	27	—	4
»	Kali...........	»	—	16	16	—	—

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Gedoopten. Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.	Aangenomen lidmaten.	Voltrokken huwelijken.
Kakaskassen	Lotta	J. ten Hove	—	—	—	—	—
»	Warembungan...	»	6	4	10	—	4
Menado..........	Kairagi	»	—	5	5	—	—
»	Kaywatu	»	—	9	9	—	3
»	Paniki-atas	»	—	10	10	—	6
»	Paniki-warah ...	»	—	8	8	4	6
Bantik	Buha...........	»	—	13	13	—	—
»	Bengkal	»	—	7	7	—	—
Menado..........	Pandu..........	»	—	2	2	—	5
»	Talawaän Menado	»	—	3	3	1	—
Bantik	Talawaän Bantik.	»	—	15	15	3	2
Menado..........	Wori...........	»	—	4	4	—	5
»	Tiwoho	»	—	6	6	2	—
»	Tongkeyna	»	4	14	18	4	—
Bantik	Meras	»	—	—	—	—	—
»	Molas	»	—	6	6	—	—
»	Bailan	»	—	9	9	—	—
Menado..........	Roanoken	»	14	56	70	—	2
»	Siladin	»	5	7	12	—	—
»	Menado-tuwa ...	»	11	24	35	8	4
»	Mantehagen	»	1	14	15	—	—
Maumby	Serey	»	13	55	68	17	9
»	Gangga	»	1	17	18	14	6
»	Talisey	»	30	45	75	2	1
»	Bangka	»	15	46	61	10	—
Pass.–Rat.–Ponos.	Ratahan	I. E. de Vries	6	46	52	29	24
»	Rasi	»	—	8	8	33	2
»	Pangoe	»	—	27	27	14	1
»	Wioij	»	2	24	26	16	11
»	Benthenan	»	1	11	12	12	2
»	Minanga	»	—	10	10	12	2
»	Tatengessan	»	—	6	6	11	2
»	Wiaoe	»	7	5	12	9	—
»	Wongkai	»	—	7	7	13	3
»	Liwoetoeng	»	—	30	30	29	5
»	Watoelinei	»	1	2	3	7	2
»	Belang	»	—	—	—	—	—
Tonsawang	Moend. Melompar	»	10	43	53	40	14
»	Koejanga.......	»	1	12	13	—	5
»	Tombatoe	»	4	54	58	66	12
»	Kali	»	2	11	13	—	3
»	Silian	»	—	39	39	—	6
»	Loboe	»	2	29	31	—	13
»	Ranoketang.....	»	1	4	5	—	5

DISTRICT,	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Gedoopten.			Aangenomen lidmaten.	Voltrokken huwelijken.
			Volwas-senen.	Kinderen.	Totaal.		
Maoemby	Paslaten	G. A. W. Geissler	16	16	32	—	2
»	Werot	»	—	13	13	—	—
»	Batoe	»	—	7	7	—	7
»	Likoepang	»	6	5	11	6	9
»	Loempias	»	—	10	10	—	5
»	Kaweroean	»	—	6	6	—	4
»	Kokele	»	—	14	14	—	3
»	Serawet	»	—	3	3	7	—
»	Maën	»	2	1	3	2	—
»	Palais	»	—	6	6	—	—
Tonsea	Tateloe	»	—	35	35	22	11
»	Tetej	»	—	11	11	16	6
»	Matoengkas.....	»	—	89	89	—	7
»	Treman	»	3	140	143	79	37
»	Sampiri	»	6	6	12	—	1
»	Reemengkor	»	10	10	20	—	4
»	Tandjoeng Merah	»	12	12	24	11	1
»	Kassar.........	»	—	60	60	22	13
»	Tontalete	»	1	6	7	—	1
»	Lilang.........	»	18	13	31	18	6
»	Lansot	»	—	3	3	—	3
»	Kema	»	11	53	64	11	8
»	Sawangan	»	—	19	19	1	6
»	Lembean	»	—	25	25	16	5
»	Wales	»	—	15	15	—	4
»	Soekoer	»	—	32	32	5	7
»	Airmadidih	»	—	79	79	36	32
»	Watoedambo	»	—	15	15	11	4
»	Manembonembo .	»	1	12	13	—	8
»	Tenggari	»	—	14	14	8	1
»	Toemaloentoeng .	»	—	89	89	13	20
»	Patokaän.......	»	—	—	—	—	—
»	Rinondoran.....	»	—	—	—	2	—
»	Mepanget	»	1	10	11	4	6
»	Talawaän	»	—	31	31	8	7
»	Wasian	»	—	10	10	14	2
»	Marisa	»	—	11	11	—	6
		Totaal......	295	8192	8487	1984	1447

STAAT DER GENOOTSCHAPSSCHOLEN
in de Minahassa, op ultimo December 1906.

Nommer.	Namen der Districten.	Namen der Plaatsen.	Namen der Onderwijzers.	Kinderen.				Onder wiens leiding.
				Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomende.	
1	*Tom.-Sarongsong.*	Tomohon	L. Undap	94	94	188	174	J. Louwerier 4 scholen
2	»	Sarongsong ...	S. Rotti	129	106	235	198	
3	*Kakaskassen*	Kakaskassen ..	L. Wilar	145	94	239	213	
4	»	Wailan	D. Liuw	15	8	23	19	
5	*Langowan*	Tumaratas....	A. Kuhu.....	104	63	167	138	M. Brouwer. 23 scholen.
6	»	Manembo	R. Rondoh ...	42	32	74	63	
7	»	Noongan	E. Kereh	44	29	73	67	
8	»	Teep-Simbel ..	K. Tankulung.	41	24	65	58	
9	»	Palamba	A. Puah	25	23	48	38	
10	»	Temboan	K. Pandeirot .	14	12	26	21	
11	*Kakas. Remboken.*	Panassen	R. Sakul.....	19	22	41	38	
12	»	Kalawiran	S. Wowiling..	20	12	32	26	
13	»	Toulian	J. Mamahil ..	47	33	80	63	
14	»	Kaweng......	S. Rumondor .	47	45	92	67	
15	»	Toulimembet .	A. Sukul	23	22	45	36	
16	»	Kajuwatu	E. Sagaij	25	17	41	36	
17	»	Sombokeij	W. Tumiwang.	7	7	14	12	
18	»	Kasuratan	F. Palandi ...	40	24	64	57	
19	»	Parepej	J. Pangajou ..	56	39	95	62	
20	»	Tampusu.....	S. Kaawoan ..	19	15	34	16	
21	»	Tonlimanej ...	A. Lumentah .	14	6	20	15	
22	*Kawangkoan*	Tompasso	K. Masinambow	122	87	209	162	
23	»	Tollok	D. Musak....	45	29	74	53	
24	»	Kanonang	S. Mandej....	84	46	130	95	
25	»	Pinebentengan.	A. Salaki	51	49	100	81	
26	»	Tonsewer	J. Pangemanan	44	22	66	56	
27	»	Tompasso II..	A. Umboh ...	46	22	78	62	
28	*Sonder*	Kolongan-atas .	J. Lumoindong	82	74	156	127	Dr. S. Schoch. 16 scholen.
29	»	Kiawa	S. Rakian	105	83	188	166	
30	»	Leilem	J. Mangowal..	85	75	160	143	
31	»	Timboekar ...	P. Semet	19	8	27	25	
32	»	Tangkoenei ...	M. Walukow..	25	11	36	25	
33	»	Moente	S. Mawuntu ..	20	25	45	39	
34	»	Soeloe'oen	Ph. Regar....	54	39	93	89	
35	»	Pinapalangkow	J. Turangan ..	47	37	84	61	
36	»	Kapoja	A. Tangkilisan.	35	23	58	49	
37	*Kawangkoan*	Kajoe-oewi ...	M. Manginda'an	46	42	88	79	
38	»	Ranolambot ..	T. Porong....	17	13	30	27	
39	*Tom.-Sarongsong.*	Pinaras	M. Parengku'an	31	31	62	52	
40	»	Ramboenan ...	W. Gerung...	36	37	73	50	
41	»	Sawangan	G. Mangowal .	18	13	31	28	
42	»	Dangolombian.	W. Mengko'..	41	38	79	67	
43	»	Tondangow ...	Z. Pioh......	31	26	57	57	

Nommer.	Namen der Districten.	Namen der Plaatsen.	Namen der Onderwijzers.	Kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomende.	Onder wiens leiding.
44	*Tompasso*	Kúmĕlĕmbúai .	Gouvern. school	—	—	—	—	J. S. de Vries. 24 scholen.
45	»	Wúwúk-Malola	J. Polla	64	43	107	97	
46	»	Karimbow....	J. Singal.....	60	42	102	92	
47	»	Tokin	M. Mĕrentek .	47	32	79	74	
48	»	Wanga	P. Motto	47	38	85	58	
49	»	Motoling.....	Gouvern. school	—	—	—	—	
50	»	Raanen	A. Rantúng ..	34	19	53	33	
51	»	Pitjúan	J. Tanor.....	52	28	80	63	
52	»	Lompad	W. Púrúkan ..	48	28	76	62	
53	»	Mopolo	N. Piring....	66	36	102	75	
54	»	Pontak	Gouvern. school	—	—	—	—	
55	»	Poopo	A. Londa	46	18	64	46	
56	»	Ongkow	F. Súmampow.	39	20	59	36	
57	»	Poigar	Gouvern. school	—	—	—	—	
58	*Rumoong*	Wakan	C. Gĕrúngan..	54	24	78	64	
59	»	Elúsan	M. Túmújú...	50	36	86	72	
60	»	Pondos	J. Rempowatú.	33	19	52	46	
61	»	Tĕwassen	J. J. Pangkei.	55	34	89	61	
62	»	Túmútoa	J. A. Pangkei.	37	19	56	37	
63	»	Tawaang						
64	»	Tĕnga-Radei ..	Gouvern. school	—	—	—	—	
65	»	Tĕnga-Sonder .	»	—	—	—	—	
66	»	Pakú-wĕrú ...	»	—	—	—	—	
67	»	Pakú úre B.atas	B. Wahani ...	48	27	75	64	
68	*Tombariri*	Woloan	A. Londong ..	96	63	159	110	J. G. de Haan. 17 scholen.
69	»	Ranotongkor..	O. R. Wongkar	31	20	51	34	
70	»	Lemoh	P. Pailt	31	21	52	41	
71	*Kakaskassen*	Koha........	M. Sembel ...	69	41	110	75	
72	»	Tatelei	M. Simpie ...	25	16	41	28	
73	»	Agotei.......	D. Surentu...	19	4	23	15	
74	*Bantik*	Malalajang ...	P. Lumentut .	35	34	69	56	
75	»	Kalasei	P. Mongan ...	16	8	24	8	
76	*Kakaskassen*	Kinilow	E. Nangka ...	39	37	76	50	
77	»	Tinoor	E. Mathindas .	44	23	67	43	
78	»	Kajawoe	J. P. Wohon .	36	30	66	45	
79	*Tombariri*	Sendoek	J. P. Lutham.	57	41	98	81	
80	»	Mokoepa	L. Puah.	18	15	33	18	
81	»	Popo.........	N. Tasik.....	16	12	28	19	
82	»	Teling.......	J. Sindua	16	10	26	20	
83	»	Kumu Arakan Raprap	Ph. Ratu	8	7	15	12	
84	»	Sondaken	S. Ontoh	8	7	15	9	

Nommer.	Namen der Districten.	Namen der Plaatsen.	Namen der Onderwijzers.	Kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomende.	Onder wiens leiding.
85	*Teulian* en *Toulimanbot*.	Tondano I ...	Ph. Tangkouw.	117	128	245	238	H. L. Langevoort. 19 scholen.
86	»	» II...	H. Siwi	118	115	236	218	
87	*Toulimambot*....	Papakelon....	D. Lasut.....	45	30	85	60	
88	»	Watumea. ...	S. Lumanow..	27	38	65	54	
89	»	Ranowangko ..	J. L. Korimpis	26	27	53	50	
90	»	Tulap	G. Lengkong..	33	51	84	78	
91	»	Sawangan	G. da Costa ..	19	11	30	26	
92	»	Kolongan	R. Apouw....	39	23	62	57	
93	»	Kinaleosan ...	E. Watulingas.	16	16	32	28	
94	»	Wulauan	J. Samallo ...	28	18	46	40	
95	*Toulian*........	Koÿa........	P. Tulis	112	91	203	133	
96	»	Marawas	T. Togas.....	12	8	20	20	
97	»	Kulo	Ph. Siwi.....	15	5	20	15	
98	»	Paloloan	J. Tangkere ..	38	22	60	45	
99	»	Tandengan ...	A. E. Legoh..	70	59	129	97	
100	»	Maumky	W. Rantung..	36	18	54	40	
101	»	Seretan	M. Legoh....	21	35	56	45	
102	»	Kajuroja	G. Tendeau...	20	25	45	42	
103	*Tom.-Sarongsong*.	Kúmĕlĕmbúai .	F. Polii.	25	20	45	37	
104	*Tombasian*......	Amoerang c.a.	Gouvern. school	—	—	—	—	E. W. G. Graafland. 17 scholen.
105	»	Bit.-Ranomea .	J. Moendoeng.	33	27	60	44	
106	»	Pondang	S. Lepar.....	36	23	59	46	
107	»	Pinalin	P. Lintjewas..	9	11	20	17	
108	»	Lopana	J. Sondak....	15	14	29	26	
109	»	Malenos	D. Tuwo	43	29	72	66	
110	»	Ritej						
111	»	Malikoe	Gouvern. school	—	—	—	—	
112	»	Kanejan	J. Tambajong.	31	21	52	39	
113	»	Koreng	P. Kilapong ..	20	21	41	37	
114	»	Toemaloent. ..	W. Rumengan.	34	40	74	54	
115	*Kawangkoan*	Pinamorongan.	Gouvern. school	—	—	—	—	
116	»	Woewoek	»	—	—	—	—	
117	»	Lapi	»	—	—	—	—	
118	»	Romoon-Lansot	P. Rompas ...	93	56	149	125	
119	»	Talaitad	J. Polman ...	35	15	50	40	
120	*Sonder*	Toempaän	J. Lasut	44	17	61	51	
121	»	Metani	—	—	—	—	—	
122	»	Popontolen ...	J. Assa......	14	8	22	18	
123	»	Lelema	A. Karwur ...	17	4	21	13	
124	»	Soeloe	F. Marentek..	16	10	26	22	
125	»	Paslaten	O. Pratasis...	13	13	26	20	
126	»	Badjoh	C. Sumarab...	4	5	9	7	
127	»	Poparen	J. Manembo ..	15	9	24	15	
128	»	Toelap						
129	»	Romoon-bawah	Gouvern. school	—	—	—	—	
130	*Romoön*........	Kawangk-.baw.	—	—	—	—	—	

Nommer.	Namen der Districten.	Namen der Plaatsen.	Namen der Onderwijzers.	Kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomende.	Onder wiens leiding.
131	*Menado*	Kamanta	H. Turangan..	19	10	29	20	J. ten Hove. 16 scholen.
132	»	Toumbuluan ..	L. Montolalu..	2	13	15	13	
133	*Kakaskassen*	Koka	H. Wowor....	23	9	32	20	
134	»	Kali	E. Paat	20	5	25	15	
135	»	Warembungan.	J. Kalalo	24	18	42	25	
136	*Menaäo*	Kaywatu	Th. Tarandung	9	10	19	12	
137	»	Panikiatas....	A. Mantiri ...	9	11	20	12	
138	*Bantik*	Benkol	W. Mongan...	29	11	40	25	
139	*Menado*	Pandu	J. Senduk	16	4	20	18	
140	*Bantik*	Talawaän-Bant.	F. Kalitow ...	16	1	17	15	
141	*Menado*	Wori	C. Rumambi..	12	4	16	7	
142	»	Tongkeyna ...	O. Mariele ...	19	6	25	18	
143	*Bantik*	Meras	J. Kalitow ...	9	4	13	10	
144	»	Molas	N. Maramis ..	14	2	16	12	
145	»	Bailan	A. Kunondo ..	12	4	16	10	
146	*Maumby*	Serey	C. Tatrulendeng	32	19	51	35	
147	*Pass.-Rat.-Ponos.*	Wiaoe	P. Kountur...	18	15	33	24	J. E. de Vries. 12 scholen.
148	»	Benihenan....	J. Lumentut..	23	17	40	34	
149	»	Tatengesan ...	J. Kandon ...	24	8	32	25	
150	»	Minanga	M. Supit	28	29	57	46	
151	»	Watoelinei ...	E. Ngongoloï .	29	7	36	27	
152	»	Belang	G. Rogahang..	46	14	60	38	
153	»	Rasi	A. Laetemia ..	20	15	35	30	
154	*Tonsawang*	Koejanga.....	N. Watania...	22	9	31	26	
155	»	Kali	G. Mokat	29	18	47	41	
156	»	Loboe	Th. Kolinug..	68	40	108	72	
157	»	Silian	E. Lengkei ...	60	30	90	77	
158	»	Ranoketang...	J. Tumeroch..	17	13	30	18	
159	*Tonsea*	Soekoer	E. Sigarlaki ..	—	—	56	51	G. Geissler. 15 scholen.
160	»	Lembean.....	Th. Sumamppw	—	—	62	50	
161	»	Tontalette....	J. Clotulang..	—	—	18	15	
162	»	Lansot	H. Wagun....	—	—	30	20	
163	»	Waleo	J.H.Sumampow	—	—	47	32	
164	»	Manembonemb.	A, Kandioh...	—	—	34	30	
165	»	Watoedambo ..	J. Tampi	—	—	32	28	
166	»	Tandjoengmer.	A. Angkow...	—	—	29	20	
167	»	Tenggari	C. Kalempow .	—	—	75	65	
168	»	Roemengkor ..	J. Kumaunang.	—	—	36	28	
169	»	Sampiri......	S. Tuerah	—	—	46	40	
170	»	Marisa	Ch. E. Gonij..	—	—	47	41	
171	»	Wasian	J. Clotulang..	—	—	46	41	
172	*Maoembi*	Kaweroean ...	S. Rumimpunu	—	—	48	42	
			Totaal....	5316	5238	10554	7893	

Jaarverslag van de Kweekschool voor Inlandsche Onderwijzers en Voorgangers te Koeranga (Tomohon) over het jaar 1906.

Door J. H. HIEBINK ROOKER.

Het jaar 1906 bracht ons groote droefheid, want de dood eischte wederom een offer, dat wij hem wel zoo duur mogelijk lieten betalen, maar dat wij, niettegenstaande dat, met bloedend hart af moesten staan. Deze droefheid, die ons aan het begin van het jaar trof, drukte haar zwarte schaduw op het geheele jaar, vooral omdat allerlei ziekten meer dan anders voorkwamen en ons voortdurend in angstige spanning hielden.

Den 14en Januari kwamen alle kweekelingen schijnbaar gezond tot ons terug. Den 18en kwam evenwel reeds een hunner tot mij om chinine-pillen, aangezien hij zich al eenige dagen koortsig gevoelde. Ik lag onmiddellijk den thermometer aan, doch deze wees slechts 38° wat vooral voor een Minahasser geen hooge koorts is, daar bij hen de koorts wel eens stijgt tot 42° en hooger. Ongerust maakte ik mij dus volstrekt nog niet, vooral omdat de persoon in quaestie, Eber Wuntu een moerid van Br. Brouwer, dikwijls aanvallen van malaria te verduren had en reeds verscheidene malen onder behandeling was van den Dokter van Menado, wien ik, wanneer hij te Tomohon kwam, geregeld om raad vroeg of schriftelijk consulteerde. Meenende, dat Eber ook nu wederom een aanval van malaria moest doorstaan, begon ik met de gewone, mij door den Dokter bij herhaling voorgeschreven middelen, aan te wenden.

Toen de koorts nochtans na een dag of 6 absoluut niet lager kwam dan 38,5° en wel eens steeg tot 39,5° meende ik niet op den ingeslagen weg voort te mogen gaan. Sedert maanden heerschten in de Minahassa Thypheusche koortsen. Wij hadden de ziekte zelfs in huis gehad in de laatste maanden van 1905 en waren dus volkomen op de hoogte van de behandeling daarvan. Hoewel er nog geen duidelijke teekenen dier ziekte te constateeren waren, zoo was 't haast zeker, dat hij deze ziekte onder de leden had, aangezien die ziekte hevig woedde in de nĕgĕri, waar hij tijdens de kerstvacantie was. De ziekenkamer werd geverfd en kon dus niet gebruikt worden. Om Eber naar alle eischen te kunnen behandelen moest hij onder streng toezicht staan en zoo werd dus één onzer logeerkamers voor hem in orde gebracht en kwam hij onder direct toezicht van mijne vrouw, die hem met trouwe en liefdevolle toewijding verpleegde en als het ware met den koning der verschrikking vocht om Eber aan zijn macht te onttrekken. Herhaaldelijk werd het advies van Dr. Alers te Menado schriftelijk ingewonnen, maar toen de ziekte een ernstiger keer nam, riepen wij den Dokter hierheen. Deze keurde alles, wat in het belang van den patiënt gedaan was, volkomen goed en wist ons, ook toen nog, moed in te spreken, waar wij dien reeds zoo goed als verloren hadden. Wel was, volgens den Dokter, de toestand hoogst kritiek, maar volstrekt niet hopeloos. Toch moesten wij dit jonge, hoopvolle leven eindelijk aan den dood afstaan! De patiënt zelf verdroeg zijn lijden met geduld en had het volste vertouwen in onze behandeling, zoodat hij liever hier bleef, toen zijn familie hem nog naar huis wilde vervoeren, Aandoenlijk was zijn overgegevenheid en kalmte. Hij liet een groote leegte achter en zijn gemis wordt nog steeds gevoeld. Het was een leerling

uit de hoogste klasse, die vier maanden later de Kweekschool met eere verlaten zou hebben en van wien wij de beste verwachtingen hadden voor de toekomst. Behalve door mijne vrouw werd hij ook met, voor een Minahasser zeldzame, trouw en toewijding opgepast door één zijner medeleerlingen. Ook was zijn zuster, een anak-piara van Mevrouw Langevoort, de laatste weken aanhoudend bij hem. Dat ook zij haar gansche hart in de oppassing van haar broer lag, is te natuurlijk om hier nogmaals afzonderlijk vermeld te worden. Wij waren Mevrouw Langevoort zeer dankbaar, dat zij genoemde zuster onbepaald verlof gaf om hier te blijven, hoewel het haar juist in die dagen niet gemakkelijk was om juist de hulp van dat meisje te moeten missen.

In de laatste dagen van October kreeg één der andere kweekelingen, Aser Legoh moerid van Br. Langevoort, ook een zwaren aanval van koorts. Deze begon den 21 October en steeg terstond tot 41°. De laagste temperatuur was 38,7°. Lager kwam de koorts in de eerste vijf dagen nimmer; wel steeg dagelijks de temperatuur tot 40° of 41°. Zware neusbloedingen verzwakten daarbij den patiënt zeer en wij meenden stellig voor eenzelfde ziektegeval te staan als in het begin des jaars. Thypheusche koortsen heerschten juist in dien tijd weer heel sterk, ook op de Meisjesschool alhier, zoodat wij in groote zorg zaten. Op zijn verzoek liet ik hem heel voorzichtig vervoeren naar het huis zijner ouders, ongeveer 12 palen hier vandaan. Weinig hoop hadden wij op zijn herstel, maar aangezien hij nog vervoerbaar was en zelf erg naar huis verlangde, achtte ik het mijn plicht, ook tegenover zijn ouders en andere bloedverwanten om hem niet langer hier te houden. De mensch wikt, God beschikt. Dat bleek ook weder hier. Na een week kregen wij reeds betere berichten en in November

stond het jongemensch weer zoo gezond en flink voor mij, alsof hij nooit ziek geweest was. Hoe dankten wij God voor het herstel van dien zieke!

Een paar dagen nadat Aser Legoh naar huis vervoerd was, werd wederom iemand ziek en wel Philip Kaligis, een moerid van Br. Alb. C. Kruijt. De temperatuur, die begon met 41° kregen wij gelukkig naar beneden, zoodat deze zelfs een enkele maal 36,2° was. Wij konden de koortsaanvallen echter niet overwinnen en daarom verzocht ik Br. Schoch, die toen toevallig hier was en mij zijn hulp aanbood, om door tusschenkomst van een zijner helpers, de familie van den patiënt zoo spoedig mogelijk kennis van zijn ziekte te geven. Dinsdagmorgen vertrok Br. Schoch van hier en Woensdagmiddag om één uur was hier reeds een kar om den zieke te halen. Dit was nu wel mijne bedoeling niet geweest maar aangezien de oudere broeder van Philip Kaligis zelf meekwam en ook Philip zelf naar huis verlangde, liet ik hem gaan. De koortsen bleven nog weken lang aanhouden. Eerst den 15 December keerde hij met zijn broeder terug. Hij zag er toen nog zeer zwak uit, gevoelde zich zelfs nog niet sterk genoeg om de lessen te kunnen volgen, maar was alleen teruggekomen om zich aan ons te vertoonen en om verlenging van verlof te krijgen. Den 14 Januari kwam hij pas voor goed op Koeranga terug.

Behalve deze drie ernstige ziektegevallen, kwamen vrij vaak dyssenterie en gewone koortsen, maar slechts sporadisch beri-beri voor. Een week lang lagen 12 kweekelingen tegelijk ziek, doch deze herstelden gelukkig spoedig. Wel was 't jaar 1906 dus een jaar van veel beproeving, maar toch mochten wij het sluiten met lof en dank aan God, die ons onder alles steunde en sterkte en uitredding gaf waar wij die niet meer verwachtten.

Ook het eindexamen gaf wederom reden tot roemen en danken. In April zond ik, zooals ik dit gewoon ben, het volgende schrijven aan de „Commissie van Toezicht", die tevens „Examen-Commissie" is: „Door dezen heb ik de eer U beleefdelijk mede te deelen, dat het eind-examen, voor zoover dit het mondelinge gedeelte betreft, in overleg met den Adjunct-Inspecteur van het Inlandsch Onderwijs, door mij bepaald is op 12, 13 en 14 Juni e.k. Het schriftelijk werk zal een aanvang nemen op 21 Mei en ten allen tijde ter inzage gereed liggen. Bij dezen kom ik U beleefd uitnoodigen het mondelinge examen bij te wonen. In vouwe bied ik U hierbij aan een lijst met vermelding van het schriftelijk werk, dat opgegeven zal worden. Voor zoover mogelijk wensch ik, dat de onderwerpen voor het schriftelijk werk door de Heeren Commissieleden ingevuld worden. Worden er verschillende onderwerpen opgegeven, dan kunnen de kweekelingen zelf daaruit een keus doen. Uw zeer gewaardeerd advies over een en ander zal mij zeer aangenaam zijn, wanneer ik het te gelijk met dit schrijven terug ontvang".

Het schriftelijk werk begon 21 Mei, omdat daartegen bij de Heeren geene bezwaren bestonden.

Het werk omvatte:

a. Het maken van een opstel over een godsdienstig onderwerp:

De onderwerpen, waaruit een keus gedaan kon worden waren:

Wat weten wij van de engelen?

Bestaat er onderscheid in onze overtredingen tegenover God?

Wat is het verlossingswerk en hoe kan de zegen hiervan ons ten goede komen?

Hoe is de bijbel ontstaan?

De tweede reis van den apostel Paulus.

Wie is Jezus Christus volgens zijn eigen getuigenis?

Het tweede en het vijfde onderwerp werden ieder door drie kweekelingen gekozen, het vierde door twee en eerste slechts door één. Het derde en het zesde onderwerp werden dus niet gekozen.

Hiervoor werden de volgende cijfers gegeven: $8\frac{2}{3}$, $7\frac{2}{3}$, $7\frac{2}{3}$, 8, $7\frac{2}{3}$, $7\frac{2}{3}$, $8\frac{1}{3}$, $6\frac{2}{3}$ en $6\frac{2}{3}$.

b. Het maken van een opstel over een onderwerp uit de Kerkgeschiedenis.

Opgegeven werden de volgende onderwerpen:

Constantijn de Groote.

Ambrosius van Milaan.

Mohammed.

De Kruistochten.

Ulrich Zwingli.

De Mennonieten.

Over Constantijn werd slechts één opstel gemaakt, over Ambrosius vier, over de Kruistochten één en over de Mennonieten drie. Mohammed en Zwingli bleven buiten bespreking.

De cijfers hiervoor waren: 9, $8\frac{2}{3}$, $8\frac{1}{3}$, 9, 9, $8\frac{1}{3}$, 8, 6 en $5\frac{2}{3}$.

c. Het maken van een opstel over een aardrijkskundig onderwerp:

De candidaten konden een keus doen uit de volgende onderwerpen:

De Vesuvius.

De loop van den Rijn.

De West-Indische eilanden.

Midden-Celebes.

Voor-Indië.

De geschiedenis der Portugeezen in Indië.

Het eerste, vierde en zesde onderwerp werden niet gekozen. Van elk der overige onderwerpen werden drie opstellen gemaakt.

De cijfers daarvoor waren: $9\frac{1}{2}$, $8\frac{1}{2}$, $8\frac{1}{2}$, 9, $8\frac{1}{2}$, $8\frac{1}{2}$, $8\frac{1}{2}$, 7 en 8.

d. Het maken van een opstel over een paedagogisch onderwerp.

Opgegeven werden de volgende onderwerpen:

Wie moet in de school het gebed uitspreken, de onderwijzer of één der leerlingen?

Waarom moet een onderwijzer kunnen teekenen?

Hoe kan men de kinderen met vrucht leeren lezen?

Hoe moet de Aardrijkskunde onderwezen worden en waar is de grens daarvan voor onze scholen?

Waarom moet het rekenen uit het hoofd meer behartigd worden dan het rekenen op de lei?

Hoe moet de onderwijzer 't aanleggen om de kinderen tot trouw schoolbezoek op te wekken?

De cijfers hiervoor waren: $9\frac{1}{3}$, $5\frac{2}{3}$, 8, $9\frac{1}{3}$, 8, 9, 7, $5\frac{1}{3}$ en $5\frac{2}{3}$.

Het tweede onderwerp werd slechts door één candidaat gekozen, het derde door twee, het vierde door twee, het vijfde door één en het zesde door drie.

e. Het maken eener ontleding.

De kweekelingen konden kiezen uit:

Tahlil 130 : 1 (Psalm 42 : 1).

Tahlil 131 : 5 (Psalm 51 : 9. doch zeer vrij vertaald).

2 Timothius 4 : 4-8.

1 Corinthe 15 : 33.

De eerste ontleding werd door vier candidaten gemaakt; de tweede door vijf en de vierde door negen. Elk der kweekelingen maakte er 2.

De cijfers hiervoor waren: $9\frac{3}{4}$, $8\frac{3}{4}$, $9\frac{5}{8}$, $8\frac{3}{4}$, $8\frac{3}{4}$, $5\frac{1}{2}$, $8\frac{1}{2}$, $7\frac{1}{2}$ en $7\frac{3}{4}$.

f. Het maken van rekenkundige voorstellen.

Opgegeven werden de voldende voorstellen:

1. $$\frac{0{,}08\dot{3} - \left(\frac{1}{3\frac{1}{3}} : \frac{1\frac{1}{2}}{1\frac{3}{7}}\right) \times \frac{2}{10\frac{2}{7}} + 0{,}7\dot{2}}{\frac{5\frac{1}{7}}{0{,}5 \;:\; 0{,}04\dot{9}} \times \frac{0{,}\dot{3}}{2\frac{2}{5}} \times \frac{1{,}2}{2\frac{4}{5}}} \times 0{,}8\dot{3} =$$

2. Wanneer men zeker getal met 475 vermeerdert en vermindert, bedraagt de som $7\frac{1}{3}$ maal zooveel als het verschil. Welk is dat getal?

3. A leent aan B twee kapitalen, het eene voor 9, het andere voor $7\frac{1}{2}$ maand tegen 5% 's jaars. Als de rente van het laatste kapitaal $4\frac{1}{6}$ maal zoo groot is als die van het eerste, hoe groot is dan elk kapitaal, als hun verschil *f* 9600 bedraagt?

4. Jan is nu 20 en zijn grootvader 80 jaar. Hoe lang is het geleden, dat de grootvader 13 maal zoo oud was als Jan?

5. A en B reizen elkander tegemoet. Vertrekt A 2 uur vroeger dan B, dan ontmoeten ze elkaar $4\frac{4}{5}$ uur na B's vertrek. Gaat B 5 uur eerder op reis dan A, dan ontmoeten ze elkander 4 uur na A's vertrek. Als A per uur $1\frac{2}{3}$ K.M. meer af legt dan B, hoe lang is dan de weg?

6. Van een getal van 3 cijfers is de som der cijfers 18. Neemt men de beide voorste cijfers in omgekeerde volgorde, dan wordt het getal 360 grooter. Verwisselt men alleen de laatste cijfers, dan wordt het 18 kleiner. Welk getal wordt hier bedoeld?

Van de 9 kweekelingen hadden drie alle sommen af, vier losten er vijf op en de twee overigen ieder slechts vier.

De cijfers hiervoor waren: $7\frac{2}{3}$, $6\frac{5}{6}$, $7\frac{1}{3}$, $5\frac{5}{6}$, $6\frac{1}{3}$, $4\frac{1}{3}$, $4\frac{2}{3}$, $3\frac{2}{3}$ en $4\frac{5}{6}$.

g. Het uitwerken van voorstellen uit de Vormleer.

Opgegeven werden de volgende voorstellen.

1. Van een regelmatig vierzijdig prisma is de diagonaal van het grondvlak 19 d.M. Bereken den inhoud, als de hoogte 3,2 M. is.

2. Hoeveel looden kogeltjes van 0,8 c.M. middellijn, kan men gieten van een kogel van 6,4 c.M. middellijn?

3. Van eene regelmatige, vierzijdige piramide is het zij-oppervlak 15 M^2. De oppervlakte van het grondvlak is 9 M^2. Bereken de hoogte en den inhoud.

4. Een cilinder is 24 d.M. hoog. De beschrijvende rechthoek heeft een oppervlakte van 100,8 d.M.^{2}. Bereken de geheele oppervlakte en den inhoud.

5. Hoeveel graden telt de hoek van den sectorvormig ontwikkelden kegelmantel, als de schuine zijde 48 c.M. en de straal van 't cirkelvormige grondvlak des kegels 12 c.M. is?

6. Midden op een kubus, van 8 c.M. elke zijde, staat een cirkelvormige cilinder met een middellijn van 5,6 c. M. en 6 c.M. hoog. Op dien cilinder staat een kegel met een even groot grondvlak en 2,1 c.M. hoog. Bereken den inhoud en de oppervlakte van het aldus samengestelde lichaam.

Zes van de negen kweekelingen hadden alle voorstellen uitgewerkt, twee maakten er vijf en één vier.

De cijfers hiervoor waren: 10, 8, $9\frac{5}{6}$, 10, $7\frac{2}{3}$, $6\frac{1}{3}$, $7\frac{1}{6}$, $3\frac{2}{3}$ en 2,

Hiermede was het schriftelijk examen afgeloopen.

Het mondeling examen begon den 12en Juni, 's morgens om half negen en het onderzoek had plaats volgens onderstaanden rooster:

12 Juni	Van	$8\frac{1}{2}$	—	9	uur	Schrijven.
	»	9	—	10	»	Rekenen theorie.
	»	10	—	11	»	Maleisch.
	»	11	—	12	»	Bijbels. Geschiedenis O.T.
	»	12	—	$12\frac{1}{2}$	»	Theorie zang,
	»	4	—	5	»	Dogmatiek.
13 Juni	»	$8\frac{1}{2}$	—	$9\frac{1}{2}$	»	Kerkgeschiedenis.
	»	$9\frac{1}{2}$	—	$10\frac{1}{2}$	»	Rekenen uit het hoofd.
	»	$10\frac{1}{2}$	—	$11\frac{1}{2}$	»	Aardrijkskunde.
	»	$11\frac{1}{2}$	—	$12\frac{1}{2}$	»	Bijbels. Geschiedenis N.T.

14 Juni Van 8½ — 9½ uur Inleiding.
» 9½ — 10½ » Vormleer.
» 10½ — 11½ » Cosmographie.
» 11½ — 12½ » Exegese.

Tegenwoordig waren de Adjunct Inspecteur van het Inlandsch onderwijs en de Broeders Louwerier, Brouwer en Graafland.

De cijfers waren:

Voor het schrijven 7, 7, 8, 6½, 7, 6, 6½, 6½ en 6½.
» Theorie rekenen 8, 5, 7½, 7½, 6¼, 5½, 4, 3¾ en 5¼.
» Maleisch 8, 5¾, 5½, 8¼, 5¼, 6. 5, 4 en 5.
» Bijbelsche Geschiedenis O.T. 10 7, 8¼, 10, 8¾, 8, 9, 3¾ en 7.

Voor Theorie zang 7, 5½, 7½, 7½, 7½. 5½. 6¼, 6 en 5.
» Dogmatiek 7¾, 5¼, 7½, 7¾, 6¾, 6½, 6½, 4 en 5½.
» Kerkgeschiedenis 9, 5¾, 8, 7, 6, 7, 7, 2¾ en 4.
» Rekenen uit het hoofd 10, 3½, 10, 7½, 7½, 0, 3½, 3½ en 2½,.

Voor Aardrijkskunde 10, 9½, 8½, 8½, 7½, 8, 8½, 5 en 6½.
» Bijbelsche Geschiedenis N,T. 8, 7½, 9½, 9, 9, 8, 6½, 3 en 6½.

Voor Inleiding op de Bijbelboeken 9½, 7, 8, 9½, 7, 5, 7, 4, en 4.

Voor Vormleer 9½, 8½, 7, 8½, 6, 7½, 6½, 5 en 5.
» Cosmographie 8½, 5½, 8, 8. 6½, 6 6½, 4 en 4½.
» Exegese 8, 4½, 6½, 6½, 6, 5, 5½, 3 en 5.

Als naar gewoonte waren er kaarten geteekend van de Minahassa en van N.-O, Indië op groote schaal, in vier of zes bladen, op doek geplakt en van rollen voorzien. Deze kaarten hingen aan de wanden der schoollokalen en waren voor het meerendeel heel netjes in orde.

Op den 14en Juni 's middags om half vier werden de kweekelingen nogmaals vereenigd in het schoolgebouw

om hun den uitslag van het examen mede te deelen. Acht der candidaten slaagden; de negende moest worden afgewezen. Hij had dit geheel aan zichzelf te wijten, want hij had uitstekende vermogens en zou zelfs een hoog nummer hebben kunnen halen, wanneer hij zich met hart en ziel voorbereid had.

De namen der geslaagden volgen hieronder naar hun rangcijfer.

No. 1. Josis Ulrich Mangowal van Sonder, die geplaatst werd te Leilem in den werkkring van Br. S. Schoch.

No. 2. Johan Albert Pangkei van Romoön-bawah, die geplaatst werd te Toemetowa in den werkkring van Br. J. S. de Vries.

No. 3. Pieter Lumentut van Atep, die geplaatst werd te Malalajang in den werkkring van Br. J. G. de Haan.

No. 4. Fortunatus Sumampow van Karimbow, die geplaatst werd te Ongkow in den werkkring van Br. J. S. de Vries.

No. 5. Lodewijk Mathindas van Kinilow, die geplaatst werd te Tinoör in den werkkring van Br. J. G. de Haan.

No. 6. Benjamin Wahani van Tomohon, die gepiaatst werd te Pakoe-Oere in den werkkring van Br. J. S. de Vries.

No. 7. Paulus Kountour van Pangoe, die geplaatst werd te Wiau, in den werkkring van Br. J. E. de Vries.

No. 8. Cornelis Gerungan van Tanahwangko, die geplaatst werd te Wahan in den werkkring van Br. J. S. de Vries.

Het toelatingsexamen voor den nieuwen cursus had plaats op den 29 Juni 1906. Er zouden tien nieuwe leerlingen worden toegelaten, waarvoor zich 13 sollicitanten aanmeldden. Dit aantal zou zeer groot zijn, wanneer het examen voor ieder toegankelijk was. De

verschillende heeren, die recht hadden op de opengevallen plaatsen, zonden ditmaal voor het meerendeel slechts zooveel candidaten als zij mochten plaatsen. Alleen de Heeren Brouwer, Limburg en J E. de Vries zonden elk één candidaat meer, waardoor het aantal collicitanten tot 13 klom.

Gewoonlijk neem ik dit examen alleen met mijne hulponderwijzers af en zijn er geen andere heeren tegenwoordig. Ditmaal werd het examen als belangstellende bijgewoond door Br. Ph. H. C. Hofman, van Posso, die mij zelfs met lust en ijver terzijde stond en mij daardoor een grooten dienst bewees.

Het examen begon 's morgens om 8 uur. Van acht tot half elf uur werd er gerekend. Daartoe werden de volgende sommen opgegeven:

1. $$\frac{313524 + 235 \times 68092 - 8754375 : 125}{(7249299 - (83964 + 5798)) : 539} =$$

2. Iemand was *f* $20\frac{1}{10}$ schuldig. Hij betaalde hierop *f* $7\frac{3}{5}$ en vervolgens tot afbetaling elke week een rijksdaalder. In hoeveel weken was de schuld afgelost?

3. Een koopman mengde 70 liter wijn van *f* $1\frac{1}{5}$ den L. en 50 L. van *f* $\frac{9}{10}$ den L. dooreen. Hoe hoog kwam de L. gemengde wijn.

4. Jozef zei: „Als ik het $\frac{2}{5}$ deel mijner knikkers aan mijn broeder Adam geef, houd ik er nog 18 over." Hoeveel knikkers had Jozef?

5. Een koe en een kalf kosten samen *f* 180,—. Als de koe $3\frac{1}{2}$ maal zoo duur is als het kalf, hoe duur is dan ieder?

6. Eene vrouw kocht van een winkelier 3 K.G. thee à *f* $2\frac{3}{4}$; 12 K.G. rijst van een kwartje de K.G.; 8 K.G. suiker à *f* $\frac{3}{4}$ en 16 K.G. koffieboonen à *f* $1\frac{3}{10}$ Zij gaf 16 rijksdaalders. Hoeveel gulden moest ze terug ontvangen?

Onder de hand werden de adspiranten één voor één bij den tweeden Inlandschen hulponderwijzer geroepen om te lezen. De eerste Inlandsche hulponderwijzer was toen juist vrij ernstig ongesteld, maar werd op uitstekende wijze door zijn jongeren collega vervangen. Hoofddoel was om te hooren hoe de jongelui lazen en of zij het gelezene konden weergeven. Ieder kreeg ongeveer tien minuten, wat voor het beoogde doel ruim voldoende was.

Bijna al de candidaten hadden ditmaal hun sommen af en ik mocht ditmaal nog al tevreden wezen over het geleverde werk. Van de twee leerlingen, die niet klaar waren, maakte de een slechts vier en de andere vijf sommen af. Dit werk was heel wat beter dan in vroegere jaren, ofschoon ook toen de opgegeven sommen heel gemakkelijk waren. Blijkbaar waren de candidaten echter beter onderlegd dan vroeger.

Na het rekenen moest er een opstel gemaakt worden. Daartoe werden de volgende onderwerpen opgegeven: Abraham. Jakob. Mozes, David, De geboorte van den Heer en De bekeering van Paulus. — Van het derde onderwerp werden drie opstellen gemaakt, van het vijfde vijf en van het zesde insgelijks vijf. Deze opstellen waren vrij nauwkeurig en verschilden veel van de opstellen, die ik een jaar geleden kreeg. Moest ik toen getuigen, dat Bijbelsche Geschiedenis tegenwoordig voor de meeste jongelui een struikelblok was, nu kon ik dit niet meer zeggen, want duidelijk bleek het mij, dat zij lang geen vreemdelingen waren in die Geschiedenis.

Om half twaalf werd er een schoonschrift gemaakt. Op de houding, zoowel als op het schrift viel hierbij veel aan te merken. Dit was echter geen overwegend bezwaar, aangezien de leerlingen hier altijd weer van meet af aan moeten beginnen te schrijven. Na afloop

van het schrijven moest er nog een dictee opgegeven worden om meer speciaal op de spelling der woorden te letten en tevens te zien of de candidaten goed wisten te luisteren. Dit viel bij enkelen niet mee.

Om half twee 's middags werd het onderzoek voortgezet en wel tot half drie om te zien hoeveel zij wisten van de Aardrijkskunde der Minahassa. Natuurlijk werd alleen een oppervlakkige kennis noodzakelijk geoordeeld, want met de Aardrijkskunde van de Minahassa wordt altijd opnieuw begonnen in het eerste studiejaar.

Vervolgens kwam de Bijbelsche Geschiedenis, eerst van het Oude en toen van het nieuwe Testament aan de beurt. Elk der leerlingen kreeg ± 10 vragen over het Oude en 10 vragen over de geschiedenis van het Nieuwe Testament te beantwoorden. Bij velen ging dit zeer goed, evenals het rekenen uit het hoofd, dat hierop volgde.

De cijfers, die voor de verschillende vakken gegeven werden volgen hieronder:

Voor het rekenen 10, $8\frac{5}{6}$, 9, $9\frac{12}{24}$, 10, $6\frac{2}{3}$, $7\frac{1}{2}$, $9\frac{1}{6}$, 7, 0, 9, 10, $9\frac{5}{24}$.

Voor het lezen 6, 5, 6, $5\frac{1}{2}$, 7, 3, 6, 6, 4, 4, 5, $6\frac{1}{2}$, 4.

Voor hun opstel $7\frac{1}{2}$. 7, $7\frac{1}{2}$, $7\frac{1}{2}$, $7\frac{1}{2}$, 7, $7\frac{1}{2}$, $7\frac{1}{2}$, $6\frac{1}{2}$, $7\frac{1}{2}$, 7, 8, 7.

Voor hun dictée 6, 5, 5, 6, 7, 3, 5, 6, 5. $3\frac{1}{2}$, 5, 6, 6.

Voor hun schrijven 6, 3, 6, 4, 5, 4, 4, 6, 3, 4, 6, 6, 5.

Voor de Aardrijkskunde 10, 8, 5, 10, 10, 8, 8, 10, 8, 8, 6, 10, 8.

Voor Bijbelsche Geschiedenis O. T. 9, 5, 4, 6, 8, 7, 3, 8, 7, 6, 4, 7, 4.

Voor Bijbelsche Geschiedenis N. T. 10, 10, 10, 10, 8, 4, 4, 8, 7, 8, 6, 10, $7\frac{1}{3}$.

Voor rekenen uit het hoofd 9, 8, 4, 10, 9, 6, 10, 8. 7, 0. 6, 10, 9.

De namen der geslaagden volgen hier volgens hun rangcijfer:

1. Philip Hendrikus Girot van Tompasso, moerid van Br. M. Brouwer te Langowan.

2. Frans Luther Adolf Regar van Kolonganbawah, moerid van Br. S. Schoch te Kolongan-atas.

3. Albert Langitan van Tomohon, moerid van Br. J. Louwerier te Tomohon.

4. Johannes Albert Rindo-rindo van Koemĕlĕmboeaai, moerid van Br. J. S. de Vries te Koemĕlĕmboeaai.

5. Eli Ogi van Pangolombian, moerid van den Heer A. Limburg te Tomohon.

6. Turangan Benjamin Wehantouw van Woloan, moerid van Br. J. G. de Haan te Tara-tara.

7. Timothius Werwer Tarore van Tomohon, moerid van Br. Alb. C. Kruijt te Posso.

8. Habel Kountour van Pangoe, moerid van Br. I. E. de Vries te Ratahan.

9. Everhardus Rotinsulu van Kolongan, moerid van Br. Jan ten Hove te Maoembi.

10. Goni Jotam Joram Londong van Treman, moerid van Br. G. Geissler te Ajermadidi.

Al deze nieuwe leerlingen gingen voorloopig naar hunne respectievelijke heeren terug en keerden na de vacantie, dus den 4en Augustus, hier terug om voorgoed te blijven.

In den gewonen gang van zaken kwam weinig verandering. Slechts werden de roosters van werkzaamheden bij den aanvang van het nieuwe leerjaar onderling in verband gebracht, daar er gedurende vier leerjaren slechts drie klassen zijn. Bij de meeste kweekelingen laat de verstandelijke ontwikkeling weinig te wenschen over. De twee hoogste klassen gaven tweemaal in de week onder leiding van den eersten

hulponderwijzer Pangkei les aan de leerlingen van de Genootschapsschool, die daartoe hier komen. Die clubjes leerlingen zijn niet altijd uit dezelfde klasse, zoodat het te geven onderwijs niet voortdurend van denzelfden aard en daardoor te meer dienstig is, ter oefening van de kweekelingen. Dezen treden bij twee tegelijk als onderwijzers op, daar het werk in den beginne voor één te zwaar is en zij zoodoende spoediger weer een beurt krijgen, wat om de drie weken geschiedt. Daar zij echter deze oefeningen twee jaar houden, komen die toch vrij dikwijls voor. Het zou zeer gewenscht zijn, wanneer de kweekelingen na het eindexamen niet dadelijk aan het hoofd eener school kwamen te staan, maar eenigen tijd onder leiding van een beproefd hoofd werkten. Het Gouvernement heeft dit tot heden altijd gedaan met de onderwijzers die de kweekschool van Ambon doorloopen hadden, maar op de Genootschapsscholen is altijd gebrek aan opgeleid personeel, zoodat de kweekelingen, die de kweekschool verlieten, altijd dadelijk geplaatst moesten worden als hoofd. Komt de Conversie der scholen tot stand, dan zal dit gelukkig veranderen, aangezien op de vergadering met den Heer Van Boetselaer met algemeene stemmen besloten werd, dat in dat geval alle leerlingen, die de kweekschool verlaten, geplaatst zullen worden als hulponderwijzers en dat alleen voor de besten onder hen eenmaal de kans open kan komen om hoofd eener school te worden.

Over mijn twee hulponderwijzers heb ik geen reden van klagen. De jongste deed op voorstel van den Heer Boes 6 en 7 December zijn examen als hulponderwijzer bij het Gouvernement. Er moesten twee hulponderwijzers voor de R.K. Kweekschool te Woloan geëxamineerd worden en daarom achtte de Heer Boes het een mooie gelegenheid om ook hem te examineeren.

Noodig was het natuurlijk niet, maar het zou hem altijd een dubbel cachet van bevoegdheid geven vond de Heer Boes en dat zou hem bij eene mogelijke uitbreiding van de kweekschool geen kwaad doen. Mijn eenige bezwaar was, dat hij zich niet meer voorbereiden kon, want 5 December werd mij het voorstel pas gedaan. Goeroe Pandeilahi zelf achtte dit echter geen bezwaar en zoo had dus dit examen voortgang. Van de twee R.C. candidaten slaagde er slechts één, maar Goeroe Pandeilahi slaagde gelukkig en had zelfs volgens den Heer Boes een zeer goed examen gedaan.

De gewone schoolinspectie had 10 en 11 December plaats. De Heer Boes was zeer tevreden over den gang van zaken.

Over den ijver en het gedrag der kweekelingen kon ik heel tevreden zijn. Ik kan natuurlijk niet zeggen, dat die boven mijn lof verheven zijn, want leiding en opwekking bleef noodig, maar toch is er vooruitgang ten goede bij velen op te merken, en mag ik dit met groote dankbaarheid aan God, niet onvermeld laten.

DE ZENDINGWETENSCHAP.

Referaat, op de Algemeene Vergadering der Utrechtsche Zendingsvereeniging, gehouden in 1907.

Door A. HUETING.

De aanvang der Christianisatie op Halmahera, daardoor toegelicht de huidige toestand van het Zendingswerk aldaar, en de eischen van dien arbeid voor de toekomst.

Ten einde een eenigermate juist oordeel te kunnen vellen over de christianisatie op Halmahera, is het beslist noodzakelijk, den algemeenen politieken toestand aldaar, vóór de christianisatie, te beschouwen.

Immers, wel was de christianisatie geen politieke beweging, maar toch had de politieke toestand veel invloed op haar ontstaan, en niet minder op haar voortgang. Ongunstige politieke verhoudingen kunnen in dergelijke tijden van geestelijke beroering veel bederven. Ik mag het toch b. v. bij deze vergadering als bekend veronderstellen, dat de beginnende christianisatie in het district Galéla, kort na den aanvang van het Zendingswerk aldaar, door de politieke omstandigheden eenvoudig doodgedrukt is!

N.W.-Halmahera is ondergeschikt aan een onderdeel van het Sultanaat Ternate. Het is niet onbelangrijk te weten, dat vooral de bevolking van de Oostkust van dat schiereiland niet best met die Ternataansche heerschappij tevreden was en is. Waaraan die ontevredenheid is toe te schrijven, is moeilijk te zeggen.

Zij schijnt haar grond te hebben in het, naar de meening der bevolking, onwettig bestuur van Ternate.

Vroeger toch was Halmahera een afzonderlijk Sultanaat, het Sultanaat Djailolo n.l. Door aanerving schijnt Ternate aan het Bestuur gekomen te zijn, maar de bevolking heeft Ternate's heerschappij altijd gevoeld als een overheersching, en terug verlangd naar haar eigen vorsten van Djailolo.

Heel wat opstanden en oproeren zijn in den loop der tijden het gevolg geweest van die gezindheid der bevolking. Ik herinner aan het vestigen van het Rijk van Djailolo op het eiland Ceram, in het begin der vorige eeuw, en aan de poging van Dano Hassan, een afstammeling van de vorsten van dat Ceramsche-Djailolorijk, om in 1876 een nieuw rijk Djailolo op Halmahera te stichten.

De Tobeloreezen hebben steeds een groot aandeel gehad in die opstanden of beroerten. Hun oude verhalen zijn dan trouwens ook doorweven met den Sultan van Djailolo, dien ze zich bepaaldelijk als *hun* Vorst toeëigenen.

En toch was het Ternataansch Bestuur, d.w.z. het bestuurstelsel, zoo kwaad nog niet. De bevolking was gelaten onder haar eigene Hoofden. Elke stam had zijn Opperhoofd, „Sangadji" geheeten, en daarnaast had men in elk district een Ternataansch Bestuur, dat de belangen van den Opperheer te behartigen had. De Sangadji, het Volkshoofd, kwam op voor het volk *bij* de vertegenwoordigers van den Vorst, en de Ternataansche Hoofden kwamen op voor de belangen van den Vorst bij het volk! Werkelijk geen slechte politiek!

Helaas echter, dat het goede stelsel door kuiperijen bedorven was en werd. De Ternataansche Vorsten

zijn Mohammadanen, de Halmahera-bewoners Heidenen. Nu was de toeleg van Ternate, om de invloedrijke betrekking Volkshoofd of Sangadji in Mohammadaansche handen te brengen.

Men begrijpt licht, wat daarvan het doel en gevolg was! De Mohammadaan geworden Heiden voelde zich alras van zijn volk vervreemden, hij leerde met Mohammadaansche verachting neerzien op zijn nog Heidensche landgenooten. en hij, die eenmaal zijn volk beschermde tegen vexaties van den kant van den Vorst of diens gezanten, werd nu zelf deelgenoot aan die vexaties, een onderdrukker van zijn volk, en Ternate kon nu, zonder iets in de Bestuursinrichting te veranderen, over de Heidenen beschikken, als over een overwonnen volk, trouwelijk daarbij geholpen door de nu Mohammadaansche Sangadji's of Volkshoofden.

Bij onze aankomst op Halmahera in 1896 was dan ook reeds in alle districten van N.W.-Halmahera de Sangadji een Mohammadaan, uitgezonderd in het district Tobelo!

De oude haat tegen Ternate, de oude Djailolosche traditie, de aangeboren onafhankelijkheidszin, schijnen de Tobeloreezen bewaard te hebben voor het erkennen van een Mohammadaan als Volkshoofd, of liever, de Volkshoofden waren daardoor bewaard gebleven tot het Mohammadanisme over te gaan.

Nogthans was toen Ternate bezig, op allerlei wijze te trachten zijn doel te bereiken. Met het Heidensche Volkshoofd was twist gezocht, en hij was, met meer of minder reden, van vergrijp tegen de zeden beschuldigd, naar Ternate gebracht, om daar terecht te staan voor den Vorst. Hoewel vrijgesproken, kreeg hij geen vergunning naar zijn volk terug te keeren, maar werd hij verbannen naar het eiland Batjan. Zijn aangewezen

opvolger werd niet in zijn plaats aangesteld, maar men trachtte nu een Mohammadaan in het ambt te schuiven. Echter, zonder gevolg! Niemand kon zich als Volkshoofd handhaven, of dorst het ambt in ernst te aanvaarden, overtuigd, dat een snelle dood daarvan het gevolg zoude zijn.

De toestand was hierdoor hopeloos verward geworden. De Ternataansche Hoofden konden zich niet doen gelden; de Hollandsche ambtenaar, de Posthouder, evenmin, de belastingen werden niet meer betaald, het volk woonde maar hier en daar in de bosschen, niet meer in geregelde dorpen bij elkaar, en elk deed wat goed was in zijn oogen! Maar algemeen werd gevoeld, dat de toestand zoo niet goed was! Het meest klaagden de lagere Volkshoofden, wijl die zich ook niet meer wisten te doen eerbiedigen, en het ten uitvoer leggen van vonnissen, het innen van boeten, zoo goed als ondoenlijk was.

Men was dus algemeen ontevreden, en niet voldaan over den politieken toestand!

Ik wensch nu uwe aandacht te bepalen bij de politieke beroeringen, die kort na onze aankomst, in het laatst van 1897 en het begin van 1898 plaats vonden, en het aandeel dat de Zending had in de stilling daarvan.

In het jaar 1897 werden door het Hollandsche Bestuur pogingen aangewend om onder de Tobeloreezen ordelijker toestanden te scheppen. Het eerst was daartoe noodig de aanstelling van een Sangadji of Volkshoofd. Ik merk hierbij op, dat de verbanning van dien titularis toen reeds zoolang geleden was, dat noch het Hollandsch Bestuur, noch ik, ooit iets van dien man gehoord hadden, en dus eenvoudig meenden, dat het ambt onbezet was.

Door onkunde stelde ik, daarnaar gevraagd namens den Resident van Ternate, een man voor, die wel flink

was, maar toch nooit voor het ambt in aanmerking kon komen, a. g. z. hij daartoe niet door afstamming gerechtigd was. Toch deed de Posthouder, even onwetend als ik, op dat punt, — wat nu aangewezen was, n.l. den man aan de bevolking voorstellen, om te weten of hij door haar gewenscht werd als Hoofd. Het bleek toen wel dat hij niet de aangewezen persoon was, maar de aanstelling zou toch wellicht gevolgd zijn, ware er niet wat anders tusschen gekomen!

De eigenlijke Sangadji had, in zijn verbanningsoord, wellicht door zijn familie, gehoord wat er gaande was, n.l. dat men iemand, niet uit zijn geslacht, tot zijn opvolger wilde aanstellen. Hij ontvluchtte daarom van Batjan, en kwam te Tobelo, met het doel zichzelf weer in het ambt te stellen.

Ik ontmoette hem al heel spoedig na zijn terugkeer, en was niet weinig verwonderd, toen ik begreep wat gebeurd was, en gebeurde! Ik ried den man zich naar den Posthouder te begeven, teneinde van dien zijn ambt terug te bekomen. Hij beloofde dit, maar wilde eerst nog zijn kinderen bezoeken. Hij woonde toen n.l. heel alleen met zijn nog jonge vrouw, op een klein eilandje in het Tobelosche, „Ra" geheeten.

Ik hoorde voorloopig niet meer van deze zaak, maar niet lang daarna begon zich een onbestemd gerucht te verspreiden van een ophanden zijnd oproer.

Men maakte „andil". Dit woord stamt uit den tijd van Dano Hassan, die een geestelijken raadgever had „Andil" geheeten, een soort toovenaar, die zijn krijgers onkwetsbaar maakte, etc.! Sinds dien heet een dusdanige politiek-geestelijke beweging.... „andil". En nu maakte men „andil", d. w. z. de oude Sangadji had zich werkelijk naar zijn kinderen begeven, maar ze opgeroepen, om hem te helpen zijn rechten te verdedigen! Dat die

poging slagen zoude, werd gewaarborgd door het optreden van een toovenaar en zijn gevolg. die, met de geesten der Voorvaderen in betrekking staande, alle heil beloofde aan het nu levende geslacht, mits het zich bijeen verzamelde, en door een kleine bijdrage zijn sympathie voor de Voorvaderen toonde!

Natuurlijk, dat die roep onder die omstandigheden niet vruchteloos weerklonk! Men was den toestand zat, en wilde dus gaarne komen tot een anderen, tot een beteren! Men verzamelde zich dan ook in grooten getale op het eilandje Ra, de woonplaats van den Sangadji.

En het waren niet alleen de Tobeloreezen uit het eigenlijke district Tobelo, die daar bij elkaar kwamen, neen, ze kwamen ook uit het district Kau, ook uit Dodinga; de heele stam raakte in beroering. Het was een treurige tijd, overal angstige gezichten, vooral bij Mohammadanen en handelaars. De Posthouder wist geen raad, de Resident maakte zich gereed, den opstand met wapengeweld te onderdrukken. Toen ging ik zelf de brandpunten van den opstand bezoeken, en sprak met de menschen, om hen af te manen van hun weg. Men zocht *heil*, en dat was het juist wat *wij* brengen wilden, maar wat op dien weg niet te vinden was. Het eerste bezoek had geen resultaat. Toen echter de toestand nog dreigender werd, en ik gehoord had, dat *des nachts* onder de oproerlingen allerlei geheimzinnigheden plaats vonden, begaf ik mij 's nachts naar het eilandje Ra, de woonplaats van den Sangadji en het brandpunt van de oproerige beweging. Mijn komst daar wekte verbazing, maar men wilde toch luisteren, en het gevolg van ons nachtelijk gesprek was, dat werkelijk den volgenden morgen de Sangadji zich naar den Posthouder te Galela begaf, om te trachten langs

wettigen weg in zijn ambt hersteld te worden, waartoe ik mijn medewerking beloofd had. De oproerige beweging was daardoor voorloopig tot staan gebracht. Toen nu ook nog de toovenaar of „andil" later als bedrieger ontmaskerd werd, was de zaak als verloopen te beschouwen. Zooals ik reeds zeide, had dit alles plaats in het laatst van 1897 en het begin van 1898. Ons Zendingswerk had zich tot dien tijd hoofdzakelijk bepaald tot wondbehandeling en het uitreiken van geneesmiddelen. Op dat gebied was heel veel gedaan. Succes, rechtstreeksch succes had dit echter niet gehad, tenminste in zooverre niet, dat Heidenen er door tot het Christendom gebracht zouden zijn. Indirect had het ons het vertrouwen der bevolking gewonnen, en het was wel, onder Gods Bestuur, aan dat gewonnen vertrouwen te danken, dat onze pogingen om het oproer tot staan te brengen met goed gevolg bekroond geworden waren. Toch, het Kerstfeest 1897 was voor ons Zendingswerk nog eer een mislukking, dan een succes te noemen.

Maar dan vind ik in mijn dagboek: „17 Januari, eerste vijf overgangen tot het Christendom, algemeene gezindheid beter dan vroeger". Het Christen-worden scheen plotseling niet meer als zooiets dwaas beschouwd te worden, het was niet meer iets onmogelijks in het oog der bevolking. Van die vijf eerst gekomenen hebben we nooit veel genoegen beleefd. Eén hunner echter was uit de streek, waar het oproer het meest aanhang gevonden had, en hij sprak met zijne familieleden over zijn nieuwen Godsdienst, met het gevolg, dat ook die er kennis mee wenschten te maken. Begin Februari 1898 bezocht ik voor het eerst die lieden in hun dorp, of liever streek, en tot mijne groote verwondering vond ik de velden wit om te oogsten. Men

wilde Christen worden, men wilde onderwezen worden, men wilde niet meer het gevaar loopen door toovenaars of oproermakers misleid te worden, men wilde weten wat het heil was, waarvan ik in den bewusten nacht op het eiland Ra gesproken had. Ik ben nooit in mijn leven blijder geweest dan toen, en heb ook nooit heerlijker tijd beleefd dan die toen aanbrak. Het was toch of die goede gezindheid jegens het Christendom voortgolfde als een stroom van plaats tot plaats, van dorp tot dorp, van district tot district. Het was werkelijk een rechtstreeksch wonder des Heeren, een ingrijpen van Gods hand in de dingen op de meest zichtbare wijze.

Wat kan die menschen er toe gebracht hebben het Christendom aan te nemen? Men bedenke wel, dat zij het niet kenden. Het was hun bij name bekend en wij waren hun bekend geworden als vertegenwoordigers er van, dat was alles. Het is duidelijk dat de algemeene politieke toestand, de ontevreden, onvoldane geest, en niet minder de voorafgegane politieke beroeringen in dezen heel veel invloed ten goede gehad hebben.

Met den toestand onvoldane geesten toch, zijn voorbestemd om iets aan te nemen, dat hun voldoening schenken kan, en menschen als deze, in den laatsten opstand teleurgesteld, zoeken noodzakelijk naar iets, dat hun over de ondergane teleurstelling troosten kan. Daarbij komt dat de geesten in beweging waren. Niets is noodlottiger voor de Zending dan algemeene rust, a. g. z. daardoor de geesten stil, zelfgenoegzaam, nooit naar iets nieuws grijpen. Of men in dezen toestand ook niet tot het Mohammadanisme had kunnen overgaan? Misschien wel, maar men werd daarvoor bewaard, ten eerste door den haat tegen Ternate, dat

als vertegenwoordiger van het Mohammadanisme kon gelden, en ten tweede doordien men met ons in aanraking was gekomen, en den goeden indruk, van ons ontvangen, overbracht op het door ons gepredikte Christendom.

Het spreekt van zelf, dat, waar ik deze dingen zeg, ik daarmede volstrekt niet wil beweren, dat het niet eene rechtstreeksche werking van Gods geest geweest is. Maar God werkt door middelen en het zijn die middelen, die ik u trachtte te doen zien.

Laat ik U nu op mogen noemen eenige datums, om U aan te toonen, hoe snel het Christianisatie-proces zich in hoofdzaak voltrokken heeft. Ik neem die uit mijn dagboek:

9 Februari 1897. Aankomst te Tobelo.

18 » 1897. Doodaf door vermoeienis met wondbehandeling.

7 April 1897. Naar Galela gebracht en verder naar Ternate wegens ziekte.

28 Juli 1897. Van Ternate hersteld teruggekeerd.

9—10 December 1897. Pogingen tot stilling van het oproer.

27 December 1897. Eerste Kerstfeest, mislukt!

Ik geef deze datums uit het eerste jaar, om U te doen zien dat in dat jaar nog geen sprake is van slagen van het Zendingswerk, maar nu in 1898:

17 Januari: Eerste vijf overgangen tot het Christendom.

11 Februari: Lieden van Kupa-Kupa hebben ons bezocht, ik heb hun dorp bezocht, men wil daar Christen worden.

16 Februari: Ik bezocht Kupa-Kupa, Tako en Mèti, en vond overal open deuren.

24 Februari: Ik bezocht Tako, Patja, Kupa-Kupa en Efi-Efi, een helper te Pitu en Wosia, overal goede gezindheid.

25 Februari: Bezoek van lieden uit het district Kau, dorp Pediwang.

4 Maart: Bezoek aan Kupa-Kupa, Tako, Pediwang en Mawea. Overal blijde ontvangst.

28 Maart: Te Pitu en Wosia de afgodische voorwerpen verbrand.

3 April: De eerstelingen uit het dorp Wosia gedoopt.

24 April: Te Pitu 200 menschen gedoopt.

27 » Een reis gemaakt door alle gemeenten tot Meti, Pediwang, Doro, Bobale en Kau.

11—12 Mei: Te Pediwang en te Bobale de afgodische voorwerpen verbrand.

12 Juni: De eerste goeroe bevestigd te Pitu.

20 » Te Efi-Efi, Kupa-Kupa en Patja de afgodische voorwerpen verbrand.

26 Juni: Te Kupa-Kupa den H. Doop bediend.

3 Juli: Te Pitu 50 bewoners van het dorp Loloda gedoopt.

7 Juli: Den H. Doop te Patja bediend.

10 Juli: Te Efi-Efi den H. Doop bediend.

19—21 Juli: Te Mawea, Meti, Gotana en Makaliho de afgodische voorwerpen verbrand.

13 Augustus: Het eerste huwelijk Christelijk gesloten.

21 » Te Meti den H. Doop bediend.

30 » Te Mawea den H. Doop bediend.

18 September: 360 Personen gedoopt te Pediwang.

21 October: Vier goeroes geplaatst te Bobale, Patja, Meti en Wohia.

26 December: Eerste Kerstfeest met 300 kinderen! 26 Rukuneezen worden toegebracht.

Ik heb deze datums opgenoemd, om u te doen zien, hoe snel de gebeurtenissen elkaar opgevolgd zijn, toen eenmaal de eerste stoot gegeven was. De omstandigheden vorderden toen snel handelen. De oogst was

rijp, dus was het geen tijd tot dralen, of alles zou verloren gegaan zijn.

Welke was nu de waarde van dezen overgang tot het Christendom aldus in massa? Die is *over*schat en *onder*schat geworden. Een tweede Pinksterfeest, een hernieuwde uitstorting des H. Geestes, heeft men uitgeroepen.

*Over*schatting!

Niets te beduiden, oppervlakkig werk, naamchristendom, papieren christenen maken! Brandspuitdoop! *) heeft het van andere zijde geklonken. *Onder*schatting!

Die duizenden menschen, welke zich van het Heidendom tot het Christendom bekeerden, werden door die handeling niet wedergeboren, dat is duidelijk, dat *kon* niet. Kon dat niet? Neen, dat kon niet! En op den Pinksterdag dan? Toen werden toch ook 3000 zielen tot de Gemeente toegedaan, die toch zekerlijk wel wedergeboren waren? Zekerlijk, maar de gevallen staan niet gelijk. Daar te Jeruzalem een menigte, die alles wist omtrent het Koninkrijk Gods, die wellicht Jezus persoonlijk gekend had, en dus niet noodig had dan tot de overtuiging te komen, dat deze wel waarlijk was de Christus. Op Halmahera een menigte, die het Christendom niet dan bij name kende, die niets wist van de dingen, die het Koninkrijk Gods aangaan. Zelfs de eerste beginselen niet! Hoe konden zij dus gelooven in Hem, dien zij niet kenden?

Toch was het wonder er niet minder groot om, want wat was eigenlijk gebeurd? Dit, dat het pantser, 't welk

---

*) Dr. Callenbach van Rotterdam merkte hieromtrent op, dat naar zijn meening het woord „brandspuitdoop" geen werkelijken historischen achtergrond heeft, maar elk het slechts gebruikt, omdat anderen het ook gebruiken. Ik ben dat volkomen met Z.Ew. eens, maar het woord *is* er nu eenmaal!

de Heidenen omgaf en hen schotvrij maakte voor het Evangelie, plotseling hun afgerukt werd, zoodat het Evangelie tot hen kon doordringen. Een Heiden is onaandoelijk voor het Evangelie, omdat hij Heiden is. Het gesprokene woord treft hem niet. Het Evangelie is mooi, maar niet voor hem, het is mooi voor Christenen, maar hij is Heiden! Hij betreurt dat wellicht, maar hij kan er niets aan doen, het is nu eenmaal zoo! Gaf hij gehoor aan het Evangelie, hij zou zich daardoor de dadelijke wraak van de geesten zijner voorvaderen op den hals halen. Wij noemen hem een hardnekkigen Heiden, maar wellicht is hij het toch niet, hij hoort ons misschien met heel veel genoegen, het is best mogelijk dat hij niet huichelt, als hij ons zegt onze woorden mooi te vinden, hij voelt zich wellicht ook wel getroffen door de Evangelieverhalen, maar.... hij kan nu eenmaal geen Christen zijn, want..., hij is Heiden. Is het dan onmogelijk, dat zulk een Heiden Christen wordt? Menschelijkerwijze ja, er is een rechtstreeksch ingrijpen van Gods geest noodig om een Heiden er toe te brengen zijn Heidendom los te laten; zonder dat kan hij het niet, en heeft hij het nog niet gedaan, dan kan hij ook niet luisteren naar het Evangelie!

Zoodra is hij echter Christen, of het blaadje is omgekeerd. Hij *moet* nu luisteren; hoe beter hij luistert en naar het gesprokene handelt, hoe beter hij Christen is, hoe beter hij aan zijn adat voldoet. — Ik hoop, dat ik in deze woorden genoegzaam de groote waarde der Christianisatie heb doen zien — de dooven zijn er door tot hoorenden geworden, de blinden tot zienden!

De taak waarvoor de Zending door deze heugelijke gebeurtenissen geplaatst werd, was werkelijk reusachtig te noemen. Het was toch niet genoeg, dat de dooven hoorende geworden waren, de Zending moest hen nu

het *Evangelie* doen hooren. Het was niet genoeg, dat de blinden ziende geworden waren, de Zending moest hen nu *Christus* doen zien.

Zij heeft getracht die taak te volbrengen, door onderwijs en prediking. Ik zeg: zij heeft *getracht*, want het is natuurlijk, dat zij niet in staat was een taak te volbrengen, waartoe zij volstrekt niet voorbereid was. Zij stond tegenover een volk, welks taal zij niet of gebrekkig verstond, welks gewoonten en gezindheden zij nog maar zeer ten deele kende en zij moest zich tot de volvoering van die taak bedienen van hulpkrachten, die werkelijk niet voldoende waren, noch in wil, noch in kennis. Zij heeft echter gedaan wat zij doen konde.

Dat zij gearbeid heeft met heel veel tekortkomingen is zeker waar, maar men bedenke, dat hare moeiten ook vele waren. De quaesties die zij had op te lossen zijn wellicht op geen ander veld zoo plotseling op den voorgrond gedrongen. Ik noem U b. v. de taalquaestie. Het Evangelie *moest* verkondigd worden, het volk *moest* onderwezen worden, maar in welke taal? In de taal des lands? Ja, maar men kende die niet, en kon toch ook niet wachten tot men die kende! De Zending gebruikte toen het Maleisch, en schoon zij niet anders kon, is zij er zeer hard over gevallen! Het was onder de gegeven omstandigheden gebiedend noodzakelijk den H. Doop toe te dienen, steunende op *den wil om Christen te zijn* zonder veel voorafgaand onderwijs! Als voorwaarde om den H. Doop te ontvangen is toen de eisch gesteld: afstand doen van alle afgoderij! Het *kon* niet anders en toch het is der Zending door velen kwalijk genomen! Er moesten helpers zijn, het werk eischte het! Opgeleide mannen waren niet te verkrijgen, dus moesten onopgeleide genomen worden.

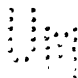
Het kon niet anders, en toch heeft ook dat dikwerf wrange vruchten gedragen!

En nu de resultaten van haar arbeid! Hoe is de huidige toestand? Ik zou kortweg kunnen zeggen: zooals die kan zijn, gelet op het U reeds medegedeelde. Het aantal Christenen is vrij groot, en breidt zich nog steeds langzaam uit. Zijn het niet meest naamchristenen? Ja, maar toch minder dan men denken zou.

Het Christendom heeft, naar menschelijken maatstaf gemeten, vasten wortel geslagen in Halmahera's bodem. Het is bij het onderzoek naar het constante der Christianisatie niet de eerste vraag: op welke basis van Christelijke kennis steunt zij, maar hoe diep is zij geworteld in den *wil* der bevolking? En de bevolking d. w. z. het gechristianiseerde deel, heeft in den verloopen tijd bewezen: *Christen te willen zijn!*

Zijn er dan geen afvalligen? Zeker wel, maar niet heel veel. Het is juist het grootste bewijs van de Goddelijkheid van de beweging op Halmahera, dat er zoo weinig afvalligen zijn. Het is toch verbazend, welke plagerijen de Christenen verduurd hebben van hun Heidensche stamgenooten, en van de Mohammadaansche hoofden. Ook was de politieke toestand het Christendom langen tijd ongunstig. Het was toch langen tijd een uitsluitend voorrecht(?) van de Christenen belasting te moeten betalen, kampongdiensten te moeten doen etc. Heidenen en Mohammadanen waren van alles vrij. Wie, zooals ik, dat alles meegemaakt heeft, verwondert zich er niet over, dat er *ook wel* afvalligen geweest zijn, maar hij noemt het een groot wonder Gods, dat slechts *zoo weinigen* afvallig werden, en het is voor hem het grootste bewijs van *Gods* werk op Halmahera, dat er nog Christenen zijn, laat staan, dat het Christendom er bloeit!

Maar er is nog heel veel onwetendheid. Dat kan wel niet anders. In de meeste gemeenten is een kern, die de zaken dieper opneemt, ik zou haast zeggen: de godsdienstig aangelegden ontplooien zich in deze atmosfeer prachtig. Om die kern heen een massa onverschilligen, maar die toch ook prijs stellen op het *Christen zijn*. Of het niet beter ware, zoo dezen maar weer Heiden werden, of Heiden gebleven waren? Neen — haast zeide ik: dan zou God ze wel Heiden gelaten hebben! Maar nu ze, ook slechts in naam, Christen zijn, vormen zij toch een omgeving, waarin de beteren zich ontplooien kunnen, zonder verhindering. De werkelijke Christenen zijn nu een *sieraad* voor hun omgeving; ware die omgeving Heidensch, ze zouden maatschappelijke *verworpelingen* zijn. Dan is er strijd tegen het Heidendom, dat nog in eigen boezem schuilt. Wel is het uitwendig weggevallen, maar toch komt nog dikwerf hier en daar het Heidensch denken op den voorgrond, en het zal nog lang duren eer het Evangelie zoozeer alles doorzuurd heeft, dat het volkomen de Heidensche ideeën buitensluit. Te langer zal die strijd duren, omdat er nog omringend Heidendom is, 't welk wel bestreden moet worden, maar toch een gevaar is en blijft voor het jonge Christendom. Ik zoude geneigd zijn te zeggen: een gevaar, dat steeds grooter wordt. Bij de eerste overgangen stonden Christendom en Heidendom nog grimmig tegenover elkander! Dat was niet kwaad, omdat het natuurlijk was. Maar langzamerhand heeft men van weerszijden het militante laten varen, en het nu verzoeningsgezinde Heidendom is grooter gevaar dan het vroegere booze! Ook is er natuurlijk in vele gemeenten noodzakelijkerwijs, een verkoeling gekomen als doorwerking van de Christelijke idee! Dit moge dwaas klinken, het is toch

waar! Bij den overgang omarmde men het Christendom met heftigheid, deed alles wat het maar kon eischen, trachtte zooveel mogelijk Christen te zijn, zoo goed mogelijk de wettelijke voorschriften na te leven! Uit *Christelijkheid?* Neen, uit *Heidenschheid!* Men rukte zich los van den ouden voorvaderendienst, maar deed het niet zonder vrees voor hun wraak. Om tegen die wraak zooveel mogelijk beveiligd te zijn, schuilde men zoo dicht mogelijk bij den God van het Christendom, en trachtte door diens geboden op te volgen zich diens bescherming te verwerven. Nu heeft echter het Christendom zoover doorgewerkt, dat men met dien ouden angst wel zoowat afgerekend heeft, maar daarmede is ook het motief vervallen, waarom men, niet *Christen* was, maar *ijverig* was in alle goede werken! Te betreuren en toch verblijdend! Want het weinige dat nu geschiedt, geschiedt uit het goede beginsel, niet meer uit vrees, voor de geesten, maar uit liefde tot Christus! Men kan wellicht die uitdrukking wat overdreven vinden, maar toch blijf ik er bij. Om iets uit liefde tot Christus te doen, is toch niet eene zekere mate van kennis noodig, neen, elk heeft liefde naar de mate der hem geschonken kennis. De professor kan handelen uit liefde tot Christus, maar ook het eenvoudig vrouwtje, dat zeker op elk theologisch onderzoek geen schitterend figuur zou maken, en zoo kunnen ook de Tobeloreezen uit liefde tot Christus handelen, ook al is hun kennis nog zeer gering.

Zoo is de toestand nu, en ik hoop dat mijne voorstelling zoo duidelijk geweest is, dat ge begrijpt, dat die toestand niet anders kan zijn, dan hij is.

En wat eischen nu verleden en heden van de toekomst? Me dunkt, het is niet onduidelijk. Het Evangelie moet als een zuurdeeg zijn werk doen, het moet steeds

doorwerken in den boezem der gemeente. De gemeenten moeten zich het gebrachte Evangelie steeds meer en meer leeren toeeigenen. Het Christendom moet steeds minder, in het oog der bevolking, de particuliere zaak van den Zendeling en zijn helpers zijn, steeds meer haar persoonlijk eigendom worden. Om dat doel te bereiken is van den kant der Zending heel veel geduld noodig. Zij loopt gevaar, zoo zij niet het noodige, heilige geduld heeft, de Gemeente fraai te schilderen uitwendig, maar haar inwendig koud en ledig te laten. Ik hoop dat ik mij niet onduidelijk uitdruk. Zie, men kan als zendeling zich een ideaal van een Christen-gemeente voor oogen stellen. Het behoeft nog geen illusie te zijn, het kan een ideaal wezen. En nu kan men trachten de Gemeente op de snelst mogelijke manier naar dit ideaal te vormen, zich werkelijk aan dien arbeid geven, al zijn best er voor doen, getrouwelijk arbeidende om het voorgestelde doel te bereiken. En als het bereikt is? Dan is de Gemeente prachtig in den vorm, gaat getrouwelijk ter kerk, en naar het H. Avondmaal, enz., zoolang n.l. de Zendeling er is, om het haar aldus te laten doen. De Zendeling heeft nu groote voldoening over zijn werk, maar bedenkt toch wellicht niet. dat hij een kunstbloem maakte! Natuurlijk, wij menschen *maken* geen natuurlijke *bloemen*, die doet God *groeien!* De zending mag de gemeente niet *maken*, niet *vormen* naar *haar* ideaal, dat moet God doen. God werkt door zijn woord en Geest in de gemeente, en doet haar groeien en vormt haar, en de Zending mag niet trachten den Heer dit werk uit de hand te nemen, om voor de heerlijke paradijsbloem die zich ontwikkelt, haar mooie kunstbloem in de plaats te stellen. Zij moet *God* laten werken en zelfs oppassen den Heer niet in den weg te staan. Zij moet dus doen,

wat haar eigenlijk werk is: het Evangelie prediken. Voor de reeds toegebrachte Gemeenten moet dat Evangelie steeds zoo gepredikt worden dat het zich aan de behoeften en de ontwikkeling der Gemeenten aansluit. Daartoe moet het zoo spoedig mogelijk door Tobeloreezen den Tobeloreezen verkondigd worden. Ook met den besten wil brengen wij toch het Evangelie nog min of meer gekleurd, Westersch, Hollandsch gekleurd. Dit kan nu wel niet anders, als wij maar niet zoo dwaas zijn, de kleur voor het essentieele gedeelte te houden, zooals dikwerf gebeurt. Voor Halmahera-bewoners moet het Evangelie een Halmahera-kleur dragen, en die krijgt het in onzen mond niet. Daarom is het zoo verblijdend, dat wij nu *eindelijk* in het verschiet de opleidingsschool mogen zien dagen, die er dan toch wel *éénmaal* komen zal, zoo we hopen.

Tegenover het heidendom moet de Zending militant blijven. Zij mag niet op haar lauweren rusten, zoolang nog één volk, één dorp, niet toegebracht is.

Het zal daarom ook bepaald noodzakelijk zijn. het aantal zendelingen op Halmahera nog te vermeerderen. Ook als wij teruggekeerd zullen zijn, zal het aantal nog niet voldoende zijn. Of het noodig is, al de Heidenstreken dadelijk geregeld te bezetten? Neen, dat geloof ik niet, maar wel ze geregeld te bereizen, connectie met ze te houden. De Zending moet steeds volkomen op de hoogte zijn van wat er voorvalt, ook onder de Heidenen in het door haar bewerkte gebied, opdat zij wete, wanneer daar een open deur zij. Zoo, na onzen terugkeer, Br. Fortgens zich aan de W.-kust van het schiereiland kan vestigen. zooals dit zijn wensch is, zou hem daar toch zeker nog een Broeder terzijde moeten staan, zal het werk eenigszins naar behooren geschieden. Een paar Goeroeposten hier en daar in

de Heidenstreken, zijn ook nog heel nuttig, voorloopig ook met hetzelfde doel, n.l. als wachtposten. Aan schoolhouden en dergelijke onder een Heidenbevolking, hecht ik niet veel. Ik geloof niet, dat dit ooit voert tot het doel, 't welk er mee wordt beoogd. Ook zou nog noodig de Batjan-Archipel een Zendeling moeten hebben, met het oog op de vele Halmahereesche Christenen, die daar steeds zijn. Nog zou ik haast zeggen: er moet een Zendeling ter beschikking zijn! Het is een jaar of drie geleden, dat ik plotseling bericht kreeg, hoe op het eiland Gébe de Vorst met zijn onderdanen Christenen wilden worden. Er was echter natuurlijk geen Zendeling om daarheen te gaan. Verleden jaar maakte de Gezaghebber van de Gouvernements-Marine, de Heer v. Nouhuijs, er mij op opmerkzaam, welk een heerlijk Zendingsveld de Bangaai Archipel hoogstwaarschijnlijk zijn zou! Ik moest dit toegeven, maar.... er zijn geen mannen om in te gaan tot dien arbeid. Vermeerdering der krachten blijft dus steeds een dringende eisch voor de toekomst.

En verder, ja verder moet de Zending doen wat de tuinman doet. Hij kan zijn planten niet doen groeien, maar hij kan wel trachten datgene weg te nemen wat haar beletten zou te groeien. Hij kan voor zijn plant geen zonneschijn maken, maar wel kan hij trachten weg te nemen wat de zon beletten zou tot haar door te dringen. Zoo ook de Zending op Halmahera. Zij mag God het werk niet uit de hand nemen; God doet de Gemeente groeien, maar de Zending is daar om te trachten weg te nemen, wat dien bloei in de uitbreiding der Gemeenten in den weg kan staan, ook op maatschappelijk gebied. De tijd ontbreekt mij om U den maatschappelijken toestand op Halmahera uiteen te zetten; kon ik het doen, ik zoude U moeten aantoonen,

dat die toestand niet zóó is, dat het Christendom daarin tot vollen wasdom komen kan. Het is dus de rechtstreeksche taak der Zending, te trachten in dien toestand verbetering te brengen. Ik hoop, dat ge kennis genomen hebt van mijn artikel „Zending en landbouw" geplaatst in de Mededeelingen van het Nederl. Zend. Gen. Ik heb daarin uiteengezet, hoe de toestand is, het ongunstige van dien toestand voor het tot vollen wasdom komen van het Christendom onder de Halmahera-bewoners, en welke middelen m. i. kunnen leiden tot verbetering van dien toestand; n.l. het door de Zending aanvangen van een landbouw-onderneming, om daardoor het volk te brengen tot beteren landbouw, en ze daardoor o. a. te genezen van hun zwerfzucht, die hun in het bloed zit, en daardoor de werking des Evangelie's sterk belemmerd wordt.

Verder zou een ambachtsschool heel goede diensten kunnen doen. Feitelijk is reeds tot de oprichting daarvan besloten, maar zij is nog niet tot stand gekomen. *) Dat op een Zendingsgebied, waar de talen menigvuldig zijn als bladeren der boomen, een bepaald „taalgeleerde" zeer op zijn plaats zou zijn, behoeft natuurlijk geen nader betoog.

Ik vergde wellicht reeds meer van Uw geduld, dan ik mocht vergen, maar ik kon toch deze dingen niet beknopter zeggen, wilde ik U eenigermate een kijk op de toestanden geven. Moge de Heer al het in zijn Naam gewerkte, en dat wat nog gedaan zal worden, door Zijn Geest heiligen en vruchtbaar maken.

---

*) Naar mij bericht werd is nu een jongmensch aan de inrichting van den Heer v. d. Steur aangenomen om met dit werk te beginnen.

CORRIGENDA.

Verbetering van eenige drukfouten, voorkomende op het kaartje van de hoogvlakte van Bolaäng Mongondow in Mededeelingen 51 tegenover pag. 1.

Voor	„buitenweg"	gelieve men te lezen: ruiterweg.
„	„G. Loekoet"	„ „ „ G. Loekoed.
„	„G. Toedoenen"	„ „ „ G. Toedoenon.
„	„G. Langkow"	„ „ „ G. Longkow.
„	„K. Sosampit"	„ „ „ K. Totampit.
„	„K. Tonong"	„ „ „ K. Lonong.
„	„K. Pinooa"	„ „ „ K. Pinoba.
„	„K. Ongkag-Mongongondow"	„ „ „ K. Ongkag-Mongondow.
„	„Matali-kĕtjil'	„ „ „ Matali-bĕsar.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH OOST-INDIË.

Iets over ilå-ilå bij de Javanen.

Door S. LUINENBURG.

Onder ilå ilå verstaat men bepaalde voorschriften die men heeft op te volgen. Die voorschriften gaan van ouder op ouder en verreweg de meeste Javanen trachten nog heden ten dage zooveel mogelijk bedoelde voorschriften na te leven omdat men bij niet naleving ervan, zichzelf ongetwijfeld allerlei tegenspoeden, onheilen of teleurstellingen zou berokkenen.

Bij onze Christenen kan men opmerken dat vele van die voorschriften voorgoed bij hen zijn verbannen en beschouwd worden als te hebben afgedaan. Daarentegen zal men echter ook nog vele ilå ilå's bij hen kunnen opmerken waarmee zij nog niet hebben gebroken. Wat wel eigenaardig is, is het feit, dat men bij ons ook iets dergelijks aantreft.

In het onderstaande wensch ik eenige van de meest bekende ilå ilå's bij de Javanen, mede te deelen.

Daar het Javaansche volk tot de landbouwende klasse gerekend kan worden zal ik maar beginnen met de voorschriften die bij het landbouwersbedrijf in aanmerking komen.

Bij het bewerken en beplanten van den grond.

1. Zij die hun sawah zullen gaan bewerken moeten daarvoor een goeden dag uitkiezen, willen zij beveiligd zijn tegen ziekte in het gewas. Beginnen zij hun sawah te ploegen op bijv. Woensdag, dan dienen zij met het beplanten ook op een Woensdag te beginnen; zoo ook met wieden. De dag van den pasar behoeft hierbij niet gerekend te worden.

2. Het is den ploeger niet geoorloofd achter den ploeg loopende, iets te eten. Niet alleen zal hij dan ziekte in den aanplant krijgen, maar de rijst in de rijstschuur zal dan ook snel verminderen.

3. Wanneer de zaaipadi reeds is uitgesproten, mag men geen wedang (warm water) wegwerpen, daar dit het rotten van het gezaaide in de hand zou werken.

4. Heeft de jonge rijst den leeftijd van 35 dagen bereikt, dan mag men bij de ingrediënten voor het bereiden van spijzen geen asĕm (tamarinde) gebruiken: de rijst zou daardoor rood worden.

5. Voor hen die gâgâ (rijst op droge velden) planten, is het verboden wedang weg te gooien: de gâgâ zou daardoor te warm worden en verdrogen. (zie no. 3.)

6. Wanneer iemand klappers zal planten, dan moet hij bij den plantkuil gaan silâ (een wijze van zitten) en zoo den klapper (kokosnoot) planten; de boom zou dan nog vóór hij de helft van zijn hoogte heeft bereikt, reeds vruchten dragen.

7. Het is niet geoorloofd dat iemand sawah of tĕgal beplant die gelegen is tusschen gronden van zijn ouders: de aanplant zal dan steeds slecht zijn.

8. Wanneer men zaaipadi uittrekt is het niet geoorloofd om andjirs (seinpaaltjes die vaak gebruikt worden om de grenzen van de afdeelingen in de sawah aan te wijzen) mede uit te trekken. Doet men dit, dan

zal de vrouw die zich hieraan bezondigt later bij eene eventueele bevalling verhardingen in de borsten krijgen.

9. Gaat men pisang planten dan is het niet geoorloofd den pisangstruik op den schouder te dragen naar den plantkuil, maar men diene hem daarheen te slepen, want daardoor zullen de vruchten lang worden, terwijl ze in het eerste geval steeds kort en klein zullen blijven.

10. Bij het planten van pisang is het ongeoorloofd naar boven te zien maar moet men steeds in zittende houding naar beneden kijken. Kijkt men onder het planten naar boven dan zullen de vruchten opwaarts groeien en niet hangende.

11. Als iemand bamboe wil gaan planten, moet hij dit niet doen als de vrouw des huizes juist bezig is met het koken van eten: daardoor toch zou de bamboe niet uitspruiten.

12. Voor hen die maïs planten gelde het voorschrift dat zij de zaadkorrels vermengen met roode trasie. Doen ze dit niet dan zal de maïs later poetihan (een ziekte waarbij de bladeren wit worden en waardoor zich geen vruchten zetten) worden.

13. Zij die kaḍĕle planten moeten tusschen den aanplant katjang idjoe planten opdat de kaḍĕle-aanplant niet door wormen worde aangetast.

(De Javanen uit den Oosthoek gebruiken als kramavorm voor kaḍĕle k ĕ ḍ a n g s o e l , terwijl die uit het Westen hiervoor ḍ ē k k ĕ m a n bezigen).

14. Waneer iemand op zijn sawah aan het werk is, is het niet geoorloofd met bewolkte lucht of regen een der hoeken van de sawah te bewerken, daar die plekken veel gevaar opleveren van door den bliksem getroffen te worden. (zie hiervoor beneden).

15. Plant men katjang landjaran (een soort klimkatjang) dan moet men een sapoe (soort bezem) in den

gordel steken: men zou dan veel vruchten krijgen, terwijl de peulen erg lang zouden worden.

16. Hij die lombok (Spaansche peper) plant moet zijn ooren vooraf goed met lombok inwrijven, zóó dat ze rood zien: de aanplant zou dan lombok opleveren die erg brandend is.

17. Om het afvallen van lombokvruchten te voorkomen moet men er groene lapjes tusschen hangen.

18. Zij die zaaipadi uitzaaien dienen op de hoeken der sawah dringo (kalmuswortel) en bawang (uien) te leggen; zij zouden daardoor ziekte in de rijst voorkomen.

19. Indien de gågå gewied moet worden, moet men er landĕp (een kruid) tusschen planten; de mĕntĕk (een ziekte van de rijst) zou daardoor bevreesd worden.

20. Zij die kĕtimoen (komkommer) planten is het niet geoorloofd tijdens het planten een sirihpruim te gebruiken; de kĕtimoen zou dan later bitter van smaak worden.

21. Als de zaaipadi uitgezaaid wordt, is het niet geoorloofd dat er 's nachts rijst gestampt wordt; er zou ziekte in den aanplant komen.

22. Wenscht men veel vruchten van zijn kaspé-aanplant dan moet men bij het planten de hand met gestrekte vingers over het geplante uitbreiden.

Voorschriften die in acht genomen dienen te worden bij den huisbouw.

23. Als iemand een huis gaat bouwen en dit reeds opgericht is maar het dak er op nog niet gereed is, moet hij een bundel alang alang op den nok plaatsen. Doet hij zulks niet dan zal zijn huis later door Batårå Kålå (een booze geest) bewoond worden.

24. Wil men rijk gezegend worden met rědjěki (levensmiddelen) dan hange men tijdens den huisbouw een bos rijst aan een der daklatten.

25. Gebeurt het dat iemand een huis bouwt en er juist een zons- of maansverduistering plaats heeft, dan dient hij het opgezette af te breken; doet hij dit niet dan zal zijn huis weldra instorten.

26. Het is niet goed met den bouw van een huis door te gaan als een der timmerlieden tijdens den bouw komt te sterven, want dan zouden de bewoners van bedoeld huis voortdurend met onheilen te kampen hebben.

27. Is men bezig met het bouwen van een huis, dan mag men niet fluiten (met den mond) vóór dat het huis staat, want er mocht eens een sterke rukwind komen, waardoor het huis zou instorten.

(Voor fluiten gebruikt men in het Kědirische [illegible] en in het Soerabaia'sche [illegible] Beide woorden geeft het W.d.b. niet).

28. Wanneer men een huis bouwt is het ongeoorloofd dat een vrouw over den blandar (balk waarop de dakribben rusten) heen stapt; deze zou daardoor spoedig bezwijken.

29. Richt iemand een huis op dan is het niet geoorloofd dat hij zes såkå goeroe ([illegible] = hoofdstijlen waarop het dak rust) gebruikt. Men noemt dit gotong majit (een lijk dragen). De bewoner zou later voortdurend met allerlei ziekten in zijn huis te kampen hebben.

30. Is een erf ingesloten door twee rivieren dan mag zulks voor den aanplant uitstekend zijn, voor de bewoners daarentegen zullen voortdurend allerlei onheilen voor de deur staan. Men doet beter daar geen huis op

te richten. Het is niet goed een huis op te richten tusschen twee woningen die door broeders bewoond worden; men zal dan nooit vooruit komen en steeds gebrek hebben.

32. 't Is ongeoorloofd op den Sĕnen Wage (Maandag die samenvalt met den pasardag Wagé) te beginnen met het bouwen van een nieuw huis. Men zegt dat zoo'n huis later op den een of anderen dag in brand zal worden gestoken.

Voorschriften welke speciaal voor vrouwen gelden. (1)

33. Voor eene zwangere vrouw gelden al heel wat voorschriften. Zij mag in geen geval op het rijstveld gaan zitten of gebrekkigen uitlachen en bespotten, misschien zal ze later dan zelf ook gebrekkig worden.

34. Het is niet goed dat zij van een kind bevalt juist als de zon ondergaat. Later zal zoo iemand bij het doortrekken van een bosch door een tijger worden verscheurd. Zoo'n kind wordt een [illegible] genoemd. Djoeloeng = ongelukskind, tjaplok = ophappen, dus iemand bestemd om opgehapt te worden. Zoo heeft men ook [illegible] Kinderen gelijktijdig geboren met de opkomst der zon noemt men djoeloeng kĕmbang. Wanneer deze later een bosch passeeren zullen zij ongetwijfeld door een tijger worden nagezet doch niet verscheurd, alleen maar beroken worden ([illegible]) Daarom noemt men zulke kinderen djoeloeng kĕmbang.

35. Indien zij hout op het vuur legt, heeft zij er voor te zorgen dat zij het niet onderste boven er op legt,

(1) Omtrent dit en andere onderwerpen zie men het belangrijke werk: [illegible] door [illegible] Landsdrukkerij te Batavia 1907.

d.w.z. zij moet eerst de toppen der takken in het vuur leggen. Doet zij dit niet dan zal later bij de bevalling afwijking zijn: de voeten zullen dan het eerst geboren worden.

36. Verder is het haar verboden kleine dieren te dooden, zooals: slangen, hagedissen, kikvorschen, kombangs (hommels) titik ijik (een soort gantroeng), muizen etc.

37. Als zij aan het koken is mag zij geen schalen van kokosnoten verbranden onder hetgeen staat te koken, want dan zal haar kind later erbarmelijk schreeuwen.

38. Zij heeft zich verder te onthouden ontong te eten, want dan zal haar kind dat bij de geboorte er mollig uitziet, na eenige dagen of weken vermageren. (Zoo'n kind wordt dan ontong ontongĕn genoemd. [illegible] = bloesem van de pisang. Als de bloemknop volwassen is, is hij dik, doch later vallen de dekbladeren af en wordt hij dun. De ontong is een smakelijke groente).

39. Zij mag geen vingerbakje of kommetje met vuil water gebruiken; haar kind zou dan later aan kopokken gaan lijden. ([illegible] = aan een loopend oor gaan lijden).

40. Het is niet geoorloofd dat een zwangere vrouw haar kĕṇḍit (een band die vrouwen om het lijf dragen) om den hals slaat: ([illegible]) het kind zal dan met den navelstreng om den hals geboren worden.

41. Halveert zij op een tingkēb-feest (een feest in de zevende maand van een eerste zwangerschap) een jonge kokosnoot en het wapen dat zij hierbij gebruikt afschampt, dan is dit een bewijs dat zij van een meisje zal bevallen; schampt het wapen niet af dan zal zij aan een jongen het leven schenken.

42. Komen de eerste weeën, dan dient de man zijn hoofddoek af te doen als men eene voorspoedige gebo rte wenscht.

43. Gaat de geboorte niet voorspoedig dan dient men in de keuken de toemang (steen waar de pot om te koken op staat) weg te nemen. Zorgt men hiervoor niet dan zal de bevalling lang duren.

44. Het is haar niet geoorloofd een oude laddersport te verbranden; zij zou dan last krijgen van verhardingen in de borsten.

45. Het is haar niet toegestaan te gaan eten in het vertrek waarin men slaapt; haar kind zou dan gaan lijden aan sarab (een huiduitslag).

46. Heeft iemand als eerste kind een meisje, dan mogen de ouders bij het dragen van hun kind niet van uit de deur der woning naar iets in de verte blijven zien, ([illegible]) want hun kind zou later lang op een wederhelft moeten wachten.

47. Zij mag geen visch ombuigen (ombuigende doorbreken) want daardoor zou het te verwachten kind gebocheld ter wereld komen. (Voor gebocheld gebruikt men het woord [illegible])

48. Zij heeft zich te ontzien van het eten van roedjak koedoe (een lekkernij): zij zou dan een leelijk kind ter wereld brengen dat bovendien aan korēp zou gaan lijden. ([illegible] = een huidziekte).

49. Indien zij stilletjes een waloe (vrucht van een klimplant) van elders wegneemt en hiervan eet zal haar kind later geboren worden met een kaal hoofd.

50. Zij mag in geen geval voor de stookplaats gaan eten; zij zou daardoor bevallen van een kind met een grooten mond.

51. Veertig dagen lang na de bevalling moet zij

steeds een wapen bij zich hebben; zij zou anders aanhoudend gekweld worden door booze geesten.

Eenige voorschriften betreffende hen die er vee op na houden.

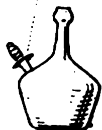
52. Iemand die er karbouwen op nahoudt mag het atappen dak van zijn huis niet bevestigen met touw van doek (de harige vezels van den arenboom) gemaakt: zijn karbouwen zullen dan steeds mager blijven.

53. Eene vrouw is het niet geoorloofd over het juk (dat karbouwen bij het ploegen aankrijgen) heen te stappen, want dan zullen de karbouwen weldra knobbels (daar waar het juk drukt) krijgen.

54. Men diene er voor te zorgen dat de veedrijverszweep niet verloren ga, want hij mocht dan eens verbrand worden en dit is niet goed; het vee zou dan aan blobok (een oogziekte) gaan lijden.

55. Het is een veehouder niet geoorloofd een kĕṇḍi (watervat) met een tjengger te bezitten: het vee zou dan steeds mager blijven.

Tjengger

Het woord ꦕꦼꦁꦒꦼꦂ beteekent kam van een haan, maar men gebruikt het ook om de versiering van een tuit aan een kĕṇḍi aan te duiden; althans in het Kĕḍirische. Ook gebruikt men het woord slomprettan (op een trompet gelijkend) hier voor. Volgens bijgaande teekening is de bedoeling duidelijk.

56. Wanneer het vee mager blijft moet men de toespijs (bij de rijst van den herdersjongen vermengen met een beetje mest van het hem toevertrouwde vee; het vee zal er dan weldra flink uit gaan zien. (?)

57. Als het hard regent, gepaard met onweer, is het een herdersjongen niet geoorloofd onder boomen te gaan schuilen of zijn toevlucht te zoeken in den hoek van een sawah, want deze plaatsen worden geducht als bevolkt met vele booze geesten en de bliksem beschouwt men als de vijand van deze geesten. Bedoelde plaatsen mogen daarom niet tot toevluchtsoord gekozen worden daar de herders dan door den bliksem getroffen zouden worden.

Het algemeen heerschend geloof bij den Javaan is, dat de bliksem er spijt van heeft iemand getroffen te hebben daar het op booze geesten was gemunt. Vandaar, zoo redeneeren de Javanen, zakt de onweersbui altijd dadelijk af als iemand is getroffen.)

58. Het is niet toegestaan dat een herdersjongen het vee afranselt (?) met een zweep, een bamboetak met dorens of met een touw; het vee zou dan voortdurend mager blijven.

(het woord [illegible] vertaalde ik met afranselen, daar ik er geen ander woord voor weet).

59. Wanneer een koopvrouw in olie er vee op nahoudt, is het niet geoorloofd dat zij olie verkoopt tegen dat de zon ondergaat; haar vee zou daardoor door ziekte getroffen worden. (Eigenaardig is hierbij dat wanneer een kooper met zonsondergang olie wil koopen en hij er voor zorgt niet het woord voor olie te bezigen maar door bijv. te zeggen: „geef mij wat water” of „ik kom wat water koopen”, hij wel de olie krijgt.)

60. Een veehouder mag geen plapah (een mengsel van specerijen dat bij het eten gebruikt wordt) koopen; dit zou ziekte onder het vee teweeg brengen.

61. Wanneer herdersjongens tijdens een onweer het vee naar huis drijven en in de haast iets op de weideplaats hebben achtergelaten, bijv. een grasmes, een

kleedingstuk of zoo iets, is het niet geoorloofd dit achtergeblevene op een drafje te gaan halen: zij zouden door den bliksem getroffen worden.

Bij sterfgevallen of bij het begraven.

62. Men zorge bij een sterfgeval dat de doode goed bewaakt wordt opdat geen kat over het lijk springe. Dit zou twist veroorzaken; de doode zou als een krankzinnige tot het leven terugkeeren.

63. De menschen die mede ter begraving van een doode naar de begraafplaats gaan, moeten, als het lijk in het graf is gelaten, een handjevol aarde in het graf werpen. Doen ze dit niet, dan zullen zij misschien besmet worden door de ziekte van hem of haar die begraven wordt.

64. Het is niet goed dat leden van het desabestuur bij het begraven van een doode tegenwoordig zijn: zij zouden daardoor niet oud worden.

65. Is er gelijktijdig met een huwelijk een sterfgeval in de desa, dan zullen de jonggehuwden in het vervolg allerlei rampen hebben te wachten.

Bij het eten.

66. Menschen die de broetoe (stuit van een vogel) eten zullen eerst spijt hebben van iets wanneer het reeds te laat is.

67. Het is niet geoorloofd rijst uit een tampah (een soort wan) te eten. Die zich hieraan bezondigt, zal als hij met anderen loopt, steeds van den een naar den ander loopen.

68. Menschen die zonder rijst vleesch zitten te eten, zullen bij een langen tocht, steeds door een ondragelijken dorst gekweld worden.

69. Eet men 's avonds rijst dan is het niet geoorloofd het water, waarin de rijst is schoongemaakt, buitenshuis weg te werpen; hierdoor zouden òf de ouders, òf de kinderen door ziekte getroffen worden.

70. Als men eet is het niet goed dat men de wakoel (een mand waarin de gekookte rijst gebracht wordt) geheel leeg maakt; 't zou een bewijs zijn dat men niet tevreden is met het gebrachte.

Voorschriften bij het klaarmaken van spijzen.

71. Vrouwen die bezig zijn met het klaarmaken van spijzen in de keuken, mogen onderwijl de keuken niet verlaten, want het mocht gebeuren dat de dandang (een koperen of blikken wijdbuikige ketel waarboven de rijst gaar gestoomd wordt) omvalt of door een kip omver raakt en dit is een zeer slecht teeken: haar die zulks overkomt zal stellig tot groote armoede vervallen ook al heeft zij op dat moment aan niets gebrek.

72. Ook is het ongeoorloofd dat eene vrouw, bezig met koken, onderwijl vóór de keuken gaat eten; het eten zou dan niet gaar worden. (Volgens zeggen bewaakt Nini towok de keuken. Deze zou het kwalijk nemen als de kookster vóór de keuken gaat eten en zou zich wreken door te maken dat de spijzen ongaar bleven).

73. Als eene vrouw het eten kookt mag zij geen hout gebruiken van de moelwå (naam van een vruchtboom). De damp van de rijst zou dan eene hevige oogontsteking veroorzaken.

74. Is eene vrouw klaar met het gereedmaken van het eten dan is het ongeoorloofd eieren op de rijst te leggen; zij zou dan getroffen worden door goṇḍongĕn (aan een kropgezwel lijden).

Voorschriften bij eventueele aanvallen van tijgers.

75. Menschen die te midden van bosschen wonen mogen niet met een kĕṇḍil (soort aarden pot) water uit de rivier halen. Overtreden zij dit voorschrift, zoo zullen zij door tijgers vervolgd worden.

76. Wanneer twee of meer personen door een bosch gaan en onderweg gaḍing- of gajam bloemen ruiken, dan mogen ze hierover niet spreken, d.w.z. de een mag den ander niet zeggen: „ik ruik gaḍing bloemen", want dan zouden ze door een tijger worden aangevallen.

77. Het is niet geoorloofd met een barongkleed (barong is de naam van een batiksel) door een bosch te gaan; men zou dan door tijgers achtervolgd worden.

Voor jonge meisjes gelden de volgende.

78. Het is een meisje niet geoorloofd in het midden van de deuropening van het huis te gaan zitten, want dan zal het erg lang duren dat zij door een jongen ten huwelijk wordt gevraagd.

79. Als een jong meisje in de keuken bezig is, heeft zij er op te letten dat zij geen ḍaḍoeng (een soort touw van bamboe apoes gemaakt, dat koeien of karbouwen om den nek krijgen) die niet meer gebruikt kan worden (versleten ḍaḍoeng) in het vuur gooit want dan is zij later in haar huwelijk erg vatbaar voor kĕmatoes (een teringachtige ziekte).

80. Als een maagd de vloer van het huis veegt, moet zij dit zorgvuldig doen, door niet hier en daar vuil te laten liggen; in dit geval zou zij later een ruigen, harigen man krijgen.

81. Wanneer een bruidspaar begeleid wordt door eene menigte en er valt een bloem van de bruid of den bruidegom, dan is zulks een ongunstig teeken; er zou

dan gauw oneenigheid tusschen beiden ontstaan. Om die oneenigheid echter te voorkomen, raapt men de bloem zoo spoedig mogelijk op.

82. Voor een jongeling geldt als voorschrift dat hij er op te letten heeft als hij ergens heen gaat en een bosch door moet, hij er voor zorge dat hij met het ondergaan der zon ergens in een of andere desa zijn bivak opsla. Is hij met zonsondergang nog in het bosch, dan zal het later voor hem lang duren eer hij kan gaan trouwen.

Hier volgen nog enkele ila ilå's die moeielijk onder een bepaald hoofd zijn te rangschikken.

83. Komt men in een bosch na een vermoeiende tocht, smachtende van dorst aan een bronnetje, dan is het niet geoorloofd te praten; de bron zou dan plotseling geen water meer geven.

84. Wanneer een koopman op weg lieden ontmoet die een lijk dragen, dan dient hij te zorgen dat die lieden hem niet passeeren (door b.v. een omweg te maken) want anders zal hij bij het verkoopen van zijn koopwaar geen winst behalen.

85. Iemand die naar de markt gaat met aardewerk, mag slechts onder 't dragen van zijn koopwaar gekleed zijn met een bĕbĕd. De sroewal (broek) en klambi (jasje) dient hij uit te laten, daar anders zijn koopwaar geen aftrek zal vinden.

86. Het is ongeoorloofd op een huisdeur te gaan hangen, want dan zal men later, als men op reis gaat, nooit een reismakker krijgen.

87. Het is kinderen niet geoorloofd het stroo van de rijst te rooken; zij zouden later aan asthma gaan lijden.

88. Het is niet geoorloofd een koekoesan (een puntige van bamboe gevlochte mand, waarin de rijst gaar gestoomd wordt) op het hoofd te zetten, want die dit doet, zal later bij een eventueel bezoek aan de zee door een krokodil achtervolgd of gedood worden.

89. Die zich kleedt met kadoet (een soort jute) zal later leelijke kinderen krijgen.

90. Nog kleine kinderen mag men niet in een spiegel laten zien; zij zouden dan in een put vallen. (bij vele Javanen dient meestal de put voor spiegel).

91. Wanneer men rijst in de rijstschuur brengt, moet men in de schuur een takir (soort voorbehoed middel) leggen; men zou dan langen tijd met de hoeveelheid rijst in de schuur toe kunnen komen.

92. Men mag niet op een sapoe (bezem) gaan zitten, want dan zou men erg veel kinderen te wachten hebben.

93. Wanneer menschen op weg zijn om te nagih (iemand manen) en zij ontmoeten op weg een slang, dan zal hun nagih te vergeefs zijn. Men doet in zoo'n geval verstandiger maar weer terug te gaan.

94. Menschen die naar een andere desa verhuizen en nog kleine kinderen mede brengen, dienen een beetje aarde van onder de slaapplaats mede te nemen en dit te vermengen met de aarde onder de slaapplaats in de nieuwe woonplaats, opdat de kinderen dan zich daar weldra thuis zullen gevoelen.

95. Het is niet goed een kruisweg over te steken bij zonsondergang, want op dat uur zijn op het kruispunt vele booze geesten bijeen; men zou dan eene ziekte oploopen.

96. Het is niet goed als men droomt dat men zijn gevoeg doet in een snelstroomende rivier, want dan zou men van alles bestolen worden en bij het zoeken naar den dief, toch geen opheldering krijgen.

97. Als een man een reis onderneemt en op weg zijn voet stoot, zal hij het eerst denken aan zijne vrouw en kinderen.

98. Het is niet geoorloofd om 's nachts een kĕṇḍi leeg te maken; de rĕdjĕki zouden hierdoor verdwijnen, terwijl ze bij een gevulde kĕṇḍi juist zullen komen.

(Onder rĕdjĕki verstaat men het dagelijksch brood).

99. Eene vrouw mag niet over de pikoelan (draagstok) heen stappen; de man zou dan met dragen weldra last krijgen van ontvelde schouders.

100. Wanneer een ikĕt (hoofddoek) gescheurd is, mag deze niet genaaid worden, want men zou dan later door den bliksem getroffen worden.

101. Wanneer iemand kokosnoten zal gaan plukken en onder het beklimmen van den boom zijn wapen, waarmede hij de vruchten zal afhakken, verliest, is het hem niet geoorloofd naar beneden te gaan, om het gevallen wapen te halen; hij zou daardoor bij het opnieuw beklimmen van den boom er uit vallen. In zoo'n geval gaat hij door met klimmen en tracht dan zonder wapen de vruchten er af te krijgen.

102. Men beschouwt het als een gunstig teeken, dat men dikwijls aan steenpuisten lijdt; men zou daardoor gevrijwaard zijn van gĕṇḍĕng (ꦒꦼꦟ꧀ꦝꦼꦁ = simpel, dwaas, ideoot).

103. Men diene voorzichtig te zijn dat de doek, waarin gewoonlijk een klein kind gewikkeld wordt, niet verbrandt, daardoor toch zou het kind gaan lijden aan soelĕdĕn (ꦱꦸꦭꦼꦢꦼꦤ꧀ = een huidziekte met blaren).

104. Wanneer zwaluwen in een of ander huis een nest bouwen is zulks een gunstig teeken; de bewoners zullen met rĕdjĕki gezegend worden. Hetzelfde zegt men ook als tawon lotjok (een soort bijen) in een huis zich gaan vestigen).

105. Het is niet geoorloofd op een bantal (kussen) te gaan zitten; men zou dan steenpuisten krijgen.

106. 's Nachts in huis fluiten is niet toegestaan, men zou dan een bezoek van dieven hebben te wachten. (Voor fluiten met den mond schijnt men in het Soerabaia'sche het woord ꦲꦤꦶꦭ꧀ te gebruiken; in het Kĕḍirische ꦱꦶꦱꦺꦴ Zoowel anil als siso zijn niet opgegeven in 't W.d.b. Wel [illegible] wat men hier niet kent).

107. Gaat men visschen met een woewoe (een gevlochten mandje in den vorm van een fuik), dan is het niet geoorloofd de visch er met de handen uit te halen, men zou dan niets meer vangen. Gewoonte is dan ook om op de woewoe te kloppen en zoo de visch er uit te schudden.

108. Het is niet geoorloofd op een ijan (een schotel van gevlochten bamboe waarop rijst wordt afgekoeld) te gaan zitten; men zou dan aan ajan ajanēn (epilepsie) gaan lijden.

109. Beklimt iemand een boom, dan mag men hem niets toeroepen; hij zou dan vallen.

110. Wanneer men het hout van een afgedankten loempang (een klein soort rijstblok) gaat verbranden is het wenschelijk dat de buren er ieder een stuk van krijgen; er mocht anders eens wrok tusschen de buren onderling ontstaan.

(In den regel is een loempang communaal bezit, d.w.z. vele gezinnen maken gebruik van een en denzelfden loempang).

111. Wanneer een vrouw de bēbēd van haar man gaat wasschen, heeft zij er voor te zorgen dat bij het uitwringen haar voeten niet geraakt worden door het uitgeperste water; zij zou later, wanneer zij een kind krijgt, aanhoudend last hebben van opgezette beenen.

112. Na het kramassen (haar wasschen met een soort loogwater) is het eene vrouw niet geoorloofd haar haar te kammen aan den kant van eene rivier; haar man zou daardoor door ziekte getroffen worden, waar hij zich ook op dat moment mocht bevinden.

113. Het is niet toegestaan op een kris te blazen, want dan zou men weldra tandeloos worden.

114. Waneer iemand zijn kris uit de scheede haalt, moet hij die er zelf ook weer in doen. Laat hij dit door een ander doen, dan zal hij aan allerlei gevaren blootstaan.

115. Zij die olie bereiden uit kokosnoten hebben er zorg voor te dragen dat zij zulks niet doen op Kĕmis Lĕgi (Donderdag die samenvalt met den Pasardag Lĕgi) want dit zou haar schade berokkenen, daar zij slechts weinig olie uit de noten zouden krijgen.

116. Iemand die een ploeg of een eg steelt, zal steeds door ziekte bezocht worden.

117. Wanneer men bamboe hakt is het niet geoorloofd dat men dit doet als de bladeren er nog aanzitten, want dan zullen de kinderen van hem die aldus de bamboe hakt, later als zij beginnen te loopen, steeds met ziekte te kampen hebben en niet zelden zullen ze dan sterven, terwijl de ouders zelf last zullen krijgen van rheumatiek.

118. Om bamboe te hakken moet men er om denken dit niet te doen op de pasardagen Lĕgi en Wagé, want doet men het op Lĕgi dan zal de resteerende bamboe bongkengĕn (ꦧꦺꦴꦁꦏꦺꦔꦼꦤ꧀ = naam van een ziekte door een houtworm veroorzaakt) worden; doet men het op Wagé dan zal de gehakte bamboe gauw vermolmen (door kleine torretjes).

119. Wanneer men rijst eet die nog erg warm is, is het niet geoorloofd er op te blazen want daardoor zou men de rĕdjĕki wegjagen.

120. Het is niet toegestaan dat men kĕmiriboomen aanplant want dan zou men door den bliksem getroffen worden.

121. Eveneens is het niet geoorloofd kloewik (een boom waarvan de vruchten als groente gegeten worden) te planten wanneer men nog geen schoonzoon of schoondochter heeft, want men zou dan aanhoudend van de eene plaats naar een andere verhuizen.

122. Als iemand een feest geeft mag hij geen terop (terob of taroeb?) (tijdelijke loods) van gĕdeg (gevlochten bamboe voor bewanding der huizen) bezigen, daardoor toch zou er ruzie en gekijf ontstaan.

123. Een vrouw is het niet geoorloofd een siwoer (soort pollepel) op de koekoesan te leggen, daardoor zou haar kind uitslag aan het hoofd krijgen.

124. Wanneer men droomt dat men sterft dan is zulks een gunstig teeken; men zou dan oud worden.

125. Als men een doode naar de begraafplaats draagt mag men onder het dragen niet de verzuchting slaken: „wat is het zwaar!" want dan zou men zelf ook gauw begraven worden.

126. Wanneer een loerah (dorpshoofd) sterft gebeurt het zelden dat anderen (behalve een zijner kinderen of nabestaanden) hem als loerah opvolgen, omdat men gelooft dat zoo'n opvolger dan ook weldra zal sterven.

127. Wanneer een kind zonder matje op den grond slaapt zal òf de vader òf de moeder geen hoogen leeftijd bereiken.

128. Een zwangere vrouw is het niet geoorloofd te weven; haar kind zou dan geboren worden met een platgedrukt hoofd.

129. Bij regen gepaard met onweer mogen herdersjongens niet klappen met hunne zweep; zij zouden daardoor den bliksem roepen.

130. Het is niet goed hout te hakken (boomen) op Vrijdag Lĕgi omdat men dan te dicht bij allerlei gevaren zou zijn.

131. Ouders hebben er voor te zorgen dat zij hun kinderen, als ze nog klein zijn, geen kam in handen geven; zij zouden dan weinig tanden krijgen.

132. Wanneer men een gewasschen broek ergens in de zon hangt, mag men er niet onder door loopen; men zou dan aan belekkĕn (een oogziekte) gaan lijden.

133. Jonge meisjes mogen niet loopende gaan eten, zij zouden later een ondeugenden man krijgen.

134. Op Vrijdag Païng is het niet goed het vee te laten werken; het zou dan niet dik kunnen worden.

135. Wanneer men olie zal koken uit kokosnoten en er is juist een stergeval in de desa, dan doet men beter om zijn werk uit te stellen, daar de olie er niet uit zou willen.

In nauw verband met bovenstaand staat het geloof dat men hecht aan geluiden van sommige vogels.

136. Waneer ten tijde van het gebed bij zonsondergang (Mahrib) ergens een haan kraait is dit een teeken dat daar niet ver vandaan een maagd zwanger is.

137. Als een kip met nog jonge kuikens gaat vechten met een andere kip, wil dit zeggen dat er een gast op komst is.

138. Wanneer een toho ([illegible] = naam van een vogel die wel wat op een kraai gelijkt maar kleiner is en een grijzen snavel heeft) 's nachts geluid geeft en tegelijk dwars over een desa vliegt ([illegible]) is dit een bewijs dat er in de desa iemand zwaar ziek is.

Vliegt hij al roepende over de desa in de lengte, dan wil dit zeggen dat er dieven op komst zijn.

139. Wanneer op een of ander erf verscheidene kraaien al maar af en aan vliegen en geluid geven, dan beteekent dit dat de bewoner aldaar onheil zal treffen of dat hij bericht van een of ander familielid zal ontvangen omtrent ziekte of sterfgeval.

140. Als zich voortdurend een prĕndjak (naam van een klein vogeltje) op het voorerf vertoont, wil dit zeggen dat men weldra een gast heeft te wachten.

141. Vertoont zich een tjoelik (klein vogeltje) op het erf dan heeft men een bezoek van dieven te wachten.

142. Een schreeuwende uil des nachts op het huis is al een zeer slecht teeken; de bewoners zullen door onheil getroffen worden.

Pare-rĕdja, 1 October 1907.

Een noodkreet ten behoeve van weduwen en weezen in de Minahassa.*

Door J. LOUWERIER.

Alweer een bedelpartij en dat wel voor hen, die zooverre van ons zijn, terwijl de behoeften der weduwen en weezen in Nederland zoo groot zijn, dat er aan 't vragen geen einde komt. Stelt u gerust, allen wien de schrik om 't harte slaat bij de lezing van mijn opschrift. Het is mijn doel niet, een aanslag op iemands beurs te wagen, ten bate van onze weduwen en weezen. Ja, ik zou mij schamen voor hen den bedelzak op te nemen. In een land zoo vruchtbaar, mede zoo dun bevolkt, zijn de bronnen voldoende om in eigen levensonderhoud te voorzien. Moge bij een enkele de nood wel eens aan den man komen, dan behoeft men nog niet elders te vragen. Men helpt elkander en de uitgaven zijn hier veel minder dan in Nederland, omdat de behoeften veel minder zijn, terwijl heel wat voor niets kan verkregen worden. Brandhout om 't eten te koken is in overvloed te vinden en hebben de kleintjes geen kleeren, wat nood? Ze loopen nog gaarne in Adamskostuum en schamen zich daarvoor niet. Alzoo de geldbeurs kan gesloten blijven waar het de talrijke nooden aanbelangt, doch hartelijk hoop ik, dat men diep in den zak leert tasten voor de geestelijke belangen, niet alleen voor dit volk, maar voor alle volken, die nog in duisternis en schaduwen

* De Redactie neemt beleefd de vrijheid de bijzondere aandacht van den Lezer op dezen „Noodkreet" van den heer LOUWERIER te vestigen, en hoopt vooral dat dit schrijven in ernstige overweging zal genomen worden door allen die in de gelegenheid zijn mede te werken tot opheffing van de door den schrijver bedoelde maatschappelijke gebreken en misstanden in de Minahassa van Menado.

des doods zitten, of die wel aanvankelijk tot Christus gebracht werden, maar bij wie nog zooveel ontbreekt, die nog tot de onmondigen behooren.

Intusschen meen ik recht te hebben een noodkreet te slaken. Misschien had ik zulks al eerder moeten doen. Doch 't is nimmer te laat om een verzuim goed te maken. Als men den bedelstaf in de hand neemt dan kiest men de personen uit, bij wien men mag hopen een welwillend oor, — en een goed gevulde beurs te vinden. Hartelijk hoop ik, dat mijn noodkreet dan ook doordringt tot hen, die helpen kunnen. De warme vriend der Zending, 't zij rijk of arm, maar die in bestuursaangelegenheden niets te zeggen heeft, moge dit opstel lezen, wellicht beamen de waarheid mijner klachten, de wenschelijkheid van verbetering in deze zaak, doch met den besten wil kunnen zij niet helpen.

Er werd reeds veel geschreven en gesproken over den rechtstoestand der inlandsche Christenen, doch het wil mij voorkomen, dat wij niet veel vooruitgaan in deze zaak. Reeds 6 jaar geleden schreef Mr. J. H. Carpentier Alting eene regeling van het privaatrecht voor de inlandsche bevolking in de Minahassa districten der residentie Menado. Zijne hoogst belangrijke voorstellen werden besproken, gesprezen en ook weer gelaakt. Doch daar bleef het bij, en nog altijd zucht men onder den druk van allerlei onrechtvaardigheden. Die allen te bespreken ligt niet op mijn weg. Daarbij ben ik geen rechtsgeleerde, die met de wet in de hand over verbetering van vele misstanden kan meespreken, en nieuwe voorstellen ter verbetering doen. Zullen ze er ooit komen? Mij bekruipt daartoe wel eens de vrees. Gedurende bijna 40 jaar, die ik hier arbeidde, heb ik vele voortreffelijke bestuursambtenaren gekend, die werkelijk iets goeds konden en wilden doen. Helaas! de meesten werden spoedig overgeplaatst, en vervangen

door andere personen, zeker niet minder bekwaam en met even goede bedoelingen bezield, doch die bij aankomst hier, stonden te kijken als een kat in een vreemd pakhuis. Na zich eenigszins op de hoogte der toestanden en gebruiken te hebben gebracht, — zoo iets geschiedt ook niet met een donderslag, — werden vaak dezulken weer overgeplaatst en stond men weer op 't zelfde doode punt van een paar jaar geleden.

Op de belangen van weduwen en weezen heb ik 't oog en wil eenige feiten laten spreken, het verder overlatende aan hen, die dit lezen en daartoe bevoegd zijn, of het geen tijd wordt in deze zaak handelend op te treden en de tijdelijke belangen van weduwen en weezen te behartigen.

De nalatenschap van velen is natuurlijk niet groot, want moge de Minahasser geen gebrek lijden en heeft men zelfs enkele welgestelden, toch mag als algemeen aangenomen worden, dat eene erfenis niet over duizenden loopt, ja bij velen zelfs geen honderd gulden zal bedragen. Wel zijn er enkele streken in de Minahassa waar dit beter zal zijn, nl. die, waar groote uitgestrektheden sawah's gevonden worden of waar klapper- en notentuinen aangelegd zijn. Maar op de plaatsen als in deze streken waar de bezitting meerendeels uit drooge gronden bestaat, en de koffietuinen zoo goed als tot nul gereduceerd zijn, kan men niet van veel bezit en vele welgestelden spreken. Toch zijn er eenigen, en konden er meerderen zijn, indien de tijd beter uitgekocht, met meer overleg te werk werd gegaan. Maar het is bedroevend te zien dat bij sterfgevallen zoo vaak het recht van den sterke geldt, en weduwen en weezen zoo geplukt worden. Treurig is het dat zoovele boedeltjes onverdeeld blijven, zoodat men ten slotte niet meer weet, wie de eigenaar is en A verkoopt wat feitelijk aan B toekomt. Hiervan is een klein voorbeeld. Toen bijna

30 jaar geleden verordineerd werd, dat de erven der Europeanen in 't kadaster moesten ingeschreven worden, werd mij medegedeeld, dat het erf, waarop mijn huis stond, grond was die aan pl.m. 1000 personen toebehoorde. En zoo gaat het met vele tuingronden. Na overlijden van den bezitter wordt niet verdeeld, noch verkocht, doch alles blijft gemeenschappelijk bezit van de kinderen. Zoo gaat dit voort op kindskinderen, enz. zoodat ten laatste een lapje gronds dat vroeger een eigenaar had, nu er honderden heeft. En daar heeft dan de minst vrijmoedige, de zwakke, weinig of niets aan, want degeen, die zich op den voorgrond weet te plaatsen, die van zich af durft bijten, de brutale schoenen weet aan te trekken, gaat zeker met het leeuwenaandeel strijken en matigt zich het recht aan te verkoopen, tot zich te nemen, wat hem niet toebehoort.

Nog erger wordt dit, waar het meer kleine persoonlijke huiselijke bezittingen betreft. Ongeveer 30 jaren geleden overleed plotseling de onderwijzer D. T., nalatende eene jonge weduwe met twee kleine kinderen. Veel was er niet, toch wel enkele dingen die eenige waarde hadden, waaronder een kast. Nu zou ieder onzer zeggen, die kast behoorde aan de weduwe. Doch neen! Er werd beweerd, dat de overledene die kast gekregen had van zijn vader, en dus hadden de andere broeders en zusters daar mede recht op. Ja, een hunner wilde absoluut zijn deel van die kast hebben, zeggende: al krijg ik er maar een plank van, doch ik moet en zal mijn deel hebben. Hoe menigmaal kwam die jonge weduwe weenend en klagend bij mij, om raad te vragen hoe te handelen. Ten slotte heeft het distriktshoofd bepaald, dat de kast eigendom der weduwe moest blijven, en liet men haar verder ongemoeid.

In 1886 overleed tijdens een korte cholera-epidemie in een der kampongs alhier, de weduwe M. W., na-

latende twee meisjes. Of de moeder veel dan weinig naliet, is mij onbekend, wel dat ze een paar haarspelden had van eenige waarde. De kinderen waren nog te jong die te gebruiken, begrepen er trouwens nog niets van. De broeder der overledene zou die haarspelden wel bewaren tot de meisjes groot waren. Beide zijn nu reeds lang gehuwd, doch of zij ooits iets van die haarspelden gezien hebben, is mij onbekend. Ik waag het dit te betwijfelen.

Ongeveer 15 jaar geleden overleed A.T., dochter van een welgesteld koopman, nalatende een kindje. Ook de preciosa van die jonge moeder werden door twee tantes in voorloopige bewaring genomen, maar tot heden kon de vader van dat meisje, dat nu bijna volwassen is, die goud- en zilverwerken niet terug krijgen. Ja, nog erger, toen de grootvader van dat meisje eenige jaren geleden stierf en later tot eene soort van boedelverdeeling overgegaan werd, kreeg dit meisje voor haar aandeel *f* 200. Dit geld werd echter dadelijk door een oom opgestoken en alle pogingen van den vader van 't meisje om dit geld te krijgen en op de spaarbank te zetten, leden tot heden schipbreuk. Het kind van welgestelde ouders en grootouders zal wel nooit een cent daarvan in handen krijgen.

Ruim 25 jaar geleden stierf het 1e districtshoofd van hier. Onder hen die erven moesten, behoorden eenige weezen. Ieder plunderde en haalde wat er te halen viel, doch die arme weezen kregen tot heden geen halve cent. Een groot stuk sawah werd door een der zoons, een Nimrod — geweldenaar — in dat geslacht geannexeerd, en deze vertelt, dat zijn vader hem dat stuk sawah voor 100 jaar heeft gegeven in bruikleen, waarvan schriftelijk bewijs zou bestaan, terwijl N.B. die vader geen letter kon schrijven. Maar de weezen in

dat geslacht blijven verstoken van het hun wettig toekomende.

Dat er bij eenigszins krachtig optreden wel iets gedaan kan worden ten voordeele der weduwen en weezen diene het volgende. In 1884 overleed alhier de genootschapsonderwijzer E. L. Zijn tractement was niet groot, *f* 10 's maands. Toch waren de ouders in vrij goeden doen, daar beide eenvoudig geleefd hadden, en zeer werkzaam waren. Van alle zijden werd de weduwe geplukt, doch men wist niet, dat ik eenige bezitting onder mijne bewaring had genomen. D.d. 9 Maart 1886 overleed die moeder plotseling aan cholera. Niemand stond haar bij in die laatste pijnlijke uren. Ik vertoefde den geheelen nacht bij haar, om te helpen zooveel ik kon. Toen zij voelde dat haar einde naderde zeide zij mij: mijnheer! ik ben bereid tot sterven, doch tob alleen over mijne 8 kleine kinderen. Op de belofte dat ik hun lot ter harte zou nemen, legde Maria rustig haar hoofd neder. Gelukkig werd door familieleden haar huis gemeden uit vrees voor besmetting. Ik heb het huisje en inboedel verkocht en zuinig beheerd, met dit gevolg, dat ieder der kinderen bij huwelijk of mondigheid *f* 90 kreeg. 't Was wel niet veel, doch eene nalatenschap van *f* 720 voor 8 kinderen is in de Minahassa, vooral in deze streken geene kleinigheid.

Een nieuw feit van jonger datum bracht mij er toe, de pen op te nemen en over deze aangelegenheid te schrijven, hopende, dat daardoor betere toestanden geboren zullen worden. In den nacht van 6 op 7 Januari dezes jaars stierf plotseling het 2e districtshoofd van K., nalatende eene jonge weduwe met een kindje en vier totaal weezen uit zijn eerste huwelijk. Bij overlijden van zijn eerste vrouw S. R., afkomstig uit het district Ratahan, had natuurlijk geen boedelverdeeling, wel be-

schrijving van nalatenschap plaats gehad. Het oudste zoontje van L. W., die ook als kind bij mij in huis was geweest, nam ik tot mij, om zoolang ik daartoe in staat ben voor hem te zorgen. Maar nu wat een gehaspel over die nalatenschap. En de familie van de overleden 1e vrouw, èn die van den overleden man, èn die van de overblijvende weduwe, zitten elkander in 't haar, doch alles ten nadeele der kinderen. Een der ooms van Saartje, de overleden eerste vrouw, wilde wel gaarne eene gedachtenis hebben van zijne nicht, en daartoe heefst een stuk sawah, dat groote waarde heeft. Door den vader der jonge weduwe wordt beweerd, de schulden groot zijn. Ik kon voor de echtheid van alles niet instaan, doch weet wel dat de baten grooter zijn dan de lasten. Dit te meer dewijl uit eene levensverzekering, waarin de overledene was, *f* 2000 werd getrokken. Deze berusten nu onder de hoede van den vader der jonge weduwe, die niet verkiest, een deel daarvan voor het 4-tal weezen op de Spaarbank te zetten. Een paar weken geleden was ik bij mijne kinderen te Ratahan en even buiten die plaats werd mij een jonge klapperaanplanting aangewezen, die nu begint vrucht te dragen. Mede moeten in die buurt nog meer bebouwde gronden zijn, eigendom van den overledene L. W., die daar met zijn eerste vrouw lang gewoond heeft.

Niemand treedt krachtig op voor de belangen der vier totaal weezen. Ja, men komt eens bij elkaar, bespreekt de zaken, kijft met elkaar, doch het slot is, dat alles blijft zooals het is en de bezitting in handen en macht van personen die daarop geen recht hebben. Later hertrouwt wellicht die jonge weduwe en wordt door een ander het geld, de bezitting dier kleine weezen, gebruikt — verbruikt. En zij die tot den adel des lands behooren, tot de eerste hoofdenfamilies in de Minahassa, zullen tot armoede gedoemd worden.

Dit laatste feit bracht er mij toe over deze aangelegenheid te schrijven. Helaas, gedurende bijna 40 jaar die ik in de Minahassa vertoefde, zag ik zoo menig ouderpaar werken en ploeteren, om vooruit te komen in dit leven, een en ander te vergaderen voor de kinderen, doch als de vader vroeg komt te overlijden, dan heeft hij meestal zijn zweetdroppels voor niets gestort en rooft ieder wat hij kan, niet denkende aan weduwe of weezen. Mij dunkt het is meer dan tijd, dat van bestuurswege krachtig worde opgetreden, ten einde aan die onrechtvaardigheden een einde te maken. Op welke wijze? Het staat niet aan mij om daar een raad in te geven. Een ding is zeker, wil men de zaak geheel in handen laten van de inlandsche hoofden, dan is zulks hetzelfde alsof men niets deed. De een is te zwak, en een ander te veel geinteresseerd bij sommige gevallen. Men zou dan van den wal in de sloot raken. De personen, die met de regeling van dergelijke aangelegenheden zouden worden belast, zullen zeer zeker onder streng Europeesch toezicht moeten staan. Reeds werd vroeger door den Resident Jellesma en Mr. J. H. Carpentier Alting gesproken over inlandsch notariaat. Voor die betrekking zijn zeker krachten genoeg aanwezig, mits men de personen met oordeel kieze, en onder strenge, nauwgezette controle plaatst. Landverdeeling, maar mede nalatenschappen, zijn een eerste en groote vereischte voor de Minahassa, zal het volk tot meerdere welvaart komen. De onrechtvaardigheden, het onderdrukken, benadeelen van weduwen en weezen eischen krachtdadig ingrijpen.

Mocht dit mijn schrijven daartoe mede een stoot gegeven hebben in goede richting, dan zal ik me daarover zeer verblijden.

Tomohon, 23 Juli 1907.

DAGBOEKEN, BRIEVEN EN VERSLAGEN UIT DE ZENDINC.

De Zending in Posso, gedurende 1906,

door Ph. H. C. HOFMAN.

Een der groote bezwaren, waarop de zending in Posso stuit, is het zeer verspreid wonen der lieden. Ik ken maar één dorp in de geheele Possostreek, dat het tot 13 huizen brengt. De overige tellen 2 tot 10 huizen. Dat men zes uur marcheert zonder een dorp te passeeren is lang geen zeldzaamheid. En waren dan de huizen een groot deel van he. jaar maar niet onbewoond!

Regel is, dat de meeste Toradja's verspreid in hunne tuinhutten wonen. Alleen bij feesten en vergaderingen komen ze gedurende eenige dagen samen in het moederdorp.

Dit verspreid wonen vindt voor een goed deel zijn oorzaak in den landbouw: men wil gaarne midden in zijn tuin zijn om te waken, dat de karbouwen en de wilde varkens de omheining niet vernielen en de rijst of mais vertrappen.

Maar er is nog een andere reden voor dat afgezonderd wonen. De Toradja is communist en 't communisme kweekt — hier althans — egoisme, want 't is niet op liefde gegrond. Heeft een der dorpsbewoners bijv. het geluk gehad een hert te strikken, dan komen alle geburen opdagen en vragen hun „deel." En de gelukkige dùrft niet weigeren. Maar 'k behoef niet te zeggen, dat het blijmoedig geven hier verre is.

Eens gaf ik een jongen een doosje lucifers. Zorgvuldig borg hij het onder zijn jasje. Waarom doe je dat? Wel, als de huisgenooten dit doosje zien, hebben zij mij in een oogenblik alle lucifers afgevraagd. Maar weiger dan! zei ik. Neen, dat durf ik niet. Dan heet ik gierig! Deze voorbeelden zouden met talloos vele te vermeerderen zijn. Nu zoekt men een uitweg. Men ontloopt elkaar door in de tuinen te gaan wonen. Daar kan niet alles afgevraagd worden.

Maar voor de zending is deze manier van wonen een hinderpaal. De lieden zijn moeilijk te bereiken. De bijeenkomsten, op Zondag in het moederdorp gehouden, worden door te weinig lieden bezocht. Het schoolgaan wordt den kinderen bemoeilijkt door de afstanden. „Vereenigt U", dat is dus het wachtwoord van den zendeling, die onder zulke omstandigheden werkt.

Dit jaar nu is er een begin gemaakt met het samentrekken der Toradja's.

Wat de aanleiding daartoe was?

Laat ik het U vertellen.

Vroeger woonde Dr. Adriani te Panta, het dorp van Papa i Woente. Na de verhuizing van eerstgenoemden naar Koekoe hebben genoemd hoofd met zijne vrouw en vrienden ons reeds meermalen verzocht bij hen te komen wonen. Telkens gaf ik ten antwoord: ik wil wel bij jelui komen wonen, maar dan moeten we meer lui om ons vereenigen. Daar bleef het echter bij. Toen kwamen de lieden van Sawaka, een dorp niet ver van Panta, mij om een onderwijzer vragen. In 't begin van dit jaar toog ik met Papa i Woente en een der onderwijzers op verkenning uit. We moesten aan de overzijde van de Poenarivier zijn. Het was hoogwater, toen we deze moesten oversteken. Aan den overkant stonden vele mannen van Sawaka ons reeds urenlang op te wachten.

Ons restte niets dan over te zwemmen, want een prauw was niet bij de hand.

Die wachtende lieden waren voor mij de nakomelingen van den Macedonischen man, die eenmaal tot Paulus riep: „Kom over en help ons." Maar wat valt er een geheel ander licht op zoo'n woord, als men zelf in den zendingsarbeid is ingegaan. Misschien wel naief, maar vroeger hoorde ik in zoo'n woord altijd min of meer een kreet om licht en verlossing. Nu zie ik het anders. Niet, dat de Toradja geen behoefte heeft aan een sterken arm, die hem uitredt, maar die behoefte leeft onbewust in hem. Er zijn zooveel bijomstandigheden, die hem doen roepen „kom over." Maar het goddelijke in die bijomstandigheden is, dat God ze ook in Zijne hand heeft. Het zijn „Gods gelegenheden." En de zendeling is geroepen die „gelegenheden" te leiden in het rechte spoor.

'k Heb trachten uit te visschen, wat de lieden er toe bracht een onderwijzer te vragen. Ik vond toen de volgende motieven.

Men had het optreden der troepen gadegeslagen, de nieuwe regelingen door de Koempania getroffen, aangehoord. Nu was men bevreesd te zondigen tegen de adat der Koempania. Daarom wilde men gaarne iemand bij zich hebben, die als tusschenpersoon dienst kon doen. En wie zou daar beter geschikt toe zijn dan een onderwijzer. Ze zagen immers in het dorp van Papa i Woente hoe daar de lieden steeds voorlichting bij dien onderwijzer vonden, want hij kende de adat van henzelven en die der Koempania.

Ook waren de hoofden van Sawaka met Papa i Woente en mij mede geweest naar de bentengs en hadden daar de gesprekken gehoord, die we gehouden hadden met de verschillende in opstand zijnde hoofden. Een

gevoel van onzekerheid dreef dus de lieden naar den zendeling toe.

Nog gaven enkelen als motief van het vragen om een goeroe op: wij willen graag, dat onze kinderen niet dom blijven en de school zullen bezoeken. Anderen zeiden: wij hebben gehoord, dat gijlieden ons wilt onderwijzen omtrent het leven onzer ziel. Gij weet immers den weg tot God.

Feitelijk gaf dus het optreden der Koempania een stoot, een schok, die de lui naar ons toe dreef. Maar die stoot had niet bovengenoemde uitwerking kunnen hebben als de lieden van Sawaka, die veel te Panta kwamen, niet alreeds bevriend waren met den onderwijzer aldaar; als zij niet meermalen onze bijeenkomsten hadden bijgewoond, waarin wij hen spraken van Gods liefde; als zij niet dikwijls de schoolkinderen hadden gadegeslagen gedurende de schooluren.

't Is daarom dat ik sprak van „gelegenheden Gods", die door den zendeling gel id moeten worden.

Maar laat ik na deze uitweiding terugkeeren tot mijn verhaal.

We zaten dan weldra te Sawaka gezellig bij elkaar op een vloertje onder een der vele rijstschuurtjes. Ik telde een tiental huizen en hutten. Onder de nieuwsgierigen, die ons gadesloegen, waren zeker een dertigtal kinderen, die in aanmerking konden komen voor de school. Aanleiding genoeg dus om het verzoek dezer lieden in te willigen. Maar het was mij al direct opgevallen, dat de bodem zeer drassig was. En in het dorp zelf stonden de meeste huizen onder water. Ik maakte de lui hierop opmerkzaam en toen hoorde ik meteen, dat het aantal sterfgevallen in dit dorp vrij groot was. Mijn besluit was genomen: hier geen onderwijzer. Ik deelde hun mijn gevoelen mede. Dien uitslag had men niet

22

verwacht. Dat was een tegenvaller. Maar ik schafte raad.

Laat ons nu al te zaam gaan verhuizen naar den hooger gelegen Oostelijken oever der Poenarivier. Als Papa i Woente met de zijnen zich daar ook vestigt, kunnen we een flink dorp vormen. Deze keek mij glimlachend aan en zei: ,,En komen toean en njonja dan ook bij ons wonen?"

Ja Papa dat willen we wel, maar...... dan heb ik eenige wenschen. Die moest ik laten hooren.

,,Ziet, als ge inderdaad allen wilt samenwonen, dan moet er orde in dat nieuwe dorp komen: een breede straat in het midden, aan weerszijden daarvan de huizen met erven. (Tot nu toe liggen de Toradjasche huizen zoo willekeurig mogelijk dooreen en erven kent men niet). Ge moet den bouw van een school en van een onderwijzerswoning op u nemen. Ik zal u een timmerman zenden om dien bouw te leiden. Het materiaal voor ons huis moet ge gratis aansleepen. En ten slotte: de Zondag moet in eere komen. Zes dagen moet ge in uw tuinen zijn, maar des Zondags moeten we in ons dorp te zamen komen om tot God te bidden, opdat ons leven wel gelukke. Wilt ge dit alles aanvaarden?" Men had mij stil aangehoord. Al dit nieuwe schrikte hen wat af. Tot dusver deed ieder wat goed was in zijn oogen. En nu zooveel nieuwe regelingen. 'k Geloof niet, dat 'k het ver mis heb als ik zeg, dat velen zich gevoelden als die dikke Hollandsche boerin, die in een nauwsluitend corset werd gestoken.

Papa i Woente verbrak de stilte met te zeggen: ,,we zullen spoedig nog eens afzonderlijk vergaderen en alles nog eens overwegen."

,,Goed, maar dan morgenochtend voorloopig terrein gaan verkennen. De laatste stralen der zon schitter-

den nog door 't gebladerte, toen we gingen baden. Daarna gebruikten we gemeenschappelijk onzen maaltijd. Lang zaten we nog na te praten. Men vroeg mij van allerlei: over het dienen van God, over het optreden der soldaten. Ook of het geoorloofd was twee vrouwen te bezitten, want een der aanwezigen dacht er over een tweede vrouw te „nemen", aangezien de kinderen zijner eerste vrouw allen stierven. Wat lachten de aanwezige vrouwen, toen ik den vrager zei: „zoudt gij het goed vinden als uwe vrouw twee mannen er op na ging houden?" Neen maar, zoo iets vond men ongerijmd, want zelfs bij de voorouders was zoo iets nooit voorgekomen.

Den volgenden morgen waren we al vroeg op pad en doorkruisten den omtrek. We kwamen echter nog niet tot eene beslissing.

Een maand later was ik weer te Panta om de stemming ten opzichte der verhuizing op te nemen. Toen ik 's morgens de school bezocht, verklapten de meisjes in 't speeluur reeds de beslissing der vergadering. Een van haar had nl. een versje gemaakt, waarin verteld wordt, dat „de kippen elders op stok gaan" en dat zulks aan „den tolk des hemels" moet medegedeeld worden. Toen ik dit versje van haar hoorde, begreep ik genoeg.

's Avonds kwamen we samen in het huis van 't dorpshoofd. Deze deelde mij mede, dat allen besloten hadden zich onder leiding van den zendeling te stellen. Dat was een blijde dag voor de Possozending. Wat men vroeger niet durfde uit vrees voor den vorst van Loewoe, durfde men wel, want de Koempania is nu de baas. En deze staat wèl toe, dat men den pandita volgt en de kinderen naar school zendt.

Het was een heel gezelschap, dat den volgenden morgen door bosch en veld zwierf om geschikt terrein te

zoeken voor het te stichten dorp. Er werd menige kwinkslag ten beste gegeven. Eigenaardig zooals de lui het terrein kennen: bij dezen boom had men een varken gespeend; in dat boschje een hert gestrikt. Hier had men verleden jaar getuind; ginds was de oogst jaren geleden mislukt.

We vonden een zeer geschikt terrein niet ver van de Poenarivier. Hier vergaderden we nogmaals. Allen beloofden zich hier met de hunnen te vestigen.

Maar hoe zal onze nieuwe woonplaats heeten? zoo vroeg ik aan de hoofden. Papa i Woente bedenkt zich een oogenblik en zegt toen in Toradjaschen dichtvorm, een vierregelig versje: het dorp zal heeten

Kasiguntju.

Dit beteekent: de plaats, waar de lieden door den priester vergaderd zijn om met de goden in aanraking gebracht te worden.

In christelijken zin overgezet wordt het dus: het dorp, waar de lieden door den pandita vergaderd zijn om met God in aanraking gebracht te worden.

Hoe bidden we den Heer, dat deze profetie werkelijkheid moge worden, de aankondiging zij van een blijden dageraad.

In Augustus is men begonnen met het openkappen en afbranden van het terrein. Een weg is aangelegd naar het strand; erven van 25 M. breed zijn uitgemeten; een schoollokaal van 12 bij 7 is opgericht, evenals een onderwijzerswoning. De lieden hebben voor zichzelven groote hutten opgeslagen, waarin ze dit jaar verblijven. Na den oogst 1907 worden deze hutten geleidelijk vervangen door de eigenlijke woonhuizen. Waarschijnlijk zal het aantal zielen in dit dorp niet ver beneden de duizend blijven. Een mooi getal, als men

bedenkt, dat het grootste dorp in de Possostreek tot dusver nog geen 300 zielen telde.

Een oogenblik waren we bevreesd, dat van de geheele dorpsstichting niets zou komen. Men kwam mij nl. verschrikt vertellen, dat een der lieden verpletterd was door een der omgekapte boomen. Enkelen zagen hierin geen gunstig teeken: de goden waren vertoornd over de verhuizing. Maar de hoofden zeiden: wel neen, 's mans bestemde tijd is gekomen. Als de lamoa vertoornd waren over onze verhuizing, zouden zij zich niet op dèzen makker gewroken hebben, want hij kwam juist zelden op om met ons saam te werken. Dan zou wel een der voorstanders van de verhuizing zijn gedood. Deze redeneering was het eind van alle tegenspraak. Met een gerust hart ging men weer aan het werk.

Zelfs hopen we in de 2e helft van 1907 ons nieuwe huis te Kasiguntju te betrekken. We kunnen dan de leiding zelve goed in handen nemen.

Nu er één schaap over den dam is, volgen er meer. Het voorbeeld van Papa i Woente werkt goed. Niet één dorp van eenig belang in de to Pebatostreek blijft op zijn oude plaats; allen zoeken de vlakte.

Het optreden van Commandant Voskuil met de zijnen komt ons werk zeer ten goede. De expeditie heeft de Toradja's uit hun slaap wakker geschut. Er is een heilzame schrik onder hen gevaren. Bovenal de vrede is in de Possostreek verzekerd: vrij van Loewoe, dat allen vooruitgang tegenhield, en geen druk meer van de roofzuchtige to Napoe. Men kan zich nu vrij ontwikkelen. De expeditie is — hoe tegenstanders ook over haar mogen oordeelen — voor de Possostreek een zegen geweest.

De to Lage en de to Rano hebben allen reeds aan Commandant Voskuil te kennen gegeven, dat zij bereid

zijn hunne vestingen op de bergtoppen te verlaten. Maar 't is wenschelijk, dat deze verhuizing geleidelijk geschiedt. In elke nieuwe vestiging wil men nu een onderwijzer. Het aantal scholen kan dus binnen eenige jaren aanzienlijk uitgebreid worden. Daarom zijn we dankbaar, dat het Genootschap besloten heeft om twee broeders, die in 1908 kunnen uitgaan, voor de Possostreek te bestemmen. 'k Voeg er echter aan toe: dankbaar, maar...... niet voldaan!

Een zendeling-onderwijzer is hier broodnoodig, want de tijd voor een eigen opleidingsschool is gekomen. We kunnen nu onderwijzers gaan vormen, die gekozen worden uit de Toradjasche jongens zelven. Bovendien is de vraag naar scholen in de Tominibocht en op verschillende kustplaatsen zeer dringend. De Heer Engelenberg ziet gaarne, dat alle scholen in zijne afdeeling onder leiding der zending komen. Daartoe steunt hij met de daad. Van de financiëele zorgen zal het Genootschap voor een groot deel worden ontheven. Maar tot nu toe kon de zending nog geen voldoenden steun aanbieden. Voorts zijn de nog heidensche landschappen Napoe, Bada, Besoa e.a. door het optreden van het Gouvernement opengesteld voor...... ja voor wie? Dat is de groote vraag. Zal het Kruis of de halve maan in die streken geplant worden? Als Christus' vredeboden daar niet de boodschap van hun Meester brengen, doet stellig Mohammad er zijn intrede. En we weten „wat hij eenmaal heeft gevat, verstijft, gaat dood en laat *hij* niet zoo gemakkelijk weer los."

We zijn hier genoodzaakt tot uitbreiding, willen we niet sterven. Niet voorwaarts, beteekent hier noodwendig: achterwaarts. In Midden-Celebes kan voor een goed deel de geschiedenis van Bolaäng Mongondou nog voorkomen worden, omdat de Islam nog geen vasten voet heeft in het bovenland.

Dit jaar zijn de Toradja's begonnen met het betalen van belasting aan de landschapskas, 1 rijksdaalder 's jaars. Menig belastingbetaler zal glimlachen als ik beweer, dat dit opbrengen der belasting zoo uitnemend werkt. Toch is het zoo. Vroeger voerde een Toradja na het oogsten eenige maanden ongeveer niets uit. Dat was de tijd van het heen en weer trekken, van feesten. In één woord: men liet zich gaan. Met niets doen had de Toradja het druk. Nú gaan velen na het oogsten het bosch in om rotan te snijden, om het daarna aan het strand te verkoopen. Anderen vellen zware boomen en hakken ze tot prauwen. Velen gaan de klappertuinen van lieden aan 't strand van onkruid zuiveren. Zoo komt de Toradja in beweging, betaalt zijn belasting en houdt dan nog wel wat over om een baadje of broek te koopen.

Maar 't spreekt vanzelf, dat men nu minder tijd krijgt om feest te vieren. Eigenaardig is het zeker, dat dit jaar de doodenfeesten bijv. veel minder in aantal waren dan vorige jaren. Ook wordt er minder verbrast, want verscheidenen verkoopen een deel van hun rijst, ook wel karbouwen om belasting voor de hunnen bij elkaar te scharrelen. Met rijst en karbouwen werd tot dusver schandelijk omgesprongen. En natuurlijk nòg wel. Zoo woonde ik bijv. in 't begin van dit jaar nog een doodenfeest bij, waarop in 7 dagen tijds o.a. 50 karbouwen werden geslacht. Maar toch is er vooruitgang, 't wordt beter.

Dit maatschappelijk kwaad heeft bovendien een gevoeligen slag gekregen door de bepaling van Commandant Voskuil, dat de doodenfeesten van drie tot één en die van zeven tot drie dagen ingekrompen moeten worden.

Zoo zullen van lieverlede de maatschappelijke toe-

standen zich wijzigen ten goede, vooral nu het koppensnellen en de godsoordeelen streng verboden zijn. Het Evangelie kan rustig doorwerken, om het heidensch godengebouw langzaam maar zeker te sloopen.

Ruim drie maanden zijn we uit ons werk geweest, omdat we hier zonder geneeskundige hulp de geboorte van onze eerstelinge niet durfden afwachten. De dagen in de Minahassa doorgebracht leven bij ons nog in dankbare herinnering voort. Veel liefde en vriendschap hebben we van de broeders en zusters ondervonden. Lichamelijk en geestelijk zijn we er gesterkt geworden. Zoo'n kijkje in de Minahassa is zeer vruchtbaar. Eigen strijd wordt zoo licht het zwaarst geacht. Zeker de strijd in de Minahassa is een andere dan dien wij te Posso te voeren hebben. Maar of hij lichter is? Geenszins. Tijdens ons zijn in de Minahassa heb ik een drietal onderwijzers en een paar kweekelingen aangenomen, om ons werk uit te breiden. Tijdelijk zijn ze bij een ouderen onderwijzer geplaatst om practisch het Bare'e te leeren spreken, ook om de Toradja's van naderbij te leeren kennen. Dr. Adriani was zoo welwillend hun een kijk op den bouw der taal te geven. Na diens vertrek hebben ze de taallessen nog een maand bij mij voortgezet.

Het lijkt mij gewenscht om een onderwijzer zoo mogelijk niet direct te plaatsen in het dorp, waarvoor hij bestemd is. Zoo licht raakt een nieuweling onder de plak, of worden hem zijn eerste fouten nagehouden, als hij zich in het dorp zijner bestemming moet inwerken in taal en gewoonten.

Weldra worden nu deze drie onderwijzers geïnstalleerd.

't Spreekt vanzelf, dat we bij uitbreiding van het werk ook op zelfonderhoud bedacht zijn. Over 't alge-

meen waardeert men het om niet gekregene te weinig, en ook: zendingsbruintje kan niet alles alleen trekken.

De schoolkinderen aan 't strand betalen sinds April van dit jaar per hoofd 25 cent 's maands. Alle schoolbehoeften, behalve de leerboeken, moeten zij ook zelven aanschaffen. De bepaling is echter gemaakt, dat zij, die bepaald onvermogend zijn, gratis de school mogen bezoeken.

Aangezien in het bovenland weinig geld in omloop is, is daar een andere regeling getroffen. De bevolking moet zelve school en onderwijzerswoning oprichten en onderhouden.

Op deze manier hebben we nu dit jaar reeds drie nieuwe onderwijzerswoningen met scholen gekregen, want het dorp Boejoembajaoe heeft ook zijn rotspunt verlaten en is in de vlakte neergestreken. Het dorp Tomasa heeft, na bespreking met Commandant Voskuil, ook het vrij ongezonde Tomasadal verlaten en is nu bezig zich hooger op te nestelen. Tijdens den bouw van een en ander zijn de scholen tijdelijk gesloten geweest. Toch is het aantal kinderen weer vermeerderd. Dat stemt ons blijde, want de school blijkt hoe langer zoo meer een gewichtige factor te zullen worden voor de christianisatie van dit volk. De school werkt geleidelijk en dat is het ware. Dat bleek mij duidelijk toen dezer dagen Papa i Woente met een ander hoofd op onze voorgalerij in gesprek raakte. In hunne dorpen waren ernstige zieken. Verschillende door ons toegediende geneesmiddelen hadden niet gebaat. Ten einde raad wilde men een feest organiseeren, waarop de priesteres den levensgeest van de zieken zou trachten terug te brengen in hunne lichamen. De Toradja's gelooven namelijk, dat iemand ziek wordt o.a. doordat op de een of andere wijze een deel van zijn levensgeest is

weggevoerd. Het werk dier priesteressen is nu dien levensgeest weer terug te lokken in het lichaam.

Maar nu wist men niet of de Koempania zoo'n feest toestond. Daarom kwamen beide hoofden ter informatie bij den Commandant. Deze verwees ze naar mij, den pandita. Ik legde hun uit, dat wij zulke feesten niet noodig vinden, omdat we in God gelooven; dat Hij het is, die onzen levensgeest in handen heeft. Maar ik eindigde met te zeggen, dat wij hunne feesten tot herstel van zieken niet wilden verbieden. Wanneer ge in God gelooft, zult ge vanzelf de feesten laten varen.

„Ja zoo is het", stemde Papi i Woente met een verlicht gemoed in. „Alles moet niet in éëns afgeschaft worden; 't is beter dat het langzaam gebeurt, dan gaan allicht allen mede." Hieraan voegde het andere hoofd toe: „ja, als de kinderen allen naar school gaan, vergeten ze veel van den adat, en deze zal sterven."

Die Toradja, welke nog vreemd tegenover ons staat, komt er nu wel toe om zijn kinderen naar school te zenden, want hij denkt: „het raakt den dienst der voorouders niet." Zij, die dichter bij ons staan en meer voor onzen arbeid gevoelen, zien daarentegen in de school juist hun bondgenoot om allen tegenstand geleidelijk te breken, om geleidelijk allen over te brengen van den dienst der voorouders tot dien van God.

Daarom zeg ik, dat de school hoe langer zoo meer een gewichtige factor wordt in ons werk hier.

Papa i Melempo, een bekende figuur in de Possostreek, is in November overleden. Hij was iemand, die — voor zoover ik kan oordeelen — nooit Christen zou geworden zijn. Eens zeide hij tegen mij: „wij heidenen bidden tot onze lamoa, de Mohammadanen bidden tot Allah taä'a en gij Christenen roept tot God. Dat is

toch feitelijk alles hetzelfde." Dat hij ons werk niet tegenstond, ja indirect meermalen steunde, vond zijn oorzaak in zijn warme vriendschap jegens ons zendelingen; ook wel in politieke overwegingen.

Toen het hier verleden jaar roerig werd, heeft Papa i Melempo veel bijgedragen tot een vrij vreedzame onderwerping der Possostreek, evenals Papa i Woente. Hij dacht er zelfs niet over om in opstand te komen, en toen de lieden van Onda'e en Bantjea boden zonden met de vraag: zullen wij tegenstand bieden? luidde Papa i Melempo's antwoord: „doet wat ge wilt, maar ge behoeft niet op mijn steun te rekenen." Met dat ééne woord was de houding der beide genoemde stammen beslist ten goede.

Papa i Melempo was een groote in Israël, maar conservatief van top tot teen. Tering sloopte zijn lichaam. Terwijl hij als een levend geraamte neerlag, dacht hij na over de oorzaak van zijn ziekte. Weldra wees hij twee vrouwen als de schuldigen aan. Zij waren to pokantoe, d.w.z. zij hadden een of ander „vergif" in zijn lichaam gebracht. Volgens de adat hier moesten deze vrouwen gedood worden. Maar de Koempania heeft het dooden van zijn naaste verboden. Wat nu te doen? Het gebod durfde men niet overtreden. Dan moesten de vrouwen maar weg uit haar onmiddelijke omgeving, want ze werden gevreesd. Ze zijn nu bij bloedverwanten opgeborgen.

We hebben nu met goedvinden der Toradja's bepaald, dat wanneer er weer to pokantoe zouden voorkomen, ze bij den zendeling zouden worden gebracht om tijdelijk onder zijne bescherming te blijven.

We bestrijden de voorstellingen der Toradja's zelden met te zeggen: er zijn geen to pokantoe. Men kan evengoed tegen een Rotterdammer zeggen, dat de

Hoogstraat niet bestaat. Ze gelooven er beiden evenveel van en denken in hun hart: hij weet niet beter. Bovendien worden door die wijze van bestrijding de Toradja's verlegen met hunne voorstellingen. Ze zouden zich minder vrij tegenover ons uiten en...... de zaak zou blijven zooals ze is.

Dr. Adriani wijdde in October zijn tijdelijke woning te Koekoe feestelijk in, zooals dit onder de Toradja's ook steeds gewoonte is. Alle onderwijzers en ik waren tegenwoordig, benevens vele gasten en bijna alle schoolkinderen. Allen te zamen schatte ik ze op 500. Karbouw, varken, paling, van alles werd er geslacht. Het ging er echt gezellig toe. In vroeger voor de soldaten opgeslagen hutten zat heel het gedoe bijeen. Na het avondeten vergaderde iedere onderwijzer zijn eigen schoolkinderen rondom zich. Zoo werd om beurten door de kinderen gezongen. Zoo echt hoorde ik sommige jongens tegen elkaar zeggen: „zet je stem uit, hoor!" Ja juist hoe harder hoe mooier. Daar zijn we in Holland toch ook niet vreemd aan, nietwaar? Bijna alle feestgangers verzamelden zich om de kinderen en amuseerden zich best. De zang kan hier een prachtig propagandamiddel worden. Naast de prediking heeft de Toradja iets anders, iets lichters noodig en dat is de zang. Ik zag hoe Papa i Woente te midden van vele hoofden zat, die nog nooit de schoolkinderen zoo hadden gehoord en gezien.

Wat bleek mij nu later? Die hoofden waren eerst niets op hun gemak over dat zingen, want ze hadden de kinderen hooren zingen: „Gij o Heer zijt onze Vader." Ziet ge wel, hadden ze toen tot Papa i Woente gezegd, dat onze kinderen ons niet meer als vader zullen erkennen. Ze noemen nu al een ander papa. Dàt is de bedoeling der Hollanders. Toen had Papa i Woente ze

heel gemoedelijk en hartelijk lachend ingelicht, en gezegd: ,,Weest maar niet bevreesd, Gòd noemen ze hun Vader. Maar Hij is ons aller Vader, want Hij geeft regen en zonneschijn, opdat onze rijst gelukke."

Papa i Woente gevoelde zich op dat feest tegenover al die nog buiten staande hoofden de voorlichter. En zijn woord werkte goed. Maar 't leerde mij weer opnieuw, dat we niet te eenvoudig kunnen zijn in onze prediking. Hoe vaak zullen we toch niet verkeerd begrepen worden!

De prediking ging kalm haar loop. Er wordt door de geregelde bezoekers goed geluisterd. Eens sprak ik over de gelijkenis van het groote avondmaal Lus. 14 : 15-24. Ik vertelde hoe de genoodigden niet konden komen op dat feest, omdat ze akkers en ossen gekocht hadden, omdat ze een vrouw getrouwd hadden. Zoo echt verontwaardigd viel een oude vrouw mij in de rede, zeggende: ,,allemaal leugens; wie zou niet naar een feest gaan." Die man had best te zamen met zijn vrouw naar 't feest kunnen gaan, dat doen wij hier ook." Over den akker en de ossen zweeg ze maar, want een Toradja kan zich zelfs niet eens indenken, dat een akker en ossen vóór een feest zouden gaan.

Ons Kerstfeest is dit jaar zeer goed geslaagd. De tien goeroefamilies waren zes dagen onze gasten. Het gansche jaar zitten ze op eenzame posten. Geen wonder dat zoo'n samenzijn een ware verkwikking voor hen is. Ruim 150 schoolkinderen plus evenveel hunner familieleden bleven ruim 2 dagen te Posso. We openden onze feestweek met het vieren van het Heilig Avondmaal. We sterkten ons door den dood des Heeren te gedenken. ,,Hij stierf voor mij", dat is toch de veer der zending.

24 Dec. hadden we op ons erf een kerstboom, die

’s avonds veel belangstelling trok. ’s Middags was juist de Paketboot binnen komen vallen. Ik vroeg en kreeg toestemming om de boot te komen bezichtigen. Met ruim 100 Toradja’s ben ik toen naar boord geweest. Dat waren vroolijke uren.

Kerstmorgen doopte ik zeven Minahassische kinderen, het dochtertje van de familie Jansma en onze kleine meid. Bij vernieuwing knielden we neer aan de kribbe van Bethlehem. We verheerlijkten en prezen God. In den namiddag hadden we kinderspelen. Vooral het mastklimmen en sprietloopen was een waar succes.

We hadden niet gedacht dat we Dr. Adriani moesten missen op ons feest. Het scheiden viel hem zoowel als ons zwaar. Gedurende den tijd van samenwerken heeft hij zich een waar vriend betoond. Wij danken hem zeer, dat hij ons de gelegenheid opende naar de Minahassa te kunnen gaan door zijn aanbod om het zendingswerk gedurende mijn afwezigheid te leiden. God sterke en geleide hem en voere hem te zamen met Mevrouw spoedig in ons midden terug!

Rusteloos maar toch rustig arbeiden we met opgewektheid voort. Gods liefde is wonderbaar. We zijn verzekerd, dat het werk hier zal slagen. Niet door kracht of geweld; alleen door Gods geest.

ZENDINGWETENSCHAP.

De ontwikkeling der Zendingsscholen op Midden-Celebes.

Toespraak gehouden op de Jaarvergadering van het Nederlandsche Zendelinggenootschap, 10 Juli 1907,

door N. ADRIANI.

Hooggeachte Toehoorders,

Voor de Zending op Midden-Celebes is de school altijd een groote troost en een sterke steun geweest. Stel U voor een man als Br. Kruijt, 13 jaar geleden nog vol groote verwachtingen (niet dat hij ze nú niet meer heeft, maar ze zijn van een heel anderen aard), vol werkkracht, vol ijver om den menschen het Evangelie te brengen, maar voor zijn gevoel voor $^3/_4$ tot werkeloosheid gedoemd, door de onbereidheid van het Toradja-volk om het Evangelie te ontvangen, door den economischen toestand van het volk, waar geen verbeteren aan was met onze gebrekkige middelen, door de lange, tijd en krachten verslindende reizen die voor het dienstwerk noodig waren, wat was voor hem in de eerste jaren dit niet eene troostvolle gedachte: ik heb althans mijne scholen.

In het eerst kon hij nog niet eens van scholen spreken, alleen nog maar van onderwijzers. Men vindt het altijd bijzonder energiek van de Amerikanen, dat zij eerst een spoorwegstation bouwen en vertrouwen dat de daarbij gewenschte stad wel spoedig zich zelve zal stichten. Nu, Br. Kruijt heeft hetzelfde gedaan; toen hij zich te Posso ging vestigen, bracht hij twee onderwijzers mede. En

de onderwijzers vestigde hij in twee dorpen in het Binnenland van Midden-Celebes, richtte de voorgalerij hunner woning tot school in en voorzag hen van leermiddelen, in de hoop dat de gewenschte scholieren nu ook wel zouden komen.

Den 19den December 1893, op den 97sten verjaardag van het Genootschap dus, kwamen Br. en Zr. Kruijt met hunne beide onderwijzers en dier vrouwen te Posso aan.

Van eene school te Posso zelf bleek al spoedig vooreerst geen sprake te zullen zijn. Een schoolgebouw was er, er waren schoolbehoeften, zelfs een leesboekje, door Br. Kruijt samengesteld, er was eene klok om de kinderen op te roepen, de onderwijzer had zich spoedig al redelijk goed geoefend in de landstaal, Br. Kruijt had de menschen tallooze malen opgewekt om hunne kinderen naar school te zenden, maar zij lieten hem praten, zij lieten hem iederen morgen de klok luiden, maar zonden hunne kinderen niet.

Noch de bewoners van het strand die Mohammadanen zijn, noch die van de naastbijgelegene dorpen, die althans den naam van Mohammadanen willen hebben, waren van de Zending of iets wat daarmee samenhangt, gediend.

Maar gelukkig waren er twee hoofden in het Binnenland, die genegenheid voor Br. Kruijt hadden opgevat en zich door hem lieten overreden om een onderwijzer in hun dorp te ontvangen. Het waren Papa i Melempo, te Tomasa, van den stam To Lage en Papa i Woente te Panta, van de To Pebato, twee mannen van beteekenis, die steeds aan hunne vriendschap met ons getrouw zijn gebleven. Papa i Melempo is in het vorige jaar overleden. Vaste beloften omtrent het schoolgaan der kinderen konden deze hoofden niet geven. Toradjasche hoofden zijn in de eerste plaats handhavers van den adat,

en uit overtuiging constitutioneel, onwankelbaar trouw aan de ongeschreven grondwet, die elk hunner onderdanen op zijn duimpje kent. Br. Kruijt wist dit reeds te goed, dan dat hij hun eene belofte wilde afpersen, die zij toch niet konden houden. Nu hij één vogel in de hand had, liet hij voorloopig de tien in de lucht; de onderwijzer zelf zou wel zien dat hij kinderen op school kreeg. Zijne beide onderwijzers kon hij in dit opzicht vertrouwen. Vooreerst zou hij door maandelijksche bezoeken op Tomasa en half-maandelijksche te Panta zijne goeroes voldoende kunnen controleeren en daarbij, een Minahassische goeroe, moet al bepaald tot de minste soort behooren, indien hij er onverschillig voor is of hij kinderen op school heeft of niet. Kent men ons volk talent toe voor teekenen en schilderen en den Duitschers voor muziek, als nationaal talent der Minahassers mag men gerust de kunst van onderwijzen noemen. Het is merkwaardig om te zien, hoevele mannen uit dit volk, die eenvoudig de dorpsschool hunner woonplaats hebben afgeloopen, zich zelf door eigen oefening en eenige leiding van het schoolhoofd tot bruikbare onderwijzers opwerken, aan wie later de leiding eener school kan worden toevertrouwd.

Ook onze onderwijzers waren zulke mannen. De oudste, Herman Kolondam van Tondano, die thans nog bij ons is en dus de oudste onzer onderwijzers is, was de levendigste en werd daarom geplaatst te Panta, onder de drukke, lawaaiige To Pebato, de jongste, Kaligis, een stil man, onder de deftige, vormelijke To Lage.

Natuurlijk moesten wij voor alles zelf zorgen. Hout, dakbedekking, vloer, wanden, alles moesten wij zelf aanschaffen of van de bevolking koopen. De goeroes zelf bouwden mede aan hunne huizen; deze kregen eene ruime voorgalerij, waarop de schoolbanken stonden.

De meesters hadden van Br. Kruijt wat medicineeren geleerd en bewaarden een voorraad geneesmiddelen in huis. Des Zondags zouden zij godsdienstoefening houden.

Te Panta kwamen al spoedig eenige kinderen den goeroe in de morgenuren bezigheid geven. Kenmerkend is het voor de Toradja'sche maatschappij, dat er terstond ook meisjes bij waren en dat dezen niet de slechtste leerlingen waren, bleek hieruit, dat het een meisje was die het eerst de letters kende. Hiervoor had Br. Kruijt een baadje uitgeloofd, in de meening dat dit den leerlust der anderen zou aanmoedigen. Maar dit eenvoudige middel werkte verkeerd. De strand-Mohammadanen, die de Zending steeds hebben tegengewerkt, hadden al spoedig aan de Bovenlanders verteld, dat zij in den val zouden loopen, als zij hunne kinderen naar school zonden. Dat onderwijs was gratis, maar het was niets anders dan een voorschot, dat de kinderen later zouden moeten terugbetalen, in heerendiensten of door ingelijfd te worden bij het leger. In het eerste geval werd men geslagen en in het tweede geval doodgeschoten. Weigerde men, dan kwam men in de gevangenis, wat voor den vrijen Toradja erger is dan de doodstraf. Wel wogen de populariteit en de overredingskracht van Br. Kruijt en van den goeroe tegen den invloed der Mohammadanen op, maar het ,,Calomniez toujours" bleek ook hier van beteekenis te zijn. En toen nu de prima der Panta'sche school haren eersten prijs had behaald, was het bewijs geleverd dat de lasteraars gelijk hadden. Dat baadje zou de arme R e o n T i w o l u (zoo heette het meisje) later moeten terugbetalen, wie weet met wat!

En zoo kwam de school te Panta tot stilstand. Die van Tomasa wilde in het geheel niet. De To Lage zijn niet toeschietelijk en de strandbewoners hadden te Tomasa nogal invloed. Trouwens, geestdrift voor deze

nieuwigheid was er natuurlijk bij de Toradja's allerminst, anders hadden de Mohammadaansche lasteraars niet zoo gemakkelijk spel gehad.

Toch was de vestiging der beide onderwijzers een feit van beteekenis. Onze invloed was nu blijvend geworden, Br. Kruijt had den troost van een goed resultaat en als hij nu te Panta en te Tomasa kwam en des avonds bijeenkomst hield in het huis van den goeroe, was hij niet langer gast in een Inlandsch huis, waar hij geen stilte kon gebieden, maar hij was in het huis van zijn goeroe, op eigen terrein en had de bezoekers in zijne hand, zoodat hij hun de kunst van luisteren kon leeren.

Toen mijne vrouw en ik in 1895 kwamen, brachten wij nog twee onderwijzers met hunne vrouwen mede. Hiermede klom het getal tot 3, want de goeroe van Tomasa werd ziekelijk en kon niet blijven. Hem zelf speet dit zeer; wij verloren aan hem niet veel; hij was voor de Toradja's te stil.

De 3de plaats die een goeroe kreeg, was Buju mbajau. Het hoofd van dit dorp was een aartsconservatief; Kruyt kon hem maar geen toestemming ontlokken. Maar nu had Br. Kruijt een bondgenoot in het hoofd van Panta, Papa i Woente, die uit eigen ondervinding kon getuigen, dat Panta door plaatsing van den goeroe was vooruitgegaan. Let eens op, Papa i Loepi, zeide hij tot het hoofd van Boejoe mbajaoe, als de goeroe een maand bij u is, dan zoudt ge den Pandita al beboeten als hij hem weer terugnam. Ik zou onzen goeroe niet meer willen missen. Toen gaf zich Papa i Loepi gewonnen en Boejoe mbajaoe kreeg een onderwijzer. Dat ook hier niet spoedig kinderen op school kwamen laat zich denken.

Zoo ging het een jaar door. Te Panta haalde de school het weer op, te Tomasa kwam op 't laatst één

leerling, Papa i Melempo's zoon, Tantowinako, te Boejoe mbajaoe kwam men des Zondags morgens wel in de bijeenkomst, en leefde in vrede en vriendschap met den goeroe, maar geen kind kwam op school. Niemand werkte mede en de menschen maakten elkander bang met den toorn van den vorst van Loewoe, achter wien zij zich gaarne verscholen, zoolang hij nog hun opperheer was.

Br. Kruijt wilde hun intusschen ook dit argument uit de hand slaan. Toen hij in 1896 terugkwam van een verlof naar Java, maakte hij van Makassar uit de terugreis via Palopo, de hoofdstad van Loewoe, om aldaar den vorst te ontmoeten. Te Palopo vertoefde hij 5 dagen en bij een bezoek dat hij aan het Regeeringscollege aldaar bracht, verkreeg hij de toestemming om met zijn werk rustig door te gaan en goeroes te plaatsen waar hij wilde. Van Palopo trok hij van Z. naar N. geheel Midden-Celebes door, een voetreis van 14 dagen. Ten N. van het Meer gekomen, verzuimde Br. Kruijt niet dit overal aan de Hoofden te vertellen en hij nam zijn weg met opzet over Boejoe mbajaoe, om het den lieden aldaar vooral te doen gelooven.

Op den duur is ook Boejoe mbajaoe niet bestand gebleven tegen den aandrang van onze zijde en het goede voorbeeld van Panta. Er kwamen langzamerhand kinderen op school, in het begin enkel jongens.

Eenmaal heeft de positie der beide goeroes in het Bovenland, te Tomasa en te Boejoe mbajaoe, in de oogen der Inlanders althans, gevaar geloopen. In Februari 1898 kwam een troep Loewoeërs, onder een gezocht voorwendsel, van Palopo naar Posso, overal schrik verspreidende, zoowel door brutaal optreden en onbeschaamde rooverij, als door overmoedig gepraat en dreigende houding. Zij kwamen, zoo heette het, de Hollanders wegjagen, in de eerste plaats zouden de

goeroes worden verdreven en de dorpen die een goeroe hadden, zouden getuchtigd worden. Wij wisten natuurlijk wel dat dit grootspraak was, maar twijfelden toch of de goeroes zich wel staande zouden houden, daar er op de trouw der bevolking niet te rekenen viel. Loewoe's opperheerschappij over hun land bestond voor de Toradja's van de oudste tijden af en Loewoe had niet met de Hollanders op, dit viel niet te betwijfelen. Kwamen dus inderdaad de gezanten van Loewoe met den eisch om den goeroe weg te jagen, dan zou de bevolking moeten gehoorzamen. Trouwens, om hem te verdedigen was de Pandita er toch; die had hem er neergezet en moest hem dus ook handhaven; kon hij dit, dan zou het blijken dat indertijd van wege Loewoe werkelijk toestemming was verkregen tot het vestigen van goeroes.

Toen dit bericht kwam, bevonden Br. Kruijt en ik ons juist op Panta. We spraken toen af, dat ik naar Boejoembajaoe en naar Tomasa zou gaan, om de Loewoeërs te woord te staan en Kruijt naar Posso zou terug keeren, om daar hetzelfde te doen. Te Boejoembajaoe komende, bemerkte ik dat de Loewoeërs daar niet eens zouden komen. Ik ging dus naar Tomasa, waar alles in rep en roer was. De Loewoesche troep was daar juist aangekomen en de goeroe had reeds eenige onaangename bezoeken van hen gehad. Ik bemerkte al ras dat hij hen heel goed dorst te woord te staan en er tegen iedereen bij bleef, dat hij met volle recht te Tomasa woonde, daar de Pandita zelf van Loewoe toestemming had gekregen. De cordate houding van dezen goeroe stelde mij zoo gerust, dat ik den volgenden dag terug ging, met de zekerheid dat de Loewoeërs ons geen kwaad konden doen. Dit onweer dreef dan ook over, zonder eenige schade te hebben aangericht. Onze positie werd er juist door bevestigd.

Intusschen hadden wij ook nog 3 scholen aan het

strand opgericht, eveneens onder leiding van Minahassische onderwijzers. Die te Posso was geheel gevuld door de kinderen der gewapende politie-soldaten, de Minahassische pradjoerits, die den controleur waren toegevoegd. Toradja'sche kinderen bezochten die school niet. Er gingen ook nog enkele Chineesche kinderen op, zoons van neringdoenden die aan het strand woonden en daarom moest op deze school het Maleisch het voertuig van het onderwijs zijn. Ook te Todjo, een Mohammadaansch dorp, dat 2 dagen roeiens of zeilens ten O. van Posso ligt, had Br. Kruyt eene school opgericht, daar de Vorst hem er om had verzocht. Dan was er nog te Mapane, 2 uur varens ten W. van Posso, een school opgericht, om aan de Moh. bewoners de gelegenheid te benemen de Toradja's tegen het onderwijs op te zetten, want als zij nu zelven kinderen op school hadden, konden zij de Toradja's niet meer wantrouwend maken. Trouwens, zij waren reeds spoedig niet meer tegen onzen invloed opgewassen en al hunne tegenkanting heeft ten slotte niets kunnen uitwerken.

Vanaf 1900 kan men zeggen dat de scholen goed op streek zijn geraakt. Panta was altijd vooraan, Tomasa achteraan. De bevolking van Panta nam gaandeweg toe en ook het feit dat mijne vrouw en ik in '89 daar zijn komen wonen heeft gewicht in de schaal gelegd. Langzamerhand werd het voor den onderwijzer te moeilijk de school op zijne voorgalerij te houden. De kinderen zagen alles wat buiten gebeurde, de voorbijgangers riepen hun toe, kwamen met den goeroe een praatje maken, in één woord: de school was te veel op straat. Een school te bouwen was natuurlijk zoo moeilijk niet, maar we wilden de bevolking wennen zelf een gebouw te maken. En inderdaad, op Panta gelukte het ons dit gedaan te krijgen. En toen het gebouwtje weldra te

klein werd, heeft men er een stuk aangezet, zonder dat daarover lang behoefde geparlementeerd te worden.

Boejoembajaoe volgde dit goede voorbeeld na. Daar was in 1904 een nieuw hoofd opgetreden, in plaats van een bejaarden, slaphartigen dronkaard, die er jaren lang den boel in de war had gebracht. Een jaar te voren was er ook een nieuwe goeroe aldaar gekomen, daar een onzer goeroes, die de onvoorzichtigheid had gehad in een klein vaartuigje zich op de rivier Posso te wagen, door een krokodil was gegrepen en verslonden. De nieuwe goeroe werkte met het nieuwe hoofd in voortreffelijke harmonie samen.

Te Tomasa bleef het sukkelen. Er kwam een schoolhuis, maar het aantal kinderen bleef tot 3 of 4 beperkt. Papa i Melempo heeft nimmer iets voor de school gedaan. Hij bepaalde zich tot niet tegenwerken.

Eindelijk, in 1904, kwam er nog een nieuwe schoolpost, te Pada ngKuku. Deze school begon met twee leerlingen, geen groot getal, maar beiden waren hoofdenzonen. De welwillende gezindheid der hoofden was dus duidelijk genoeg en wij hadden dan ook van deze school goede verwachtingen, toen er op eens iets gebeurde dat haar geheel stil deed staan. Daar deze gebeurtenis een beslissenden invloed heeft gehad op de toekomst onzer scholen, moet ik ze hier eerst vermelden.

Naar aanleiding van een moord, op aansporing van den Vorst van Sigi, door To Napoe aan eenige gouvernements-onderdanen gepleegd, werd er eene expeditie tegen Sigi (in het W. deel van M.-Celebes) ondernomen en later eene kleinere tegen de To Napoe, (in het hoogland van het Centraal gebergte), die geen van beiden het gewenschte effect hadden. Toen nu in 1905, tengevolge van de Bone-expeditie, ook Loewoe werd aangegrepen en ten onder gebracht, moesten ook de Toradja-landen worden onderworpen. Nadat Napoe en

Sigi met succes waren aangepakt, kozen de Toradja's de wijste partij en onderwierpen zich aan het Gouvernement. Hierbij nu was het duidelijk te zien wat de invloed dien wij in den loop der jaren hadden verkregen, te beteekenen had. Van af de kustlijn Posso-Mapane, tot bezuiden B. bajau en Kuku was de onderwerping geheel ernstig gemeend en niemand dacht er aan op te staan of af te vallen. Maar buiten den kring dien wij geregeld bewerkten, dus Zuidelijk van B. bajau en Kuku was de onderwerping schijnbaar en niet ernstig bedoeld. Opstokers van de Loewoesche zijde vonden gehoor en toen het bevel kwam om heerendienst te verrichten en belasting te betalen, stond het gansche Pebato-land bezuiden B. bajaoe en het land der To Wingke mPoso en der To Rano bezuiden Koekoe op. Men verschanste zich in zijne dorpen en wilde niemand toelaten.

Maar het is Br. Hofman gelukt dit onheil te bezweren. Te zamen met onzen trouwen Papa i Woente is hij er op uit getrokken om de onwilligen tot betere inzichten te brengen. Zij openden ten slotte voor hem de poorten en lieten hem binnen, daarna lieten zij zich overhalen om den kommandant der expeditie vergeving te gaan vragen, zoodat zij met eene boete vrij kwamen. Toch was er in elk der drie onwillige stammen één dorp dat bij zijn tegenstand volhardde: van de To Pebato: Tamungku, van de To Wingke mPoso: Mungku Dena en van de To Rano: Kandela. Deze dorpen zijn in December 1905 en Januari 1906 na korten strijd veroverd. Hierna is het geheele land tot rust gekomen.

En sedert is er een eind gemaakt aan het wonen op moeilijk toegankelijke heuveltoppen. Alle dorpen moeten nu verhuizen naar vlakke, toegankelijke terreinen en van wallen of vestingwerken mag geen sprake meer zijn. Hierbij konden wij weer onzen slag slaan. Bij

het kiezen van een terrein en het afbakenen van het aanlegplan voor de nieuwe dorpen is Br. Hofman met zijne goeroes opgetreden. Hij heeft nu voorgoed vastgesteld dat in elk nieuw te stichten dorp eene school moet komen en dat zoowel schoolgebouw als onderwijzerswoning door de dorpsbewoners zullen gemaakt en onderhouden worden. Leiders bij dit werk zijn de goeroe zelf en een onzer timmerlieden, waarvan er o.a. één op de ambachtsschool te Swaroe is opgeleid. Door dit werk leeren de Toradja's van zelf met de hun totnogtoe weinig bekende gereedschappn, als zaag, beitel, centerboor, schaaf, hamer en spijkers, liniaal en passer, meter en potlood omgaan, zoodat zij die reeds voor eigen gebruik beginnen te bestellen. Vier plaatsen die nog nooit een goeroe hebben gehad, waaronder het opstandige Tamungku, zullen hunne nieuwe vestiging met een schoolhuis en eene onderwijzerswoning versieren.

Het is U uit dit alles, hoop ik, eenigszins duidelijk geworden, hoe ver strekkende gevolgen het plaatsen van een onderwijzer in een Toradja'sch dorp heeft. Ik mag daarbij niet vergeten te vermelden, dat de Brs. Kruyt en Hofman iedere maand hunne goeroes bezoeken en minstens 2 dagen bij hen blijven om de school te inspecteeren, met de dorpelingen godsdienstoefening te houden, huisbezoek te doen, voorkomende zaken uit den weg te ruimen en met den onderwijzer en zijn gezin de vriendschapsbanden te versterken. Menigmaal komen nog tusschentijdsche bezoeken voor, wanneer ziekte of ongeval het noodig maken. Ik herinner mij nog hoe eens Br. Kruijt op een middag, vermoeid van een marsch van 5 uur langs het zeer slechte pad van B. bajaoe te Panta aankwam en dien zelfden avond een boodschap van den goeroe van B. bajaoe ontving, dat zijn jongste kind ziek was. Den volgenden morgen vroeg liep hij naar B. bajaoe terug, maar het kind was reeds gestor-

ven. Nog dien eigen dag maakte hij de doodkist, leidde de begrafenis en gaf aldus aan de bedroefde ouders den troost, van hun kind eene Christelijke begrafenis te hebben gegeven, in hunne geheel heidensche omgeving.

Nog twee dingen heb ik U te zeggen om mijne schets volledig te maken. Vooreerst: wat er op school wordt geleerd en ten tweede: onze jaarlijksche bijeenkomst met de onderwijzers, hunne gezinnen en de schoolkinderen. Het eerste kan ik zeer kort mededeelen. De kinderen leeren: lezen, schrijven, rekenen, teekenen, zingen en Bijbelsche Geschiedenis. Voor het lezen is er een spelboek en een leesboek, beide door de Indische Regeering uitgegeven Verder is er een Bijbelsch Leesboek van het N. T., dat tevens tot leesboek dient voor de meergevorderden; een Bijb. Leesboek van het O. T. is ter perse en zal nog dit jaar Posso kunnen bereiken. Bij het rekenen geeft de goeroe sommen op om uit het hoofd op te lossen of hij schrijft ze op het bord of dicteert ze, want rekenboeken hebben wij nog niet. Het teekenen gaat naar voorbeelden en liederen om te zingen zijn er reeds vrij veel, door de onderwijzers en ons zelf vervaardigd, op de ook hier bekende wijzen. Het geheele onderwijs geschiedt in het Bare'e. Op geen enkele school wordt het Maleisch onderwezen. Alleen de Mohammadaansche scholen te Mapane en te Todjo en de Minahassische school te Posso zijn Maleische scholen.

Het zingen is zeer populair. Op de meeste scholen zingen de kinderen reeds tweestemmig, vooral kanons zingen zij zeer gaarne. Op 1 October van het vorige jaar, toen ik te Koekoe een feest heb gegeven om mijn huis aldaar in te wijden, hebben de schoolkinderen van B. bajaoe, Koekoe, Tomasa en Panta een zangwedstrijd gehouden, die door een 500 Toradja'sche gasten werd bijgewoond. Te Posso, waar de school door Christ. kinderen en Moh. kinderen wordt bezocht, wordt ook

zangonderwijs gegeven; op de Moh. scholen te Mapane en Todjo niet. De Mohammadanen stellen ons zingen gelijk met hun reciteeren van den Koran, 't welk zooals U bekend is, overluid op zingenden toon wordt gedaan. Daar nu de Moh. schoolkinderen buiten de schooluren het Koran-reciet leeren, zoo wordt ons zingen als iets daarmee niet vereenigbaars beschouwd.

De Bijbelsche Geschiedenis wordt op alle scholen, ook op de Mohammadaansche, onderwezen. Op de Toradja'sche scholen is het een zeer vruchtbaar deel van het onderwijs. Ik heb mij daarvan nog in de laatste maanden van mijn verblijf te Koekoe kunnen overtuigen. Ik had de copie van het Bijb. Leesboek van het O. T. gereed, maar wilde die eerst nog aan het oordeel van de Toradja's zelf onderwerpen. Ik nam daartoe mijn intrek bij den goeroe van Panta en las mijne copie aan de twee verstgevorderde leerlingen der Panta'sche school, een meisje van ongeveer 13 en een jongen van 15 jaar voor. Dit moest des middags, na de schooluren gebeuren. De kinderen maakten met vrijmoedigheid hunne opmerkingen en ik heb ze bijna allemaal kunnen gebruiken. 't Waren gelukkig niet allemaal fouten die zij wraakten, maar zij wisten toch het verhaal meestal meer kleur bij te zetten, door de constructie van den zin te veranderen. Voor de Toradja's moet alles zooveel mogelijk in den vorm van gesprek worden gebracht, zij dramatiseeren de handeling door de gesprekken der handelende personen mede te deelen.

Valt er geen gesprek mede te deelen, doordat iemand vertelt wat hij alleen heeft gedaan, dan zal hij toch met tallooze interjecties de handeling schilderen, bijv. roef klom ik in den kokspalm, wip zat ik op den tak, ruk haalde ik de vruchten er af, pang liet ik ze vallen, plof plof vielen ze neer, roef kwamen de anderen aangeloopen om ze op te rapen, flang liet ik me weer naar be-

neden glijden, bom! daar stond ik weer op den grond. Voor al die geluiden en bewegingen heeft het Bare'e zijne uitroepwoorden en het zijn juist de schoolkinderen die ons leeren ons in het gebruik daarvan niet te vergissen. Zoo wordt bijv. de nachtelijke overval van Gideon en de zijnen op het leger der Midianieten door een Toradja'sch schoolkind met allerlei uitroepen verteld: hoe de Israëlieten z z z z zachtjes voortsluipen, hoe ze in ééns den oorlogskreet uitgillen, hunne fakkels aansteken, hunne kruiken tegen elkaar stukslaan, hunne zwaarden trekken, en tot den aanval overgaan. Om zoo iets weer te geven, moet men het zich eerst door de Toradja's laten voordoen.

Ook kon ik door het samenwerken met de schoolkinderen leeren hoever ik kon gaan met het vermelden der eigennamen in de Bijb. verhalen. Ik was daarmede nogal spaarzaam geweest, maar werd bij de voorlezing van mijn handschrift telkens onderbroken door vragen als: waarom zegt U niet dat de schoonzuster van Ruth Orpa heette, of: dat de man van Hanna Elkana heette, enz. Ik merkte dus, dat men liever wat meer eigennamen had opgenomen en gaf gaarne daaraan toe.

Het tweede deel van het Bijb. Leesboek O. T. heb ik met leerlingen van B. bajaoe gelezen en het succes daarbij was volstrekt niet minder.

Na de invoering van het direct Bestuur hebben onze scholen een prachtigen stoot gekregen. Ik moet hier met dankbaarheid vermelden den grooten steun dien we daarbij hebben ontvangen van Lt. Voskuil, den kommandant der expeditie-colonne, die tevens met het burgerlijk bestuur was belast. Zoodra de Toradja's bemerkten dat de kommandant ons steunde, zonden zij alle kinderen, slaven en vrijen, die maar in de termen vielen naar school. Al onze scholen tellen nu 30 à 40 leerlingen en alle onderwijzers hebben een hulponder-

wijzer gekregen. Deze laatsten recruteeren wij uit onze Minahassische jongens; zij wonen dan tevens bij den goeroe in en bewijzen hem en zijne vrouw huiselijke diensten. Blijkt het dat zij aanleg en lust hebben voor het onderwijs, dan worden zij later opgeleid te Tomohon of te Depok. Onder degenen die thans den cursus te Tomohon volgen is één Toradja, Pentjali, die reeds als kleine jongen door Br. Kruijt als kind is aangenomen en van wien het al spoedig bleek dat hij een zeer goeden aanleg tot leeren had.

En nu nog een woord over onze jaarlijksche bijeenkomsten met de onderwijzers, hunne gezinnen en de schoolkinderen. Van den aanvang af heeft Br. Kruijt aan zijne onderwijzers en hunne gezinnen den troost willen schenken om het Kerstfeest, dat het groote feest is in de Minahassa, met hem en de hunnen samen te vieren, daar er in hunne Toradja'sche omgeving voor de onderwijzers geen sprake kon zijn van Kerstfeestviering en zij zich dus in die dagen zeer vereenzaamd gevoelden. Daar de goeroe-families gewoonlijk een dag of 10 blijven, worden eenige dagen besteed aan het houden eener Conferentie, waarop dàn worden behandeld: de vertaling van een hoofdstuk uit den Bijbel, de bespreking van schoolzaken, de behandeling van een onderwerp dat met het zendingswerk in verband staat, bijv. de toestand der vrouw onder de Toradja's, het wezen van het Tor. Heidendom, het gebruik der Tor. Letterkunde als leesstof voor de school, de opvoeding der kinderen onder de Tor. en dergelijke. Deze Conferenties hebben groot nut, want zij brengen de onderwijzers tot nadenken en onderzoeken en daarbij komt dikwijls heel wat aan het licht. Ook die goeroes, die er geen slag van hebben het onderwerp stelselmatig te behandelen, brengen toch steeds in hunne opstellen een aantal belangrijke bizonderheden aan, die zij hebben opgedaan

terwijl zij met de Toradja's over het onderwerp spraken.

Op den Zondag die in de Conferentie-dagen valt vieren wij te samen het H. Avondmaal.

In de laatste jaren brengen de onderwijzers ook hunne schoolkinderen mee en steeds komen ook in toenemend aantal, ouders en belangstellenden mede. Zij blijven echter maar een paar dagen, omdat wij, zoolang zij er zijn, ons geheel aan hen moeten wijden. Wij spelen en zingen met hen, doen wandelingen met hen en geven hun een deel van het werk over dat zulk eene feestviering medebrengt. Op den laatsten avond wordt de Kerstboom ontstoken, de Kerstgeschiedenis verteld, gezongen, gegeten en gedronken en aan elk der kinderen een geschenk uitgedeeld, naar gelang van hun gedrag en hunne vorderingen in het afgeloopen schooljaar. Deze Kerstfeestviering is reeds zeer populair.

Eenmaal hebben wij er ook de Moh. schoolkinderen bijgehad, maar dat doen wij niet meer. Die kinderen gedroegen zich zoo stug en onhebbelijk, hadden veel praatjes, wilden met niets mededoen en namen daarbij nog zulk een air aan tegenover de Tor. kinderen, dat ons de lust voorgoed is vergaan hen er bij te noodigen. Trouwens die schoolkinderen gevoelen niets voor ons of voor hunne onderwijzers. De Tor. kinderen daarentegen zijn zeer aan hunne goeroes en aan ons gehecht. Wij zijn iets voor hen, zij nemen veel van ons aan en houden rekening met ons. Wanneer het geslacht dat thans op school is, zal zijn groot geworden, dan zal daaruit ontstaan de kern der Christen-gemeente, menschen wier hart open is voor het Evangelie, wier ontwikkeling niet is gericht geworden op het aanleeren van schoolkunsten, maar op het zich bewust worden van wat het Evangelie hun wil brengen om hen waarlijk gelukkig te maken.

Ik heb gezegd.

Spaarbank „Minahassa."

Verslag over het Elfde Boekjaar, loopende van 1 Januari tot 31 December 1906.

Voor de eerste maal sedert de oprichting onzer Bank viel in het afgeloopen jaar geen toename van kapitaal te constateeren. Het aantal inleggers en hun tegoed, na bijgeschreven rente, bedroeg respectievelijk op:

Ultimo	December	1906	1131	inleggers	met	*f* 228.054.58
„	„	1905	1023	„	„	„ 228.925.86
„	„	1s04	924	„	„	„ 205.223.64
„	„	1903	867	„	„	„ 181.481.23
„	„	1902	762	„	„	„ 144.689.08
„	„	1901	738	„	„	„ 129.794.35
„	„	1900	685	„	„	„ 106.526.85
„	„	1899	630	„	„	„ 73.467.84
„	„	1898	575	„	„	„ 58.404.35
„	„	1897	428	„	„	„ 37.625.68

Het kapitaal der inleggers op 31 December 1906, nl.		*f* 228.054.58
werd verkregen als volgt:		
Tegoed op 1 Januari 1906		*f* 228.925.86
Ingelegd in 1906	*f* 84.197.51	
Terugbetaald	„ 92.054.26	„ 7.856.75
		f 221.069.11
Rente te goed gedaan over 1906		„ 6.985.47
		f 228.054.58

De inleggers en hun tegoed excl. rente waren op Ulto. Decbr. 1905 en Ulto. Decbr. 1906 verdeeld als volgt:

Inleggers 1905		Inleggers 1906	Kapitaal 1905	Kapitaal 1906
628	Inlanders	731	*f* 59.201.81	*f* 51.336.50
162	Inl. Verg.	177	„ 51.472.78	„ 65.654.89
215	Europeanen	206	„ 105.938.22	„ 100.730.94
7	Europ. Verg.	7	„ 3.187.05	„ 2.696.85
10	Vr. Oosterl.	9	„ 3.524.43	„ 571.84
1	Verg. „	1	„ 75.39	„ 78.09
1023		1131	*f* 223.399.68	*f* 221.069.11

Het aantal inleggers gerangschikt naar het bedrag van hun inleg bedroeg op Ulto. December 1906

minder dan *f* 100	*f* 100 tot *f* 500	*f* 500 tot *f* 1000	*f* 1000 tot *f* 1500	*f* 1500 tot *f* 2000	*f* 2000 en hooger
768	239	67	24	19	14

te zamen 1131 inleggers, tegen

647	231	86	28	16	15

te zamen 1023 inleggers in 1905.

Het in 1906 ingelegde bedrag van *f* 84.197.51 werd ontvangen als volgt:

Bij het Hoofdbureau te Menado	*f* 64.420.25
„ den Hulpprediker „ Amoerang	„ 2.965.28
„ „ „ „ Kumelembuaij	„ 844.50
„ „ „ „ Langowan	„ 363.88
„ „ „ „ Sonder	„ 748.33
„ „ Zendeling Leeraar te Manganitoe	„ 1.993.29
„ „ Hulpprediker te Maoembie	„ 271.52
„ „ „ „ Ratahan	„ 2.108.39
„ „ „ „ Tara-tara	„ 78.54
„ „ „ „ Tondano	„ 2.814.52
„ „ „ „ Tomohon	„ 3.135.05
„ „ Controleur „ Tondano	„ 2.009.36
„ „ Civielen Gezaghebber te Posso	„ 2.432.10
„ „ Gedelegeerde te Gorontalo	„ 12.50
	f 84.197.51

BELEGGINGEN.

Het aan de debetzijde der Balans vermelde kapitaal van *f* 238.421.66 was belegd als volgt:

Bij de Spaarbank Makassar	*f* 2.624.40
„ „ „ Semarang	„ 10.000.—
Beleeningen	„ 9.360.—
Hypotheken	„ 126.500.—
Bij de Spaarbank Soerabaia	„ 1.919.30
„ „ „ Padang	„ 4.122.75
Venduaccepten	„ 2.002.05
Inventaris	„ 300.—
Transporteere . .	*f* 156.828.50

	Transport . .	*f* 156.828.50
Kas		„ 6.805.30
Verschenen Intrest		„ 1.896.29
Effecten		„ 72.301.25
Twentsche Bankvereeniging		„ 590.32
		f 238.421.66

De gegeven Hypotheken, 42 in aantal, en de gesloten beleeningen met effecten als onderpand, beantwoorden ten volle aan de eischen eener soliede geldbelegging.

Ons effectenbezit *f* 72301.25, bestaande uit 4 % obligaties, is in bewaring bij de Twentsche Bankvereeniging. Voor de waardeberekening werd de koersnoteering van Amsterdam op 31 Decbr. 1906 genomen en daar deze lager was dan op 31 Decbr. van het jaar te voren, werd het koersverschil ad: *f* 589.55 afgeschreven van Effectenreservefonds.

STAAT VAN EFFECTEN:

f	1000	Holl. Spoor	102⅝ %	*f*	1.026.25
„	13000	Amsterdam 1901	102½ „	„	13.325.—
„	15000	„ 1904	102½ „	„	15.375.—
„	4000	Deli Spoor	100½ „	„	4.020.—
„	4000	Staatspoor 1903	102 „	„	4.080.—
„	12000	Ned. Ind. Spoor	101⅛ „	„	12.135.—
„	6000	Java Chjna Japanlijn	101 „	„	6.060.—
„	1000	Kon. Paketvaart Mij.	102¾ „	„	1.027.50
„	6000	Handelsverg. Amst. '85	100⅞ „	„	5.052.50
„	3000	Amst. Volksbank	100 „	„	3.000.—
„	2000	Ned. Ind. Hand. Bank	100 „	„	2.000.—
„	4200	Deutsch Niederl. T. G.	100 „	„	4.200.—
				f	72.301.25

Verschenen Intrest *f* 1.896.29. Dit bedrag vertegenwoordigt de nog te ontvangen rente van de Spaarbanken te Makassar, Soerabaia, Semarang en Padang en van de Effectencoupons na 31 Dec. 1906 betaalbaar.

De Creditzijde van de Balans is te specificeeren als volgt:

Diverse Inleggers. Hun tegoed bedroeg op Ulto.

December 1906		*f* 221.069.11
Aan rente over 1906 werden bijgeschreven		„ 6.985.47
totaal tegoed		*f* 228.054.58
Effecten Reservefonds bedroeg op Ulto. December 1905		*f* 954.69
Afgeschreven moest worden Koersverschil op effecten		„ 589.55
Zoodat daarop blijft staan		*f* 365.14

WINST- EN VERLIESREKENING.

Aan rente werd ontvangen		*f* 9.087.16
Nog te ontvangen rente		„ 1.896.29
		f 10.98345
Af onkostenrekening	*f* 2.182.57	
Afschrijving o/Inventaris	„ 54.—	„ 2.23657
Af 20 % a. h. Reservefonds volgens art. 33 der statuten		„ 1.749.37
		f 6.997.51
Saldo van 1905 bedroeg		„ 61.41
Blijft te verdeelen		*f* 7.058.92
Hiervan kan worden uitgekeerd:		
3.6 % voor bedragen tot *f* 1000.	*f* 5.862.67	
3.2 % „ „ van 1000 tot *f* 2000	„ 939.31	
2.8 % „ „ „ 2000 „ „ 4000	„ 183.49	„ 6.985.47
Zoodat als saldo per Balans overgaat		*f* 73.45

DIRECTIE.

Onze Bank was buiten de hoofdplaats Menadc door 17 gedelegeerden in deze Residentie vertegenwoordigd, terwijl het plan bestaat ook de heeren Zendeling Leeraren te Liroeng en Taboekan uit te noodigen voor onze Bank in het belang der inlanders werkzaam te zijn.

De Heer D. H. de Vries te Amsterdam bleef het beheer voeren over onze, bij de Twentsche Bankvereeniging berustende, effecten.

Inplaats van den heer S. J. M. van Geuns. die in Juli jl. repatrieerde werd als voorzitter gekozen de heer F. Dillenius. Een woord van welgemeenden dank aan den heer van Geuns, vinde hier zijne plaats.

Ook aan heeren gedelegeerden betuigen wij onzen dank voor hunne ijverige medewerking.

Het bestuur is thans samengesteld als volgt:

F. DILLENIUS, *Voorzitter.*
Ds. E. F. K. STELLER, *Vice-Voorzitter.*
W. F. BURLAGE,
J. C. W. F. DITMARSCH,
F. KEUCHENIUS,
A. C. KOOPMANS,
H. G. VAN OS VAN DELDEN,
H. F. STEFFENS,
} *Directieleden.*
O. M. PIRSCH, *Secr. Penningmeester.*

SPAARBANK „MINAHASSA".

Balans op 31 December 1906.

DEBET.			CREDIT.		
Aan Spaarbank Makassar	*f*	2.624.40	Per Effecten Reservefonds	*f*	365.14
« « Semarang	«	10.000.—	« Reservefonds	«	9.928.49
« Beleening Rekening	«	9.360.—	« Winst- en Verlies Rekening	«	73.45
« Hypotheek Rekening	«	126.500.—	« Diverse Inleggers	«	228.054.58
» Spaarbank Soerabaia	«	1.919.30			
« « Padang	«	4.122.75			
« Venduacceptеn Rekening	«	2.002.05			
« Inventaris	«	300.—			
« Kas	«	6.805.30			
« Verschenen Intrest	«	1.896.29			
« Effecten Rekoning	«	72.301.25			
« Twentsche Bank. Verg.	«	590.32			
	f	238.421.66		*f*	238.421.66

Winst- en Verliesrekening over 1906.

Aan Onkosten	*f*	2.182.57	Per Saldo V/R.	*f*	61.41
« Inventaris, afschrijving	»	54.—	« Rente Rekening	«	10.983.45
« Reservefonds					
gekweekte rente in 1906 *f* 10.983.45					
afschrijvingen zie boven « 2.236.57					
20 % van *f* 8.746.88	«	1.749.37			
« Diverse Inleggers					
3 6/10 % van *f* 162.852.— « 5.862.67					
3 2/10 % « « 29.353.44 « 939.31					
2 8/10 % « « 6.550.25 « 183.49					
	«	6.985.57			
« Saldo N/R	«	73.45			
	f	11.044.86		*f*	11.044.86

Door ons onderzocht en vastgesteld.
Menado, 10 Mei 1907.
Namens de Directie,
H. G. VAN OS VAN DELDEN.
H. F. STEFFENS.

Gezien:
F. DILLENIUS, *Voorzitter*
Ds. E. F. K. STELLER, *Vice Voorzitter.*
W. F. BURLAGE,
J. C. W. F. DITMARSCH, } *Directieleden.*
F. KEUCHENIUS.

Voor de opmaking:
De Secr. Penningmeester
O. M. P[illegible]

P. DILLENIUS. Gezien:
Ds. F. P. K. STELLER, Voorzitter
Vice-Voorzitter.

Voor de opmaking:

f 11.044.86